

કૌપીરાઈટ : ડૉ. મનોહર ન્હાનાલાલ કવિ

વિ. સં. ૨૦૧૫ ઈ. સ. ૧૯૫૬

કિંમત રૂ. ૧૦

ખીમ અંથના રૂ. ૧૦ ત્રીમ અંથના રૂ. ૮

ત્રણેના સેટના રૂ. ૨૫

પ્રકાશક : મનુદાસ બાલુસાઈ પટવારી • મંત્રી મહાકવિશ્રી ન્હાનાલાલ
સ્મારકસમિતિ • ૪૬ પરિમલ સોસાયેટી એલિસમિજ • અમદાવાદ-૬

•

મુદ્રક : બલુસાઈ રાવલ • કુમાર પ્રિન્ટરી • ૧૪૫૪ રામપુર અમદાવાદ-૧

નિવેદન

જેને રવ કવિશ્રી ન્હાનાવાણે “મારી કાવ્યયાત્રાનું મહાતીર્થ” કહ્યું છે તે એમની કવમની છેલ્લી પ્રમાદીરૂપ વિશિષ્ટ વિરાટ-કાવ્ય ‘હરિસહિતા’ને માહિત્યગસિકા સમક્ષ રજૂ કરતા મહાકવિ ન્હાનાવાણ દ્રુતને અતિ દર્શ થાય છે કાવ્ય તથા અથમા પ્રકટ થઈ રહ્યું છે. બાકીના બધે પ્રથમ પણ દ્વંદ્વ સમયમાં સારૂ કવિની અમને હિમેદ છે.

કુરુક્ષેત્રના રણમંત્રામ પછી સોળમા વર્ષના સમયથી કથાભાગનો આરંભ થાય છે અને ત્રીકૃષ્ણના એકસોથી એકસો સોળ વર્ષ સુધીની તેમની ભારતની તીર્થપરિક્રમાનો આમા વાર્તાવિસ્તાર છે

‘શ્રીમદ્ ભાગવત’ના બાર મ્કન્ધની જેમ ‘હરિમહિતા’ના પણ બાર મ્કન્ધ કવિશ્રીએ યોજ્યા છે એમણે મનોરથ સેવ્યા હતા ‘ભાગવત’ની જેમ સુમાળીશ હજાર ચરણાવળો ગચવાના

સને ૧૯૪૨મા છામદમુ વર્ષ શરૂ થતા આ કાવ્યનો આરંભ એમણે કરેલો. તે વેળા એમણે લખેલું. “અને શ્રી હરિની કૃપા હશે, ને જગન્નાથજી શ્રવતો રાખશે જો,

હયાતી ત્હમરી અમારી હશે જો (ક દ ૩)

તો મહાસાગરનો ય રહામો પાર પેળનદાઓએ પેખ્યો છે એમ, આ કાવ્ય મહાસાગરની પણ મીમા કાગને કોક પ્રહર પેખાગે આરંભ હોય તેમને સહુને જો પેખાયાના દીર્ઘાયુષ્ય શ્રી હરિ અર્પજો”

તેમણે ભગીરથ પ્રયાનો આદરી સત્તાવીશ હજાર ચરણાવળો રચી, પરંતુ બાકીની સત્તર હજાર રચવાના કોડ પાગ પડે ત્યાં તો કવિ શ્રી

માદગીના ખિડાને પડયા આ કાર્ય પૂરું કરાય ત્યાં સુધી કોઈ પણ ઉપાયે માદગીમાથી જિભા કરવા ડૉક્ટર પાસે ઉત્કર્ષા પ્રદર્શિત કરી, પરંતુ કાળની ખજરી વાગી અને કાવ્ય અધૂરું રહી ગયું. છેલ્લા શ્વાસ સુધી એમની કાવ્યોપાસના કેટલી ઉત્કૃષ્ટ'

છતાં ય, જેટલું છે તેટલું પણ આ કાવ્ય, જગતના અન્ય મહા કાવ્યોની સાથે પ્રથમ હરોળમાં સ્થાન પામશે એ નિશ્ચિત છે. ગુજરાત કે ભારતની મીમાંસામાં મર્યાદિત ન રહેતા તે વિશ્વસાહિત્યના મંડપમાં કવિવરને તેજવતી યશકવગી અર્પશે

“જિહ્વો ભરતગોત્ર” તુજ વાટ

જુએ જો જગત કાળને ઘાટ

મહાકવિના અવસાન બાદ કવિશ્રીના ઝમારક અગે અને તેમના તેમજ ગુજરાતી સાહિત્યના પ્રચાર અને વિકાસકાર્યને વેગ આપવા એક જાહેર ટ્રસ્ટ પબ્લિક ટ્રસ્ટ કાયદા હેઠળ અમદાવાદથી તા. ૧-૩-૫૫ના રોજ રજિસ્ટર થયું છે અને ઈન્કમ ટૅક્સ ખાતાએ પણ તેને અપાતા દાનોને કરમુક્તિ આપી છે.

ટ્રસ્ટ તરફથી થોડા વર્ષો લગી કવિશ્રીની સંવત્સરી જિજ્વાતી, હવે થોડા વર્ષોથી જન્યતી જિજ્વાય છે. જન્યતી વ્યાખ્યાનોને ત્રય ૩પે પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે શ્રી વિજયરાવ વૈદ્યનુ “ન્હાનાવાય કવિની જીવન-દૃષ્ટિ—ધર્મ સાહિત્ય આદિ વિષેના” અને શ્રી ચન્દ્રવદન મહેતાનુ “કવિશ્રી ન્હાનાલાલના નાટકો અને ‘શાહાનશાહ અકબરશાહ’ની રંગભૂમિ ઉપર રજૂઆત” પ્રકટ થયા છે. પ્રો. રાવળનું “ન્હાનાલાલનું જીવન અને સાહિત્ય” એ વ્યાખ્યાન અપાર્છિત થયું છે આ ઉપરાંત શ્રી આવચન્દ્ર પરીખ કૃત “રમદષ્ટા કવિવર” પણ ટ્રસ્ટે પ્રકટ કર્યું છે ટ્રસ્ટના કાર્યને સૌનો સારો ટેકો છે. ટ્રસ્ટ સાબાર કહી શકે તેમ છે કે તેને સહાયની જરૂર પડી છે ત્યારે તે વિનામકોએ તેને મળી રહી છે. ગુજરાતે પોતાના કવિની અને સાહિત્યની કદર કરવામાં કયાશ રાખી નથી.

દ્રેડીમંડળના દ્રેડીઓ શ્રી ધૂમકેતુ, શ્રી ચન્દ્રકાન્તભાઈ જગા-
ભાર્તવાળા, શ્રી ગિરધરલાલ દામોદરદાસ, શ્રી વિષ્ણુભાઈ મ. બટ અને
પ્રો. અનંતરાય રાવળે દ્રેડના દરેક કાર્યને નિજના કાર્ય તરીકે જ
ગણ્યું છે. પ્રો. રાવળે આ કાવ્યના મૂળ લખાણ અને તેની ડૉ. મનોહર
કવિએ કરાવેલી પ્રેસ-નકલ મેળવી જોવા ઉપરાંત પુસ્તકનાં પ્રુફ સુધારી
આપવાનું કામ કવિશ્રી પ્રત્યેના નિષ્કામ આદરભાવથી, પોતાની નવી
કામગીરીમાં સમયની ખેંચ અનુભવવા છતાં, ઉત્સાહપૂર્વક કરી આપ્યું છે..

આ પ્રકાશન અંગે પણ જુદીજુદી સહાય માટે દ્રેડ અનેકનું
મણી છે. જરિટસ શ્રી નટવરલાલ ભગવતી દ્વારા શેઠ શ્રી જુગલકિશોર
જિરલા તરફથી આ પ્રકાશન માટે ધણા સમય અગાઉથી રૂ. ૧૦૦૦)
મળેલા. શેઠ હરજીવનદાસ પુરુષોત્તમદાસ દ્રેડ તરફથી દ્રેડીઓ શ્રી જયંત
મોતીલાલ શાહ અને શ્રી સંકરલાલ દ્વારકાદાસ પરીખે રૂ. ૫૦૦) આપ્યા
છે. અન્ય સહાય આવી નહીં છે.

કુમાર કાર્યાલયે તેના સમર્થ સુકાની શ્રી જયુભાઈ રાવતની
આગેવાની હેઠળ દ્રેડના પ્રકાશનના કાર્યમાં બારે રસથી મદદ કરી છે.
કવિશ્રીની જુહની તરવીર માટે શ્રી જગન મહેતાનો અને તેની રંગ-
મિલાવટ માટે શ્રી પ્રાણીલાલ પટેલનો પણ આભાર માનું છું.

ગુજરાત તેના આ લાડીલા કવિની છેલ્લી મહાન કૃતિને આનંદથી
આવકારશે એવી આમને ખાતરી છે.

પ્રભુદાસ બાલુભાઈ પટવારી
મેનેજિંગ દ્રેડી
મહાકવિ ન્દાનાલાલ રમારક દ્રેડ

દરોરા • ૨૦૧૫

૪૬ પશ્ચિમ સોસાએટી • અમદાવાદ

અનુક્રમણિકા

પ્રસ્તાવના

૧

માહાત્મ્ય

અધ્યાય

૧ હરિ હેરો	૧૭
૨ હરિનાં સ્વરૂપો	૨૨
૩ ચાર યોગ ને પડ્દર્શનો	૨૯
૪ બ્રાહ્મણો વૈષ્ણવો	૩૫
૫ પ્રેમયાગી	૪૧
૬ હિમાદ્રિનો સંદેશો	૪૬
૭ જગત્ વાંચતા નયોતિથી	૫૩
અષ્ટક	૬૧

પ્રથમ મંડળ

અધ્યાય

૧ સાન્ધ્યયોગ	૬૫
૨ મહાવિચારણા	૬૭
૩ યુગદર્શન	૭૦
૪ શંભાન્ દધ્યુઃ પૃથક્ પૃથક્	૭૫
૫ વનમાં શૂલી પડી	૭૯
૬ આત્માનો આર્તનાદ	૮૧
૭ પ્રેમસમાધિ	૮૫

અધ્યાય

૮ કૃષ્ણબાળા	૮૮
૯ રાજેશ્વરી	૯૩
૧૦ ધ્વજકેદરા	૯૭
૧૧ વિશ્વવિધાત્રી	૧૦૧
૧૨ કૃષ્ણદ્વારે વર્મતપંચમી	૧૦૬
૧૩ આમન્ત્રણે	૧૧૧
૧૪ લીલમ	૧૧૬
૧૫ જોગન્દરોની જમાત	૧૨૩
૧૬ પધાર્થા	૧૨૬
૧૭ કૃષ્ણડોલ	૧૩૭
૧૮ મહાસુધર્મધર્મા	૧૪૫
૧૯ ગોત્રપુરુષનાં ગુણગૌરવ	૧૫૩
૨૦ યજ્ઞ આચ્યું; યુગનિર્ધાર	૧૫૭
૨૧ દેવતશિખરે	૧૭૦
૨૨ કૃષ્ણ-પ્રતિષ્ઠા	૧૭૫

દ્વિતીય મંડળ - પંચવટી-પરિચાલુ

અધ્યાય

૧ તાપસોનો સંધ	૧૮૫
૨ સાગરતટની સિદ્ધાંગના	૧૯૦
૩ ગિરિશૃંગનો શૃંગવાસી	૧૯૮
૪ પાતાળધરાએ	૨૦૫
૫ દાનભૂક્ષી મહાનગરી	૨૧૧
૬ સાગરઝાડીઓ	૨૧૭
૭ નર્મદાદર્શન	૨૨૨
૮ પાતાળસ્વામીનો દેશ	૨૩૦

અધ્યાય

૯ શુક્રાચાર્ય સંપ્રદાય	૨૩૫
૧૦ સત્યભામાનો મદેશો	૨૪૧
૧૧ અમિટોત્રના તીર્થો	૨૪૮
૧૨ પરક્રમાવાસીઓ	૨૫૫
૧૩ એક વૃક્ષનું વન	૨૬૦
૧૪ વિન્ધ્યદ્વારે	૨૬૬
૧૫ બીઠન રાજાનો બાઈનો	૨૭૩
૧૬ રાત્રિનું વીરપર્વ	૨૭૬
૧૭ માતંગ મુનિ	૨૮૩
૧૮ દારિદ્રાના રમછાટણા	૨૯૧
૧૯ અવિધ્ત દર્શનયોગ	૨૯૭
૨૦ દડકે દર્શન	૩૦૪
૨૧ યોગમાયા	૩૧૦
૨૨ વનભોમિયો	૩૧૬
૨૩ બ્રહ્માવર્તમા બ્રહ્મચારી	૩૨૨
૨૪ અવિન્ધ્યને વીંધ્યો	૩૩૧
૨૫ દડકાન્ધ્યમા	૩૩૯
૨૬ અગસ્ત્યવાટને શિખરે	૩૪૭
૨૭ વડવાનગ	૩૫૪
૨૮ અગસ્ત્યાશ્રમ	૩૬૨
૨૯ વનવીરોનો મહોત્સવ	૩૬૯
૩૦ બ્રહ્મગિરિ	૩૭૬
૩૧ સીતાશ્રમ	૩૮૨
૩૨ પચવટીની પૂર્ણિમા	૩૮૭

મહાકવિતાં કુલયોગિની શ્રી માણિકબહેન
જન્મ : વૈશાખ સુદ ૫. સ. ૧૯૩૬ તા. ૧૪-૫-૧૯૮૦
અવસાન : માગશર સુદ ૨. સં. ૨૦૦૬ તા. ૨૨-૧૧-૪૯

પ્રસ્તાવના

મંસારે આ અમારે અમૃત ઝરી ઝરી સાર સંમાર કીધો,
એકે ક્રોધે અનેકે અકળ કરી લીલા ખેલતો જે વિરાટ;
મંત્રોમાં અર્થ જોનો, રસરૂપ મહુમાં, બ્રહ્મ બ્રહ્માંડશાથી;
કાવ્યાત્મા કાવ્યકૃતે વિહરત, હરિ એ વહું આનંદમૂર્તિ.

હૈયે હરિને હતું કંઈપ કંઈપથી, દેવર્ષિએ દેવવીણાથી વિસ્તર્યું;
ને મેઘ શું નિર્ઝરિયુ નૃસીંહમાં; એ આ મહાગીત જ ગા'હબ્રહ્મનુ.

સ્વરૂપે વમે વિશ્વે, આનંદરૂપ માનવે,
દશાશુલપરે હોરે, એ કાવ્યામૃત નિર્જળે

જગત્ પ્રકાશી, સવિતા ઉઠે ભરી, પ્રભાત ફેરી પ્રગટે મહાપ્રભા;
એવી મહોજન્મ હતી ઉરથી ઝરી, ગીતાવલિ આ મનુવંશમંડપે.

ગાયુ દેવર્ષિએ એહ, ઝીલ્યુ અરસ્વતી વીણા;
એહ ઐશ્વર્યના નાદ, હંસલે કંક સાબળ્યા.

જે દેવવર્ણવત્ વર્ણિયુ જગે, ને દેશ પ્રાન્તો પુરમંદિરો ગૃહો;
પ્રપુલ્લ કીધા સુપ્રકુલ્લપત્ર શાં; એ ઝીલતી આ ગીત ગુર્જરી ગિરા.

ફેરાં ફેરે એમ બાળ્યાં મેઘશબ્દે મહાસ્વરે,
હમે પરમહંમેને, સાંભળે તેહ સર્વને.

બ્રહે બ્રહે, નીતમ મૂર્ચમંડળે, બ્રહ્માંડમાં ને પ્રતિ તીર્થતીર્થમાં,
દેહે વર્યા આત્મન શું, અગમ્ય કો છે દેવનુ સરવ, વીણું હુ એહને.

દેવર્ષિ શારદે હંમે, ગાયુ પરમ હંસલે;
ઝીલીએ અધૂરું આછું; ગાય આ માહરી વીણા

‘જુગ જુગની વાતો રે રૂઢાનડ! તહારી જમી મહી.’

શ્રી હરિનો એ જમીમોલ જોમા અખડ વહે તે વિશ્વકવિતા; અને એવી કાળવહેણુમા કટાય નહિ એ છે ચિરજીવ માનવ કવિતા.

(૨) કવિતા - કવિતા એટલે સમસ્ત આત્માનો રસમોલ, અનુભવીઓ કહેશે કે, આત્મ-સંભરેલા સ્થિતપ્રજ્ઞના રસમોલ મોલવા એ હરિકૃપા છે. કવિવરો કહેશે કે, સમસ્ત આત્માના મહામોલ મોલતી કવિતા રચવી એ હરિ-પ્રેરણા છે; અને કાવ્યમીમાસકો કહેશે કે, બ્રહ્માનંદ સમો કાવ્યાનંદ માણવો, એ પણ હરિવરદાન છે સુભાષિત કહે છે કે “રસિકાઃ કામવર્જિતાઃ” એવા કામવર્જિત રસિકવરો આ જગત-કુંજે કેટકેટલાક દીઠા-મળ્યા?

વ્યાસ ને કાલિદાસ બેશક કાવ્ય જગતે વિરલા છે; અને નીલકંઠ ને મલ્લિનાથ પણ ઓછા જવલ્યા નથી. કોકિલ ટહુકે ભરેલી બન્ધૂક બેઢને બિહનાર ગંભી સદીમા આ આંખે દીકેલ છે, અને એવા કવિ-કાકિય પ્રત્યેના ‘સ્વાગધારી મલ્લિનાથો’યે દીકેલ છે.

ખરૂ, કામલના બોધમાણ પાર્થના ગાડીવ બાણધીયે કાતિય છે. કામલમાણના તો કવચમાજ કૃષ્ણબાણની વ્રતયોગિનીઓએ સળ્યા હતા.

(૩) કાવ્યના પ્રકારો. જગતના રસશાસ્ત્રીઓ ઉચ્ચરે છે કે કાવ્ય કવાનાયે નાનાવિધના પ્રકાર છે ચન્દ્રપાખડી સમા બાવગીતથી માડીને, પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર સમા, દેવરત્નોના ઝૂમખા હૈયે હુમમાનનાર રત્નાકર સાગર મનોવડા વિરાટ-કાવ્યો, અને એ મહાજળ જલધિ ઉપર જડતા આબલધ્વજ સરીખડા વિરાટદર્શન, પુરુષમુક્તા ને ઉપાગતોન કળી કૂવમડળી અને કૂવચુચ્છ જેવા જગતે પમરે છે કૂવપાખડી ને કૂવમડળી, જલગિન્દુ ને મદાજલધિ, આણ અને વિરાટ, એમના જે મામ્યબેદ છે, એવા સામ્યબેદ મણિ અને મુગટના, ફેરુ અને મેઘના, ફિરજ અને સૂર્યના, બાવગીત અને વિરાટકાવ્યના છે.

(૪) વિરાટ કાવ્યો: ગીર્વાણ ગિરાનાં જેમ પંચ મહાકાવ્યો છે, એમ જગતની કાવ્યકુંજે પંચ વિરાટકાવ્યો છે: યુરોપનું ઇલિયડ, ઈરિનનું શાકનામુ, અને આપણા રામાયણ, મહાભારત અને ભાગવત. મદારું મહાકાવ્ય ‘કુરુક્ષેત્ર’ લખાઈ ગયું છે, છપાઈ ગયું છે, ગુજરાતના કુરુક્રમણોમાં છે. આ તો છે ગુજરાતનું વિરાટ કાવ્ય. અને વિરાટ કાવ્યમાં જે ભારત-રામાયણ-ભાવનું નથી, ભાગવતભાવનું છે. આ હરિમંદિતા તો શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રના ધર્મદિગ્વિજયને ગાય છે. મારી વિશાળી વૈષ્ણવતાની પ્રેમભક્તિનું આ મહાગીત છે.

(૫) ગુજરાતમાં કૃષ્ણપૂજા: આપણા ગુર્જરદેશે કૃષ્ણપૂજા, આ ભાવિક દેશનું નામ ગુર્જરરાષ્ટ્ર ૫૭૫ એ પૂર્વેની છે, પાંચ હજાર વર્ષથી છે, કૃષ્ણજૂની છે. આદિ ગુર્જર કૃષ્ણભક્ત તે તો સુદામા-પુરીના સુદામાજી. ‘શ્રાપિ સુદામો’ કૃષ્ણચન્દ્રના મિત્ર હતા, સદાખ્યાયી હતા, સમકાલીન હતા. હથેલીપટમાં તુલસીછોડ ઉઠેરી, એ તુલસી-પત્રો કૃષ્ણચન્દ્રને વહાવવાને સૌરાષ્ટ્રને કઠિકાકે માંગરોળથી દારિકા જતા નરસિંહ મહેતા જૂનાગઢના છેલ્લા રા’ માંડલિકના મમયમા ૧૪૭૦ના અરસામાં ધર્મ ગયા. ડોકોર પંથકમાં કૃષ્ણભક્તિ સ્થાપનાર કૃષ્ણભક્ત જોડાણો નરસિંહથી બે-અઢી મની પૂર્વે ૧૨૧૨માં થયો દારિકા ને ડોકોરજી શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીની પૂર્વેનાં કૃષ્ણતીર્થો છે, ને તેથી વલ્લભવંશના કો ધર્માચાર્યની છત્રછાયામાં નથી. નરસિંહ પછી સોએક વર્ષે અકબરસુલમાં ગદારાણી મીરાં દારિકા જઈને શ્રી હરિમાં મગાઈ ગયાં. મીરાં પૂર્વે મિકદર સોનીના રાજ્યસમયમાં શ્રીમદ્ વલ્લભા-ચાર્યજીનું પ્રગટ થયું હતું. એમણે ભારતપરક્રમાએ ને ગુર્જર પર-ક્રમાએ કીધી, તીર્થતીર્થમાં ભાગવતપાઠવણો કરી, ભાગવતભાષા ને મહાધિભાષા બાળી, માળા નિઝક ને કંડી, સમર્પણ ને બ્રહ્મગંધ પ્રવર્તોળ્યા, પ્રચાનવશીમાં ભાગવતને સ્થાપીને પ્રચાન-ચતુષ્ટય કીધું એમના પછી ત્રણમોક વર્ષે પ્રગટ્યા શ્રી સ્વામીનાગણજી. શ્રીમત્ મદન-

નર સ્વામીને સ્વામી મપ્રદાયીઓ 'અવતારોના અવતારી' કહે છે. સ્વામીનારાયણ યુગમાં થયા કરિવર દયાગમભાર્ત, અને સ્વામીમપ્રદાયના કાવ્ય મહર્ષિઓ. શ્રીજી મહાગજો પચવર્તમાનો આસગીઓને ધરાવ્યા, અને એમ કૃષ્ણસ્થાપી પ્રેમવક્ષણા ભક્તિનું વિશુદ્ધદેમોઝ્જ્વલ માર્ત્તિક સ્વરૂપ પ્રવર્તાવ્યું. આજે ઈસ ૧૯૪૫માયે એટલાગિકામાં ભાગવતવેત્તા સાર્ત્તિક પ્રહાર્યારીજી છે, તે પૂર્વાચમમાં વડતાગના સ્વામીમદિરે પ્રહાર્યારી હતા એમના કૃષ્ણમદિરના જગમોદન ચોક-માં મારા હરિદર્શન કાવ્યની કથા ત્રણેક વર્ષ ઉપર કીધી છે અને પ્રહાર્યારીજીએ કૃષ્ણઉપરણો ચોદાડ્યો હતો એને હું ધર્મમૂલો મદમજી છું. અતિમંદોપમા, આ છે આપણા ગુજરાતમાની કૃષ્ણ પૂજની ઇતિહાસવાતાં વિવેચિ, આજ્ઞોતિ ચરાચર જગન્ હિતિ વિષ્ણુ ।

(૬) વૈષ્ણવ, વૈષ્ણવતા 'વિષ્ણુના ઉપામક ને વૈષ્ણવ' પ્રાચીન મહર્ષિઓએ અર્પેનો એ આપણો પ્રાચીનજાળનો અર્થમર્મનો ધર્મવા-સો ઉ પડી મધ્યજાળમાં શ્રીમદ્ વદનમાચાર્યજીએ ભાગવતનો વૈષ્ણવ 'ધર્મ ભારતવર્ષે પુન પ્રવર્તાવ્યો, ત્યારથી 'વૈષ્ણવ એટલે-વદનજ-મપ્રદાયી,' એ અર્થમર્મ પ્રચાર પાડ્યો. આચાર્ય શરદ મનુરમ્ભિતિ પ્રાચીન છે અને 'આર્ય' શરદ રામાયણપ્રાચી. ને વેદપ્રાચીન છે એ 'આર્ય' શરદનો ૧૬મી સદીમાં પુનરુદ્ધાર કીધો મહર્ષિ દયાનંદ મન્વતીએ ગઈ મનીએ ઇતિહાસમિદ્ ભારતકથા છે, છતાં આજે કોઈ એવી શરદ વાખ્યા ઉચ્ચારે કે 'આર્યમજાજનો મહામદ એ જ આર્ય' તો એ શરદાર્ય એટલો માપ્રદાયિક ને મકુચિત કોવાય, એટલો ને એવો વૈષ્ણવ શરદનો મધ્યમાવીન અર્થમર્મ છે પડી, વર્તમાનકાળે ૧૯મી મની એમતા શ્રી સ્વામીનારાયણ પ્રમટયા સ્વામી નાનાયણ મપ્રદાય પ્રેમનમજાભક્તિનો ઉપામક છે, કૃષ્ણજન છે, વૈષ્ણવ છે એટલે હારિમ અને કોકોજી, સુદામા, બેહાળો અને નરસિંદ મેના, વદનજ મપ્રદાય અને સ્વામીમપ્રદા, આપણી એ મમરત-

ઐતિહાસિક વૈષ્ણવતાનો જેમા સમાવેશ થાય એ જ વૈષ્ણવ મહા શાસ્ત્રનો તાત્ત્વિક અર્થમર્મ વૈષ્ણવ અને વૈષ્ણવતાનો એવો મર્મતોભદ્ર અર્થમર્મ, તે તો આપણા પ્રાચીનાચાર્યોના ધાતાર્થમા છે પ્રાચીના-ચાર્યોનો અર્થમર્મ સર્વમગ્નવધી ને સર્વમમાવેશી છે, ને તેથી સર્વ-વદનીય છે. એ સર્વતોભદ્રતાને હું વિગાળી વૈષ્ણવતા કહું છું, ને જગતધર્મ માનુ છું જ્ઞાત્રણ અને વૈષ્ણવ જેવા માત્વિક મહાભાવ જ્ઞાત્રમગ્નવધી શબ્દો જગતના ભાષાકોગોમા શોધ્યાખીજ જવલ્લે જડશે

(૭) વિશાળી વૈષ્ણવતા: મ્હારી વિગાળી વૈષ્ણવતાનું ધડતર અનેક વિવિધતાનું ઝણી છે, ને એના વિકાસ પગથિયા મમગ્ર જીવનમા મવત્મરો-પથરાએલા પડેલા છે. આયુષ્યભરનો હું તો અખડ ભક્તિ માર્ગી છું. મ્હાગ ભક્તિમાર્ગના ને મ્હારી Puritanism-શુભ ભાવના-ના પાયા ગાળવયથી માતાપિતાએ ને સ્વામીમપ્રદાયે રોપેલા છે 'નારાયણ હરે! શ્રી સચ્ચિદાનંદ પ્રમો'નો દક્ષપત ચોકકામાનો સાધુ-ઘોષ સાબળી લોટ ઝસકાતું છાવિયું મતઝોગીમા ભરવા જા મોકવતા, ગત્રિએ રાત્રિએ અમદાવાદના સ્વામીમદિગ્ના મલ્લામડપને પશ્ચિમ ઓટ્ટમે જેમી ભાગવતકથા સાબળનો ને હરિ નામની માગા ફેવતો. મ્હાજે મ્હાજે માયઆરતીના ડકા વગાડતો, જળજનણી એકાદશીના ગણપતિ વરધોડાઓમા શ્રી હરિનો પ્રતિદાર ધર્મ જડી પોકાગતો વડતાગમાયે ખૂન મ્હો છું ગોમનીગાટની આગામ્નજુની જલાવનો અદ્યયો છું એ ચતુઓમા તરે છે બાગની વયે માવરકુડસે મે મામમા કાજમાડેયને ત્યા ફા-સી ભણવા જતો. ત્યાં એ જદ્દ ડાજસાડેયના મુખેથી સ્વામીમપ્રદાપના પ્રસન્નિવેણુ સાબળ્યા છે '૮૩થી ૮૬સાડેયને સત્મગ મદિમા જોયો '૯૪મા એન્ડ્રિનસ્ટન કોલેજના વિદ્યાર્થીઆશ્રમે જગતા અગોટ્ટિયુ રહે-તો, સ્વામીતિવક કવતો, સૌઅગગો ભેમતો પછી '૯૬થી અમદાવાદ પૂના મુગધની પ્રાર્થનામમાજોનો મપર્ક થયો. એમણે પણ મ્હાગ ભક્તિમાર્ગને ને શુભભાવનાને દદતર કોધા, મ્હારી

વૈષ્ણવતાને વિશાળી કીધી. ૧૯૦૦ના શ્રી અમદાવાદ પ્રાર્થનાસમાજના વાર્ષિકોત્સવમાં 'ઉદ્ધવ's Mission to ગોકુળ'નું અંગ્રેજી વ્યાખ્યાન આપી ભક્તિમાર્ગની પરમોત્તમતાનું પ્રતિપાદન કરીશુ હતું; એવામાં જ મુમુક્ષુ પ્રાર્થનાસમાજમાં 'Faith of philosophy'ના વ્યાખ્યાનમાં ભક્તિયોગનું પ્રેરણાત્મક સ્વરૂપ વર્ણવ્યું હતું અને એનીયે પૂર્વે '૯૯માં, પૂના પ્રાર્થનાસમાજમાં 'મહારા લગ્નસ્નેહનો વિશ્વક્રમમાં હેતુ' એ મંસાર-શાસ્ત્રના લેખનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર વાંચ્યું હતું કેટલેક કૉલેજમાં સમસ્ત કૉલેજની એક જાહેર ધર્મસભા સ્થાપી હતી, જેનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ હતો કે, સદ્ ક્રોધ પોતપોતાના ધર્મમતનું પ્રતિપાદન કરે; ક્રોધ ક્રોધના ધર્મમતનું ખડન ન કરે. પ્રાર્થનાસમાજોમાંના મહારા વીસ પચ્ચીશેક ધર્મોપદેશો 'ધર્મમંથન'ને નામે જે ભાગમાં છપાવવાની જાહેરાત વર્ષોથી થઈ ગઈ છે. '૯૮-'૯૯માં બી.એ.ના વર્ગમાં ઐતિહાસિક વિષય ફિલસૂફીને અંગે યુરોપની ફિલસૂફી ભણવાની આવી. કેન્ટનો યુરોપમોહક જ્ઞાનવાદ તો આપણી જ્ઞાનેન્દ્રિયના પાયા ઉપર રચાયેલો ભાગ્યે; પણ એરિસ્ટોટલે મહામૂત્ર શીખવ્યું કે, The true, the Moral, the Beautiful are one ને માર્ટિનોની ઠવિતામય બાનીએ યુરોપના પૂર્વાચાર્યોની ગુણાવજો ને અધૂરપો ભણાવી. ૨૦મી સદીના ખેસતા વર્ષના અરસામાં પ્રાર્થનાસમાજના ધર્મોપદેશક-સાધુ થવાના કોડ થયા હતા; ડૉ. માર્ટિનોવાળી આકસકડમાંની ફિલસૂફીની માચેરદર કૉલેજની વાર્ષિક એકમે પાઉન્ડની વિદ્યાર્થીવૃત્તિ માટે ચારણ કરી હતી; પણ એ ત્રે એ વિદ્યાર્થીવૃત્તિ શ્રી જિપિનચન્દ્ર પાંડને અપાઈ હતી. કવિતાના મનોરથોને અંગે નરસિંહ, મીરાં, દયારામ ને સ્વામીપ્રદાયના કાવ્યમહર્ષિઓનો મહેને રસિક પરિચય થયો હતો. પછી આવી મહારા સમશ્લોકી ગીતા ભાષાન્તરની દશવર્ષો : ૧૯૦૧ થી ૧૯૧૦. હિન્દુ મહાધર્મના સર્વ સંપ્રદાયોનો એ સર્વમાન્ય મહાગ્રન્થ. એ દસકામાં અનેક પ્રસંગો મહારી વિશાળી વૈષ્ણવતા ઘડતા આવી ગયા.

૧૯૦૨માં સાદરાના સ્વામીમંદિરે પધારતા સાધુસંતોને અમે રસોઈ આપતા, અને મંદિરમાં મૂર્તિપ્રતિષ્ઠા પણ કરાવી હતી. ૧૯૧૪ના એપ્રિલ-મેમાં સદ્ગત સાધુ શ્રી વિદ્યારાવ શિંદેની સગાથે બ્રહ્મસંપ્રદાયના પ્રચારાર્થે રાજકોટ-ગોંડલ-જૂનાગઢ-ભાવનગરનું પર્યટન થયું. સાધુ શિંદેને ગુજરાતી બાપા આવડે નહિ, એટલે અંગ્રેજી વ્યાખ્યાનો કરતા; ને એ સૌરાષ્ટ્ર પર્યટનનો અડધાજેરો ભાર મ્હારે શિરે આવ્યો હતો. જૂનાગઢમાં ગિરનાર જોયો, રાજર્ષિ અશોકનો શિલાલેખ જોયો, 'ગિરનારને ચરણે'નું કાવ્ય લખ્યું. નરસિંહનો ચારો ને દામોડું જોયા, નાટક તખ્તા ઉપર સ્વયં નરસિંહને જોયો. ભાવનગરમાં કાન્તને ત્યાં 'સૌરાષ્ટ્રના સાધુ' શ્રી અમૃતવાલ પદિયારનો આજીવન સત્સંગ સાંપડ્યો. કાન્તની અતીવ દ્રવતી મૃદુતા નિહાળી, સાધુ શિંદેએ કહ્યું હતું કે, 'હરિ મ્હને જગતમાંથી માતા પસંદ કરવાનું કહે તો હું મણિભાઈને માતા કરું. પદિયાર-સત્સંગે 'સૌનું કરો કલ્યાણ'નું બજન નિત્યસઃ ગાતી મુખાઈમાંની શ્રી જાદવજી મહારાજની સત્સંગમંડળીને ૧૯૦૫થી સમાગમ થયો. મ્હારી સરી પડેલી હરિમાળા એ સાલમાં શ્રી જાદવજી મહારાજે પાછી આપી, ને 'ચજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ'નો મદિમા પ્રીછાવ્યો. પણ ૧૯૧૦માં કરાંચીની નવવિધાન બ્રહ્મમંજાળના સાધુ ડો. કમેન મુખર્જી આવ્યા હતા, એમણે મ્હને એકતારો વસાવરાવ્યો. માળા ને એકતારો જાગે એ આજે મ્હાગં બજન-મંગાથીઓ છે. રાજકોટવાસના આદિ વર્ગોમાં જ ત્યાંના મીસ્ત્રી લક્ષ્મણ કાનજી, તારમારતર હેગળી, પોલીમ હેડકલાકે કૃષ્ણરાવ ગબેશ-એ મેવાશાવી યિયોસોશી મડળનો માદ પરિચય થયો. લક્ષ્મણભાઈ સુધાર હતા, ને હું એમને 'કાષ્ટરટના નાતીલા' કહી મંજોઘતો. એ મૌની મંગાથે અન્ત્યજશાળા કલાડી, રાત્રિશાળા કલાડી, હિન્દુ કન્યાશાળા કલાડી. રાજકોટમાં રામાનુજ અનંતપ્રમાદજીનાં કીર્તનો સાલળ્યા, ને પરિચય થયો. આર્યસમાજના ને યિયોસોશીના ધર્મોપદેશકોને જમવા ન્હોતરતો. રાજ-

કુમારો જન્મવા આવતા. હિન્દુ ઇસ્લામી-પારમી અંગ્રેજનું પાટલે બેસી પાપસનું જન્મણ થયું હતું પ્રાર્થનામંથાળ મ્યપાઇ હતી : થોડાક માસ આદ-દસેકના Students' Brotherhood ને ટેનિમનનું Akbar's Dream બણાવ્યું હતું, અને મુઆઇના 'Students' Brotherhood'ના સ્થાપક પ્રો. એન. જી. વેલિનકર પણ એકદા અમારા અતિથિ થઈ આવ્યા હતા. જ્ઞાનદ કેશવચન્દ્રસેનના દોહિત્ર-કૃષ્ણહારના પ્રિન્સ વિક્ટરને મહાપાણી અર્થે -હોતર્યા હતા. શ્વામીનારાયણના આચાર્યશ્રીની ઘેર પધરામણી કીધી હતી. દુષ્કાળના વર્ષોમા ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રની સદાયતાએ નીકળેલાં સ્વ. જમનાબહેન સક્કમ અને અન્ય મુમુક્ષુવાગી આંક સન્નારીઓ અમાગ મહેમાન હતાં. પ્રો. કર્વે મહિલા-યુનિવર્સિટી અર્થે રાજકોટ આવેલા ત્યારે આર્થિકીમ પાર્ટીએ આમન્ત્ર્યા હતા. મહાકવિ પ્રેમાનંદના 'સુદામાચરિત્ર' ને 'માત્રેરુ' મહારી નિત્યપ્રિય કાવ્ય-ખેલડી છે; રાજકુમાર કૌબેજમાં બહુ બણાવ્યા છે, રાજકોટ, ભાવનગર, મુબઈ, અમદાવાદ, ડાકોરજીમા એમના જાહેર પ્રવચનો કીધાં છે. અને પછી આવ્યા મહારાં વલ્લભસંપ્રદાયી મોડશમ્-થેના ને સ્વામીમપ્રદાયી શિક્ષાપત્રીના સમન્વેષો કી લાખાન્તરો. દરમિયાન સ્વ. પદ્મિયાજી સાથે, સ્વ. મહાગજ લાખાજીરાજ સંગાથે, અને સ્વયં ભાવે ડાકોર-યાત્રાઓ થતી. દયારામભાઈ ને ત્હેમના ગુરુ ઇચ્છારામ બદ્દજી મહારાજ; શ્રી કૃષ્ણના બાળસ્વરૂપને હીચકાવતા ને ગધેશ્યામની ધૂન મચાવતા દગ્દિસ મહારાજ; ગોમતીજીના પગથિયાને જ્ઞાનમહેલ માની અહોરાત ત્યા નિવસતા સાધુરામજી મહારાજ, અને માઇબેક છેટે ખેતરમાના કોડલામા નિવસતા મુનિમહારાજનાં દર્શનો કીધા; અને અહ્ય જાણીતું નવું મહાસત્ય જાણ્યું, કે ડાકોરજી ભક્તિતીર્થ તો છે જ, ઉપરાત તપોવન છે. ડાકોરજીની ત્યારે તપોબૂમિ હતી ગોમતીઘાટની ખાખટેકરી, પાજ-આધ્યુ હરિગોપન ગ્યાન, અને પાજેપાજે ઝાડમૂંડ મૂકેલુ અનન્તવાહી ગોમતીદર્શન : એમણે કહ્યું કે, જકે કહેલાં The

Beautiful અને The Sublime જે જ નથી, પણ ત્રીજી The Mysticની અનુભૂતિ પણ છે. એ Mystic મન્ત્રને પછીનાં ઉપનિષદ બાપાન્તરોએ દલીલૂન કર્યો. એ અરસામાં પદિયારજી મંગાથે પાત્રાગદ, ચાંદોદ કરનાળા, કળીરવડ ને શુક્લતીર્થની યાત્રાઓ થઈ; સ્વ. લાખાજીરાજની સંગાથે શ્રી અમરનાથની તળેટીમાંના સૂર્યમંદિર-માર્તંડનાં ખંડેરની યાત્રા થઈ. મયુરાં ને જન્દાવનમાં જે-એ કલાક એકલપડે રહી આવ્યો, જોગોનું પાલિતાણી, શૈવોનું સિદ્ધપુર, વૈષ્ણવી પ્રભાસ, આગસુરી અંગાજી, ઈસ્લામી ઉતાવામાં મીગદાતા ને જૂનાગઢમાં જમિયલશા પીર, પારસીઓનું ઉદવાડા, વેદાન્તી પ્રીતમનું સન્દેસર, રાયચન્દ્રજીનું અમામ અને મહર્ષિ દવાનંદના જન્મસ્થાન ટકારાની ત્રણેક યાત્રાઓ થઈ હતી, અને અનુભવ્યું હતું કે, સાંપ્રદાયિક માનસને યાત્રાઓ જ્ઞાનદષ્ટિની વિશાળતા બક્ષે છે. ભક્તરાજોનાં દર્શનનું પણ સદ્બોધ્ય મદને મળ્યું છે. જગત નખ્ખા ઉપર સ્વામીમન્તો, દયપતરામ, કાર્તીરામભાઈ, પદિયારજી, જાદવજી મદારાજ, અનન્તપ્રમાદજી, ડૉ. ડબ્લ્યુ. સમર્પણી દલાલભાઈએ ને નાટકતખ્ખા ઉપર નરસિંહ મહેતા. મહારી પરમ મિત્રમંડળી પણ અનેકમતવાદી હતી. કાન્ત સ્વીડનબોર્ગો ખ્રિસ્તી હતા, પદિયાર વેદાન્તી ભક્ત હતા, બાવા મોદનદાસજી ભજનિક હતા, રણજીતરામ લોકમેવાને જ ધર્મ માનતા, પ્રો. મન્જર કેવળ Materialist નિરીશ્વરવાદી હતા. મતભેદોને કારણે અમારે કદી મૈત્રીભેદ પડેલો નથી. મુજર્ડ સુપા મોનગદ નિજ શુરકૃપ ઉત્સવોમાં, અમદાવાદ સત્સંગમાં જૈનમંડળો શ્રી મદાતીર-જગન્તીઓમાં, ખ્રિસ્તીઓ ખ્રિસ્તજગન્તીમાં, સ્વામીમંદ્રાયાઓ એમની ધર્મમલાઓમાં પ્રમુખ થવા નોતખ્ખાં સ્થાનકવાસી જૈન પરિષદ ને રાજપુત ક્ષત્રિય પરિષદ નિજ પરિષદોમાં, વલ્લભમપ્રદાયાઓ, ગાયચન્દ્ર-પ્રસંમકો, ને ઈસ્લામીઓ નિજ સમારંજોમાં જોડાવતા. મુજકમા સ્વ. દાજી મહમ્મદ અવારખિયા શિવજીને ત્યાં, એમની છટ્ટા માળની બંગલીમાં હિન્દુ

કુમારો જન્મવા આવતા. હિન્દુ ઇસ્લામી પારસી-અંગ્રેજોનું પાટલે બેસી પાપસનું જન્મણ થયું હતું પ્રાર્થનાસમાજ સ્થપાઈ હતી : થોડાક માસ આઈ-દસેકના Students' Brotherhood ને ટેનિમનનું Akbar's Dream બણાવ્યું હતું; અને મુખાપના 'Students' Brotherhood'ના સ્થાપક પ્રો. એન. જી. વેલિનકર પણ એકદલ અમારા અતિથિ થઈ આવ્યા હતા. બ્રહ્માનંદ કેશવચન્દ્રસેનના દોહિત્ર-કૃષ્ણગિદ્દારના પ્રિન્સ વિઠ્ઠરને મહાપાણી અર્થે નહોતયો હતો. સ્વામીનારાયણના આચાર્યશ્રીની ઘેર પધરામણી કીધી હતી. દુષ્કાળનાં વર્ષોમાં ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રની સદાયતાએ નીકળેલાં સ્વ. જમનાબહેન સક્કઈ અને અન્ય મુખ્યવામી આડેક સખારીઓ અમારાં મહેમાન હતાં. પ્રો. કર્વે મહિલા-યુનિવર્સિટી અર્થે રાજકોટ આવેલા ત્યારે આઈરેક્ટીમ પાર્ટીએ આમન્ત્ર્યા હતા. મહાકવિ પ્રેમાનંદના 'સુદામાચરિત્ર' ને 'મામેરું' મહારી નિત્યપ્રિય કાવ્ય-બેલડી છે; રાજકુમાર કૌશલેજમાં બહુ બણાવ્યા છે; રાજકોટ, ભાવનગર, મુખર્ષ, અમદાવાદ, ડાકોરજીમાં એમના જાહેર પ્રવચનો કીધા છે. અને પછી આવ્યાં મહારાં વલ્લભસંપ્રદાયી ગોડશમન્થોના ને સ્વામીમંપ્રદાયી શિક્ષાપત્રીના સમન્વેષી ભાષાન્તરો, દરમિયાન સ્વ. પદિયારજી સાથે, સ્વ. મહારાજ લાખાજીરાજ સંગાથે, અને સ્વયં-ભાવે ડાકોર-યાત્રાઓ થતી. દયારામભાઈ ને તહેમના ગુરુ ઇન્દુજીરામ ભટ્ટજી મહારાજ; શ્રી કૃષ્ણના બાળસ્વરૂપને હીચકાવતા ને રાધેશ્યામની ધૂન મચાવતા હરિદાસ મહારાજ; ગોમતીજીનાં પગથિયાંને બ્રહ્મમહેશ માની અહોરાત્ર ત્યાં નિવસતા સાધુરામજી મહારાજ, અને માછલેક છેટે એતરમાંના કોહલામા નિવસતા મુનિમહારાજનાં દર્શનો કીધા; અને અદ્ય જાણીતું નવું મહાસત્ય જાણ્યું, કે ડાકોરજી ભક્તિતીર્થ તો છે જ, ઉપરાંત તપોવન છે. ડાકોરજીની ત્યારે તપોભૂમિ હતી. ગોમતીઘાટની ખાખટેકરી, પાજ આધ્યું હરિગોપન સ્થાન, અને પાળેપાળે ઝાડખૂંડ ખૂંડેલું અનન્તવાહી ગોમતીદર્શન : એમણે કહ્યું કે, બર્કે કહેલાં The

Beautiful અને The Sublime જે જ નથી, પણ ત્રીજી The Mysticની અનુભૂતિ પણ છે. એ Mystic મન્ત્રને પછીનાં ઉપનિષદ ભાષાન્તરોએ દલીલૂત કીધો. એ અરસામાં પદ્મિયારજી મંગાથે પાવાગઢ, આંદોદ કરનાળા, કપીરવડ ને શુકલતીર્થની યાત્રાઓ થઈ; રવ. લાખાજીરાજની મંગાથે શ્રી અમગનાથની તળેટીમાંના સૂર્યમંદિર-માર્તંડનાં ખંડેરની યાત્રા થઈ. મયુગં ને વૃન્દાવનમાં જે-જે ઠંઠાક એકલપડે રહી આવ્યો, જૈનોનું પાલિનાણું, શૈવોનું સિદ્ધપુર, વૈષ્ણવી પ્રભાસ, આગમુરી અંગાજી, ઈસ્લામી હનાવામાં મીઠાદાતાર ને જૂનાગઢમાં જમિયતશા પીર, પારમીઓનું ઉદવાડા, વેદાન્તી પ્રીતમનું સન્દેસગ, રાયચન્દ્રજીનું અગામ અને મહર્ષિ દયાનંદના જન્મસ્થાન ટંકારાની ત્રણેક યાત્રાઓ થઈ હતી, અને અનુભવ્યુ હતું કે, સાંપ્રદાયિક માનસને યાત્રાઓ પ્રલદષ્ટિની વિશાળતા જણે છે. ભક્તરાજોનાં દર્શનનું પણ સદ્ભાગ્ય મને મળ્યુ છે. જગત તખ્તા ઉપર સ્વામીમન્તો, દયપતરામ, કાશીરામભાઈ, પદ્મિયારજી, જહવજી મદારાજ, અનન્તપ્રસાદજી, ડો. રૂબેન, સમપંથી દલાલસાહેબ: ને નાટકતખ્તા ઉપર નરસિંહ મહેતા. મહારી પરમ મિત્રમડળી પણ અનેકમતવારી હતી. કાન્ત સ્વીડનબોર્ગી ખ્રિસ્તી હતા, પદ્મિયાર વેદાન્તી ભક્ત હતા, બાવા મોદનદાસજી ભજનિક હતા, રણજીતરામ લોકસેવાને જ ધર્મ માનતા, પ્રો. મન્જર કેવળ Materialist નિરીશ્વરવાદી હતા મતભેદોને કારણે અમારે કદી મૈત્રીભેદ પડેલો નથી. મુગર્થ સુધા સોનમદ નિજ ગુરુકૃપ ક્રિસવોમા, અમદાવાદ રાત્રુંજીવાના જૈનમંડળો શ્રી મદાલીર-જગન્તીઓમાં, ખ્રિસ્તીઓ ખ્રિસ્તજગન્તીમાં, સ્વામીમંપ્રદાયીઓ એમની ધર્મસભાઓમાં પ્રમુખ થવા નોતનતાં રચાનકવાસી જૈન પરિપદ ને રાજપુત ક્ષત્રિય પરિપદ નિજ પશ્વિદેમાં, વદલભમંપ્રદાયીઓ, ગાયચન્દ્ર-પ્રશંમકો, ને ઈસ્લામીઓ નિજ સમાર્ગભોમા બોલાવતા. મુગમગા રવ દાજી મદમ્મદ અક્તારખિયા સિવજીને ત્યાં, એમની છટ્ટા માળની અંગલીમા હિન્દુ

ધર્મજ્ઞામી પારસી અગ્રેજ પ્રાર્થનામંત્રી સદ્ભાવે મળતા હજતા અને
 કરિનાની, કવાની, ઇનિલાસની, ફિલસૂફીની રસપ્રદ આનંદગોષ્ઠિઓ
 કરતા. આ દોહ-કરનાળીના તીર્થધામોમાં આર્યસમાજ ધર્મોપદેશકના
 પ્રમુખપદે મનાતની અગ્રણીની ને સનાતની અગ્રણીને પ્રમુખપદે આર્ય-
 સમાજ ધર્મોપદેશકની વ્યાખ્યાન યોજનાઓ કીધી હતી. આ દોહમાં
 દયારામભાઈના મહોલ્લાનું 'કમલપુરી' નામ ફેરવી 'દયારામપુરી' નામ
 પાડ્યું હતું. ગસ રચાતા ને સાથેસાથે પ્રેમભક્તિ ભજનાવનિમાના
 ભજનો પણ લખાતા. કાઠિયાનાડમાં ભજનો તો બાલ્યસાહેબ, ભીમ-
 સાહેબ, છવ્વજીભાઈ, લાલા ભગત, જોલાભગત, મુડિયાનાથ, ગિર-
 નારનો શિવરાત્રિનો મહામેળો—એ વિધવિધ મતવાદીઓના રસધી
 ને તત્ત્વીનતાથી સાબળ્યા છે. આણંદ-આર્યસમાજે ન્હાનકડી ધર્મ-
 પરિપક્વ ભરી હતી, ત્યાં પ્રમુખપદે આમન્યે હતો અમદાવાદમાં
 સ્વામીમંદિરે નરનારાયણદેવના શતાબ્દી પાટમહોત્સવને અવસરે ગુજ-
 રાતની સર્વધર્મપરિષદ ભરવાનો મનોરથ જાગ્યો હતો. અને એમ સહુ
 મહારાષ્ટ્રદર્શનને વિશાળ ને વિશાળું કરતા હતા. હિન્દુ ઇસ્લામી
 ગરીબ શ્રીમતની રાજકોટમાં સેવાસમાજ સ્થાપી હતી અને લખપતિ-
 નો પદ્મણીપુત્ર મજૂર રેલ્વેહડતાળમાં રોકોનો સરસામાન સારતો હતો
 'ઉપના ડિસેમ્બરમાં 'વેલ્યુવિહાર' કાવ્યમાનો અમત્કાર અમદાવાદમાં
 ધગ આગણે દીધો; 'હરિદર્શન' કાવ્યમાનો '૧૩નો દારિકાચમત્કાર
 સાબળ્યો હતો, '૪૧માં જુહાપે દારિકાપ્રલયનું કાવ્ય લખાયું છે' શ્રે
 છે' શ્રે '૪૨ના કૂવદોષનો મહોત્સવ અમે-ગાળકી જ્યોતિ, મણિયા ને
 હું-દારિકામાં કીધો, ને દારિકામાં ને એટમાં 'હરિદર્શન'ની ને 'વેલ્યુવિહાર'-
 ની કથાઓ કીધી. આફ્રિકા ઊછળતા દારિકાસાગરનો વિસ્તીર્ણ પથ-
 રાયેક્ષો શમશમાકાર સૂનકાર, જન્મનાજના જે સ્વરૂપ સરખા-ગોમતી
 છના શાન્ત અને હિન્મત જે સ્વરૂપદર્શનો, આયમતા સૂર્યાસ્તમાયે
 સુવર્ણ નેજરવી એટના દેવમંદિરો ને મહેવાતો, હરિમંદિરના ચોથા

માગની ધુમ્મટ અગાસીમાંથી ચતુર્દિશાનું અગ્નિમંદર્શન; શ્રી હરિનો પોઠશોપચારી પૂજનવિધિ, હરિમંદિરે ભડતી રંગપીચકારીઓ ને ગુલાવવાદગીઓ : એ સહુએ છેવટના મન્ત્રો પૂર્યા; પશુ ધન્યગરો તો ચ્હડાવ્યો પેલા અન્તરીક્ષ માપતા, બચ્હા-ત્હાંથી દર્શન દેતા, ધર્મની દીવાદાડી-સમા શ્રી હરિના મહાધ્વજે. 'હરના માર્યે અધવચાળ પાછા અમદાવાદ આરી, એમિવથી વચનુ ૬૬મુ વર્ષ ખેસતાં, આ 'હરિમંદિતા'નો આદર કાઢ્યો. 'હરિમંદિતા'ની પ્રેરણાકથા આ મન્ત્રના આદિમાનાં આમન્ત્રણ-કાન્ધમાં છે. આ સૌ છે મહારી વિશાળી વૈષ્ણવતાનાં સાત્ત્વિકવર્ણુ વિદ્યાસપર્ગધયાં; ને 'હરિ મંદિતા' છે મહારી વિશાળી વૈષ્ણવતાનું મદાગીત. રામભક્તિ ને તુલસીકૃત ગમાવણની પેડે વિશાળી વૈષ્ણવતા ને 'હરિમંદિતા' હિમય છે પરરત્તમાં ઓતપ્રોત.

(૮) હરિસંહિતા : આ 'હરિમંદિતા' પ્રેમવક્ષણાભક્તિનું મહિમાગીત છે. આપણા જુઓકમાં શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની આયુષ્ય-અવધિ કોઇક ૧૧૬ વર્ષની કહે છે; કોઇક ૧૨૫ વર્ષની કહે છે. ધર્મરાજ્યથી ન્હાનેરા ને પાંચથી મ્હોટેના શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રનું વય કુરક્ષેત્રના મહાભાગત સંગ્રામ-સમયે ૮૪ વયનું હતું. કુરક્ષેત્ર પછી સોળમે વર્ષે હરિસંહિતા'માંના કથાભાગનો આરંભ છે; અને સોળ તિથિઓ સમા શ્રી હરિના ૧૦૦ થી ૧૧૬ વર્ષની તીર્થયાત્રાની ભારતપરિક્રમણાનો આમા વાર્તા-વિસ્તાર છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના બાર રકન્ધ છે, એવા આ નવ-ભાગવતના આઠ મંડળ છે. શ્રીમદ્ ભાગવતની લગભગ ૪૪૦૦૦ ચરણાવળો છે, લગભગ એટલી આ નવભાગવતમાંની ચરણાવળો નિર્ધારી છે. ને એમાંથી સત્તાવીશેક હજાર લખાઈ છે, સત્તરેક હજાર હજી લખવાની બાકી છે. રામસેતુએ ને કાશીવિશ્વેશ્વરમાં એમ બે મહા-પ્રમગોએ શ્રીહરિ એકાદશ-એકાદશ નવ-કૃપનિષદોની કથા કરે છે; કાંચનગંગાને ઘાટે નવ-કૃપાર્નોત્રો ગવરાવે છે, ને ચન્દ્રમાપત્રી ઉચ્ચારે છે; બ્રહ્મકેદારમા હિમાવચને અનન્તદર્શન કરાવે છે; હરિનાપુરમા

ગંગાઘાટે શકપ્રવર્તક ધર્મરાજ નિજનવીન ધર્મયુગને કાળે ધર્મસ્મૃતિ વિરતારે છે: એવી એવી આ મહામ-ચમાની વિશેષતાઓ છે. વિશાળી વૈષ્ણવતાના વૈષ્ણવો એમને અભિનદશે. 'હરિસંહિતા'નો કાવ્યપ્રવાહ વહેતો ત્યારે મહાપૂરે વહેતો. મુગ્ધમા ત્રિ. અનુભાષને ત્યહા નેત્રની પીડાના ઔપધોષચાર ચાલતા હતા, ત્યારે પણ ત્રણેક માસમા ૬૭૦૦ ચરણાવળો નીતરી આરી હતી. આરબકાળે એવો પણ કાળયોગ હતો કે, ભાવોર્મિઓ ઊછળે એટલી ટપકાવી પણ નહોતી લેવાતી. એકદા એક વૈષ્ણવ પાડોશીને પૂછ્યું કે 'આવરોયે ન લખાય એટલી આવક સાંભળી છે' મહારા પ્રશ્નને એમણે ઉપહાસ માન્યો. મહેં કહ્યું, 'સામે જ ને' હમણા જિવાય નહિ એટલું વરસે છે, ને લખાય નહિ એટલું ઊગે છે.' જગત માને વા ન માને: 'હરિસંહિતા' મહેં લખી નથી, યુગપુરુષે લખાવી છે. 'હરિસંહિતા' તો છે દાયકાઓના પરિપાકનો સારમંભાર.

(૯) શ્રી સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાય: સ્વામીમંદિરના મહારે શિરે અનેક મહાત્મ્યો છે અને એ અર્દી ન સ્વીકારે તો નગુણાપણું કહેવાય. મહારી વિશાળી વૈષ્ણવતા, મહારો ભક્તિમાર્ગ, મહારી Puritanism-શુભ્રભાવના-ના પાયા પ્રથમ પિતાએ, ને પછી સ્વામી-સંપ્રદાયે રોપેલા છે. પ્રેમવલ્લભા ભક્તિનું પરમ વિશુદ્ધ સ્વરૂપ, ભાગવત-મહિમા, અને ભાગવત ચળ્યાવળોની ગભીર-ગવરી ગેયતા. એ મંપ્રદાયના સદ્માત્રી ને સદાયચરણી સાધુસન્તોએ પ્રીતગ્યા છે. દશેકની જે વયપૂર્વે રાત્રિએ ગત્રિએ નવેક વાગતા અમદાવાદના સ્વામી-મંદિરના સરોવરવિશાળા ચોકમા ભાગવતની શ્લોકાવળો ભાગવતવેતા સાધુમંત લલકારે નાખતા, ને થોક અંધકારમા એ શબ્દ-કિરણાવળો તરતી, એ આજે સાહ વર્ષો પછી જે મ્મરું છુ ને નિઃશ્વં છુ. નાનાદાર-મનોહરાળી આરંભાતા ને સહજાનન્દાચ વન્દામ્યહમ્માં પરિસમાપતા કથાના મગળાચરણના શાર્દૂલવિકીરિતની સાધુ-શાર્દૂલ ગર્ગના આજે જે

વિસ્મરણની નથી; છ દાયકાઓ તરીને આવતી સાંભળું છું. સાધુ-શાસ્ત્રની ગર્જના પનશાસ્ત્રની ગર્જના કરતાં સદસધા સાત્ત્વિક ને ચિરંજીવ હોય છે.

(૧૦) અનુષ્ટુપ્ છંદ : શ્રી 'હરિમંદિત'ની પંચાલ્પએક વમા ચરણાવળો અનુષ્ટુપ્ છંદમાં છે. પિંગળચાંચની સકળ છંદાવલિ સંવ-વ્યાપી ગેયનાવંતી છે. અનુષ્ટુપ્ છંદના જનક મહર્ષિ વાલ્મીકિજી કહી ગયા છે કે લવકુશ રઘુકુમારો ઋષ્યાશ્રમેથી અયોધ્યાનગરીએ રાધવ-યમમાં ગયા હતા, ત્હારે ત્હાં રામાયણની શ્લોકાવળો તન્ત્રીની સાથે ગાતા હતા. સામ મન્ત્રોની ગેયગંભીરતા સામધનપાડીઓને મુખેથી સાંભળી હજે એમને અનુષ્ટુપ્ની ગેયતા રહેજે સુગમ થશે. વૈદિક છંદો Rhythmic ડોલનવત્તા છે, પિંગળ છંદો ગેય છે

(૧૧) એક સુભાષિત : અશ્વઃ માયું એક આપણું પ્રાચીન સુભાષિત છે કે, 'વિદ્યાવતાં ભાગવતે પરીક્ષા'. શ્રીમદ્ ભાગવતનો વાલ્મી-પ્રવાહ રામાયણ-મહાભારતના વાલ્મીપ્રવાહથી અટપટો છે. રામાયણ-ભારતની શબ્દાવલિની સેરો પ્રધાનત. સરસ વહે છે; ભાગવતમાની શબ્દાવલિની સેરો ધગ્નેરધાને ચૂંચળાં ખાતી વહે છે; દૃષ્ટાંતસેમે : ગોપિકા-ગીતની ચરણાવળો નારીસદજ સરસ ને મધુરી છે, પણ વેદગુણિની ચગ્ણાવળો મદન ને મદરી છે. મન્દિ-સમાસોની અનેકવિધતા પણ ઝોમાં અધગપણાની કારણજન થાય છે. આપણી મુર્ચ્છરભાષામાં એથી ચૂંચવળો-મૂંઝવણો એટલી આવતી નથી; છતાં માતા ને પુત્રો-ગીર્વાણ ને ગુરુદાતી-ઉભય પરત્વે એ સુભાષિત નો સત્ય જ છે.

(૧૨) અમારાં પિતાપુત્રના વિરાટકાવ્યો : કવીશ્વર દત્ત-પતરામે નિજ સ્વામીમંત્રદાયનું દર્શિલીલામૃતનું વિરાટકાવ્ય લખ્યું છે, અને એનો આદર ૬૪મે વર્ષે કર્યો હતો. ૬૪ થી ૭૪-ઈ.સ. ૧૮૮૪ થી ૧૮૯૪-આશુભના માતમા આદમા દાયકાનાં કવીશ્વરના વર્ષો એ

કાવ્યલેખનમાં વીત્યાં હતાં. આજે સ્વામીમંદ્રદાયનાં ધર્મમંદિરોમાં હરિલીલામૃતના માંદ્રદાયિક મહાગ્રન્થની કથાઓ ને પારાયણો થાય છે. આ મહારા વિરાટકાવ્ય 'હરિમંહિતા'નો આદર મહારા છાસકમે વર્ષે થયો છે અને શ્રીહરિની કૃપા હશે, ને

જગન્નાથજી જીવતો રાખશે જો,

હયાતી હમારી-અમારી હશે જો (ક.દ.ડા.)

તો, મહાસાગરનોયે સ્વાગો પાર પેખન્દાઓએ પેખ્યો છે એમ, આ કાવ્યમહાસાગરની પથ્થ સીમા કાળને કોક પ્રહરે પેખાશે. આરમ્ભ હોય છેમને સહુને એ પેખવાનાં દીર્ઘાયુષ્ય મી હરિ અર્પજો.

(૧૩) 'પ્રેમ-ભક્તિ'નું કવિ-ઉપનામ : પાંચ પાચ દાયકાઓથી ગુજરાત-ખણીતા મહારા કવિ ઉપનામ 'પ્રેમભક્તિ'ની હું તો આટલે વર્ષે આજ આ કૃષ્ણકાવ્યમાં પરમ સાર્યકતા જોઈ છું. વસન્તોત્સવ, ઈન્દુત્રયી ને રાસત્રયી, જયા જયન્ત, હિપા, ગીતાહિપાનિપદો અને શાકુન્તલમેધ-હૂતનાં બાયાન્તર, ભજનાવલિ, વિશ્વગીતા, સંઘમિત્રા, કવીશ્વર દક્ષ-પતરામ, પુણ્યકન્થા, સારંથિ, કુરક્ષેત્ર, હરિર્દર્શન ને વેણુવિહાર. એ સહુ મદને તો આજે બાસે છે આ 'હરિમંહિતા'ના હરિમંદિરનાં મણિ-પગથિયા. એ ગ્રન્થાવલિ માર્ગ કારતી ને પન્થ પાડતી. આ 'હરિ-મંહિતા'નું વિરાટકાવ્ય તો છે મહારી કાવ્યયાત્રાનું મહાતીર્થ. 'હરિમંહિતા' છે આર્ધીમતીબરનું 'પ્રેમભક્તિ'નું પ્રકુલ્લન-ક્ષણ.

કાવ્યોપાસનાની મહારી અધશનાન્દી વીતી ગઈ. આતમવેલીએથી ઉતારાયા એટલા મધમનતા સારિત્રક કાવ્યકૂલકાં વીણીવીણીને ગુજરાતને સમર્પ્યા, ને ગુજરાતે મહોત્સવો ગિજવી ગિજવીને એમને વધાવ્યા. હવે તો પેખાય છે આયુષ્યઓવારાનો પેક્ષો વિશ્રામ-સટ.

(૧૪) શ્રી હરિનાં ચાર સ્વરૂપો : "રમોવૈસ." શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના ચાર પ્રધાન સ્વરૂપો આપણા વિગટ કાવ્યોએ હૃદયગાયેલા છે એક તો

મજસ્વરૂપ, જે શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમ સ્કંધે ગાયેલું છે. બીજું ગીતાસ્વરૂપ, જે મહાભાગવતકારે મહાભારતમાં ગાયેલું છે. ત્રીજું નિર્માણસ્વરૂપ, જે જાદવાચરણા અને દારિકાપ્રલયના કાળપ્રમંગોએ પ્રકટેલું છે તે શ્રીમદ્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધે ગાયેલું છે અને ચોથું યોગેશ્વરસ્વરૂપ. અહા, વિધ્ય ને મહેશ્વરની ત્રિમૂર્તિમાં જેમ પર-અહા પમરે છે, એમ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું ચતુર્થ સ્વરૂપ એ સ્વરૂપ-ત્રિવલ્લીમાં સર્વત્ર પમરે છે. ગીતાકારે ભાગવતકારે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને યોગેશ્વર બાળેલા છે. સૂક્ષ્માત્ સૂક્ષ્મ, પણ આબ સમું સર્વ-આગ્રહાદતું શ્રી હરિનું એ યોગેશ્વરસ્વરૂપ પછી ત્રિસાને રમરણદેશે વસે છે. ઘણાંખરાં વીસરી જાય છે. આ 'હરિમંદિતા' પ્રધાનતઃ શ્રી હરિના એ યોગેશ્વરસ્વરૂપનો કાવ્ય-વિસ્તાર છે.

(૧૫) 'અને બ્રહ્માંડનું કેન્દ્ર બ્રહ્મ છે, એમ કવિતાનું કેન્દ્ર પણ બ્રહ્મગીત છે :

શ્રી દારિકાનો હરિરમ સ્યો, હરિરસ સ્યો;

હરિરસિયા નરનારી !

શ્રી દારિકાનો હરિરસ સ્યો, હરિરસ સ્યો.

હાં રે આજસ વગ્ને છે, હરિનાં હો એ આવો;

હાં રે આનમતંત્રી છેડી શ્રી હરિને ગાઓ :

હો ! દારિકાનો હરિરમ સ્યો, હરિરસ સ્યો.

અહરસિયાં નરનારી !

હો ! દારિકાનો અહરમ સ્યો, અહરસ સ્યો;

હો ! દારિકાનો અહરસ સ્યો, અહરસ સ્યો.

૬૮

માહાત્મ્ય

અધ્યાય ૧ : હરિ હરે

પૂર્વે પ્રદક્ષિણ એક વેળ રમતાં, પ્રદક્ષાંડ સર્થ કરી,
 શિખા'તા ગહરા અનન્તતટમાં ક્રીડી લીલા ન્હાળતા;
 ઠેા કલ્યાણુક યોગ જોઈ ઊતર્યા દ્વારામતી-માગરે :
 વન્દું હું રમરૂપ એ રસનિધિ આનન્દમૂર્તિ હરિ.

(દાળ : મીઠું ગોરસ હ્યો, હ્યો, મહી વેચુ, મહી વેચુ)

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે;

એ છે યોગેશ્વર યોગેન્દ્ર કેરો :

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે.

મૃગન-પ્રલય રમે, વિસ્તરે-સંકેસે;

પ્રદક્ષ પ્રદક્ષાંડમાં ને જાહર ખેલે :

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે.

અનન્તપટે આશ પાથરી અનન્તા

આશલજળમાં વમળે વહી રમન્તા,

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે.

જાહરૂપી થઈ ધૂમે છે જાહુનામી;

અન્તર અન્તરે રમે અન્નયામી :

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે.

પ્રદક્ષ દ્વાર મ કુવારધાર દ્વારે

પછી ઘટાઘોર વિશ્વઆંગણ મ્હોરે :

હરિજનો! હરિ હરે, હરિ હરે.

કલા ખોલી કલાપી કરે લીલા,
એવી લીલા કરે હરિવર છબીલા :
હરિજનો ! હરિ હેરો, હરિ હેરો.

અનન્તઆરે હરિ હેરો, હરિ હેરો;
ભેદી ભવને પ્રહ્લાંડનો આ ઘેરો :
અનન્તઆરે હરિ હેરો, હરિ હેરો.

ગાતા'તા યજ્ઞને આરે પ્રહ્લના પ્રહ્લચારીઓ;
સાભળે પ્રાતના શબ્દો મળ્યુ મહર્ષિમંડળ.
પ્રાતઃકાળનાં પંખી કિલ્લોલે પ્રહ્લખોલથી;
પ્રહ્લજો આવીને જિભા યજ્ઞપ્રહ્લની પાળમાં.

અને પછી થયો ઘોષ આચાર્યયજ્ઞમાનનો :

ઓમ્ ! પ્રહ્લજો ! પધારો.

યજ્ઞજવાળ આજિદો ! ઋતંભરા ઋત્વિજો !

આદેશવાહી આચાર્યો ! આવો

અવનીના અલકાર છો,

ભૂમિનાં છો ભૂપણો

પધારો, પૃથ્વી જીએ છે વાટ;

માનવજાત છે ભૂખીતરસી,

આવો, ને અક્ષયપાત્ર ઠાલવો.

જ્ઞાનરત્નોના રતનાકર છો,

પ્રહ્લજળના છો મહામેઘ.

એકદા ગિરિશિખરે ઘટાળા વૃક્ષવેરમાં
 મ્હોટા મ્હોટા મહર્ષિની મળી'તી ઋષિમંડળી.
 હહેરતા હહેરો શા ત્હાં, પદ્મમરોવરે તીરે;
 દિશે-દિશેથી આવ્યા'તા દિગ્ધાળો દિશદિશના.
 નિર્ભતા આભની પાર, હર્ષતા નિર્ર્ષા અન્તરે.
 અતિથિની સુ-આતિથ્યે મધુપર્કે પૂજા થતી.
 થતો હતો મહાયજ્ઞ વાજસવા મહર્ષિનો;
 હરિનો ભિજવતા'તા સહસ્રાબ્દી મહોત્સવ.
 જ્ઞાનીઓમાં મહાજ્ઞાની, શ્રુતિસ્મૃતિ વિશારદ
 આચાર્યોનાય આચાર્ય, ઋષિ વાજસવા હતા.
 હેલતા'તા સ્વરઆરે જાણે શારદ સોવર.
 ઋષ્યાશ્રમે ભણુતા'તા સહસ્ર બ્રહ્મચારીઓ;
 સહસ્ર યેનુઓ દ્વંડે, હરણુંઓ શતાવધિ;
 ૫૨ માસનો મહાયજ્ઞ આદ્યો'તો ઋષિવરે.
 મનસ્વી મહાપ્રજ્ઞાળા મનીષાળા મહામતિ,
 પ્રપુદ્ગ્યાંપૃથ્વીનાં પુષ્પો આવ્યા'તા ગિરિઆશ્રમે.
 વસન્તે આંગલો મ્હોરે એવો આશ્રમ મ્હોરતો.
 શતાવધિ હોમકુંડો તારલે જ્યોત્સ્નાખતા;
 બે પ્રધાન યજ્ઞકુંડો પ્રકાશે સૂર્યચન્દ્રને.
 પ્રભાતે પ્રગટે યજ્ઞો, સાયંકાળે કથા થતી;
 ગૌરવી જ્ઞાનચર્યામાં રાત્રિઓ વીતતી હતી.
 તારલા મુણવા થલે, મુણવા ચન્દ્ર આવતો.

એક રાત્રે ચન્દ્ર ચાર ચન્દ્રિકા ઝરતો હતો;
 જેવું હિમાદ્રિનું શૃંગ ઝરે સહસ્ર ધારથી.
 નેત્રે જ્ઞાનનાં કિરણો, લલાટે લક્ષ્મી ભાગ્યની,
 મુખે પરબ્રહ્મમંત્રો, જગના ભાર ભમ્ભરે,
 પ્રભા પ્રજાની મુદ્રામાં, બ્રહ્મતેજ ચતુર્દિશે :
 ચન્દ્રિકાને ચન્દ્રરવે વિગળ્યા'તા ઋષિવરો.
 એવેત્કહાં ચન્દ્રિકામાથી, ચાલતા ચન્દ્રમા સમા,
 ચન્દ્રિકામાંથી કૌરેલી ચન્દ્રિકામૂર્તિ સદશ,
 આંખ્યા આગે મહર્ષિ કે. એહ મહર્ષિમંડળે.
 ચન્દ્રિકા ઝરતા તેથી લોક ચન્દ્રઝરા કહે.
 પધાર્યા'તા મહર્ષિ એ કાંચનગગણાટથી.
 રેખાઓ સૌ રજતરેખા માથે ચન્દ્રની મેખલા;
 દેહે આનન્દરૂપિરો, શર્કરા મધુરા મુખે.
 શાન્ત કાન્ત યજ્ઞકુંડે ઊભા જૈ યજ્ઞકુંડ શા;
 ચન્દ્ર-ગાયત્રીનો મન્ત્ર ઉચ્ચાર્યો ળંમરીસૂરે.
 પ્રારબ્ધના પુજ્જ જેવા, પ્રજ્ઞાના પોતરા સમા,
 ચન્દ્રમાના બાન્ધવ શા, ભાસતા'તા ઋષિવર.
 આખડીથી ફૂટતી'તી આનન્દની કુવારીઓ.
 શિખાશાન્ત યજ્ઞપાળે, આચાર્યો ઋત્વિજો કને,
 મહાશ્રુત મહાજ્યોત મહદ્ મહર્ષિમંડળે,
 ચન્દ્રહસ્તસ્થલી જોડી ચન્દ્ર શી અંજલિ કરી,
 ચન્દ્રઝરા મહર્ષિએ ચન્દ્રને અર્ધ્ય અર્પિયા :

જોગલે જોગલે અર્ચ્યાં ચેતક ચન્દની - નીરે.
 પ્રકાશી ચન્દ્રિકા ચન્દ્રે, રાત્રિ થૈ રણિયામણી.
 ત્હાં તો કોલાહલધારા પૃથ્વીમાંથી સ્ફુરી ઊઠી;
 શબ્દોની ફરફર આવી, પછી એની ઝડી પડી.
 ગાજ્યો મહર્ષિનો એક મેઘ પુણ્યપ્રકોપથી :
 ‘ચન્દ્રગાયત્રી કર્હાંથી આ આવી મહર્ષિમડળે ?’
 વીજલેખા પડે એવો આઘાત કૈંકને પડ્યો;
 કૈંકને થયો વજ્રપાત, કૈંકને ફૂલડાં ઝડ્યાં.
 ‘સૂર્યનૃ અપમાન છે આ; ચન્દ્ર છે તેજ સૂર્યનૃ;’
 ‘ઉત્તમે સૃષ્ટિને સૂર્ય,’ ‘સૂર્યનો ચન્દ્ર બાળકો’ :
 એવી નાનાવિધ હાકો પડી વિદ્વન્ઋષિગણે.
 ને સ્હામીયે મહર્ષિની ગાજતી એવી હાકલો :
 ‘રાત્રિને અજવાળે કો ?’ ‘પૂજે છે કોની પૂર્ણિમા ?’
 ‘અત્હારે સૂર્ય કે ચન્દ્ર- તમમ્ને કો પ્રકાશતા ?’
 શબ્દસાંગો એમ નાળે ઋષિગણે પરસ્પર.
 અન્તે ઊઠ્યા વેદમૂર્તિ વાજસના મહર્ષિશ્રી;
 ધીરગંભીર ગીર્વાણે હાર્યા અગાર કોપના.
 ‘સૃષ્ટિયોગે પરબ્રહ્મે આ અહોરાત્ર મર્જિયાં,
 દિનના છે દિનાનાથ, ને નિશાનાથ રાત્રિના.
 આર્યગોત્ર પૃથ્વીપુણ્ય; આર્ય છે અવનીન્દ્ર છે;
 આર્યાવર્તે સૂર્યવંશ ચન્દ્રવંશ પ્રશસ્ત છે.
 મોળ પાંખડી સોહે છે અયોધ્યા-હસ્તિનાપુર.

હરિશ્ચન્દ્ર રાઘવેન્દ્ર, એવા કૃષ્ણ યુધિષ્ઠિર;
 સૂર્યદેવ ચન્દ્રદેવ પ્રગટે અન્ધારમાં પ્રભા.
 રાત્રિએ ચન્દ્રગાયત્રી, દિને ગાયત્રી સૂર્યની.
 નહીં ત્રિકાળ સન્ધ્યામાં, નહીં કો દિનયોગમાં;
 સુધાકરની ગાયત્રી રાત્રે સોહે સુધા ઝર્યે.
 હરિના ધર્મરાજના ગોત્રપુરુષ ચન્દ્ર છે;
 હરિમાં ચન્દ્રને હેરો, ચન્દ્રમાં હેરએ હરિ.
 પછી કીધી ચન્દ્રપૂજા પ્રજ્ઞાવર્તે ઋષિગણે;
 ચન્દ્રને દ્વંધધારાથી, અર્પીને પદ્મપોયણાં.
 એમ પ્રસારી ચન્દ્રપૂજા વાજસવા મહર્ષિએ.

પ્રજ્ઞાવર્તે ભરેલાં જળજળતટથી પોયણાં વીણી વીણી,
 દેવોની સૌરભાળાં, મલયગિરિશિરે શોભતાં, ચન્દ્રનો દૈ,
 પૃથ્વીના ચન્દ્રવંશી પ્રવરપ્રમુખને આદરે અર્ધ્ય અર્ધ્યા;
 પ્રારબ્ધી પૂર્ણિમાએ રસિક ઋષિગણે કીધી'તી ચન્દ્રપૂજા.

અધ્યાય ૨ : હરિનાં સ્વરૂપો

વળી પ્રભાગરતું પ્રભાત આવ્યું,
 જગંત થયુ વળી સૂર્યજ્યોતવન્તું;
 ઋષિગણ પલુ જ્ઞાનમાં ગૂંથાયા,
 ક્ષણ રમીને પછી સન્ધિકા સિધાવી;
 વળી રજની પડી દિનઉજ્જવળી ત્હાં.

વળી પ્રભાત આબુ, ને મધ્યાહન તપીને ગયો;
 સહાંજ વીતી, નમી સન્ધ્યા; રાત્રિનો પડદો પડ્યો.
 આભગોખે ઊભો આવી એહનો એહ ચન્દ્રમા;
 ચંદનીનો ચંદરવો છાવયો પૃથ્વીને શિરે.
 મન્ત્રો ભણ્યા; યજ્ઞો થયા; જ્વાળાઓ બોમખારગૈ;
 જાણ્યું અનન્તના આરે કેા મહાયજ્ઞ પ્રજનવળ્યો.
 બ્રહ્માવર્તના બ્રહ્મર્ષિ, વૈકુંઠભાવી વૈષ્ણવો,
 બ્રહ્મસંબધને ઠાજે આદરે બ્રહ્મયજ્ઞને.
 બ્રહ્મજ્ઞો દ્વર-આધેના આવે દેશવિદેશથી;
 ગંગાના પૂરની પેરે નિત્યે નિત્યે નવા નવા.
 એક સાંજે કથા કીધી વાજસવા મહર્ષિએ;
 જાણે બીજા સૂર્યદેવ પદાર્થો યજ્ઞવેદિએ.
 સર્વસમર્પણયોગ, વીરો કેા વિશ્વજીતનો,
 વર્ણવ્યો સાર-વિસ્તારે, સ્મરણબુ જાણ્યું પૂર્વનું.
 ‘તપસ્વી છો, મહર્ષિ છો; તીર્થ છો અમ તીર્થના;
 તો દાખો પૃથ્વીનો સૂર્ય, કેા જગત્સ્યોત આજની?’
 પૂછ્યો એકે મહાપ્રજ્ઞ વર્તતા કાળયોગનો.
 બ્રહ્મચારી લણવા એ આવ્યા કમ્બોજથી હંતા.
 મેધકંઠે પદ્મનેત્રે વદા વાજસવા ઋષિ:
 ‘હજીયે પ્રશ્ન છે એહ? પ્રતીતિપર એહ શું?
 કુરુક્ષેત્રનો અધૂરો નિર્ધારિત્યાર શું હજી?
 પૂર્ણેન્દુ પૂર્ણાવતાર કૃષ્ણચન્દ્ર જગદ્ગુરુ

અન્ધારું અજવાળે છે આજે ચે લોકલોકમાં.
 બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતીર્થ, બ્રહ્મર્ષિનું ગુરુકુલ,
 બ્રહ્મપ્રભા સ્કુરાવે છે જગતનું ધોઈને તમસૂ.
 વળી બોલ્યા બ્રહ્મચારી : ‘ભાષો હરિસ્વરૂપ તો;
 પરબ્રહ્મનું પૃથ્વીના દાષો રૂપ, દ્વિજોત્તમ!’
 બ્રહ્મશબ્દે વધા બ્રહ્મનું વાજસ્રવા મહર્ષિ ત્હાં :
 ‘રાત્રિએ જ્ઞાનચર્યામાં ચર્યાને એહ ચર્યશું.’
 કથા થયે ઈધી જેને સાચંસન્ધ્યા સરોવર.
 પ્રકુલ્લયાં પદ્મ શા સોહે પાળે પાળે ઋષિવરો
 રાત્રિ પડી રૂપાળી, ને યજ્ઞની આરતી થઈ;
 એકબુક્કા અલ્પસુપ્ત હતું મહર્ષિમંડળ.
 જ્ઞાનની બોધીને કાજે ગયા જ્ઞાનપિપાસુઓ.
 આવ્યો બ્રહ્મચારીમંથ કમ્ભોજના ગિરીન્દ્રનો.
 એક ત્હા મહાજ્ઞાનીએ સૂક્ષ્મ જ્ઞાનસીમા કહી;
 ખગોળને ઉતાર્યો ત્હાં સર્વવાદવિશારદે;
 હસ્તામલકવત્ દાખ્યા દિશાઓના દિગન્તને.
 યજ્ઞપાળે બ્રહ્મચારી આવ્યા કમ્ભોજના પછી.
 પ્રભુમી યજ્ઞવેદિને, વન્દીને ઋષિમંડળ,
 વધા : ‘વળી રમરાવું છું; સૌ ભેદોનેય ભેદતું,
 બ્રહ્મ બ્રહ્માંડવાસીનું હરિસ્વરૂપ દાખવો.’
 શાન્ત સરોવર જેવી, શાન્ત ચન્દનીપૂર શી,
 શાન્ત આલલ શી શાન્ત, હતી મહર્ષિમંડળી.

વણ રણઝણ શબ્દે ચન્દ્રિકા વર્પતી જતી,
 પછી દર્શાસનેથી ત્હાં ઊઠ્યા વાજસવા ઋષિ;
 તેજસ્વી પ્રદક્ષતેજે, શું આથમ્યો સૂર્ય ઊગિયો;
 મેઘધોરે વદ્યા એહ, વેણુ પૃથ્વી વહાવતા.
 મુણે તારા મુણે ચન્દ્ર, મુણે મહર્ષિમંડળ;
 એ નવવેદ શા મન્ત્રો ઝીલતા'તા યુગો યુગો :
 'લો! પ્રદક્ષિઓ પુણ્યાણુ! કાળવેત્તા! જગજગથી!
 મુણ્યો આ આજનો પ્રશ્ન કમ્ભોજ-પ્રદ્યાચારીનો :
 જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનનો, ને ભક્તોના ભક્તિભાવનો.
 પ્રયાગે એકદા પૂર્વે, ત્રિવેણી તીર્થસગમે,
 એકે આ પ્રશ્ન પૂછ્યો'તો શ્રી હરિના સ્વરૂપનો.
 પ્રદ્યાવેત્તા, વ્યામપુત્ર, અસસરાવિજયી, યતિ,
 શુકભોગી હતા ત્હા, ને એણે વિસ્તાર વર્ણવ્યો,
 એ બાણું આપને આજે પ્રદ્યાવર્તે મહર્ષિને.'
 અને પછી કથા માંડી ત્રિવેણીતીર્થની ત્યહાં
 પ્રદ્યાવર્તનાં ઝાડઝુંડો સાંભળીને જૂકી જતાં.
 'એકદા કુંભનો મેળો મળ્યો ત્રિવેણીને તટે;
 ગૌવર્ધણુવ સન્તોનો હતો ભારે ચક્રાવત્યા.
 ગદા ત્રિશૂળ ને પદ્મો, ખડ્ગો ધનુષ્યળાણુ, ને
 નેળ પતાકા નિશાનો, હાથીહોદે મહાધ્વજો,
 ઘોડીલા ધૂધરાળા, ને હાથીજેડ્યા મહારથો :
 શિગિરે શિગિરે સ્હોતાં દેતાં'તાં ભવ્ય દર્શનો.

ડકા ને હુહુલિ ગાજે, લેરી ને રણુશીંગડાં.
 હિમાદ્રિથી, સહ્યાદ્રિથી, વિન્ધ્ય ને ઉજ્જયન્તથી,
 ત્રિપુપપાશુપતથી, અર્જુન-અમરેશથી,
 કાશીથી, દ્વારામતીથી, પધાર્યા'તા યતીન્દ્ર ત્હાં.
 ને પછી પ્રથમ પવે ચાર હાથી લહડી પડયા;
 ડકા વાગ્યા, નિશાન ડોલ્યાં, પ્રોવાણી શૂંઢ શૂંઢમાં.
 પ્રહારે અશ્વશસ્ત્રોથી વૈષ્ણવો ત્હાં પરસ્પર.
 ગરવો ઘાટ ગંગાનો કુરુક્ષેત્ર થઈ રહ્યો;
 રહડયા ધોંગડ સંગ્રામે ધર્માચાર્યો ધુરન્ધર.
 આબ્યાત્યાંકે હિમાદ્રિથી, મૂર્તિબલે હિમાદ્રિની;
 યોગીન્દ્રોનાય યોગીન્દ્ર, ઘડ્રીશના મહન્તણ :
 ભગ્ય, ભારખમા, મોલી, પરમ વૈષ્ણવ વિષ્ણુના.
 ગૂંચવી ડાળીઓ જેવી શૂંઢ શૂંઢો પરી કરી;
 મહન્તના મેઘશબ્દે કુંભરહડાવ ગાજિયો :
 'થલો ખડ્ગ મ્યાને લીડો; વારીલ્યો ણાણુને ગદ્દા;
 આ તો છે સંગમતીર્થ, નથી સંગ્રામતીર્થ આ.
 હસ્તિધ્વજો નિહાળો આ આલ ચીતરવા જતા;
 ભાગ્ય-રેણાવળો જેવાં નિર્ખો તિલક ભાલનાં.
 એક આંગાની ડાળો છો શાખે શાખે ઝૂંકી જતી;
 વેડશો ઈશ્વરી ફાલ અપાટીને પરસ્પર ?
 એક ફૂલે છે ણાલરૂપ, રાજેશ્વર ણીજે કહે;
 ત્રીજો ફૂલે નિર્માણરૂપ, ચોથો યોગેશ્વર કહે;

નથી ચારે દિશાએ શું એહ એક જ આલની ?
 ભાંડે છે એકખીબને પ્રહનાં આ ચતુર્થુખો.
 વસન્તે તો વસાવ્યા'તાં વજગોકુળનાં વનો;
 ઇન્દ્રપ્રસ્થ કુરુક્ષેત્ર. ગન્તવ્યા'તાં જ શ્રીભ્રમમાં;
 નિધિને દારિકા દીધી વર્ષાની વાદળી પડ્યે;
 અને સૌમાં કાળરૂપે યોગેશ્વર હતા હરિ.
 શ્રી હરિનાં નથી એ શું ચારે સ્વરૂપ પ્રહનાં ?
 મસ્તકે, નેત્રમાં, હૈયે, પ્રવર્તે આત્મ એક જ.
 પરસ્પર ભાંડી ભાંડો છે નિજના ઈષ્ટ દેવને.
 નિંદશે સરિતા કેને ત્રિવેણીસંગમે અહીં ?
 ગંગા જમના સરસ્વતી— ત્રણેયે તીર્થપાંખડી.
 પ્રથમે કીધી બાળલીલા ગાઢ વૃન્દાવને વને;
 ઘેતુ ચારી, વેણુ વાઈ, રમ્યા રાસ રાસેશ્વર;
 યથોદ્ધાને વિશ્વ હાખ્યું, આનન્દકન્દ નન્દના;
 કાલિન્દીને ધરે ઝીંકી નાથિયો કાલીનાગને;
 રહોય કાલી કલિરૂપે જગે પ્રવર્તતો જતો.
 દ્વિતીયે રાજેશ્વરે એ પ્રભાસે પશ્ચિમે જઈ
 જગત્પ્રેટે સિન્ધુઘાટે વસાવી દારિકાપુરી,
 અગ્રપૂજા ઇન્દ્રપ્રસ્થે યઈ રાજર્ષિમંડળે;
 ગીતા ગાઈ કુરુક્ષેત્રે પ્રવૃત્તિ કેરી પ્રેરણા;
 ક્ષેત્ર કીધું ધર્મક્ષેત્ર, તુલા ધર્મઅધર્મની.
 તૃતીયે ત્રેલોક્યનાથે સંકેલી ત્રિજિયા બધી;

કરાવ્યો ચઢુંસંહાર, ખેલાવી જાદવાસ્થળી;
 પછી થયા અન્તર્ધોન હરિ આનન્દમૂર્તિ એ.
 અમ્બોધિ ઊલટયો અન્તે, સાગરે ભક્તી દારિકાઃ
 સ્વર્ણપુરી સૃષ્ટિશોભા ગર્ભ અતલના તલે.
 એ ત્રણેયે સ્વરૂપોમાં, અન્તર્યામી અતીરૂપે,
 યોગેશ્વર યોગીન્દ્રોના, રસરૂપ હરિ હતા.
 યોગમાયા પ્રસારીને રમતા'તા રસેશ્વર,
 પ્રહ્મની છાંય ઢાળીને લીલા લાખેણી ખેલતા,
 કલિદ્વાપરના યોગે કલિ દ્વાપર શો કરી '
 ભાખ્યા હરિસ્વરૂપો એ પૂર્વે ત્રિવેણીતીર્થમાં,
 જાગંતા શુક્રજેગીએ, અપ્સરાજીવ યોગીએ.
 એ રસીલા હરિરૂપો વર્ણવ્યાં આજ આપને;
 વિશાળી વૈષ્ણવતાને, વિશ્વવન્દ્ય વિભૂતિને.
 દિશાઓ દાખવ્યા જેવી દાખવી આ ચતુર્દિશા;
 પેળાન્દા પેખશે એમાં મહદાકાશ પ્રહ્મને.

પહેલું જાલસ્વરૂપ એ પ્રજનુ, જ્યાં લીલા વિલોલા કીધી;
 ખીજે અગ્રપૂજા, પ્રભુદ્વક ગીતા રાજેશ્વરે ગાઈ'તી;
 ખેલ્યા અદ્ભુત દારિકાપ્રલયને નિર્માણરૂપે ત્રીજાઃ
 અન્તર્યામી સહુરૂપે ગહન એ યોગેશ્વર રાજતા.
 સૌના આતમભાવ પૂર્ણ પૂરજો પૂર્ણેન્દ્ર એ શ્રીહરિ.

અધ્યાય ૩ : ચાર યોગ ને પડ્દર્શનો

આવો ને નિરજો, રૂડા હરિજનો ! બ્રહ્માંડ હિતસ્વીઓ !
 ધુમાવે રસધૂમડી હરિરૂપો બ્રહ્માંડના રાસને,
 ચારે રૂપ ચતુર્દિશા નીરખતાં ઊભાં દિગન્તો ભરી.
 એ યોગેશ્વરનું સ્વરૂપ જગને દર્શાવવા-બાખવા
 આલેખી હરિમંહિતા હરિકથા આશિષ દેજે હરિ.

વીત્યા કૈંક દિનો એમ, નવો ચન્દ્ર ઊગ્યો જગે;
 ને પછી દર્શનાચાર્ય આવિયા યસદર્શનેઃ
 જ્ઞાનચર્ચાની વેળાએ, રાત્રિએ ચન્દનીતટે.
 હતા પર્વતમુદ્રાળા, જ્ઞાનના જ્ઞાનકુંભ શા;
 આલે મેઘ જૂલે એમ જૂલતા ઋષિમંડળે.
 યસનારાયણને ત્હાં નમ્યા, ને નમીને ઊભાઃ
 'મરે ને સરિતાઓનો રૂડો શારદદેશ છે;
 આવ્યો છું એ ગિરિમાંથી ઉત્તરે અમરેશથી,
 સુણી ખ્યાત બ્રહ્મર્ષિની આવ્યો છું યસદર્શને;
 બ્રહ્મજ્ઞાનના ભંડારો ભાથે પડ્દર્શનો ભરી,
 પૃથ્વીપાવન ચરણોમાં ધરું છું ઋષિવૃન્દને.'
 ચન્દનીચીતર્યા જેવું હતું મહર્ષિમંડળ.
 શાંત ચિત્તે એહ શબ્દો દર્શનાચાર્યના સુપ્રધા;
 ગયા, ને પાયને વન્દ્યા વાજસ્રવા મહામુનિ;

અને યજ્ઞઆશાતના અર્પી વિદ્વન્ અતિથિને.
 ત્હાં તો ઊઠી મંડળેથી જઈને પડખે ઊભા;
 પાતંજલ-સંપ્રદાયી મહાજ્યોત ઋષિવર
 સદ્વિચાર સદાચાર કેરી માનવમૂર્તિ એ.
 અને યોદ્યા મહાબાણે તીર્થગાજન્ત વેણુલાં:
 'અમ સંપ્રદાયસ્વામીએ સ્થાયી શુદ્ધિવિશુદ્ધિ ને
 બ્રહ્મનો યોગ ભાખ્યો છે ચિત્તવૃત્તિનિરોધમાં.
 બ્રહ્મના તીર્થનો પંથ એક છે આત્મસયમ;
 અજરામર ભાખ્યું છે વેદ શી અક્ષરાવળે.
 આત્મશુદ્ધિયોગમાર્ગ પંથ છે બ્રહ્મતીર્થનો.'
 મુણી એ શૂંઘાવળની સાંપ્રદાયિક શૂંઘલા,
 બ્રહ્માવર્તનાં ઝુંડો શી, ડાલી ઊઠી ઋષિસભા.
 તરંગો ગંગના ટોદ્યા, ટોદ્યા સાગર-ગંભીરા.
 એક ઊઠ્યા કર્મયોગી, ને સ્તબ્યો કર્મયોગને:
 'ઉચ્ચરે યજ્ઞજ્વાળા આ કર્મયોગ જ મત્ય છે;
 પુરે પુરે યજ્ઞવેદિ, કરે યજ્ઞો વને વને:
 ગૃહ્યજ્ઞો યજ્ઞજ્વાળા હૈયામાં પ્રગટાવશે.'
 વળી ઊઠ્યા સભા મધ્યે ગંભીરા જ્ઞાનયોગી કો;
 પાકેલી વયના ભારે, જ્ઞાનભારે, ઝૂકી જતા.
 દોહ નેત્રે નિહાળીને દિશા દિશા, પછી વધા:
 'ગહર્પિઓ મહાભાવ! ઋતંભરા ઋષિવરો!
 જ્ઞાનવિજ્ઞાન કેરા શા મહાભંડાર વેદ છે!

કાલારંભે ચતુર્મુખે પ્રદ્યાજી ઉચ્ચયાં સ્વયં,
 જ્ઞાન એ જ મહામાર્ગ પ્રદાના પ્રદાતીર્થનો.’
 અને પછી ભક્તિયોગી બિઠયા, ને ચન્દ્રને નમ્યા;
 બિઠી બિભા સભાપાળે જીભ ઉદ્ધવ, પાર્યં વા.
 અક્ષો સમું ઉત્તરીય ચન્દનીમાં ઢળી જતું;
 બોલ્યા પછી બંસીબોલે પાર્યંદ પ્રેમભક્તિના.
 ‘મહારો એક જ છે પ્રશ્ન મા’નુભાવ મહર્ષિને;
 પ્રદાતીર્થે જશે આપ રથમાં વા વિમાનમાં?
 પ્રદાજિતાસુ! સૌ માર્ગો યાત્રીના છે મહારથો;
 પ્રદાયાત્રાણુને એક પ્રેમભક્તિ વિમાન છે.
 પન્થીઓ પ્રેમભક્તિના કરે યોગ વિયોગને;
 મજવાસી પ્રદાગાળા માણે યોગ વિયોગમાં.’
 મુણે, જુવે, ને આલોચે વાજસવા મહામુનિ:
 ‘બિછળ્યા છલકયા આતો છીછરા માત્રદાયિકે;
 નથી આ ભરતીધોપ, આ તો છે જોટંધોપળા.
 પ્રદાતીર્થ પ્રદાવર્તે કોલાહલ કથહાંથી આ?’
 સભાએ આગરી ભાવે પછી ગંભીરતા ભરી,
 ત્હારે યજ્ઞપાળે આવ્યા વાજસવા ઋષિવર;
 વદ્યા આનન્દવદને, બાણે બોલે મરોવર:
 ‘દિશાદિશાના દિગ્ગપાળે આવ્યા છે દિશદિશથી;
 સુર પ્રજા મેધાવી છે, સત્યના બન્ધુ! સાંભળો:
 પ્રદાવર્તનો આદેશ, આદર્શ પ્રદાતીર્થનો.

કર્મ જ્ઞાન યોગ ભક્તિ ચારેયે માર્ગે બ્રહ્મના;
 ને છયે દર્શનશાસ્ત્રો કરે છે બ્રહ્મદર્શન.
 ચારે યોગો, છયે શાસ્ત્રો, માર્ગ છે બ્રહ્મતીર્થના,
 દિશેદિશેથી આવે છે માર્ગો કૈલાસક્ષેત્રમાં;
 એ સોમાંથી કેાક એક ગ્રહે છે સૌ સ્વભાવશઃ
 પૂર્વના એક કેા કાળે, કાળપીધેલના સમા,
 હતા એક મહાબુદ્ધિ ઉદ્દાલક મુનિવરઃ
 ચારે વેદ, ચારે યોગો, પદ્મદર્શનવિશારદ.
 ગંગઘાટે વસી ન્હાળે ગિરિથી ગંગા આવતી;
 જૈને જાહનવીતીરે મુન્ધ્યા ત્રિકાળની કરે.
 મૂર્તિ ત્રિકાળ મન્ધ્યાની હતા એહ મહામુનિ.
 એને ગંગા હતી બહાલી, બહાલા એ ગંગને હતા;
 જ્ઞાનપ્રતિમા વેદમૂર્તિ હતા કુલપિતા મહદ્.
 જિજ્ઞાસાળા ઉત્કંઠાળા, આવી દેશવિદેશથી,
 ચતુર્વેદી બ્રહ્મચારી ત્હાં રહી બ્રહ્મને ભણે.
 આશ્રમે વસતા'તા ત્હાં શતશઃ બ્રહ્મચારીઓ.
 હિમાદ્રિને નિહાળે, ને થાય હિમાદ્રિના સમા;
 ગિરિઓ ગંભીર ધીર એમને આત્મ જિતરે.
 એમના આશ્રમધામે સરસ્વતી વસે સ્વયં.
 દિગન્તોને નિહાળીને દિશા દિશા ગણી ગણી,
 વાન્યા'તા એમણે ક્યારા પદ્મદર્શન ચાર યોગના.
 કહેતા'તા 'માહરો બ્રહ્મ વિરાજે છે દશે દિગે.'

દશે દિગા વસાવ્યાથી દિશાસ્વામી કહે મહુ.
 એક વેળા આશ્રમે એ ગયા ચાર્વાકપન્થી કેા;
 પુણ્ય શું? ને પાપ શું? નેા વિતંડાવાદ આદર્યો :
 ગુણા ગુણેષુ વર્તન્તે ભાખ્યુ એહ પ્રમાણમા.
 પુણ્ય શું? ને પાપ શું? એ ગળદના મન્ત્ર માંભળી
 પૃથ્વીના ડોલિયા પાયા, ગગનાં પૂર યંભિયાં.
 આનન્દ્યાં આત્મઆનન્દે પશુ ને પાપગોત્રજ્ઞે.
 આભરેખાવળો વાંચી, વાંચી ભાવે દિગા દિશા,
 વાંચી અગમ્યના ભેદ, દિશાસ્વામી વદ્યા પછી :
 ‘જંગાને છે બે જ કાંઠા, જમનાનેય બે જ છે;
 બે જ છે નર ને નાર, બે જ છે દેવદાનવો.
 પ્રાયઃ માનવવશે બે વર્ણો સજ્જન-દુર્જન.
 પુણ્યાશુ-પાપીના એવા ભેદો છે બે સનાતન.
 પ્રાયઃ પાપપ્રચારાથે છે પર્યટન આપનુ;
 આ તો છે પુણ્યવન્તાનો આશ્રમ ગંગધાટનો.
 ઉદ્દમોધવા ન આ સ્થાન, સ્થાન છે જ્ઞાનશાસન’
 ‘મત્યમ્; પુણ્યાશુ ને પાપી બેવર્ણો છે સનાતન,
 ત્હમેા છો પુણ્યપન્થી, ને પાપપન્થી છીએ અમેા.
 અમારો, કે ત્હમારો વા, સંપ્રદાય કિયો મહત્?
 પ્રશ્ન છે કપરો એવો? પૂછો માનવવંશને.’
 બોલતાં ધ્રુજવા છૂટ્યો દેહ ચક્રાવમાં ચહક્યો;
 બોલતા કમ્પી ચાર્વાકી હળ્યા ગંગતરંગમા,

પડ્યા જેમ પડે વૃક્ષ વર્ષાના બહેણપૂરમાં.
 જે ભુજાએ ભરે વામ, તારાઓ તારવા પડ્યા.
 પુણ્યાળુ થઈ ગંગાસ્નાને ગયા પુણ્યાળુલોકમાં.
 બ્રહ્માવર્તે તીર્થક્ષેત્રે પધારેલા મહર્ષિઓ !
 પુણ્યાળુ છો પુણ્યાત્માઓ, પુખ્તો છો પુણ્યદેશના;
 તેજસ્વી છો બ્રહ્મતેજે, વચ્ચેની બ્રહ્મવચ્ચે
 ખરે ! છે જગતે વણો જે જ, પુણ્યાળુ-પાપીના;
 વેદો યોગો દર્શનો સૌ શાશ્વત પુણ્યવર્ણીવા.
 બ્રહ્મજ્ઞાન સદાચાર પાયા જે પ્રેમભક્તિના.
 સદાચાર મળે પ્રેમ, મહિમા સગ ભક્તિ હો,
 તો જ સોહે જગત્તથર્મ હરિની પ્રેમભક્તિનો.
 પાતંજલ યોગ છે પાથો, ને બ્રહ્મજ્ઞાન બેસણી;
 પરાભક્તિ પ્રેમભક્તિ મહેલ છે મનુવંશનો.
 લોકાર્થે વરમે મેહ, લોકાર્થે સરિતા વહે;
 લોકાર્થે જીવન જીવે માનુષાવ મહર્ષિઓ.'

ચાલે સાગર-મેઘ સાગર કને છે મેઘપાળે વચ્ચે;
 આનન્દો અવનીન્દ્રને નીરખીને સૌ નન્દ ને નન્દિની.
 બ્રહ્માનન્દપ્રભે રમિકા ! રમજો, બ્રહ્માંડ બ્રહ્મે ભર્યું.
 રૂહેજો શાશ્વત પ્રેમભક્તિજળમાં, પડ્યો હરિપ્રેમનાં !
 વાવો, લોકલભે; ભરો, જન પીએ, આત્મા અધૂર ન રહે.

અધ્યાય ૪ : પ્રાહ્મણો વૈષ્ણવો

રોકે આલસને તટે ઊતરતાં નિર્માણનાં બાણને;
તોડે વજ્ર સમી વડી જ જકડી પ્રારબ્ધની શંખલા;
'થંભી લા કાણુ, આ જગત અવર છે' રૂઢે કારમા કાળને;
નીખે નેહથી નિલનિલ હરિને યોગેન્દ્ર એકાન્તક;
વન્દે ગાય સ્તવે શુભો શ્રી હરિના એ પ્રાહ્મણો-વૈષ્ણવો.

ને પછીની પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ ચન્દ્ર પ્રકાશતો,
ફરતાં વૃક્ષવેલીને પાતો રસ રસાત્મક;
રૂહારે રૂહાંજે કયા માંડી વાજસવા ઋષિવરે:
પ્રાહ્મણો ને વૈષ્ણવોની, હરિની જગજ્યોતની.
'મહર્ષિઓ મા'નુભાવ! બ્રહ્મની પૃથ્વીમૃતિઓ!
પ્રાહ્મણો વૈષ્ણવો એ તો બ્રહ્મનાં નયનો જગે.
દૃષ્ટિએ નયનોની એ જુએ છે બ્રહ્મને જગત.
એક વેળા હિમાદ્રિના હૈયાના ગંગધાટથી
આવિયા જમનાઘાટે યોગીન્દ્ર શુકદેવજી:
જ્ઞાનીઓમાં મહાજ્ઞાની તાપસો માંહી તાપસ.
એકા લૈ વિશ્રામઘાટે ઉદે વિશ્રામ પામવા.
સાધ્વી સમી અણુરવે, વિરોગી યોગિની સમી,
નિર્મળા નમણી સૌમ્ય નિહાળી જમના જતી.
કાળની સેરના જેવી શામળી-ઊજળી હતી.
મન્દ મન્દ તરંગોના ચબ્દને યોગી સાંભળે;
અનન્તા જળહરોના અક્ષરો યોગી વાંચતા.

મસારની સમીક્ષાઓ, જ્ઞાનગાલીયનો મહા,
 હૈયાભાર હતો હૈયે, ભાસતો ભાર ભમ્ભરે
 લોચનો લોચમા નહોતી સ્વમ્થતા ડો સમાધિની,
 તારલતેજસ્વી નેત્રો તારલાને નિહાળતા,
 ફડફડે તડકડે આત્મામા આત્મદીવડો.
 પ્રભાતે તારકમ્નાને ઉદ્ધવજી પવારિયા,
 આઁયા'તા મજ્યાત્રાએ દારિકાનિધિનીરથી.
 નિહાળ્યો વિગ્રામઘાટ તેજસ્વી યોગતેજથી,
 શુક યોગીન્દ્રને નીર્ખી વન્ધા ભાવથી વન્દના.
 પછી દીઠો હૈયાભાર મુદ્રામા ને લલાટમા
 વધા, 'યોગીન્દ્ર! ભાજો શી એવડી વિપટો પડી?
 ગગાથી જમના આઁયા, શોધો છો શું અહીં? યતિ!
 સસારાગ્નિ તણા તાપ, ન હોયે કે યતાત્મને,
 યોગી છો, ને તપસ્વી છો, પ્રહના પ્રહાચારી છો '
 'અહો ઉદ્ધવજી આપ! અહીં કંઈથી? હરિસખા!
 અધૂરો સાગર ભાસ્યો? કે એ સુવર્ણદારિકા?
 મહુને તો મંસાગ્રાર આપે છે ચરુદિશથી,
 શોધુ છું જમનાઘાટે આત્માનુ શાન્તિમાન્તવન '
 આનન્દે આશ્ચર્યભાવે ઉચ્ચર્યા શુક જોગી એ
 સુણી માન્તવનના વેણુ જ્ઞાની ઉદ્ધવજી વધા :
 'હરિ મિધાઁયા વર્ષેક યાત્રાએ અમરેગની,
 પછી એ અધૂરા મૂના લાસ્યા માગર દારિકા.

આળ્યો છુ પ્રજ્યાત્રાએ પૂર્વનાં સ્મરણો સ્મરી;
 થશે સગાય મત્મંગ યાત્રામાં આપનો હવે.
 શુદ્ધ જોગી! અહો ભાગ્ય હુ તો માનુ છુ માહર્જી,
 યોગનિષ્ઠ શુદ્ધ જોગી, ને પ્રધાનિષ્ઠ ઉદ્ધવ,
 ગયા પછી જમનાપાર વિયોગી પ્રજ્ઞોભમાં.
 ભક્તોને અપૂરાં ભાગ્યાં જ્ઞાન ને યોગ ને તપ.
 સૂની, મોહાગવર્જી, ચૂન્યાત્મ, દુઃખિણી સમી,
 વિયોગિની યોગિની શી, હતી એ પ્રજ્ઞની ભૂમિ.
 શ્રી હરિના સ્મરણોથી, પડેલા પાપપદ્મથી,
 વિયોગના યુગમાંયે નિત્ય લીલુ હતું પ્રજ.
 ન્હાળે ગોપસખા આજ, હોંમે હેલન્તી ધેનુઓ,
 ભૂરતા જાડનાં ઝંડો, ઝૂરે દેલડમોરલા.
 ઘાટે ઘાટે ભુએ વાટ શુભોને ગાતી ગોપીઓ.
 મન્તોનાં જરૂડા પાપપદ્મો વિહો વૃન્દાવને પડયા.
 વહી રહી વીજવેગે વીજ કેા અંગઅંગમાં,
 નમ્યા નેત્રો પ્રકુલ્લયા, ને ઊઘડી આત્મપાખડી
 પ્રગટી બાહુમા પાળે, પાપમા બાગી પ્રેરણા
 ઉચ્ચયાં ઉદ્ધવઃ ન્હાળે ભોમ આ પ્રમલકિતની
 કાળના મુખના જેવો પેલો કાલિન્દીનો ધરો;
 ન્યહાં કાલી તણે માથે હુએ નાચ્યા હતા હરિઃ
 કારમા કાળના કાળ, મહંકાળ હરિવર.
 જમનાની લામર જેવો આ ભગ્નીગદનો તટ;

ત્રિલોકગાજન્તી ખંસી
 મીઠડી, સુધાઝરતી,
 પેણે માંખણિયો આરો,
 કીધો હતો વનમેળો,
 બાંધી'તી જમનાપાળ
 પૂણિમાના પુર્ણચન્દ્રે,
 રમ્યા હતા હરિ રાસ
 બ્રહ્માંડના રાસ જેવો
 બાળગોપો ખંસી વાચે,
 ગરવી ગોપીઓ ગાય
 સુણે, નન્દ યશોદાજી
 નથી દેા યજ્ઞની વેદિ,
 આહીરો ને આહીરણો
 પ્રેમલક્ષિત તણી પાએ
 ઉદ્ધવ દાખવે તે તે
 નવલુ મજયાત્રામાં
 જ્ઞાન ને તપ અંખાયાં
 વિશાળી વૈષ્ણવતાથી
 બોલ્યા એક મહામન્ત્ર
 અને ભાખ્યું મહાવેણુ
 'સાગરદ્વારિકા દેરો ને
 પૂર્ણેન્દ્ર શું પૂર્ણરૂપ

હરિએ વાઈ'તી અહીં;
 જગે માધુર્ય ઢાળતી.
 તીર્થ શો જગપાવનો;
 ખાધાં માખણમીસરી.
 મહી મન્થનને હરે.
 નીતરી ચન્દ્રિકાતીરે,
 પહોણે વૃન્દાવને વને:
 મહારાસ રચ્યો હતો.
 આનન્દે ધેનુનાં ધણો;
 આયુષ્ભર હરિશુણો.
 ગાય ગોકુળચોકમાં.
 નથી જ્ઞાન, નથી તપ;
 પરબ્રહ્મ પ્રીછે અહીં.
 ઊઠે આલે અનન્તમા.'
 નિહાળે શુકદેવજી;
 જીએ, જાણે, અનુભવે.
 પ્રેમલક્ષિતની જ્યોતમાં.
 રંગતાં શુકજેગીને
 ઉદ્ધવજી મહામતિ,
 દ્વારિકાસાધુએ પછી:
 મજનો સમન્વય
 દાખવે કૃષ્ણચન્દ્રનુ.

યોગીન્દ્ર! સાગરતીરે પધારો દારિકાપુરી.
 સુણી ઉદ્ધવની વાણી સમાધાની સમન્વયી
 યોગેશ્વર હિમાદ્રિથી આવતાં અહીં માર્ગમાં
 તોતિંગ મહાવૃક્ષાગું આવ્યું એક મહાવન.
 એ મહાવનની કોરે વહે છે સરયૂ નદી;
 પુણ્યસલિલા, વિશુદ્ધ બહેણથી જગપાવની.
 ને કિરીટે ઊડતા'તા અરેધ્યાના રઘુધ્વજે;
 દામ્પત્યનૃ પૃથ્વીતીર્થ, સ્વર્ગ જાણે સતીત્વનુ.
 મર્યાદા પુરુષોત્તમ એ, આ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ,
 એહ બેનો પ્રહયોગ એ પરપ્રહ પૃથ્વીમાં.
 થાય ભાગીરથીજન્મ ગંગા ને જમના મળ્યે.
 ભાગીરથી વહાવે છે ગોત્રોધધારી ભગીરથો.
 પછી ગયા જમનાઘાટે, રમ્યા રમણરેતીમાં;
 શોધી શોધી, અને ચુમ્બી હરિની પગલી પડી.
 કરાવ્યુ જમનાપાન ઉદ્ધવે શુક જોગીને;
 થયાં એ જમનાપાને દર્શન લોકલોકનાં;
 અને ન્હાજ્યા લોકલોકે રમન્તા શ્રી હરિવર.
 એમ ન્હાં વૈષ્ણવ કીધા ઉદ્ધવે શુક જોગીને.
 ગ્રાહ્ય-વૈષ્ણવ કેરો સાધ્યો સૌમ્યે સમન્વય.
 જગતકુંજે ઘડી વાગી ભાગવતના સુહર્તની.
 જોઈ જમનાનું બહેણ સાંભરી સરયૂ નદી;
 અને સરયૂને તીરે અયોધ્યાનગરી ઊભી.

જોગોને જમનાઘાટે સાંભર્યાં રામ ને સીતા;
 ભાખ્યાં પૂર્વભાખ્યાં વેણુ ઉદ્ધવને જગજોગીએ.
 ને પછી અપ્સરાજેતા સાગરદ્વારિકા ગયા;
 નિહાળ્યો સાગરપાટ, નિહાળ્યો જગછેડલો;
 બેસી ભૂશિરને શૃંગે શ્રી હરિની કથા કરી.
 વિરામ્યા હરિવાતાંથી વાજસવા ઋષિવર;
 સન્ધ્યાયોગે ક્ષણુ જેમ વિરામ્યા'તા સમીરણો.
 અંજલિ અંજલિ અર્પ્યું જમનાપાન મહર્ષિને;
 જગના પ્રાદક્ષણેને એ હતી વૈષ્ણવઅંજલિ.
 પછી ભાખ્યો કથાસાર, સાર છે જે ત્રિકાળનો—
 'પ્રકાશે મલિની જ્યોતે જે શબ્દો શબ્દકોશમા,
 પ્રાદક્ષણ વૈષ્ણવો; ત્રીજે વાંચશે ત્રીજી આંખડી.
 વિશાળી વૈષ્ણવતાની પાંખો પ્રાદક્ષણ-વૈષ્ણવો.
 પ્રાદક્ષણ પ્રદ્ધનુ ધામ, પ્રાદક્ષણ તીર્થ પ્રદ્ધનુ;
 વૈષ્ણવો હરિની વેણુ, વૈષ્ણવો હરિમન્દિર;
 નવભાગવત જન્મે પ્રાદક્ષણવૈષ્ણવયોગથી.
 પ્રાદક્ષણ-વૈષ્ણવ કેરો વિરલો યોગ વિશ્વમાં;

'એ જ પ્રાદક્ષી સ્થિતિ, સૌમ્યો ! ન મોહે કોઈ પામી તે '૬
 માણે મંડળમન્ત્ર શાસ્ત્રમુરલિ પ્રદક્ષણ પ્રદક્ષિણો,
 એવા પ્રાદક્ષણ પ્રદક્ષણ ગરવા ગાયત્રીના ગોત્રના;
 આનન્દી રસરૂપના હરિરસે પીધૂપ પીએ સદા,

એવા વૈષ્ણવ સન્તભાગવતના બ્રહ્માંડસોહામણા;
વિશ્વે પ્રાક્ષણવૈષ્ણવો પ્રસરતા બ્રહ્મપ્રભા બ્રહ્મની.

અધ્યાય ૫ : પ્રેમયોગી

આનન્દે હરિપ્રેમયજ પ્રગટે આયુષ્યની વેદિએ;
હોમે સંતત ઇન્ધનો વિરહનાં શુદ્ધિવિશુદ્ધિધૂતે;
પૂજે પુણ્યજળે રસેશ્વર હરિ યાત્રિક એ યજ્ઞનો;
ભાળે શાશ્વત પ્રેમભક્તિનયને બ્રહ્માંડમાં બ્રહ્મને;
આત્મા ને પરમાત્મયોગ જીજ્વેઃ એ પ્રેમયોગી જગે.

પૂર્વન્મરણો સંભારી ઉદ્ભવજી મરે ગયા;
માગરદારિકા પ્રત્યે સિધાન્વા શુકદેવજી.

આત્મઅધિકાં ગજેને હૃદિનાં હરિધામ એ.
યોગીને પગલે પગલે વિશાળું ભાસતું જગત;
દિશે દિશે જગતમાંહી ચિન્નવે હરિદર્શન.
એકદષ્ટ એકલક્ષ હતા એહ મહામુનિ.

ઓળગી ડુંગરધારો, વટાવીને વડાં વનો,
ગયા પુષ્કરણીતીરે પુષ્કરે ગિરિચેરમાં.

રાતાં નીલાં સોનપત્રો ભરેલાં એ સરોવરે;
નીરની લહરો લહેરે ઉરની ભિર્મિએ સમી.

વિદ્રામ થાકનો લીધો ઘાટની દેવડી મહી.
નીતરી એહ મંધ્યાએ દર પશ્ચિમદેશથી

ઘાટની સ્ફટિકપાળે આઘ્યા એક અતિથિ કા.
 સ્કન્ધે કાવડનાં પદલાં, શ્રી હરિ અંગઅંગમાં.
 જળને લીતરે જોતા, સાયંકાળે સમાધિમાં,
 આત્મામાં આત્મપ્રોયેલા, જોયા ત્હાં શુક જોગીને.
 આત્માનન્દે નિજનન્દે આનન્દે પરમાત્મમાં.
 કંઠ નામી નમ્યા પ્રેમે, ને કીધી પાયવન્દના;
 ભીડ્યાં નેત્રો ઉઘાડીને કહ્યું 'કહ્યાણુ' જોગીએ.
 પૂછ્યું 'કહ્યુંથી પધારો છો? યાત્રાએ કઈ સંચરો?'
 ગિરાજ સરની પાળે આગન્તુક વધા પછીઃ
 'વાટનો છું વટેમાર્ગી, હરિનો છું હરિજન;
 રંક છું જુગના જોગી! જીડન્તું જગનું અણ.
 પ્રેમમાં હરિ પેશું છું, પ્રેમયોગી કહે જનો.
 ભરી જમનાની હેલ જોમતીને મહડાવું છું;
 અને આ જોમતીહેલ મહડાવું જમનાજીને.
 મજનો ને દારિકાનો જગતે યોગ દાખવું;
 કાલિન્દી-અણ્ધનો યોગ હરિનો હરિયોગ છે.
 મુવને દેશ યાત્રાએ અમરેયે હરિ ગયા;
 જાઉં છું મજયાત્રાએ ભરીને મહારી કાવડી.
 આપ તો છો વ્યાસપુત્ર, ચન્દ્રકે છે હિમાલય;
 પ્રેમી છો, ને યોગી છો, ને જ્ઞાની છો, ભક્તરાજ છો;
 ભાગવત મુખપાઠે છે, કહો છો ભાગવતી કથા.
 હું તો છું હરિની પીપી, આપ છો હરિની તૂરી.'

સુણી વિનયનાં વેણુ જોડ્યા શુક મુનીશ્વર :
 'યોગ્ય છે, શબ્દ શોભે છે હરિના હરિભક્તને;
 વગડે છે વટેમાર્ગુ હરિની જગવાટના.
 ભરે જમના પટલાંમાં, સાગર કાવડે ભરે,
 મળ્યા છે પુષ્કરરાજે પૃથ્વીના પુષ્પગજ શા;
 રાની તપસ્વી ત્યાગીનું કેન્દ્ર છે પ્રેમયોગીજો.'
 જોડ્યા પછી પ્રેમયોગી સુણી એ ગિરદાવણિ :
 'જગે જોગેશ! ભાસે છે હજી એક અધૂરપ;
 ઝાંખું હું બ્રહ્મને, તહોયે આત્મયોગ થતો નથી.
 પ્રાર્થું હું બ્રહ્મસંબંધ, કરાવો, જોગીરાજજી!'
 પુષ્કરની પુષ્કરણી ભાવથી સાંભળે સ્તવે.
 કહે જોગી : 'પુણ્યાળુ છે, યોગી છે પ્રેમયોગના;
 કરે જાગ્રણુ આજ રાત્રે, ચન્દ્રનું ધ્યાન ધારજો :
 પ્રભાતે તારકસ્નાને બ્રહ્મસંબંધ સાધશું :
 પ્રેમના પ્રેમયોગીને નથી કેં દોષલું જગે.'
 એ રાત્રે પુષ્કરઆરે ચન્દ્રે ચન્દનીને ઝરી,
 ઉજ્જવળાં થયાં નીર, ને પ્રકુલ્લયાં રાત્રિપોયણાં,
 તહારે પુષ્કરણીતીરે કરે એ જોગી જાગ્રણો.
 દૃષ્ટિથી તારલા વીણે ગૂંથે કિરણને ગુણે;
 નેત્રોની દૃષ્ટિથી સાધે ચન્દ્ર શું ચન્દ્રનાટક.
 મધુમીઠાં થયાં નીર, ચન્દ્રિકા થઈ ઉજ્જવળી.
 અને પછી પ્રાતઃકાળે પહેલાં કિરણો ફૂટ્યે,

તારકસ્નાનની વેળે, પદ્મપુષ્કરણીતટે,
 હિમાદ્રિના જોગીરાજે પ્રહાસર્ગંધ સાધિયો.
 શ્રવણે શ્રુતિ ઉદ્ભોધે, નેત્રે નેહ, વદ્યા પછી :
 પ્રહસનો પ્રહસર્ગંધ પાંખ છે પ્રેમયોગીને.
 દીધું છે પ્રેમયોગીજી, નિજનું મર્વસમર્પણ;
 શુદ્ધિવિશુદ્ધિ સ્થાપ્યા છે આત્માની પુણ્યકયારીએ.
 પ્રહસર્ગંધનો મન્ત્ર, યોગકાન્ત અનુપમ,
 યાત્રિક! મજયાત્રામાં રટજોજી પદે પદે.
 ચજ્ઞાના જપયજ્ઞોઽસ્મિ કહે છે સ્વમુખે હરિ.
 એહ છે શ્રુતિનો સાર એહ ઉદ્ધાર આત્મનો '
 ને સ્વવારે સૂર્ય ઊગ્યે પુણ્યાણુ પ્રેમયોગીજી
 સિધાન્યા મજયાત્રાએ ઉદયાચળ શોધવા;
 મુખે શ્રી હરિનો જાપ, મ્હન્ધે સાગરકાવડી,
 ખાયમાં વરેણ્ય જર્ગ પૃથ્વીએ સૂર્ય પાથરે;
 વૃન્દાવન ને જમના આધે આધેથી આદરે.
 વસે શ્રી હરિ દેયામાં પુણ્યાણુ પ્રેમયોગીને.
 ને જો પુષ્કરણીતીરે રમ્ય ત્રિશત્રિઓ રહી
 ત્યાગી વૈરાગી શુક યોગી દ્વારિકાનગરી ગયા.
 પાવના પ્રેમયોગીને પગલે પગલે રમરે.
 'શી હતી જ્યોત મુદ્રાની! શી અનલોની આંખડી!
 દેયે કેવા મેઘભાવ! મુખની કેવી માધુરી!
 જતા અનન્તને આરે માર્ગે દેવવિમાન શા

દેવા આભલમાં જિડે હિમાદ્રિને ઉલંધીને!
 પૃથ્વીપન્થે પ્રેમયોગી પ્રેરણા કેરી પાંખ છે.
 રાજેશ્વરેમાં રાજર્ષિ, યોગીન્દ્ર યોગીવૃન્દમાં,
 શ્રી હરિ યોગેશ્વરનું અણુ વા પરમાણુ વા.
 રમરતા પ્રેમયોગીને, વન્દતા આત્મવન્દના,
 ભાગવતી શુક જોગી પધાર્યા દ્વારિકાદિશે.
 મહામાગર આમન્ત્રે બોલાવતી દિશા દિશા;
 ગિરિઓ નમણ્યુ આપે, કેડી કાપે નદી નદી.
 પ્રદ્ધવર્તના મહેમાનો! મુનીશ્વરો મહામતિ!
 જવા હિમાદ્રિને શૃંગે, કેલાસે શંભુ પૂજવા,
 માનસરના પદ્મોને હેમાવન્તે મહાવવા,
 પાયનો વા, પાંખનો વા, પ્રેરણા વા, સુબુદ્ધિનો
 પામવા પરમ શ્રેયસ્ પન્થ લેશે કિયો જગે?
 સહસ્રધા હિમાદ્રિથી દને-આઘે વસે હરિ.
 પાય શી જાપડી બુદ્ધિ પાયરી પાયરી મહડે;
 આખની દૃષ્ટિની પેરે પ્રેમભક્તિ નભે જિડે.
 કવિની પ્રેરણા જેવી ભક્તની એહ પ્રેરણા.
 બુદ્ધિ છે પાંગળી, સુતો! ભક્તિની પ્રેરણાસૂત્રી;
 ભક્તિ છે વેવલી, સૌમ્યો! નિર્મળા મહિમા વિના,
 પુણ્ય ને મહિમા એ તો પાંખો છે પ્રેમભક્તિની.
 ચાલીને ચરણે ચરણે કરે કેા શાસ્ત્રવાચન,
 મહાબુદ્ધિ થહે એહ શાસ્ત્ર અક્ષરઅક્ષર;

માસો સંવત્સરો વીત્યે	ફહોવાયે સારદોહન.
ચન્દ્રલોકે, સૂર્યલોકે,	દીપ્ત તારકલોકમાં,
આલ ને અનન્તલોકે,	સત્યલોકે સનાતન,
અને અનન્તની પાર	બ્રહ્મના બ્રહ્મલોકમાં,
પ્રેમે પામે પ્રેમયોગી	અથપૂજા યુગે યુગે :
પાટવી યોગેશ્વરનો,	પ્રેરણા પૃથ્વીલોકની.
વૃન્દાવને સાગરે છે	રસરૂપો રસેશનાં.
રમે વૃન્દાવને રમ્ય	રસીલો રસસુન્દર;
સાગરિયો સાગરે ગાજે	ગૂઢ ભવ્ય નિધિ સમો.
શ્રી હરિનાં રવરૂપોમાં	યોગીન્દ્રોનાય યોગીનું,
રસેશ્વરનાં રૂપોમાં	મેઘ સમું રસેભયું,
એ તો યોગેશ્વરરૂપ,	યોગીજ્ઞાને પરમ પ્રિય.
બ્રહ્માનન્દ રસાનન્દ	વહાવે જગતી-તલે.
બ્રહ્મનો બ્રહ્મસંબંધ	એ પ્રેમભક્તિયોગ છે.

સુદ્રા માહીં પવિત્રતા પુનિતતા, નેત્રો સુધાના ઝરા,
વાંછે વિશ્વવહન્ત સન્તહૃદય ત્રૈલોક્ય-કલ્યાણને;
જે યોગીકર અગ્નિહોત્ર પ્રજ્વળે પ્રેમાગ્નિનો પ્રેમભવજ,
બ્રહ્માનન્દ અખંડ જે અનુભવે હેતે હરિદર્શને.

અધ્યાય ૬ : હિમાદ્રિનો સન્દેશો

આલે પાય, વહે દિગન્ત નયનો, આત્મા જીટે આલમાં,
નાના રંગ અનુભવે; જીવન છે યાત્રા અહોરાત્રની;

ને અન્ધાર પ્રભા પ્રભાત રજની સોહન્તી સન્ધ્યા સમાં
પૃથ્વીશોભન પાથર્યાં અવનીમાં તીર્થો પરપ્રદાનાં;
ધૂમે ધૂમડી માનવી જગતમા યાત્રી મહંકાળનો.

એમ આયુધના આરે ધર્મે ધ્યાને દિનો જતાં;
પ્રહ્લાવર્તે પ્રહ્લાનન્દ માણના'તા મહર્ષિઓ.

દેશતી'તી આર્યાવર્તે સુગન્ધે યજ્ઞજ્યોતની.
પ્રાતાઃકાળે યજ્ઞ થાય, સાયકાળે કથા થતી;

વીતતી જ્ઞાનચર્યામાં રૂમઝૂમતી રાત્રિઓ.
ઋષિવરે રમતા'તા અર્ષાડાનન્દને ઝરે.

વીણીને ઝાડનાં ઝુંડે વનરાણી વીણી વીણી,
ઈન્ધનોના ઢગ કીધા હેલો ભરી'તી આભયની.

હોમતા'તા હવિરૂપે પડેલાં વનનાં ફળો;
હોમતા નિજ હૈયાની કામના-વાંછના મહીં.

શતધા યજ્ઞકુંડોની ઊડતી જ્વાળજ્યોતિઓ;
ધૂમ્રના ધોમની ધીંગી વાદળે વાદળી થતી.

પ્રહ્લાવર્તની પ્રહ્લાવાર્તા જઈને જગને કહે;
ઉચ્ચરતા મહાવાણે 'પદ્માસી યજ્ઞ છે અહીં.'

કોક વેળા મેઘનાદે, કોકદા ધોધધોપથી,
કોકદા સાગરચઢે, મન્ત્રોચ્ચાર થતો હતો.

ઉમંગે જનતા આવે આઘે-આઘેથી ઉતસવે;
કોડકોડમણાં જાય દર્શને નરનારીઓ.

સન્ધ્યાએ આરતીવેળા ગાજે જનો વનો ધનો.
 યજ્ઞાવળે બ્રહ્માવર્તે ઠલવાતી દિશા દિશા.
 સામવેદી યજુર્વેદી ઋગ્વેદી વેદમૂર્તિઓ,
 પૃથ્વીના સૂર્યરાજે રી, યજ્ઞોત્સવે પધારતી.
 ચાલતા ચન્દ્રમા જેવી આવે ગાર્ગીની પુત્રીઓ;
 ગંગા જમના સરયૂ આવી શું નારીને રૂપે.
 પ્રદુલ્હ્યાં વૃક્ષરાજેમાં વહે વિદ્યુલ્હતા સમી.
 કરે નરના નારીના ધર્મોનુ ધર્મમન્યન.
 વિષ્ણુના ને લક્ષ્મીજીના ઉજેળે વંશવૃક્ષને.
 આમન્યા વૃદ્ધની પાળે ધીર-અધીર જોળન;
 ન કોઇ ચે ઉઠાપે ત્કાં મયાંદા તપ-જ્ઞાનની.
 પૂજતી'તી પૂજ્યભાવે દેવી આત્મવિભૂતિઓ.
 જોકહા આમલમાંથી સૂર્ય અસ્તાચળે જતો,
 ધેનુનાં ધણુની ઘેરી જિંદે ગોરજ, ત્યાહરે
 ગંગાના પુણ્યઘાટેથી આન્ય મહર્ષિમંડળ;
 સોએક જ્ઞાનતપના યજ્ઞનાયે મહારથી.
 હેલન્ટું હસ્તિનું જુંક પધાર્યું યજમંડળે.
 'પધારો, પુણ્યવન્તાઓ! કરો પુણ્યથી પાવન;
 લોકકલ્યાણનાં તીર્થો, પૃથ્વીપાવન યજ છે;
 સોતો શ્રેયમ્ના,' વધા વાજસવા મુનિ.
 'યશે મહામહિમાળે અમારો આ મહોત્સવ;
 બ્રહ્માવર્તમંડળને કૃપા કીધી, કૃપાપના!

ગંગા છે તપનું તીર્થ, ને બ્રહ્માવર્ત ચરણુ’
 એકે પૂછ્યું, ‘જમના ને ગંગાના મહિમા કહો.’
 ‘રાત્રિએ જ્ઞાનચર્યામાં ચર્યાગું’ કહે મહામુનિ.
 ને ‘પછી રજની આવી રમન્તી નભઆંગણે;
 અંગે તારાટપકીનું મોહનું ક્યામ જોઢાણું;
 આભઉઘાડમાં ત્હારે મળ્યું મહર્ષિમંડળ :
 જ્ઞાનીઓ જ્ઞાનમુદ્રાળા, તેજસ્વી તપતેજથી.
 અને પછી ચરણાળે ઊભા એક ઋષિવર;
 ગૌરવી ગંગાતટના, મેઘભાવી, મહોજસ.
 ને વદા બ્યેમઉદારા: ‘ગંગામાનો સપૂત છુ;
 ત્હોયે જમના મૈયાનો પ્રીછું છું મહિમા મહત્
 સૌમ્યે! સાધો! દેવીતીર્થ હિમાદ્રિની ભુજલતા
 અંજલિ કરીને ઊભી, એ ગંગાજમના થઈ.
 જમના જગતારિણી, બાહ્નવી જગપાવની.
 જમના પ્રેમની જ્યોતે, ને ગંગા જ્ઞાનગૌરવે;
 જમના ભક્તિનું તીર્થ, ગંગા તપનું તીર્થ છે.
 ગંગા છે તપ ને જ્ઞાન, જમના પ્રેમ-ભક્તિ છે.
 ને પછી ઘાટ ગંગેને પુણ્યપાવન ભાસ્તે
 લોકકલ્યાણને અર્થે લોકે અવતર્યા હરિ.
 ઊભાં છે જમનાતીરે ત્હાં ઇન્દ્રપ્રસ્થ-ગોકુળ;
 ગંધારા ગંગના ઘાટે અયોધ્યા-હસ્તિનાપુર.
 ઇન્દ્રપ્રસ્થે પાંડવો, ને કૌરવો હસ્તિનાપુરે;

રાઘવેન્દ્ર અયોધ્યામાં ને કૃષ્ણચન્દ્ર ગોકુળેઃ
 બ્રહ્મણીનાં એ નગરે પુણ્યનાં પારણાં હતાં.
 'તો કશા કારણે થાય અવતારો અવની પરે?
 દાખો એ ગુહ્યનું ગુહ્ય, ભાખો એ, મુનિસત્તમા!
 પ્રશ્ન ઋષિસભાને એ પૂછિયો એ ઋષિવરે.
 પ્રજાના આભમાં નહાતું, ગહરુ, જ્ઞાનગંભીરું,
 તારામંડળના જેવું, હતું એ ઋષિમંડળઃ
 મૌન એ ત્હોય તેજસ્વી, ગમ્ય ત્હોયે અગમ્યમાં.
 પછી ચૌવનનું પૂર ધીરે ધીરે પૂરે મહાકથું;
 છલકથું ને છલખથું, ભરતી ચેર જિજ્ઞાસું.
 ને પછી ગાઢ ગોરંભો ઘેરાયો અન્તરિક્ષમાં;
 વહંતી વીજળી જેવી શબ્દાવળો રુકુરી રહી.
 આપાઢી મેહુલા જેવા જિઠ્યા વાજસવા ઋષિ;
 ફેરન્ટી યજ્ઞજ્વાળા શા ઊભા જૈ યજ્ઞપાળમાં;
 અને વખ્યાં મેઘ જેવા મેઘકંઠે મહામુનિ.
 'અહો જોળનગૂલન્ટા! અધીરાઓ અધીરપે!
 ન મ્હોરે વા, ન પાકે વા, આમ્રરાજ ઉતાવળે.
 ન મંપૂર્ણાય વર્ણાય યાત્રાએ એક ચન્દ્રમાં.
 પૃથ્વીજીવન યાત્રા છે, યાત્રી માનવવંશી સૌ.
 આવે છે મહુ યાત્રાએ, જાય યાત્રા પૂરી થયે.
 શ્રી હરિ પૃથિવીઘાટે ધૂમે છે તીર્થતીર્થમાં;
 તેથી દેવો તીર્થયાત્રા કહે છે કૃષ્ણજીવન.

જ્યાહરે જ્યાહરે પૃથ્વી પોકારે કારમા કરે,
 જનોમાં જગતે જન્મે ત્યાહરે ત્યાહરે હરિ.
 અધમોદ્ધારને કાળે, પૃથ્વીની પીડ ટાળવા,
 પાપના પુજ થોવાને, પુણ્યના ફાલ ફેરવા,
 લોકકલ્યાણને કાળે, જન્મે છે જગતે હરિ.
 હરિ નોધારાઆધાર, પ્રેરણા છે મહર્ષિની;
 હરિ સંસારના સાર, હરિ ઉદ્ધાર આત્મના.
 પછી એહ માયંકાળે યજ્ઞની આરતી થઈ;
 પૃથ્વીના આકન્દ જેવી, દિશાઓના પુકાર શી;
 આશલ કાટશે જાણે, જાણે અવતરશે હરિ.
 એમ જતાં જતાં વરધો આવી પૂર્ણાહુતિ તિથિ;
 વાજસેવા મહર્ષિનો થયો મહા મહોત્સવ.
 પ્રજ્ઞાવત હતી એહ પૂર્ણિમા પૂર્ણચન્દ્રની.
 યજ્ઞનારાયણ કેરી જવાલાઓ જગ બિડતી;
 પ્રજ્ઞને હવિ દેવાને જતી'તી પ્રજ્ઞલોકમાં;
 ત્હારે કૈલાસ ધામેથી આંચુ હિમાદ્રિમંડળ.
 નિયતાત્મા, સ્થિતપ્રજ્ઞ, હતા પ્રાણી સ્થિતિસ્થિત.
 નેત્રે પીધી યજ્ઞજ્વાળા યજ્ઞભસ્મ લલાટમાં;
 વાજસેવા મુનિ વન્ધા, પ્રણમ્યુ મહર્ષિમંડળે.
 અને પછી મન્દ મન્દ હિમાદ્રિ હોય બોલતો,
 કે વહે ગંગની ધારા ભર્મિ ભર્મિ ઉછાળતી,
 એહવા ગહરા કંઠે કૈલામી મન્ત ઉચ્ચાર્યા.

ને સન્દેશો હિમાદ્રિનો સુણે મહર્ષિમંડળ;
 થતું હતું પ્રજ્ઞાવર્ત મહાભાગ મહામતિ.
 'મૂર્તિ માનવપ્રજ્ઞાની! પૃથ્વીદેવો ઋષિવરો!
 ધન્ય છો, પીમતા છો, ને ધર્મના છો ધુરન્ધર.
 સર્વસાક્ષી સર્વસ્વામી સર્વદ્રષ્ટા સ્વયંભૂએ
 કૈલાસીએ કહ્યાંયો છે સન્દેશો એક લાવિનો..
 રીઝ્યાં છે ષડ્માસી સત્રે દેવદેવાંગના દિવિ.
 ફળશે યજ્ઞાવળ આ મહીતલે મહાફળે;
 ધર્મ વાંચે ધર્મ કાલે; આનન્દને સુખુદ્ધિઓ!
 મુક્ત કંઠે કરો મુક્તો! હરિનું શુભકીર્તન.
 આઘે આઘે ઠોક યુગે, વિશાળા કાળને તટે,
 પ્રભાતું પ્રભાત પડશે પુણ્યાળુ પ્રેમભક્તિનું;
 ત્હારે નવસ્મૃતિ લોકે ગવાશે નિત્યધર્મની;
 ત્હારે' નવઅગમ્યવાદ ઉચ્ચારાવશે હરિ.
 ત્હારે તાર્તમ્ય લેવાશે— મીમાંસા કાળ મન્થન;
 ને નવભાગવતની પ્રેરશે હરિ પ્રેરણા.
 પ્રાદ્યુષ ને વૈષ્ણવનો, ભક્ત ને કાવ્યયોગીનો,
 શાસ્ત્ર ને કવિતા કેરો, યશે ત્હારે સમન્વય,
 નિદ્રાભગ્યું જગત્ જોશે ત્હારે સમન્વયી યુગ.
 પ્રેરણાળો પારાશર્ય જન્મશે વ્યાસવંશમાં,
 આવશે અપ્સરાજેતા કેા નવશુકદેવજી,
 નવભાગવત ત્હારે આવશે અવનીતલે;

વેદસંહિતાની છાયા હરિની હરિસંહિતા.'

પોકારે પૂરજોમના દિશદિશે કીધા દિગન્તે જતા,
પૃથ્વીએ પ્રણમી, પુનઃ પ્રણમીને પ્રાર્થ્યા પરબ્રહ્મને,
મૃત્યુલોક પીઠે પડ્યો કલિ સમા કાલિન્દીના કાળથી;
લોકાત્માની વડી અનન્ત તરસી ત્હારે વ્યથા સાંભળી
બ્રહ્માનન્દન ધામથી અવતર્યો બ્રહ્મેશ બ્રહ્માંડમાં.

અધ્યાય ૭ : જગત્વાંચતા જ્યોતિષી

હરિ! એક દિન આવશે અલૂણા, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
જગત્ત્યાગ-સૌસંન્યાસથી સલૂણા, કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ! દેહદીવડો બુઝાય જ્ઞહારે, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
આભલપાર એ ત્રિલોકીતીર ત્હારે, કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ! આવશે અચૂક વિદાય વેળા, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
ઠંકો વાગ્યે કુચ કરવાની એકલા. કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

અવધ આબે જગતવાડીઓમાં રમતાં, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
રનેહી-સ્વજનમણને ભથું નમન નમતાં, કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ! એક દિન જિગશે અધૂરો, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
જગને કડવો, યાત્રાગુને મધુરો, કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ! જગતમાંથી જનારાએ બાવું, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
રહે જગે સૌ તે હરિ! ત્હને ભળાવું, કે, બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ! ચન્દ્ર, સૂર્ય, આભ, વટી દેવો, કે આત્મજ્યોત જગાડજો;
પરબ્રહ્મપુરનો મહામાર્ગ લેવો, કે બ્રહ્મગાર ઉઘાડજો.

હરિ ! એહ પૃથ્વીત્યાગ કેરા પરવે, કે આત્મજ્યોત જગાડને;
 એવું કરને નવ જવાય કે, અધરવે, કે બ્રહ્મળાર ઉઘાડને.
 હરિ ! છેલ્લીવેલ્લી યાત્રાના સંજોગે, કે આત્મજ્યોત જગાડને;
 આયુધ્યસકેલન કેરા મહાયોગે, કે બ્રહ્મળાર ઉઘાડને.

આત્માનન્દી ! પધારો હરિરસ ઝીલવા, આજ વિદાયપર્વ;
 જીવન્મુક્તો ! વધાવો જીવન-જીવનથી, નન્દિની-નન્દ આવો,
 ગાયો આનન્દગીતે હરિગુણ, રસિકો ! ગાય બ્રહ્માંડભાવે.
 ગાયો હો ! મુક્ત કંઠે રસરૂપ હરિને, જાગશે આત્મજ્યોતિ;
 પુણ્યાળુ પ્રેમભક્તિ અસીમ વિચરતી જોલશે બ્રહ્મળાર.

એકઠા કાળને કાંઠે, કાળના કોક યોગથી,
 આગ્યા હતા કાળવેત્તા જ્યોતિષી જગવાંચતા;
 જાણુંદા જૂતભાવીના, જેખુંદા ગોચ્ય-અગોચ્યના.
 દેશમાં રમતા રમતા પધાર્યો અમ આશ્રમે;
 વિન્ધ્યાટપી-તળેટીથી, નર્મદા-નીરપારથી.
 આખડીમાં હતું જોજસ્ વપુ ભરેલું વર્યમે,
 જોળા પ્રીતે, લેદ ભાજે, વાંચે અનિલ આવતા.
 અહનક્ષત્રના ભાવ, તારલાની તરંગતા,
 ભાગ્યના ભરતીઓટ, મન્ત્રો સૂરજચન્દ્રના,
 જેજે, ઝીલે, ભણે, ભાજે; રમે એ અક્ષરાવજે.
 ગેળના કે હતા ગેળી, લેદુ કે લેદના હતા;
 વિધાત્રી શું કરે વાતો, વિધિનો અન્ય વાંચતા.

આગન્તુક આવે એમ આવિયા અમ આંગણે;
 પૂછિયુ કુશળી હેમ, ને વાર્તાલાપ આદયો:
 'ભણું છું ને ભણાવું છું; ભણેલું ભાખું છું વળી;
 જન્મોત્તરી જગની જુગની, જોઈ જન્મભક્ષરો, કહું.
 આખ્યો છું સુણીને નામ, આકાંક્ષા દ્રવ્યની નથી.'
 જોલતાં જોલતાં એને શબ્દના શેરડા પડે;
 વાતમાં વાતમાં એનાં નેત્રો ચતુર્દિશે રમે.
 માહરી ભાગ્યરેખાઓ જોતા'તા ભાગ્યપાટમા;
 નેણુલે નિરખે-ભાખે મુદ્રાની મધુમાધુરી.
 હસ્ત લીધો, હસ્તરેખા ન્હાળી ગંધીરતા ધરી;
 પછી પોતે જોઈ જાણી લખમરો ઠેરી લેખડો.
 'વર્ચસ્વી છો, તેજસ્વી છો, જ્ઞાની ગમ્યઅગમ્યના;
 શ્રીહરિના લાડીલા છો, લક્ષ્મીના લાડીલા નથી.
 લક્ષ્મીથીયે મહાકાય ઠોડીલા પુત્ર કીર્તિના;
 દીવ્યો છો આત્મસન્તોષી, આત્માનન્દી જગતહિતે:
 સંસારી જોગીના જેવા, નવનૃસિંહના સમા.
 હસ્તસ્થલીની રેખાઓ, જીવનની પદાવલિ,
 અક્ષરો આયુષ્યકેશ, ઉચ્ચરે મન્ત્ર એક જ.
 વીતશે હરિને ગાતાં અન્તિમ આયુદાયકો.
 લખશે મા નીરનાં બહેણે, લખજો ગિરિઅક્ષરે.
 વાવો, યુગયુગને વાવો; વાવો પાર્થિવથી પર;
 વાવો લોકો લણે એણે, વાવજો કાળખેતરે.'

સિધાવ્યા જ્યોતિષી એહ, જાણુન્દા જગવાંચતા;
 નર્મદાનીરની પાર, વિન્ધ્યાટવી-તળેટીમાં:
 જાય જોગન્દર જેમ, સિધાવે જેમ ચન્દ્રમા,
 ને પછી જોષીના જોષ કૈંક વર્ષે ખરા પડ્યા.
 જિગતા ને આથમતાં વર્ષો વીત્યાં, દિનો ગયા;
 સોઘલી દોઘલી રાતો પડી ને જિપટી ગઈ.
 કાળનિર્માણના યોગે જતો નિર્માણમાર્ગમાં.
 પછી આબુ દૈવદીધું મહાભાગ મુદ્રત એ;
 કીધી દ્વારામતી કેરી તીર્થયાત્રા સજોડણે:
 રૂક્મિણી શાં મણિજા, ને સંગમાં જ્યોતિ જાળકી.
 સત્કાર્યા દારિકાલોકે નૃસિંહ ને મીરાં ત્રમાં.
 વસન્તે વસન્તોત્સવ જિજ્ઞ્યે કૂલડોલનો;
 અને કીધી મહાપૂજા હરિની હરિમન્દિરે.
 પધાર્યા હરિ હૈયામાં, હરિહૈયે અમે વસ્યાં.
 હરિની લાડીલી કેરું કીધું ગોમતીદર્શન;
 નિહાળ્યા સંગમતીર્થે સ્નાહન્તા મંગમેશ્વર.
 ઠોક ત્હાં સાગર જેવા થાય સાગરદર્શને.
 ગરવા ગોમતીઘાટે, રાત્રિએ-મધ્યરાત્રિએ,
 કરી 'હરિદર્શન' ને 'વેણુવિહાર'ની કથા.
 કીધી એ અન્ધની દહાણી તુલસીદલના સમી.
 મણિજાએ પધરાવ્યાં માતાનાં કૂલ સાગરે;
 એ કૂલોનાં દારિકાના સાગરે મોતીડાં યશે.

ચોકમાંથી ગોખમાંથી, વડા આલલથંભ શો,
 હરિધ્વજ પેખાતો'તો જ્યાં ત્યાંથી હરિમન્દિરે.
 પારસમણિની પેટી શી ઓખાની પાળ ન્યાળીને,
 ખેટની મહેલાતોમાં પાળ ઓળંગી સંચર્યા.
 રહે છે ત્યાં રણવાસે હરિની પટ્ટશણીઓ.
 જ્યાં શંખામુરને માર્યો ઘાતીને ગુરુપુત્રના,
 એહ શંખાસરે ભલી નિહાળ્યો ભૂતકાળને;
 પચાસ શતાબ્દીઓના શબ્દો ત્યાં સંભળાય છે.
 એહ જગમોહન ચોકે, દેશના હરિમન્દિરે,
 બ્રહ્મચારીઓ સન્મુખે ગાયો ટેરાપ્રસંગને :
 શ્રી હરિએ મણિખાને દીધાં જ્યાં દિવ્ય દર્શન.
 બ્રહ્મચારીઓએ અર્ચ્યા હરિઉપરણા રીઝી.
 વળતે દી નમતા ખેડો પાછાં વળ્યાં પ્રવાસીઓ;
 દીઠી આયમતા ખેડો આયમતી હરિક્ષારિકા :
 સૂર્યસોહામણી, સૂર્યઆયુષ્યાળી, મહાપુરી.
 એમ યાત્રીઓએ યાત્રા કીધી જગતછેલ્લે.
 પછી પ્રારબ્ધની પુત્રી દિગન્તે મૂકી દ્વારિકા;
 પગલી પગલી પાછાં વળ્યાં પન્થક યાત્રિકો.
 સંગાયે સંચરતો'તો શ્રી હરિનો મહાધ્વજ :
 આભ-આધારના જેવો, પૃથ્વીના ધર્મદંડ શો.
 દાદાને જ્યોતિએ દાખ્યો જગજ્યોતિ સમે ધ્વજ.
 હંધાવાત્રી હૈયે ખેડો આંખથી આયમી ગયે;

જગાડી પ્રેરણાજયોત શ્રી હરિના મહાધ્વજે.
 આવ્યું આ વિરાટકાવ્ય હરિની હરિસંહિતા.
 યોગેશ્વરની ગાથા શું, કાવ્યની કોડમૂર્તિ શું.
 એકદા સાગરતીરે સંધ્યાની સંધિકા રમે;
 નિર્ણવા રમણા એહ તારિકા ડોકિયાં કરે.
 સખીઓ પ્રહ્લાંડધાટે લેતી'તી પ્રહ્લરાસડા.
 સુહૃયો મહે એ મહાશબ્દ, હૈયાઅંજલિમાં ઝીલ્યો;
 ગૂંથ્યો આ શબ્દમંત્રોમાં, અર્પું છું જગને હવે:
 વિશાળી વૈષ્ણવતાનો અન્થ આ હરિસંહિતા.
 સફભાવી હરિનાં હો તે આત્મજયોતે સુહાવજો.
 શ્રી હરિએ એક કોલ પૂર્વે દેવર્ષિને દીધો,
 દેવો કેરા દેવદેશે દેવા સન્દેશ અર્પિયો:
 મદ્મક્તા યત્ર ગાયન્તિ, તત્ર તિષ્ઠામિ, નારદ!
 આ ગ્રંથ છે હરિગીત, ગાય છે જેમ ગોમતી;
 હરિનો વાસ આ ગ્રંથે, ગ્રંથ છે હરિમંદિર.
 પાર્થદો પ્રેમભક્તિના! પધારો હરિપૂજને.
 યથામતિ યથાશક્તિ કીધું આ કાવ્યકીર્તન;
 હિતાવહ હજો સોને હરિની હરિસંહિતા.

કોણે વાવ્યાં વનો આ ? ઋતુઋતુ ફળતાં થોકથોકે ફળો દે;
 કોણે ફૂંહારે, ફૂંહાંથી, જલનિધિ ભરિયો ? રત્નરાશિ ભરેલો,
 વેળા છે વાવણીની; મનુકુળ લણી લે વાવણી એવી વાવો.
 આવે છે ગેળ ભેદી હરિવર જગતે લોકકલ્યાણ કાળે;
 આનન્દો, વિશ્વવાસી ! અખિલ જગત છે લોકકલ્યાણમેજો.

હાં રે હરિ આવે, જગત હરિ આવે;
હાં રે સંગ યુગની આનન્દધારા લાવે:
જગત હરિ આવે.

હાં રે ત્રિભુવનને જયતોરણો બન્ધાવો;
હાં રે આત્મસિંહાસને હરિ પધરાવો:
જગત હરિ આવે.

હાં રે મહંકાળ કાળગોત્રમાં પ્રમાણે;
હાં રે ગાય ગરવી ગિવોણ મહાવાણે:
જગત હરિ આવે.

હાં રે સ્તોત્ર બોલે અહોરાત્ર સૂર્યચન્દા;
હાં રે મુણે પ્રહ્લપગદ્વીના પડછન્દા:
જગત હરિ આવે.

હાં રે પ્રેમભક્તિ કેરા પાર્યદો! આવો;
હાં રે જગત જગવી હરિવરને ગાઓ:
જગત હરિ આવે.

હાં રે હરિ આવે, જગત હરિ આવે.

હરિસંહિતા

પ્રથમ મંડળ

અધ્યાય ૧ - સાન્ધ્યયોગ

કેસૂનાં વન દેવકાન્ત વિલસે કંકોળિયાં કેસૂડે,
ને વેરી કૂલડોલનાં કૂલ પૂરે રંગોળી કેા પર્વની;
એ વેળા પિયકારીઓ ઊછળતી વાસન્તી ધારા વહે,
એવાં કંકુ ઢળી વમન્ત વિહરે વિધે, નભે, માગરે.

વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા;

મેઢની ઊભી'તી ગહરૂં ને ઉજ્જવળી, મહામણિ શશિચરણન્ધી :
વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

કાળના લોઠ આમ અવિરત ઊછળે એવું કંઈકંઈક કૂહોતો,
પૃથ્વીની ઠોર બાંધી, જનતાની મીમ માધી, માગર લહેરિયાં લેતો :
વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

આઘે આઘે રહ્યે પાંશ્વમની પાળકોરે નભજળ-સંગમ થાતો.
મહાજળબરિયો એ રે! સાગરિયો અભોધિ આલમાં મમાતો;
વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

જલધિતરંગાવલિ ક્ષિતિજને ઊગલે ધ્યાનસ્થ યોગીન્દ્ર જેવા.
મંકેલી પાંખડી સો પદ્માસન વાળીને બેઠા'તા દિનમણિ દેવા:
વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

તેજના અણુઓના વેરેલા રાશિઓ શી મખમલિયા માગરપાળે,
ધર્મધુરન્ધરા રક્ષત વસુન્ધરા સુધર્મા સભા મળી ટોળે:
વમન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

ગ્રહો ઉપગ્રહો ને નક્ષત્રો નારલા-આભ શું આરે ઉતાર્યું!
તેજસ્વી પ્રદ્યોતિઓ, વર્ચસ્વી રાજર્ષિઓ, જોળનજોમ બર્યુભાર્યું:
વસન્તવાઘે રહોતી સમી સન્ધ્યા.

ગગનમંડળ માથે સપ્તર્ષિજૂમળુ સ્થાપ્યુ છે એ મહામહેન્દ્રે;
 યદુમંડળ કેરા વૃદ્ધ સપ્તર્ષિઓ ઓહતા મધ્યવર્તી કેન્દ્રે:
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

બ્રહ્મજ બ્રહ્મર્ષિના, રાજજ રાજર્ષિના પાદપ્રક્ષાલનો કરતો,
 મધુરી મધુરી ધીરી ગભીરી લહરીએ સાગર અર્ધ્ય નિર્જરતો.
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

કુકુમ આભલીઓએ ગગન કંઠોળિયા, ચન્દનની આરચા ચીતરી;
 આભઉદાર, ને વ્યોમવિશાળા જળમા વસંતની પગલીઓ છીતરી:
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

જગતની જનતાનાં ભાગ્યનાં ભદ્રગીતા ભગવતી ગાતી'તી ગાયત્રી,
 અખિલ બ્રહ્માડના ભાવિ કલ્યાણમન્ત્રો લખતી'તી વિશ્વવિધાત્રી:
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

જલધિને આભગભીરાં, ગભીરો કેા યોગ એ,
 ને ગભીરા એ દારિકાના આરા;
 તારલામાં ચન્દ્ર જેવા, ડોલન્ટા મેગળ જેવા,
 દારિકાધીશ ત્હાં પધાર્યાં:
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

મેદૂની'ગભી'તી ગહરી ને ઉન્નજવળી મહામણિ શશિયર ગન્ધા:
 વસન્તવાઘે સ્હોતી સમી સન્ધ્યા.

આંખે હતી મંજરી મ્હોર મ્હોરની ને નાંખતી કેા કલખોલ કેાકિલા;
 વીરોનુ વીરત્વ વધાવવા વિધિ પ્હરોડ બહેલુ વહતો વસંતનું.
 આપાદીલો મેઘ ચ્હડે દિગન્તમાં, આનન્દતો, મૃતિ મહાનતા સમેા;
 માહાત્મ્યમ્હોતા, સ્મિતભાવવેરતાઆવ્યાત્યહામેદુલપાવલેહરિ.

અધ્યાય ૨ - મહાવિચારણા

સિન્ધુની તટવેળા માંહી રમતા સિન્ધુતરંગો સમા
ધૂમન્તા ચઢુમડળે ચઢુપતિ આવી વિરાજ્યા; અને
તારામડળ ચન્દ્રને નીરખી રૂહે, એવા હતાં નેત્ર મો.
ગોરંભ્યા ગિરિદેશમાં ગિરિ સમા સોદંત ત્હા શ્રીહરિ.

ને પછી સાગરવણાં હરિ — માનવસાગરે
ગાજંતા મીઠડા ઘેરા પૂછ્યુ સાગરશબ્દથી :
‘આ માર્ગશીર્ષનો ચન્દ્ર ચંદનચંદની ઝરે;
આજે એકાદશી પર્વ બ્યોમમાં વિલમે વડું.
ખીલી છે વિશ્વમાં સન્ધ્યા ઢાળે છે સન્ધિકા જગે;
પૃથ્વીમા સાગરે આણે તેજઅન્ધાર પાથરે.
ચઢુવશી ! ચન્દ્રવંશી ! વીરો ! ને વડીલો વડા !
પુત્રો ! પોત્રો ! મુહૂદા સખા ! આત્મજો ચન્દ્રવંશના !
અત્હારે આ મહાયોગે શી છે મહાવિચારણા ?’
ઢાળાયો પ્રશ્ન પૃથ્વીમા, ઢાળાયો ચઢુમંડળે;
ઢાળાયો સાગરનીરે, ઉછાળ્યો સાગરે નલે.
દેવભાવી સ્વર્ગસત્વી ધર્મવણાં ધુરન્ધરા
એ સુધમાં સભાએ ત્હાં ઝીલિયો કૃષ્ણપ્રશ્નને
ને ચન્દ્રજ્યોત તેજસ્વી રામભદ્રે મહીજમે
મેઘકંઠે કઢ્યા શબ્દો મહાત્મા મેઘશ્યામને.
આ મહાયોગ ઊગ્યો છે આલ ને અવની જરી;

ઢળે છે દિન રાત્રિમાં, તેજ અન્ધારમાં ઢળે.
 ભગ્ય આ ભરતી ચોટ વિશ્વનો નિત્યનિત્યનો;
 સુધર્મા નેણુલે ન્હાળી એહ ચિન્તવતી હતી.
 એ બલભદ્રના શબ્દે સંકેર્યા વિશ્વધન્ધનો;
 ચન્દનકેસર રંગે એવી સન્ધ્યા ખીલી ઊઠી.
 ત્હાંતો સાગર ને આલસન્ધ્યામાં ન્હાઈ ન્હાઈને
 શોભિયા સાન્ધ્યતેજેમાં ઉજ્જવળા કૃષ્ણવર્ણના
 ઊંડેરા આલના રંગેા ઊઘડ્યા મેઢનીમુખે;
 અને ત્હાંતો ઊગ્યો યોગ કોક મહાસુદૃતનો.
 સાગર શી દ્વારિકા શોભી દ્વારિકા સમ સાગર;
 સાગર ને દ્વારિકા એમ સોહાવતાં પરસ્પર.
 અન્તરિક્ષ ભરી છોળો તમસ્સ તેજની ઊછળી;
 સન્ધ્યાનાં એ મહાપૂરે સમાયાં કૃષ્ણનેત્રમાં.
 સન્ધિકા જઈને વ્યોમે ઢળી તારલીઓ થઈ;
 વેરાતા તારલા જેવાં જગતે કિરણો પડ્યાં.
 'ધન્ય છો, ધીમતા છો, ને પૃથ્વીના છો પરાક્રમી;
 કરો છો કૌતુકભાવે મહકાળવિચારણા.
 ગાઢા અન્ધાર ને તેજ પાંખો છે કાળ કેરી બે;
 પડે પડછાયા એના સમસ્ત વિશ્વમંડળે.
 રહાજે રહાજે મહાતેજ ઢળે છે અન્ધકારમાં;
 તેમ પ્રાતઃકાળે નિત્યે ઢાળાયે તેજમાં તમસ્સ;
 તેજ એ આખડી ઝીલે, ને ઝીલે કાળી કીકીઓ;

ચાળી ગાળી પછી એહ પ્રોજ્જવળે ઉરઆત્મને.
હિમાદ્રિ પૃથ્વીને, એમ સૂર્યપ્રોજ્જવળ આત્મ એ
રશ્મિ નાંખી જગત્ પોષે વિશ્વપોષ્યો મહોજ્જસ
નદી નદે શમે સોતો નદીઓ સાગરે શમે;
સમાયે સાગર આલે આલ શામે અનન્તમાં.
ભદ્રિકે ! ભવ્ય સન્ધ્યાના આ મહાયોગની વડી
તમ વિચારણા, વીરો ! ધન્ય છે ધરણીતલે.
માટે સુકૃતને અર્થે વેદધર્મે વિચારીને,
સંધ્યોપાસન સન્ધ્યુ છે મહાયોગે ત્રિકાળના.
'તો તો પ્રભો ! સુધર્માને સાયંસન્ધ્યા ઘટે હવે,'
કુંજમાં મોરલો બોલે, સભામાં એમ બોલ્યુ કે.
અને ઉત્માહની છોળે બોલ એ વીરવાલુનો,
ધતુપ્તંકાર શો, ગાજ્યો પ્રશ્ન એ પૃથિવી ભરી.
આલવણાં યદુનાથે આંખડી આલમાં ભરી .
ગિરદાવી યદુનાળ, મહાત્મા કૃષ્ણ બોલિયા :
'સાચો છે, સ્તુત્ય છે પ્રશ્ન, પ્રોઢા ચિન્તનમાર શો.
ધર્મીલો ને ધર્મધર્મિંગોં અને સન્ધ્યા મમેા મહા.
યાદવ ! યાદવો નિત્યે વર્તે સ્વધર્મપાળમાં,
વર્તાવે જનતા ધર્મે : સુધર્માનો સુધર્મ એ.
આશુબ્યે જેમ કોમાર, યુવા, અસ્તની માધુરી,
પ્રાતઃમધ્યાહ્ન ને મન્ધ્યા છે મહાયોગ દિનના.
એવી ત્રિકાળની સન્ધ્યા છે બ્રહ્મોપાસના મહત્

કો મહાચિન્તને જ્યારે સુધર્મા હો પ્રવર્તતી,
 મહાચિન્તાન એ ત્યારે સન્ધ્યોપાસન દિજને,
 જેમ બ્રહ્મર્ષિને યજ્ઞ, જેમ તપસ્વીને તપ
 ચદુવશી' મહાવીરો! ધોત્રીઓ ધીર ધીમતા!
 બ્રહ્મચિન્તાનમા છો તે છે બ્રહ્મોપાસના મહા
 પ્રોઢો ખોર પ્રભાનો કો, કિંવા અધધડી-ધડી,
 વિશ્વચિન્તાનમા વીતે, બ્રહ્મોપાસન એહ છે.
 પૂછ, ત્યારે હવે, ભદ્રો! ન નિત્યનો, ત્રિકાળનો,
 ધર્મપ્રશ્ન સુધર્માને? ચિત્તે ચિન્તાવળે જ એ '
 ને ગ્લુદ્ગ્લુભિ વાગ્યે વીરનેત્રો રુકુરી જિઠે,
 એ કૃષ્ણબોલથી એવા વીરનેત્રો રુકુરી જિઠ્યા.
 'પ્રભો! પૂછો ધર્મપ્રશ્ન, પૂછો, ધર્મધુરન્ધર!'
 એકભાવે એકશબ્દે સુધર્મા ગાજી મેઘ શી
 સન્ધ્યાની સન્ધિકા જેવા ગૂઢા સિમતે હસી પછી
 સુધર્માના અધિષ્ઠાતા ઉચ્ચર્યા કૃષ્ણચન્દ્ર ત્યહા

જગ ભરી જલધિ સમુપડયુંતું, નહિ તમ, તેજ નહોતું સન્ધિકાએ;
 જળહળ સુહવી સુધર્મ ધર્મા પછી સુહવ્યા નભચન્દ્ર, કૃષ્ણચન્દ્ર

અધ્યાય ૩ - યુગદર્શન

આનન્દની આખલડી રુકુરાવીને, આનન્દની જ્યોતિ જમાવતા ઉરે,
 આનન્દશબ્દે હરિ ઉચ્ચર્યા પછી: આનન્દ બ્રહ્માંડભર્યા વીણી વીણી.

હા! હતી એ તિથિ ઘોર, ઘોર મધ્યાહ્ન એ હતો;
 કરાળી ચમની પાંખે ઝાળાઝો પૃથ્વી ધૂમતા.
 ક્ષત્રિયશોભીતા ભાવે ખેત્રીને ધર્મયુદ્ધને
 ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રે પોઢ્યાં પૃથ્વીપરાક્રમો.
 ઘોડશપત્રના પદે પાંખડી પાંખડી પૂરી,
 તેજતમસ્ પછી ઢાળી, વીતી છે વર્ષચેડશી.
 મધ્યાહ્ને કાળકાળા એ કલિદ્રાપરની મહા,
 સાગરસંગમો જેવી, યુગસન્ધ્યા ઊગી હતી.
 નહોતો દિવસરાત્રિનો યોગ એ નિત્યનિત્યનો;
 ભદ્રો! એવો મહાયોગ યુગયુગાન્તરે ઊગે.
 તે તિથિ ઘડી પીડે છે ઘોર અધર્મ ધર્મને;
 ત્હારથી બ્રહ્માંડતેજે ઢળે છે અન્યકારમાં.
 નિહાળો આ મહાપૂર; નથી એ તેજ કે તમમ્;
 એવી ગાઢ મહાવિશ્વે વહે છે વિશ્વસન્ધિકા.
 પૃથ્વીને પાપ ચાંપે છે, સંહારે વ્યાધિ જાયને;
 અસાધુ સાધુને ધૂતે હહામે અસન્ત સન્તને.
 ઝાસ્યાં નદીનાં નીર, રસાલાના રસો ખૂટ્યા;
 ઝાસ્યાં માનવજાતો, ઝાસ્યાં ગૃહરોટલા.
 ચતુર્થાશ્રમનો ચોક ગૃહસ્થી પૂરતા નથી;
 સુકાયાં, વળી સોસાયાં વનોયે વાનપ્રસ્થીનાં.
 રાગોના રાફડા ફાટ્યા, ગાંધી ધનવન્તરી ચયા;
 પુત્રો માતાપિતા પૂર્વે મરે યૌવન-ઉન્નયરે.

નારીવેલી કુળે અદ્ય, મહોરે ને કૂલડે કૂલે;
 જેહું આછોતરુ વાવે, એહું આછોતરુ લણે.
 વસાવ્યા પશુએ પ્રોઠાં તપસ્વીનાં તપોવનો;
 યજ્ઞ યયા ગુફાવાસી, વૈરાગ્ય શિખરે ગયા.
 જાઠડા ભોગીને વેશે વિચરે વેશધારીઓ,
 ચોરે ચોરે નદીઘાટે કલિનાં બેસણાં ધયાં.
 રતનાકર રત્નસૂનો, વસુસૂની વસુન્ધરા;
 પ્રોઠાં પુણ્ય પરવાર્યા, સુગાયા હાનમાગરો.
 ન ગાઠે ઇન્દ્રને વર્ષા, ન ઝીલે લોક મેઘને;
 નિરુધમી નિરુત્તમાહી અધૂરી આત્મપ્રેરણા.
 સુણીને ગલીરા ઊંડા કૃષ્ણના યુગગોલ એ,
 મુધર્મા ચિત્રવત્ત બેઠી—જાણે પાપાણુકોતરી.
 મંદમંદ વહે વાયુ, મંદ માગર ઊછળે;
 ચન્દની મંદ ઢોળીને વહતો મંદ ચન્દ્રમા.
 ધર્મધર્મી મુધર્માયે અપુત્રા થઈ ના હતી;
 ઉરકમંગિલો એનો હતો ભોળનભેદ કો.
 આરસનો હતો ઢેહ, આયુધો વજ્રનાં હતાં;
 વીરવાણે વધો વેણુ અગકન્તી કટાર શાં:
 ‘શી આ કાળજાની યુદ્ધિ! પ્રલો વાણીપ્રવાહ શો!
 વનો અન્ધારનાં શાં આ! કશું આ યુગદર્શન!
 આ તો આગરના ગતો, રત્નરાશિ તથી જ આ;
 કન્દરા ગિરિની જાખી, ન દીઠાં નાથ! શૃંગને.

ભાળો છો હુંડુલિશબ્દે ન્હાળો છો એ, નરોત્તમ !
 કંઠે છે કાનને ત્દોરે ઘોર શબ્દો ભયંકર,
 પ્રભુ છો, પૂજ્ય છો, સ્વામી ! ન્હાળજો યુગઅન્તરે;
 છે હજી જોળનજોડા અભિમન્યુ-ધટોત્કચો.
 નથી આ આથમ્યુ આભ, નથી માગર ઓસર્યો;
 રતનાકર છે રત્નાળો બહુરત્ના વસુન્ધરા.
 સભાએ સાંભળ્યા બોલ, કૃષ્ણચન્દ્રે ઉરે ઝીંધ્યા;
 પછી ઉત્સાહનાં પૂર વર્ષાવ્યાં ઓસર્યા નીરે
 કાન્તદ્રષ્ટા કાળવેધી મેધાવી ચંદુનદન
 ચિન્તવી ચિન્તનદેશે વદ્યા ચિન્તનભાવ આ :
 ભદ્રિક ! ભદ્ર છે બોલ અને ચોવન-શોભતા;
 વડીલો જૂતને ભાળે, ભાળે યોવન ભાવિને,
 આ છે વંટોળનો યુગ, પલટા લે ક્ષણેક્ષણે;
 ધીર થાય અધીરા, ને અધીરા સૌ ઉતાવળા.
 સૌ મહાપ્રશ્નને હોય વામદક્ષિણ પાર્શ્વ બે;
 આપી છે આંખડી બે બે, બન્ને પાર્શ્વો નિહાળવા.
 કલિ છે કામણુમાદે અનૂહાં જાડુથી ભયોં;
 અણુમાંથી ભીગે પહાડ, અદ્ય શ્રમે હરિ મળે.
 વાપીને ગોટલો એક આશ્રવૃક્ષ ઉગાડશે,
 સહસ્રધા આશ્રકળો વર્ષે વર્ષે ઉતારશે.
 તેજનાં કિરણો કોક હોય અન્ધારમાંય તે;
 વલ્લભ મક્તિઃ શક્તિઃ સંધે કલિના એ મહાશુભો.

પેખી બે કલિની પાંખો, તેજની અન્ધકારની;
 ઓછાયા એમના દીઠા ધૂમન્તાં પૃથિવીભરી.
 ભગી છે આલમાં સન્ધ્યા યુગસન્ધ્યાય એવી છે;
 એવાં છે ભાવિનાં ભાગ્ય, એવું છે યુગદર્શન.
 રહડે આ ભરતી એવી કાળની ભરતી રહડે;
 સુધીઓને ઘટે કે ના એહને અવરોધવી?
 કરે છે આજ સન્ધ્યાની જેવી મહાવિચારણા,
 સુધર્માને યુગસન્ધ્યા એવી ચિન્તવવી ઘટે.
 કાલને ઉદ્ધરી લેવી કાલના સુઅનુભવે,
 એ છે ઇતિહાસાચાર્યો - સુધીઓની મહામતિ.
 કલિનો મળ ધોવાને, ખાળવા ભરતી રહડી,
 પૂરવા તિમિરે તેજ આપણો કર્મયોગ શો?
 આજના રંગ નહાળીને કાલના ઉજ્જવળા કરે;
 તણાતી જનતા તારો, ઉગારો ફૂળતી ધરા.
 ચિન્તવો ભાવિના ભાર, ચિન્તવો વર્તમાનને;
 ચિન્તવો કલ્યાણમાર્ગો લોકના લોકસંમહે.
 બોલ્યા એવાં મહાવેણુ લોકકલ્યાણનાં હરિ;
 અને પૂછી સુધર્માને લોકકલ્યાણની દિશા.
 સાંભળી એ મહાશબ્દો મહાત્મા કૃષ્ણચન્દ્રના
 ધર્મધર્મીગી સુધન્વાયે રહડી ચિન્તન-ચાકડે.

અગ્નોધિ શા અદ્ભુત નિત્ય નિત્યના નિહાળીને સંજમ દિનરાત્રિના;
 આનન્દતી વન્દતી જે ચદુઅભા, એ અંખવાણી યુગસન્ધિદર્શને.

અધ્યાય ૪ - શંખાન્ દધ્મુઃ પૃથક્ પૃથક્.

દ્વારામતીનો દરિયો જગાડવા ધર્મે-જયે જાદવવંશ પ્રેરવા
પછી હરિએ કીધી શંખઘોષણા : ધીંગી તરંગાવળને ધ્રુજાવતી.

“જેવી આ દિનસન્ધ્યા છે, યુગસન્ધ્યાય એવી છે;
મહામન્ત્રો રચો એના :” જાળ્યા એ હરિખોલડા.
પછી શુંતરવ જાગ્યો. ઝરણું શી ઝીણી ઝણે;
ઝરણે જોાઈઓ માંડી સુધમાંના સુચોકમાં.
ઝંકારે રહાંજરે જેમ પંજેરુ વડની ધસ
ચદુર્મંડળમાં એવા ઝંકારો ઝણકયા ઝીણા.
ક્ષિતિજેની શુક્ષ્માંથી આવતી જિછળી જીઠી,
સાગર-લહરો રહામે માનવી-લહરો છલી;
વધો એક ચદુર્વંશી : ‘પાઠો સુગટ પાપનો;’
‘પાણી પહેલાં પાળ જાંધો,’ કહ્યું બીજા વિચારકે.
યાત્રિક કહે, ‘યજ્ઞ માઠો; અને એ યુગયજ્ઞમાં
હોમે ભદ્રો! હવિસ્થાને વધેરી કલિમસ્તક.’
જિયયાં એક : ‘પૂર્વે જે નૈમિષારણ્યને વને.
આદ્યોતો મહાસત્ર, એ મહાસત્ર આદરો.’
બોલે પોપટ ને મેના, બોલે બાલકબાલિકા,
ન્હાના મુજે કીધા એમ, ન્હાના ન્હાના જ ઉત્તરો.
ન્હાની ન્હાની શંખલીઓ વીણી ને, ન્હાની ફૂંકથી
ચદુ જેબનવંતા એ શંખાન્ દધ્મુઃ પૃથક્ પૃથક્

સહુ એ જોળનમન્ત્રો, સહુ એ જાળખોલમાં,
 હતા ઉત્સાહના જોમ, પૂરની જિર્મિઓ હતી.
 ભરીને પૃથ્વી પડતો કોલાહલ કલિ તણે,
 એવો અરપટ અસ્કુટ કોલાહલ મચ્યો ત્યહાં.
 કોપવન્તા, કુસંખીલા, ઉચ્છેદતા પરસ્પર,
 હારેલી છાવણી જેવા વીરોના ખોલ એ હતા.
 શઠ સુકાન ને વાયુ પાંખે પાંખ પછાડતાં
 દીઠા હરિએ; ને દીઠું ખરાબે આઝ લાધશે.
 યુગોદ્ધરણનો યોગ જિગેલો શુ વૃથા જશે?
 ગાજે છે કાળના ડકા. વિશ્વડંકા વૃથા થશે?
 ભાવિને પેખતી આંખે આવન્તું એવું પેખીને
 આભનાયે થંભ જેવા હરિ થંભાવતા જિઠ્યા.
 સહસ્રાક્ષે સુધમાંએ દીઠો એ સ્તંભ આભનો;
 ઝીલતો સાગરલહેરો, ઝીલતો વ્યોમમંડળ.
 પાદપ્રક્ષાલનાથે હુ જઈ આવું છુ સાગરે,
 ત્હાગૂંથી શબ્દના ગુચ્છો રચો ઋક્ મન્ત્રમાળની ”
 સાગર ગાજતા શબ્દે હરિ સાગરશામળા
 મૂર્તિમન્તા સાગર શા સચર્યા સાગરે પછી.
 અને વસન્તવાડીની વિવિધા કચારીઓ પડે,
 સુધમાંના પડયા એવા કચારાઓ ગન્ધગન્ધના.
 ગુંજ્યા ને ટહુક્યા, ગાજ્યા ધડુક્યા ધરણી ધ્રુણ;
 મોરલા હાથી ને સિંહો ધણેણ્યા સિન્ધુઘાટમા.

અભોધિના જાડાણેથી આવતી સાગરોર્મિઓ,
 પૃથ્વીપેટાળના એવા ગાજતા ઉરખોલ એ.
 ખડણે સાગરના ઝોલ સ્થિતિજે ઢળતા હતા;
 નિહાળી એનીયે પાર, નિહાળીને અનન્તમાં,
 જગમેલો ધોતો સિન્ધુ પાવલે કરી પાવન,
 પંચભૂતે પચળપો જપ્યા ગાયત્રીના હરિ.
 ગાયત્રીનો એક પાદ, એક જ શબ્દ મન્ત્રનો,
 ઉચ્ચાર્યા વિશ્વને વન્દી: 'સકેલુ યુગને હવે.'
 જળથી આંખડી ધોઈ, આત્માને ધોઈ મન્ત્રથી,
 પ્રહ્લાડનાં પ્રહ્લાનેજે સભામાં હરિ આવિયા.
 'કીધો કહ્યાણુકો! મન્ત્ર શબ્દેશબ્દે ગૂંથીગૂંથી?
 કીધી કેા માળ મેધાની ગૂંથીને ફૂલડાં ફૂલે?
 છુટી છુટી નથી, ભદ્રો! તરગાવળ માગરે;
 રાત્રિ પછી દિન જામે ગૂંથાયે કિરણાવલિ.
 યાદવો યદુઅશી છો, કાન્ત કૃષ્ણકુમાર છો;
 એક હૈયે એક વેણે ઉચ્ચારો યદુમન્ત્રને
 આત્મને પાધરી, ચક્ષે અમીન્દ્રી અંજલિ ભરી;
 પ્રોઠાં આ આલ ને પૃથ્વી ઝીલશે એ યુગેયુગે'
 યદુવંશે ચન્દ્રમા શા, રોલના ચન્દ્રપાવલે,
 રામભદ્ર ઊઠ્યા, જાણે સુધર્મે ચન્દ્રમા ભગ્યો.
 'કૃષ્ણ! આ છે યદુવંશ, એકલથણી આલ શો;
 જગત્તેડે વમેલો, ને જગત્માર મમો મહદ્.

ખરું; આ યુગમન્ધ્યા છે, કપરો કાળયોગ છે,
 બેસન્તા કલિના, તાત ! જોછાયા આવતા પડે.
 ને ધર્મોધર્મનાં વહેણે ઢળે છે એકમેકમાં;
 કારમો કલિ સજ છે આ ધર્મોધર્મમંકર.
 ઢળ્યો મત્સ્યુગ ત્રેતામાં, કે ત્રેતા દ્વાપરે ઢળ્યો,
 જિગ્યો'તો યોગ આ ત્હારે, જિગે કેાક યુગાન્તરે.
 અગાધ તાહરાં નીર, મેધાનો છે તું સાગર;
 કર આત્મા પ્રેરે એમ, અમ મેધા મૂંઝાય છે.
 વૃદ્ધો ને વડીલો, વીરો, મળી જોળનજોધ સૌ,
 સુધર્મા એક નિર્ધારે કૃષ્ણ ! આ કપરી ક્ષણે.
 જોયુ, જાણ્યુ, વિચાર્યુ, ને એ નિર્ધાર્યુ ચડુકુળેઃ
 આમન્ત્રો આ મહાયોગે તાત ! મહાસુધર્મને.
 ચન્દ્રધારે નિર્ઝરીને જોલ 'એ ચડુવંશનો,
 ખીજા ચન્દ્ર સમા બેઠા રામ પદ્માસને પછી.
 સૌમ્ય ને સાન્તવતી, શીળી, તેજસ્વી અમીજિજળી,
 પૃથ્વી ભરતી દોળાણી ચન્દ્રની ચારુ ચન્દ્રિકા.'
 નવ-વર્ષા વર્ષા ઠારે તાપમંતાપ શ્રીમ્મના,
 વર્ષ્યા એવા શીળા શબ્દે અમૃતો કૃષ્ણચન્દ્રનાં.
 'સુધીઓ! ધન્ય ને ભદ્ર જોલ કલ્યાણકારી છે;
 ધર્મેજયે સુધર્માને વાળયે કાળવહેણમાં.
 જોલ છે કાન્તદ્રષ્ટાના, શબ્દ છે કાળવેધીના,
 મહીતલે મહાયોગે મહાધર્મા નિમગ્નવી.

ન્યારા ન્યારા મૃદંગેથી આવે છે એક ઘોષણા;
આવે છે એકગણ્ઠી ઘોષ આ યદુવંશનો.
ભદ્રિકે! યુગ ભોલે છે, ગર્જે છે કાળ કારમો;
યુગસન્ધ્યાય વાંછે છે પ્રહોપાસન પૃથ્વીનું :*

નેત્રો ઢળે નેત્રની પાંખડી પૂરી, ને વાહણી વાહણીમાં વહે-ઢળે,
ઢાળાયછે ચન્દનીચન્દની મહીં:એ શબ્દનો સાગરસાગરેશમ્યો.

અધ્યાય ૫ • વનમાં ભૂલી પડી

સુદૃરદ્વરે ગૂઢ ગોમતીતટે, અન્ધારને ઉજ્જવળતું*તું તેજ ત્હાં,
મિઠ્ઠા મહાધ્યોમભારન્તકંઠથી, કોટ્હોડીએવે ત્યહીં નારીકોકિલા.

હો! વનમાં ભૂલી પડી રે! કે પેલો કચ્છાં ગયો કાનુડો!*

આરુ શરદ્ ચન્દ્રની ચન્દની વહે, કે પ્રાચીની વાય પ્રભાતની પ્રભા;
દેવાંગના ગુંજતી દેવગીત કો : એવા પડ્યા તેજલ ગીતબોલ એ.

આપાઢીલો મેઘ મહાનલે ચહડી વપાંની ધારા મધુરી જગે ભરે;
મહોદી રહે ગન્ધવતી સુગન્ધ ત્હાં : એવી સુગન્ધાવળ એ ગીતે હતી.

કો મન્દમન્દા મલયાનિલે ઊભી ઝરે જીલન્તો ધીરી ધાર મેહુલો;
ફેરાંની એવી સુમધુર ફેરમો એ ગીતની સાગરતીર નિર્ઝરી.

સહસ્ર જ્યોતો પ્રગટી સુનેનથી ઉતારતી માનસ આરતી મુદા;
ને આરતીનાં ફિરલો પ્રકુલ્લીને જ્યોતિર્ધરો થૈ જગમંદિરે પડ્યાં.

ચૂંટીચૂંટી ડાલર ઉરમાં ઊગ્યા, હૈયાસરેથી કમળો વીણી વીણી
પીંખી પીંખી પાંખડી પાંખડી પછી વેરી જગે પાંખડી એહ ગીતમા.

અનન્ત ને આંગણ ઉર ઢાળતી વિધાત્રી જેવી યુગબોલ બોલતી
 પોકાર પૃથ્વીઉરનો પુકારતી સોહાતી એ મૂર્તિમતી વસુન્ધરા.
 ઉરોર્મિ શા એ મુખબોલડા હતા, હતી મહાપૂર શી નેનની ઝણે;
 શું ગીતધારા છલકન્તી છોળથી ભરી ભરી મેઘની આવી વાદળી.
 પ્રફુલ્લ એ પલ્લવઝમખાં ઝૂલે, હતી મૃદુ કુંપળ કેશની લટો;
 નમન્તી વેણી સમ નૌરીવેલ એઃ જ્વલંત બે લોચન જુગ્મફૂલડાં.
 હતા મૃગીના મૃદુ પદ્મ પાવલે, વિરાજતી કોમલકંઠ કોઠિલા,
 નેત્રે હતા જુગલજોડ ચન્દ્રમા, મુખે હતી સિંહલુ ઢેરી વીરતા.
 દિશે દિશે ઊડી દિશાની પાછળે, વને, જને, ગહ્વરમાં, શુક્રાતલે,
 શોધન્તીએ આતમહીરલો ખર્ચો, શોધન્તીએ વાયુની વાડીઓ વડી.
 શ્વેતાગ્નરો તેજલ સાળુ ઓદીને, સંન્યાસિનીના સુમધુર પાલવે,
 જોતી તરંગાવળ, સિન્ધુ ન્હાળતી, સિન્ધુતટે ઊભી'તી કેવડે'રી શું!
 આવે છળીલી છલકાતી છોગલે તરંગ બહેતી તરણી તરન્તી કો,
 અંગાંગ એ લોલહિંટોલ ડાલતી આવી ઊભી માનવતાસરોવર.
 વૃન્દાવને વિહરતાં હરિવરે ત્હાં એકદા પાડી'તી વૈજન્તીને;
 બાકુલમાલા કરમાઈ એ હતી; અશ્રુર્બીજી આજ પરિમળો રુકુરે.
 ભરી ભરેલી ફૂલછાગ માંહીથી ઉછાળી રૂહે માળણુ થોક ફૂલડાં,
 હીરાની ખાણે જઈ જેમ આર્ત કો, મહામણિ સન્મુખ સઘ સંચરી.
 પૂછે હીરાને 'મુજ હીરલો કયહાં?' એ મુંદરીએ હરિને પૂછ્યું ત્યહીં:
 હો વનમાં ભૂલી પડી રે! કે પેલો કચ્છાં ગયો કાનુડો?
 ઉઘાડી જહેની ઢળી આંખ અન્તરે, પેએ ન તે પાંખડલીય વિશ્વની;
 એવી મહારવખનવિહારી મુંદરી, હરિ હતા મન્મુખ, પેળતી નહિ.

અધ્યાય ૬ - આત્માનો આર્તનાદ

હીરો ઝવેરી અઝવેરીની કને, બોલે નહિ કે હું છું કાન્ત હીરલો;
મુનિ સમા પ્રહ્લ્લ મૌન સેવતા, અબોલ એવા હરિહીરલા હતા.

‘પધારો, કચ્છાંચી આવો છો? કોણુ છો જગપન્થી શાં?
સાગરે કશું શોધો છો? ભદ્રે! કે ભદ્રબોલ કૃહો.’

આતિથ્યપગલે ચાલી, આગન્તુકા કને જઈ,
પ્રણામી, વિનયે વન્દી, હરિના પાર્વટે પૂછ્યું.
મહદાકાશમાં પ્રેઈ ઉઘાડી આંખડી ઘડી,
ઠોકિલા ટહુકી પાછી ભયે કંઠે ડુફ ડુફ:
‘હો! વનમાં ભૂલી પડી રે! કે પેલો કચ્છાં ગયો કાનુડો!’

સૂણવા શ્રવણો નહોતા, ન્હાળવા નહોતી આંખડી;
છહવેન્દ્રિય હતી એક, રટવા, જપવા, હરિ.

‘સુભાગી ભૂમિ આ, ઘો છો ભદ્રદર્શન, યોગિનિ!
આપનો આતિથ્યયોગ, ધન્ય કે અમને મળ્યો.

નિહાળો નયનો ઢાળી સુધર્માંના સિંહાસને;
વિશાળા સાગરઘાટે વિરાજે કૃષ્ણચન્દ્ર આ.’

જગતે ધૂમતાં ચક્ષુ સુધર્માંમાં ધૂમી વળ્યાં;
ક્ષણું ભેયું - ન ભેયું એ દ્વારિકાનું સિંહાસન.

ગિરિઅશણું બોલે કેા ટપકન્તું ટીપેટીપે,
એહવાં શબ્દનાં ટીપાં પાડતી સુન્દરી વની:

‘હો જનમાં ભૂલી પડી રે! કે પેલો કચ્છાં ગયો કાનુડો!’

'મેઘશ્યામ હતો મ્હારો, આ તો સાગરશામળો,
 વિધાત્રી ચાપતી આને, એ વિધાત્રી નચાવતો.
 મુખે ચિન્તનના ભાર, ગોરમ્ભી રહી આખડી;
 પોપથે પૃથ્વી બેઠી છે, મેઘમાળા લલાટમા.
 નથી એને કરે બંસી, નથી આનંદજ્યોત એ;
 નથી આ માહુરા કૃષ્ણ, તહમારા કૃષ્ણ છે હશે,
 એ શબ્દે જિતયાં આણે ટીપે ટીપે જ તારલા;
 દેવદેવાગના આઠ્યાં સુંદરીને શુદ્ધ દર્શને.
 મ્હોર ઝૂમખડે મ્હોરે આળો જેમ વસંતમા,
 જગત-ઝુમ્મર એવું એ જ્યોતિર્ભય થયુ નભ.
 વીસરી ભૂત ને ભાવી વીસરી મજવાસને,
 ભૂલી સ્વાનુભવો મોઘા ઉપાલભો ભૂલી જાડા;
 મહાયોગી અવધૂત, ધ્રુવપદે રમન્ત, એ
 ઉદ્ભવજી બિઠ્યા આપ, કૃષ્ણસખા કૃપાનિધિ.
 વિચાર્યું દાખલુ એને શ્રી હરિ દિવિમંડળે;
 નિર્ધાર્યું ઉદ્ભવે દાખુ તેજમાં તેજના પતિ.
 દીપ્ત, પ્રોજ્જવલ, મ્હોરેલુ, ચન્દનીચન્દનેલીખ્યુ,
 તણખાતેજ વેરેલુ દાખવ્યુ યોમમડળ.
 'પધારો યોગિનિ! આંહી પૃથ્વી સાગરમા ઢળે;
 પૃથ્વીને છેડલે પેલે, ઢળે સાગર આલમા.
 યજ્ઞની યજ્ઞજ્વાલાએ બેઠેવા યજ્ઞનાથ શા,
 મ્હાળો યોગેશ્વરી! એવા તેજમાં તેજના પતિ.

પૃથ્વીપાશ્વ સૂર્યલોક, મસ્તકે ચન્દ્રલોક છે,
 પેલા છે સૂર્ય સૂર્યોના- આખા જે દૂર દર્શતા.
 અસ્થિરો સહુયે એહ કાળચક્રે ચ્હડયા ધૂમે,
 અસ્થિરોમા જુઓ સ્થિર, ભદ્રે! આ ધ્રુવમંડળે
 દેવોએ પ્રકટાવેલી આ છે વિશ્વદીપાવલિ;
 ન્હાળો ત્હા તેજના તેજ, પ્રહ્લાડે કૃષ્ણચન્દ્રને '
 ધુમાળ્યો દિવિનો દોર દેવીએ દિવિમંડળે,
 દીકું એક ચિદાકાશે- કાળ કેરું સરોવર
 પાલવે સાગરતહેરે, મસ્તકે ઓમ વિસ્તરે,
 મધ્યમા ઝળકન્તા'તા તારલાના અણુ અણુ
 તુચ્છ શુ તુચ્છકારીને, ખંખેરી યોગપાલવ,
 અગ્નિની આળના જેવી બળતી બોલી યોગિની-
 'તેજમન્ત્રે લખ્યો વાચ્યો ત્હમારો કૃષ્ણ ઓમમા,
 પ્રેમમન્ત્રે લખ્યો ક્ષ્મારો વાચ્યો કૃષ્ણ માહરો ?
 વિશ્વને ઘેરીને બિજુ ત્હમારે આજ છે વડું,
 અણુ શું છે મહાકાશ અનન્તા આત્મઆજમા
 અગરત્યે હૈ અજલિમા મહાસાગરને પીધો,
 એમ આ મહદાકાશ મ્હારી આખડવી પીએ
 ભૂલ્યા છો મજનારીને, ભૂલી હુ ત્હમને નથી,
 હજી પ્રશ્ન અમારો એ, ઉદ્ધવ! છે અનુત્તર
 ગાજે કો સાગરતહેરી, ગાજે કો ગિરિકન્દરા,
 પૂછ્યો પાછો મહાશબ્દે મજપ્રશ્ન સનાતન'

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી? *
કુલડાં કરમાણાં, કળીઓ પ્રબળી :

ઓધવ! કચ્છારે.

સૂની સૂની છે મજ કેરી વાટો રે,
ઘેરા ઘેરા જમનાજીના ઘાટો રે;
ત્હાં ખેસી અમ કરિયે ઉચાટો :

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી?

નથી નદીઓ કેરાં નીર ખૂટયાં રે;
નથી ધરતીના અંકોડા તૂટયા રે,
ઠાણે હરિવરનાં હૈયાંલૂંટયાં રે?

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી?

અમે આનંદનીર પીધાં'તાં રે;
અમે અઢળક ઢાળી હીધાં'તાં રે,
અમે આપીને ઉરને લીધાં'તાં રે,

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી?

મજમાં આળ્યો'તો બ્રહ્મધુતારો રે;
અમને હાજ્યો'તો બ્રહ્મનો આરો રે;
મજવનિતાએ પ્રેમ પુકાર્યો :

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી?

આવી શરદો ને વીતી વસન્તો રે;
ટહુકયા મોરપપૈયા ધીમન્તો રે,
ફરી દીઠો ન રસિક રમન્તો :

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી?

દોરી આશા ઢેરી એકધારી રે

જીવે જુગનું જીવન મજનારી રે;

વીત્યાં યુખનાં સ્વપ્નાંને સંભારી :

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી!

જોયાં વન, જોયાં દિલને ઉઘાડી રે;

જોયાં જનના જીવેતાં ફહાડી ફહાડી રે,

હવે દૂંડું છું જગને જગાડી :

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી!

મહારા જનમે! જનમના સંગાથી રે,

ઓધવ! કચ્છારે આવશે વનમાળી!

યુગયુગ ઢેરી અગાધ પ્રેમભક્તિ, અદળક ભાવ ભરેલી ઉરગિર્મિ,
વિરહિણીની એ મહાતૃપ્તા અતૃપ્તા: વહંત એ ગીત મહીંથી વ્યાકૃત્તા.

અધ્યાય ૭ - પ્રેમસમાધિ

એ આમ પીતી મજનારીની લીલા અદ્ભુત નેત્રે હરિ ન્હાળતા હતા;
'હા! ધન્ય' 'હા ધન્ય' કહી પ્રશંસીએ, સંન્યાસિની ઢેરી વિશુદ્ધ ભક્તિને.

એ શબ્દે સળગી પૃથ્વી, એ શબ્દે સળગ્યું નભ;

એ શબ્દની મહાઝળે મહામેદની દાઝતો.

નહોતી એ એકલી દુઃખી, સીઝન્તી ઉરઝાળમાં;

દિશા દિશાથી ગાજન્તા પોકારો પ્રેમભક્તિના.

વનદાહો દહો કોણ?— વૃક્ષ કે વેલીઓ વધુ?

આર્ષ યોગિનીના એવા સમદુઃખી હતા હરિ.

ક્રીધુ'તું ગોકુળે જેવું, દીકું'તું ક્ષીરસાગરે,
 હતું એવું ઉરે આજ, મહામન્યન કૃષ્ણને.
 કાળીનાગે કીધી નહોતી વ્યથા કાલિન્દીને ધરે,
 એવી સાગરના ધાટે શ્રી હરિ વેઠતા વ્યથા.
 નેત્રે નહોતો કમ્પ દેશે, નહોતાં ચક્રો લલાટમાં;
 હૈયુ હતું વલોવાતું મહોથ ઉરમન્યને.
 નિત્ય-તેજસ્વી જ્ઞાનુને વાઢળી છાઇ જાય ઠે,
 એવી આવી-ગઇ છાયા હરિ આનન્દદર્શને.
 વિશ્વ ખીકા હરનારા મહાત્મા હરિને પછી
 ફાંચો પીયૂષના ભાવ પ્રેમપીયૂષનાથને.
 ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા છાટી, ક્રીધુ માનસપ્રોક્ષણ,
 નેત્રો નેત્રે પરોવીને સાધ્યુ ક્ષણેક ત્રાટક.
 ઓષ્ઠથી સ્મિત વેરીને ક્રીક્રીઓથી ઝરી સુધા,
 મસ્તકે હાથ છાઇને હરિએ સાન્ત્વના દીધી.
 યોગી યોગેશ્વરોનાએ, યોગમાર્ગધુરન્ધરે,
 યોગસમાધિ યોગીન્દ્રે ઉતારી યોગિનીની એ.
 ભિગન્તા ચન્દ્રમાં જેમ છલન્તી ચન્દ્રિકા ભિગે;
 ધીરે ધીરે ભિગ્યાં નેત્રે, અંગોમાં ચન્દ્રચેતન.
 સંકેારી ચક્ષુ, સંકેારી અંગો, પાલવ પાથરી.
 પરાગ-કોમળા શબ્દે સુધર્માને વદ્યા હરિ.
 'યાદવો! યદુઅંશી છો; ન્હાળો દાખેછ ચન્દ્રમાં;
 મહા અદ્ભુત પૃથ્વીનુ- યોગિની પ્રેમયોગિની.'

મજ-સંન્યાસિનીનું એ હૈયું પોકારતું હતું,
 એ થકી શતધા આર્તિ હરિહૈયું પુકારતું.
 અને પછી મહાયોગી ઉદ્ધવ શુ નિહાળીને,
 હસી, હાસ્ય-મીઠા શબ્દે નાખિયું વેણું નેહનું
 'ન પ્રીછી ઉદ્ધવ! ત્હેયે ઘેલુડી મજસુદરી
 ગંગા ને જમનાભાવે હવે વિશ્વ ભીંજાવતી?
 મિતાક્ષરે મહાયોગી! યોગના લક્ષણો કહો,
 અને ગહન ને ગોખ્ય ભાષો અષ્ટાગ યોગના.
 સખાને સુહૃદોને, ને સુધર્માને કહો ઠઈ,
 મજની યોગિનીનેયે વજ્રગો યોગનાં કહો.'
 સાભર્યો યમુનાઘાટ, સાભર્યું ભર્યું ગોકુલ,
 ઉદ્ધવ આખમા ઊભા ગોપી ને ગોપકુવ એ.
 વાદળી ઝંખવે ચન્દ્ર, સ્મરણે એમ ઝખવ્યા,
 આખડી પ્રોઈ પૃથ્વીમા બેઠા મોનાસને મુનિ
 અગમ્યે દષ્ટિ ઝબૂકેાળી, ગેળી ગહનતા પીને,
 યોગીન્દ્ર યોગનિદ્રાના કૃષ્ણચન્દ્ર વધા પછી.

વાયુ વિનાના સ્થળમા રહેવકો, જરા નહિ દીપક જેમ ડાલતો,
 અડોલ આત્મા ત્યમ યોગીનો રહે, સસાર ઝઝાનિલ ઝીલતાય તે.
 ગહિર્મુખી ઈન્દ્રિયગ્રામ ચંચલ, કુર્માગ પેરે જગતેથી વારી લે,
 સન્ધ્યા સમે કિરણમાળ જે વિધે, સકેલી લે છે સવિતા સુહાગિયો
 ડાલે કદીયે ગિરનારશૃંગ જો, ડાલન્ત તો આતમજયોત યોગીની,
 યોગીન્દ્ર તો હોય ઉઘાડનારનો, યોગીશુકાને નથી દ્વાર દીઠડા

નેત્રો ઉઘાડાં નીરખે નહીં કંઈ, શ્રોત્રો ઉઘાડાં સુણતાંય લેશ ના;
સંસારમેઢો અળગો જગત્ થકીઃ જગત્ વિશે જાગૃત યોગી એહ છે.

પ્રસારીને પ્રેમની પાંખ પુણ્યની, અનન્તમાં ઝાઝ ઝુકાવી મૂકતો,
પ્રહ્લાંડભૂલો, હરિમગ્ન બિડતો, યોગીન્દ્ર એ પ્રેમસમાધિનો પૂરો.

સંન્યાસિની આ જન્મનાશ-ઘાટની, છે પ્રહ્લાની નૈઋત્ય પ્રહ્લચારિણી;
યોગેશ્વરી છે વડી પ્રેમયોગની, પ્રકાશપુત્રી વિધિ દુર્લભા જગે.

નથી જગત્ના જનમંડળે મહત્, વૈરાગ્ય ભક્તિ તપ-ખંડખંડમાં,
દેવાગના-દેવની ભૂમિમાં નથી, યજ્ઞંગનાની સમ પ્રેમયોગિની.

સંન્યાસિની આવડું પુણ્ય પૃથ્વીનું.’

ઝળક ઝળક પુષ્પમંજરીઓ પરિમલ ફેલ નિગૂઢ ઢાળી ઝૂલે;
ઢળી ઢળી ત્યમ શબ્દમંજરીઓ પરિમળ ગૂઢ હરિ ઢળી રદ્યા’તા.

અધ્યાય ૮ • કૃષ્ણખાળા

અનન્તને દાર સુરેન્દ્રઘાટમાં આકાશને ચન્દની ચન્દ્ર છાંટતો;
અક્ષાટ એ ચન્દની ચોકમધ્યમાં અઓધિ ગાજી જમને ગતવતો.

અને મહજ ભાવે ત્હાં કૃષ્ણચન્દ્રે પૃથ્વું પછી,

‘શા નામે વિહરો જાલે! આ જગત્ ધ્રુમજો પૂગો!’

નેત્ર ઢાળી નીરખીને, ઓળખી હરિને, વડી :

‘પ્રભો! હું ત્હમ પુત્રી છું, કૃષ્ણખાલા કહે મહને.’

મુણી જાળા તણા બોલ મંદરિમતે હરયા હરિ :

‘ન્હોતી પુત્રીપ્રજા મ્હારે, દીધી આજ વિધાત્રીએ.’

કાન્ત બોલ વદી જાળા : 'નથી હું એકલી હવે;
સહઆવધિ પુત્રી છે પિતાની છત્રછાંયમાં;
તાતનાં જેમ પુત્રીને, અમારે કૃષ્ણનાં મત.'

કહે શ્રી હરિ 'ત્હારી તે કૃષ્ણજાળા! કયા કહો;
દેશે સદ્ગોષ્ઠિગોષ્ઠ, ન્હાશે પુણ્યાણુ પુણ્યમાં.'

ગાય નિત્યે બ્રહ્મસોકે વીણા વાર્ધ સરસ્વતી,
સાંભળી હંસલે જેહ, એ કયા કહેતી યોગિની :

'કહો છો તો કહું છું, તાત! હશે અમૃત-સાગરે;
જગતજમનાનાં પાણી ટીપે ટીપે મુધાભર્યા.

એકદા યમુના-ઘાટે ક્ષાણુની સાન્ધ્ય છાયમાં,
ગયું'તું વસન્તરનાને અમારે સખીમંડળ.

પાંચ-પાંચ સાત-સાત વર્ષોની પાંખડી કૂટી,
ભિગતી વેલીઓ જેવી, હતી સૌ જાલિકા અમે.

ભિંઆ જમનાના આરા, વેગીલાં બહેણુ નીરનાં;
જૂકયો'તો વડલો તીરે, ઘટામાં શ્રી હરિ હતા.

લીલુડા પ્રોજ્જવલ વૃક્ષે અસંખ્યાત હતા, પ્રભો !
કુંપળે કુંપળે મોતી, પાંદડે પાંદડે દીવા.

ન્હોતી એ કોકિલા બોલી, કે બોલ્યાં જમનાજળ :
ન્હોતી દેવાંગના ગાતી, બોલી ત્હાં હરિખંસરી.

સીમાઓ આલની લેદી, ચીરી દિશાપટાન્તરે,
હદ બેહદ વીંધીને બહેતો શબ્દ ત્રિલોકમાં.

કાળવેધી શબ્દપ્રહ્લ ગજયો પ્રહ્લાંડ સર્જતો,
 થયો'તો વિહ્વળો ત્હારે પ્રહ્લાંડે પ્રહ્લનાદ એ.
 અખડ એ ંસીનાદ હતો તેજતરંગ શો;
 નીરના વર્ણનો, ઘેરો, મીઠો, ગૂઢ, અગમ્ય કો.
 કેસૂડાં કુંકુમ-ઘોળ્યાં અર્પ્યાં-ન અર્પિયાં જળે,
 બહેતો નાદ રહી ન્હાળી જળ ઝીલંત કન્યકા.
 શામળાં, મધુરાં, રહોતાં, મૃદુ એ જમનાજળે,
 હરિના ંસીખોલોના ઓછાયા ઊડતા હતા.
 ઘેરા સાગરઘોષે આ નથી એ નાદમાધુરી;
 એ અહાલોક ંસીનો જીવન ભરી રહ્યો, હરિ.
 જન્માદમી મધ્યરાત્રે, અને પૂનમપૂનમે,
 આજેયે સંભળાયે છે એ જેળી નાદ જેળમાં.
 વાગી મીઠપની છોળ અંગમાં, આત્મમાં, ઉરે;
 ંસીના બોલમાં બોલી, હરિ હૈયાં હરી ગયા.
 પછી તો વીતિયાં વપો, વીત્યા છ સાત દાયકા;
 જિગ્યાએ આયમ્યા સૂર્યો, જિગ્યાએચન્દ્ર આયમ્યા.
 હરીને અમ હૈયાંને મધુપુરે હરિ ગયા;
 જર્ઘ ધર્મોજય કીધો, સંહાર્યો મથુરાપતિ.
 સંકેલી મથુરાનેયે સાગરે વાસી દારિકા;
 સોનાની દારિકા સ્થાપી, મૂક્યું કર્તુ મુદર્થન.
 માંડ્યા સાગરનાં રાજ્ય, મોતીડાં વાવીને લવયાં;
 રત્નો રત્નાકરે વીણ્યાં : હૈયાં કચ્છાં વીણતા હશે ?

સાંભળ્યું કે કુરુક્ષેત્રે જીતાડ્યા પાર્થપાંડવો;
 ગાજન્તી ત્હાં ગીતા ગાઈ ગાજન્તા ગરુડધ્વજે.
 પુત્રસૂના યથોદ્દામા, નેહસૂના જ નંદજી;
 સૂની સૂની વ્રજનારો, સૂનાં એ ધેનુવાછરાં.
 જ્ઞેતાં આયમતો સૂર્ય, જ્ઞેતાં જિગમતો શશી;
 જ્ઞેતાં ઓસરતાં પાણી, જ્ઞેતા કાળ વહી જતો.
 કેંક વધો વીત્યાં એમ, પછી આવી વસન્ત ત્હાં;
 વાયા વસંતના વાયુ, કેાકિલા ફજવી હતી.
 એ પુનઃજીવન પામ્યું અમારું સખીમંડળ,
 ને કૃષ્ણબ્રહ્મની પામ્યાં પ્રેતસાહનની પ્રેરણા.
 એક જમનાજળ લાવી, એકે વાડ પૂરી વડી;
 એકે પર્ણકુટી ગૂંથી, રોપી ત્હા કૂલવેલીઓ.
 ફરતી પર્ણકુટીને કીધી પંચવટી અમે;
 પંચ સખી કીધો વાસ વ્રતાળી બ્રહ્મચર્યની,
 ન કૃષ્ણ સોનલવણી, રૂપલાવણું કૃષ્ણ ના;
 કૃષ્ણ ના કાજળકાળા, કૃષ્ણ તો ઘનશ્યામ છે.
 શોધ્યાં હિમાદ્રિનાં હૈયાં, શોધ્યાં કૈલાસનાં વનો;
 શોધી લાવ્યા દિગન્તેથી મેઘશ્યામળ આરસ.
 તદ્દરૂપ હાવભાવે, ને અંગો અંગેય તદ્દરૂપ,
 મૂર્તિ મંદિરમાં સ્થાપી દ્વધડે ધોઈ-ધોઈને.
 થવાને વિશ્વસંગ્રામે પાર્થ શી સુ-પરાક્રમી,
 બીલીને પાર્થનો મન્ત્ર કુમારિકાશ્રમે લખ્યો :

‘પિતા જ છો લોકચરાચરોના, અને ત્હમે પૂજ્ય મહાગુરુ છો;
નથી સમો અન્ય ત્રિલોકમાયે, અધિક તો કો ? અનુપપ્રભાવી !’

કહે છે કાળના કાળે દીધું વિરાટદર્શન,
સ્તુતિ એ ગાઈ’તી ત્હારે પાચે બ્રહ્માંડનાથની.
ફૂલી ફાલી પછી, તાત ! અમારી સાધ્વીકુંજ એ;
કળી ખીલી થયાં પુષ્પો, વેલીઓ પાંગરી, પ્રભો !
ને નૈઋત્ય બ્રહ્મચર્ય, સેવા કીર્તન સાન્ત્વના,
એ પ્રતાપી શુદ્ધશીલા, અમે સૌ કૃષ્ણપુત્રીઓ.
પછી ગંગાઘાટ ગાળ્યા, ગાળ્યાં હિમાદ્રિનાં વનો;
બ્રહ્માશ્રમે ગાળુ જિહ્વાં ઋષિ-મુનિ-તપસ્વીનાં.
જમનાના બંસીબટની, હરિની સાધ્વીકુંજની,
તાત ! હું છું કૃષ્ણબાળા, આ જન્મની કુમારિકાં.
હજીયે વડલો છે એ, હજી એ બંસીઘાટ છે;
હજીયે જમના બહે છે : નથી ત્હાં એક શ્રી હરિ,
કથા એ કૃષ્ણબાળાની સુધર્મા-સાગરે સુણી;
વાયુએ જઈને ઢાળ્યા એ શબ્દો દારિકાપટે.
આનન્દી કૃષ્ણમાધ્વીની સાંભળી એ મહાકથા,
માંડી પછી બ્રહ્મવાતા કૃષ્ણચંદ્રે સ્વયંમુખે.

વધાવે ફૂલડે ભક્ત દેવને, તેમ યોગિની

લાડકી પુત્રીના જેવી હરિને દેતી ઉત્તરો.

‘અહો ! અદ્ભુત દેશની બાલિકા ! સંન્યાસિની રે,’

‘પરબ્રહ્મની હું બ્રહ્મચાર, હરિ ! હું તો યોગિની રે !’

‘પ્રેમભગની ભોગલ પાંગરી,’ ‘મ્હારે હરિ હૈયાના હાર,’
 ‘મંઝારિયો તું મંહારિયો’ ‘એક કૃષ્ણ શુ એકલ તાર!’
 ‘મુંદરવનની અયિ! માધવી!’ ‘હું તો બ્રહ્મની બ્રહ્મકુમાર,’
 ‘મહા વૈરાગ્યની ભરમધારિણી,’ ‘હું છુ વિશ્વપિતાનો ઉચ્છ્વાસ.’
 ‘એવાધર્મો પરમ સમર્પણી,’ ‘પ્રેમભક્તિની મધુરી સુવાસ,’
 ‘ત્હારે પગલે પૃથ્વી પાવન થતી,’ ‘જિલે પુણ્યે સકલ સંસાર.’
 ‘જગતે બ્રહ્મપગલીઓ પાડતી,’ ‘મ્હારોયો પુંછું સરજનહાર-અપરંપાર,’
 ‘ભદ્રે પ્રજાજનનતી પુણ્યમૂર્તિ છે,’ ‘મ્હારા હરિવરની હું તો આંખ’
 ‘તું છે પૃથ્વીની પીયૂષવર્ષિણી,’ ‘મ્હારા હરિવરની હું તો પાંખ’
 ‘અહો! ત્રેલોકચતિલક મુંદરી!’ ‘મ્હારે સંન્યસ્ત એ સૌભાગ્ય,’
 ‘ભાવિલખતી તું વિશ્વવિધાત્રિણી,’ ‘મ્હારે વાંચવાં જનતાનાં ભાગ્ય.’
 ‘હરિની હરિણી! ધૂમજે ધુમ્મટે,’ ‘મ્હું તો હૈયાનું માડયું મંદિર.’
 ‘આ બ્રહ્માંડ તો બ્રહ્મધામ છે,’ ‘મ્હારા હૈયામાં કૃષ્ણકુટિર.’
 ‘ત્હારે અવધૂતણી ઓઢણી,’ ‘મ્હારે પાલવડે જગદ્દાધાર.’
 ‘ત્હારે જનતા છે પુત્રપુત્રીઓ,’ ‘મ્હારે કૃષ્ણ પિતાપરિવાર.’

એ કૃષ્ણપુત્રો જગશેખના શુભા, બ્રહ્માંડની નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિણી,
 એ પુણ્યશીલા નિજ પુણ્યયોગની કહેતી કથા ને જગ સુણતું હતું.

અધ્યાય ૯-રાજેશ્વરી

અંધારું અંખવર્તું તું ચન્દ્રતેજને ને ઝોમર્યાં તાં પૂર મધ્યરાત્રિનાં;
 પશ્ચિમને સાગર ચન્દ્ર ઝૂલતો, બીજે જિગ્યો ત્યાં શરી પૂર્વમંડળે.

દારિકાની દિશે એવે દૂર-દૂર દિગન્તમાં
 સાગર-પાલવ પૃથ્વીએ કીધી સાગરધોપણા.
 અન્તર આલ પૃથ્વીનું ક્ષિતિજે માપતો મહદ્,
 આલમા ટહેરિયા લેનો, આવતો'તો મહાધ્વજ.
 ઝમકન્તી કરતાલે આવે કીર્તનમંડળી,
 ચક્રઝાએ મહાશબ્દે એવી ઝંકારતી હતી.
 વીજ ઝગકાદે જેવી ફૂલડે ફૂલડે વને,
 તારલાના ઝૂમખા શો, રતનકળશ રાજતો.
 ઘોડીલા ધુધરમાળો ઊછળતા તરંગ શા;
 કલગી ડોલ ડોલન્તા પાવલે પૃથ્વી પી જતા.
 એ ચાર અશ્વ જોડેલો, એ ચક્રે પૃથ્વી ખેડતો,
 દારિકાની દિશામાંથી આવતો'તો મહારથ.
 મૃદુતાની કુંપળો શી કોમળી કરકુંપળે,
 વાયુની લહરી જેવી સચારતી'તી સુંદરી.
 મેધાએ, માનવતાએ, શીલે, મત્યે, રૂપે, શુભે,
 સુંદરી એ મૌઢ્યનો હતી ત્રિલોકનો ધ્વજ.
 નમતો મધ્યરાત્રિનો વ્યોમમણિ મયંક એ;
 દીર્ઘ તેજપડછાયા સાગરે પાડતો હતો.
 આબ્યાં બ્રહ્મવદ્યવંતાં એ ચન્દ્રમાં સૂર્યતેજ શાં;
 દેવી રુદ્રિગણી આબ્યાં ત્વંદાં, બાળે મોનાની વેલડી.
 સાગરઝર્મિના વેગે પૃથ્વી શા દૃઢ પાવલે,
 સુવર્ણવર્ણાં નારી એ સુધર્મામાં જર્ધ ઊભાં.

પેળી દારિકા મહિષી, પેળી મહાગરુડિણી,
 ધર્મધર્મીની સુધર્માયે રુદ્રિમણીદર્શને બિઠી.
 વન્દી ભાવે સુધર્માને, પ્રણમી કૃષ્ણચન્દ્રને,
 ચન્દ્રજ્યોતે ચન્દ્રકંઠે પછી ચન્દ્રમુખી વદી :
 'આજ આ અડધી રાતે ઉઠેલો ઠોચડા કશા ?
 એવ! કશા મહામંત્રે લોકકલ્યાણના લખો ?
 એવી આંધી રહી શી છે ? એવી અંધારી શી પડી ?
 દારિકા અડધી રાત્રે કરે છે આજ ભગ્નણ ?
 ઢાળી ઢાળી ભરી ચૂઢા હાથી ઠારેછ હાથિણી,
 એમ માધુર્ય ઢાળીને કૃષ્ણે ઠાર્યા જ રુદ્રિમણી :
 'અત્યારે આમ કલ્યાણિ! આશિર્તાં! અણુધારિયાં!
 ત્હમે રાજેશ્વરી! આવ્યાં, સુધર્માનાં સુભાગ્ય એ!
 આ તો છે સાગરઆરો, પારિજાતની કુંજ ના,
 આ બેઠો દારુક આંહી, કોણે રથને ધાંતયો ?'
 હસી રાજેશ્વરી બોલ્યાં : 'વર્ષા-ગ્રીષ્મ-વસંતમાં
 કૃષ્ણ જન્હાં, ત્હાં પારિજાત; કૃષ્ણ ત્હાં કુંજ માહરે.
 મોહું ધડી થયે ધાર્યું રોઠાણા ભક્તકારણે;
 પછી રહડી ચન્દ્રશાળે ભેતી'વી ત્હમ વાટડી.
 ભેતી હુ ચન્દ્રને ત્હાંથી, ભેતા હતા ત્હમે અહીં;
 થતું ત્હાં ચન્દ્રને ઘાટે, તારામૈત્રક આપણું.
 નમ્યો એ રજનીનાથ, નમ્યુ નક્ષત્રમંડળ;
 મહાલતી મધ્યરાત્રિનો નમ્યો રત્નાળ પાલવ.

સક્ષાળી હુ જિઠી, સ્વામી ! હયશાળે ગમ પછી;
 શણુગારી સજી અશ્વો આ મહારથ સાતયો
 સુધર્મા ને ચક્રવંશ, દારિકા ને સુદર્શન,
 ક્ષેમ છે ને ? કૃષ્ણચન્દ્ર ! દેવનુ દેવદૈવત ?
 સ્કુલિંગો યજ્ઞસ્વામીના ભિડે છે યજ્ઞકુડથી,
 નેત્રેથી ભિડતા એવા સ્કુલિંગો પ્રેમદેવના
 ચન્દ્રઅધિકા તેજો ને ભર્યા ચક્ષુ ઢળી ઢળી
 નિહાળ્યા ત્હા કૃષ્ણચન્દ્રે રૂઝ્મિણી-મુખચન્દ્રને.
 અને વારિભર્યા જેમ ગિરિ ગિરનાર નિર્ભરે,
 ભર્યા ભર્યા હૈયાભાવે કૃષ્ણદેવ વધા પછી '
 'છે સૌ કટ્યાણિ ! કટ્યાણે સર્વતોભદ્ર ભદ્ર છે;
 પૃથ્વી છે ભિજળી આજે, કાલ કેવીક ભિગશે ?
 કારમા કલિના ઝોળા પડે છે પૃથિવી પરે;
 અધારા ભિતરે ગેળી, જુઓ, ચન્દ્રેય આથમે.
 કારમી યુગસન્ધિના કારમા દેવિ ! કોયડા;
 સુધર્મા ચિન્તવતી'તી યુગસન્ધિનિવારણ.
 સુધર્મા ધર્મધીંગી છે, યાદવો યશવંશી છે;
 સાગર મોહામણો છે, ને સર્વસોહામણ ત્હમે.
 ને પેલા કૃષ્ણદેશેથી આવી છે કૃષ્ણપુત્રી આ,
 યોગિની છે, તપસ્વી છે, મહેમાન મહિષી તણી '
 મહાસાગરની લહરી ઉછાળે જેમ મોતીડાં,
 રાજેશ્વરી રૂઝ્મિણીજી હરિગોલે હમી પડ્યા.

‘પધારો, પુણ્યપુત્રી છો; આવો છો પુણ્યદેશથી;
પુણ્યાળાં કરજો ધામ અમારાં આપ, યોગિનિ !’

પ્રેમભક્તિની પંખિણી, યોગિની મજસાધ્વીને
દારિકા કેરાં જાજવડ્યે સત્કારી દેવખોલડે.

‘જન્મજોગી, કૃષ્ણપુત્રી, બ્રહ્મની બ્રહ્મચારિણી,
પ્રેમમંન્યામિની મર્છ હાથ ધોયા હરિવરે.’

ત્કારે મહાસુધમાંને આમન્ત્રે ચદુવંશ આ.
મન્ત્રણાસાર ઉચ્ચારી વિસર્જી હરિએ સલા.

ચહડી રથે, ગ્રહી રશ્મિ, સંચાયો હરિએ રથ;
વામે વામાગ્રી, ને મધ્યે હરિ, યોગિની દક્ષિણે.

ભીષ્મધોષે સુધમાંએ દીધી ત્યાં જયધોષણા
‘યત્ર કૃષ્ણસ્તતો ધર્મઃ યતો ધર્મસ્તતો જયઃ

હળી સુધમાં પછી દારિકા હજ્યા દિગન્તે નભ માંહી તારલા;
નેચન્દ્રજ્યોત્સ્નાજઈ સાગરેહળીઃ સિન્ધુભિલો પાછળશંખ ફૂંકતો.

અધ્યાય ૧૦ . બ્રહ્મકુંદરા

મહાધ્વનિ નોળત મધ્યરાત્રિની ને પર્વણીસાગર ગર્જી ગર્જીને
પુકારતા’તાં યુગસન્ધિ બેસતી; ધ્યાનસ્થ ત્હાં પૂનમચન્દ્ર એ સુણે.

ઠા યુગખોલના જેવો યુગધ્વનિ થતો હતો,
ઝીલતી’તી ધોષણા એ, દારિકાની અગાસીઓ.
ગાજતાં’તાં ધોષથી એ દારિકાનાં મહાવનો.

સાગર-કન્દરાઓનાં જેવાં વારિવનો હતાં;
 વનકન્દરાનાં એવાં સીમે મહાવનો હતાં.
 ડાહ્યો સાગર જેવો તરંગાવળ શામળે,
 લીલા પહોંતરંગોથી ડાહ્યતાં વનજુંડ એ.
 ડાળે ડાળ ગૂંથી ગૂંચે વનો ત્હાં વનમન્ડપો;
 કેડીમાં કેડીઓ ઢાળી રથે ભુલભુલામણી.
 વડા વડલાના ઠેઠા, ઘટાના કોરી કાંગરા,
 નાળિયેરી ધ્વજો રાપે, ગોરખો ઘાલી દુર્ગ શો.
 ઢળે ઘટાઘટામાં ને મેઘાડંગર થાય ત્હાં;
 પેજે આંદરણે પૃથ્વી સૂર્ય ને ચન્દ્ર તારલા.
 ત્રિદિશે સાગર ગાળે, ચતુર્થે એ વનો હતાં;
 દારિકાની પૃથ્વીપાંખ રક્ષતાં એ મહાવનો.
 ઘેરી ઊંડી ઘટાઓમાં, વિશાળી વૃક્ષછાયમાં,
 બેઠું'તું ઝરણું એક, તીરે પર્વકુટી હતી.
 દારિકાનાં સુવર્ણોથી, કે રત્નાકરરત્નથી,
 થાકતા ભગવન્ ત્હારે એ કુટીરે પધારતા.
 કૃષ્ણચન્દ્રે પાણીપાયા છળીલા કૂલછેડ ત્હાં;
 જૂલતી કૂલવેલોમાં જૂલો ત્હાં જૂલતો હતો.
 ઢાળાતી ચન્દ્રની જેવી સુષણ્ઠી નદીને તટે,
 કૃષ્ણપાયે પયરાતી નિર્મળી વેણુવાદળી.
 ઉન્નવળી ઝરણી એક, નિર્મળી તટવેણુ એ,
 વેલીમાં જૂલતો જૂલો કૃષ્ણચન્દ્ર જુલાવતા.

ગેળી ગહન દેવાંશી લોકોત્તર ગુફામુખા,
 લિંડા એકાન્તના શબ્દો સુણતા કૃષ્ણચન્દ્ર ત્હાં.
 યોગી સાથે મમાધિ, કે ભોગ ભોગન્દરી છતે,
 કે વિધાત્રી લખે ભાગ્યઃ એહવી વનકુંજ એ.
 હિમાદ્રિની ગુફા એ? વા હતું સાગરગહ્વર?
 કૃષ્ણચન્દ્ર કુંજ ને એ, કહેતા'તા પ્રહ્લાદેશ
 ખોજવા હોય પ્રહ્લાડો, ખોજવા હોય આભને,
 ત્હારે સમાધિને ખોરે ત્હા યોગીન્દ્ર આવતા
 આવતા એકલથંભા ઝોળીમા આત્મને ભરી;
 પોતે ચેલા જ પોતાના, પોતે પોતા તણા શુર
 ચિન્તનો ચિન્તવંતા ત્હા, લખતા આભપાટીએ;
 પ્રહ્લાડો શુ કરે વાતો, શ્રન્ધ શું વિશ્વ વાચતા.
 ઘોળી ઘોળી ભૂતકાળ વિલોક્ષી વર્તમાનને,
 કાળને પૂછતા ભાવિ : પેળતા'તા ત્રિકાળ ત્હા
 ખહણે સાગરપાળે, જત્હા પૃથ્વી ઢળે પયોધિમા,
 ધૂમે સિન્ધુ, રમે ચન્દ્ર, ધતુષ્ સિદ્ધિ ધનુર્ધરે;
 ઊજવે યોગિનીને ત્હા રાજેશ્વરી હુલાવતાં.
 યુગની યુગસંધિને ઘેરે નાદે પુકારતા,
 પ્રાતઃ ચોઘડિયાં વાગ્યાં, જગત્ જુગ જગગડતા
 એ પ્રભાતે કૃષ્ણચન્દ્ર આકાશે ચન્દ્ર આથમ્યે,
 ઊઠ્યા પ્રભાતની સાથે પ્રભાનાં છાટણાં પડ્યે

કુંકુમ કેસર પાચે, ઊડંતા વાદળી ધ્વજે,
 આભમાંથી આવતું'તું પૂર્ણિમાનું પ્રભાત એ.
 પૂર્વને શિખરે પેલા, આભને ઉદયાચળે,
 ઊગ્યો ભર્ગભર્યો ભાનુ, ને ઢાળ્યાં ભર્ગ ગ્રહનાં.
 પૌર્ણમાસી પુણ્યચક્ષુ કીધો પછી ચંદ્રવરે;
 ચૌદમંડળને દીધાં ન્હાનાં ન્હાનાં સુદર્શનો.
 વન્દ્યા જઈ વડીલોને પૂજ્યું ગ્રહચર્મમંડળ;
 આશિષી યોગિની, લીધું મહિષીઓનું પૂજન.
 સાંભળી શારદવીણા સુણ્યું દેવર્ષિ-કીર્તન;
 યોગિનીનું ગ્રહનૃત્ય ન્યાળ્યું નેણું ભરી ભરી.
 કીધું આત્માનુસંધાન, વેદ વાંચી વિચારિયા;
 મન્દિરોમાં લીધાં દીધાં દેવોને દેવદર્શન.
 સત્કાર્યા સૌ રાજકુતો, આનન્દાવ્યાં પ્રભજનો;
 પંખાળ્યા હાથી ને ઘોડા, પંખાળ્યાં સિંહસિંહણો.
 પછી રથ સજી થૈને રથી ને સારથી સ્વયં,
 રુદ્રમિણીને કહ્યું એક 'જાઉં છું ગ્રહકન્દરે.'
 ન્હાયા ત્હાંનિર્મળાં નીરે, ઝૂંઝૂંયા ત્હાંવેલોને ઝૂંઝે;
 બેસન્તી યુગસન્ધિના, હૈયાભાર ન ઓસર્યો.
 પત્રજૂમળમાં ન્હાળું કૂલની વાંચી પાંખડી;
 આકાશે આત્મમાં અંજે એક દંકાર ગાજતો:
 'ઉલ્લેચું સાગરને? કે પૃથ્વીનાં કાચલાં કરું?
 ઉતારું પૃથ્વીમાં આભ? થંભાવું કાળચક્રને?

છોડું બ્રહ્માએ બ્રહ્માડે? સારંગ? કે સુદર્શન?
 વિદ્યારું શી રીતે ગાઢ અન્ધારાં યુગસન્ધિનાં?
 કરું ચૂર્ણ વિશ્વરત્નો સૂર્ય ને ચન્દ્રનાં મહત્?
 કે મોતીમાળ તારાની તોડું-ઉછાળું ચોકમા?
 શું કરું? ન કરું શું વા? સન્નું, ભાંનું, પુનઃ સન્નું?
 કે ભરું રૂઢમાળાથી જોગણીનાં જ ખપ્પરો?
 આંખો છુ અવતારે છુ પૃથ્વીભાર ઉતારવા;
 જોગે છુ ભારના પ્હાડો, નિહાળુ છુ સ્વયં દેગે.'

મહાસુધર્મા યદુવંશ ન્હોતરે, ને દારિકાનો યુગધર્મ શો પછી?
 ગાળે ધનુજયાં જયમ પાર્યંઆપની, અખડ ટકારવ કૃષ્ણને થતો.

અધ્યાય ૧૨ - વિશ્વવિધાત્રી

બ્રહ્માંડનાં એક અણુ અણુ મહીં અવ્યક્ત બોલે વિભુ બ્રહ્મણંમરી;
 એવો હરિની ઉરકન્દરા બરી અખડ એ નાદ થતો અનાહત.

ત્હાંતો રમતો નમતો આલે મધ્યાહ્ન આયચ્ચો;
 ઘટાનાં વાદળો વીધી મથતો ભાનુ દર્શને.
 સુપર્ણામાં પાવ ધોયા, અંગોને અભિપેક્ષિયાં;
 લળી આયમનો લીધાં, મસ્તકે કીધ પ્રોક્ષણ.
 સંકેરી આંખડી જોયું નમતા સૂર્યતેજમાં;
 કિરણે કિરણે પૂરી પ્રેરણા ચક્ષુસૂર્યની.
 પછી ચિન્તનભારે બે ગેધાનાં પગલાં બરી,
 શ્રી હરિ, વાંચવા કાળ, સંચર્યા બ્રહ્મકન્દેષે'

હીંચતી'તી વેલઝૂલે હિંડોળાખાટ પુખ્તની;
 ડાલર-પાંખડીઓમાં ડાલરિયો ઝૂલણે મહકયો.
 વનશીતળતા આવી વહન્તી વનમાધુરી;
 મલયાનિલની પાંખે પરાગો વનના ઢળ્યા.
 કુંપળો કરતી છત્ર મૃદુ દેવહથેળીએ;
 અણુઝીણાં સુપણાં છાંટતો વાયુ છાંટણાં.
 ઝાલતા વાયુને હાથે, આભને પીતી આંખડી;
 વાયુ ને આભની પાર આત્મનુ એ જીડતો હતો.
 ચૈતન્યો ઘેરીને જીભાં, માથે વિશ્વવસુ હતા;
 યોગીન્દ્ર યોગનિદ્રામાં ઢળ્યા, આકાશ જીધડ્યાં.
 મહાકાશનું જીભું, અગાધ એ સરોવર,
 તીરે અગમ્ય શુક્રમાં પ્રેડી હતી વિધાત્રિણી.
 ચિન્તામણિ લેખિનીએ ગૂઢ કે દેવલિપિમાં,
 ત્યાં વિશ્વભાગ્યના મન્ત્રો લખતી આભપાટલે.
 સોનાં રૂપાનાં, હીરાનાં, રત્નોનાં શગમોતીનાં,
 સુખનાં દુઃખનાં હર્ષ- શોક-ભાગ્યસુભાગ્યનાં;
 સોમવદલી, બ્રહ્મવદલી, પીયૂષોના પૂડેપૂડા,
 ધૂટી અમૃતવદલીને હિમાદ્રિના શિલાગિતે,
 કુંકુમો ઘોળી ઘોળીને ભયો'તા ભાવિના ઝરા.
 ભગવન ભાળીને જોડી એ સુમેધા ત્રિલોકની;
 પાંખડી શી પડી પાથે, વેણી શી નગીને વદી :
 'કૃપા ક્ષીપી કૃપાનાથ! દર્શન દીધલાં મહને.'

‘ભવ્યા છે, ભવભદ્રા છે, મુદ્રા છે ત્રણ કાળની;
 બ્રહ્માંડોનાં ભૂતભાવિ લખો છે દેવલિપિએ.
 આવ્યો છું વાંચવા હું તો કાળના કલિભાવને;
 ફેરો કાળવહીમાંથી? ભાખશે કાળની લીલા?’
 લજ્જાપાલવ સંકેરી, આંખડી પાવલે ઢળી,
 એ મહંકાળની પોથી હરિનાં ચરણે ધરી.
 ‘સર્વજ્ઞને પ્રશ્ન શો આ? આર્તિ સર્વસમર્થને?
 કે બ્રહ્માંડે બ્રહ્મની આ લીલા છે અવતારની?
 કાંડ કાળવહીનો એ લખું છું હું, લખ્યો નથી;
 કાળની સાગરસીમે કમ્પું છું હુય ન્હાળતી.
 આખડી ઝંખવાણી, ને મૂંઝાણી મતિ માહરી;
 આવ્યા છે તો ઉઠેલી ઘો વિશ્વનો કાળ-કોયડો.’
 હરિએ નીરખી નેણે વિધાત્રીની અમૂઝણો;
 હસી ગહન હાસ્યે, ને પ્રેરણાશબ્દ પાથર્યા:
 ‘ધીર છે, ગંભીર છે, ને ગુહ્યનાં જાણલેહુ છે;
 ભાવિના ગૂઢલેહોને માટે આવ્યો છું પૂછવા.
 વિશ્વ વડું, ત્હોય ન્હાનું; સમાયે ત્હમ કીકીમાં;
 વિશ્વે રમતાં મૂંઝાશે મા, ધીરસ્તત્ર ન મુદ્ધતિ.
 અચળાની નિશ્ચળાના પ્હાડ છે ત્હમ અક્ષરો;
 વાંચી, વાગોળી, લખજો મન્ત્રો સૌ લોકભાગ્યના.’
 ‘સદ્વિશ્વપ્રા! કલારવામી! કલાઓના કલાધર!
 મ્હારુ તો આલેખન છે, છે આયોજન આપનું.

મહાત્રિલોકીના નાથે રચ્યું ત્રિલોકીમંડળ;
 નકશા દોરું છું હું તો નાના વર્ણે નિતાન્તના.
 પ્રભો! ચિત્રકલા મહારી, આપની રચનાકલા;
 ઉછાળો આલમાં તારા, મહારે એ છળી પાડવી.
 જૂલે પુષ્પજૂલો એમ જૂલે જૂલો ત્રિલોકનો.’
 ‘મદ્રદ્રઘટા! ભદ્રલેખા! છે તહમે વિશ્વભદ્રિકા;
 વાલું હું; પાઓ છે પાણી; પ્રારબ્ધે માનવી લણે.
 ત્રૈલોક્યભાગ્યનાં માતા! પોપળે પુરુષાર્થને.
 પરમાત્મા આત્મદેશે, ચેતન ચેતને ઢળે;
 માટે ચેતન ચીંગારી રાખજો સચેતન
 ચાલશે એ અતશે, ને બેઠો ખાશે ગગાસલાં.’
 ‘જીતરે જગઅન્ધારાં કલિનાં ભવભીષણ;
 પુરુષાર્થી કલિનેચે અતે છે, પુરુષોત્તમ.
 સત્યલોક પ્રહ્મલોક અતવા તપહર્લભ;
 સોદ્ધલા-આવડે તો તો- કલિ ઠેરા પરાભવો.
 પ્રભો મૂંગાવ મા માર્ગે, નથી લેશે અમૂંઝણ;
 ભરશે પગલું પહેલું, પેખાશે પગલું બીજું.
 મહાસુધર્મા આમન્ત્રો, ભાખશે યુગમન્ત્ર એ.’
 ‘કહો તો તો શુભયોગ, મહત્કાર્યે સુદૂર્તનો
 દેવદષ્ટિ વિશ્વજ્ઞેય જીજ્ઞાને વિશ્વજ્ઞેપિણી!’
 ‘જાણો છો જી, જગત્તાથ! મહાયોગો ત્રિપાળના;
 છે શું જ્ઞાનપરું જ્ઞાન, અજ્ઞાન્યું આપણી કશું?

વણપૂછ્યાં સુદૃતો છે તેરથ, ત્રીજ, પંચમી;
 માંડો બેસન્તી વસન્તે કૃષ્ણદારે મહોત્સવ.
 ગાત્યા ત્હાં તો એક શબ્દે કૃષ્ણ 'વસંતપંચમી.'
 ગાઠ યોગનિદ્રામાંથી મહાયોગીન્દ્ર જાગ્યા.
 સુપણોનો હતો આરો, હતો એ વેલીનો ઝૂલો;
 હતું એ મહદાગ્નય, હતી એ બ્રહ્મકન્દરા.
 આભપાંખડી શા પંખે યોગિની વાયુ ઢાળતી;
 ચંપાકળી સમા હતો રુક્મિણી પાય ચાંપતાં.
 પૃથ્વીભાગ્ય પૂર્ણિમાનો બ્યોમમાં ચન્દ્રમા હતો;
 દિશા દિશાને દીપન્તા હતા ત્હાં આર ચન્દ્રમા.
 વાત્સલ્યમૂર્તિ પુત્રી ! ને' રાજેશ્વરી મહીપિણી !
 કૃષ્ણબાળા ! રુક્મિણીજી ! ત્હમે ક્યાંથી મહાવને ?
 'અમે થયાં કાળરીઠાં, ગોપ-વિદ્યા-વિશારદ !
 વાઘ્યાં વિહંગ્યાકુળાં આ અધીરાં પ્રેમયોગિની.'
 કુંદનો સુખનાં ઢાળી કુંદનપુત્રી ઉચ્ચર્યા.
 પ્રેમયોગી, કૃષ્ણબાળા પ્રેમ ઢાળી વધાં પછી :
 'વાટ-વાટ જોઈ તાત ! વિશ્વઘાટે ભર્યા અખે :
 હવે તો હૈયું ભાંગેલું વાંછે અખંડ દર્શન.'
 ચાકી પાકી છેલ્લે આરે બેઠેલી બોલી યોગિની.
 વિશાળા જગને છાંડી આવી જગતછેડલે;
 'મજેશ ! મજ ત્યાગીને આવી સાગરદ્વારિકે;
 ત્હાંય એ મજના વિરહો ત્હાંય ના નિત્યદર્શન !'

ભરી મીટ સુપણીમાં, નિહાળી પ્રહ્લકંદરા,
 કૃષ્ણે વાત્સલ્ય વર્ણવ્યાં પ્રેમયોગિનીને શિરે.
 પેળીને પ્રેમભક્તિનાં નેત્રમાં પ્રહ્લવર્ચસો ;
 'જગ વાચે ઊપી આજે, વાચે એ કીકી કેટલું ?
 દોઢલાલ વિરહો, પુત્રી ! રહોઢલાલ હરિદર્શન.
 સ્વેચ્છાવિહારી યોગિની ! અનુપા, વિશ્વમંડળે !
 રીઝયો છું પ્રેમભક્તિથી; કેલ મહારો-મહિપીનો;
 આત્મામાં ન્યાળશે ત્હારે થશે અખંડ દર્શન '
 'તથાસ્તુ' હસીને પૂછયું હરિને મહિપીવરે
 'અને શો આ એકશબ્દી મન્ત્ર 'વસંતપંચમી' ?'
 'એ તો વિધાત્રી દીપેલુ મહામેધા ! મુદ્ધર્ત છે;
 વિશ્વ - મહાસુધર્માના સુઆમન્ત્રણ-યોગનુ.'

આથે આથે દારિકાની દિશેથી ગાજી ઊઠી ઘોપણા પૂર્ણિમાની,
 ઢાળાણી જૈ કાન્ત કાલિન્દીઘાટે : વિરહો મોંઘા, સોઢલાલ દર્શનો છે.

અધ્યાય ૧૨ • કૃષ્ણદ્વારે વસંતપંચમીનો મહોત્સવ

છે રાત્રિ ગેળી ? દિન કે શું ગેળી છે ?
 છે ગૂઢ નારી ? નર કે નિગૂઢ છે ?
 એ રાત્રિની ગેળી અગમ્યતા મહી
 વાર્તા સુધર્માની યઈ ગૂઢે ગૂઢે.

અનન્નના અમી પીતાં અનન્ત કિરણાવળે
 પૂર્ણિમા આયમી, ચન્દ્રો એક-જે આવીને ગયા.

એકદા એ પછી આલે પડી'તી ચંદ્રપાંખડી;
 ચંદ્રવંશ જગાડન્તી ઝરી પ્રભાતની પ્રભા.
 ઊઝ્યાં રહવારનાં તેજ, માનવીમાનવી મુજે.
 પાયમાં પ્રકટયાં જોમ, ને ઉજ્જમા આવી અંગમાં;
 ચદ્દુકુળ ઉમંગે, ને ઉત્સાહે દ્વારિકા હતી.
 સ્પ્રિસંજીવિની આજે હતી વાસંતી પંચમી.
 આકાશે ઊજળાં ભાસ્યાં, ભાસ્યો પ્રતાર્પી ભાસ્કર;
 જવલંત નરનું રૂપ, જાજવલ્યમાન સુંદરી.
 એ જ આ દ્વારિકા? કાલે પોઢી પર્યકમાં હતી?
 આવી નવાવતારે શું, પુનરુત્થાન પામીને?
 સો દિશેથી સૂર્યતેજે ઢાળાતાં નગરી પરે;
 વહેતાં એવાં લોકપૂરે કૃષ્ણના હરિમંદિરે.
 દૂહેરે દૂહેરે વાગી ઘંટા, ડંકા વાગ્યા દિશે દિશે;
 નોળતો ને ચોધડિયાં, ઘોડ્યાં ઉગન્ત ખેડારનાં
 બ્રહ્મર્ષિઓ, મન્ત્રીશ્વરો, શ્રેષ્ઠિઓ, ને મહાજનો,
 આયુધાળા ચોધરાજો; જતા એક દિશે સહુ.
 વડી ઉત્સાહની રેલો રેલાવી અવની ભરી.
 ખેલો ખેડારનાં સોનાં કૃષ્ણધામે ઢળ્યાં હતાં;
 સૂર્યનાં? કે રુદ્રિમણીનાં? કોનાં સુવર્ણ તેજ એ?
 આંગણામાં પડી બાણે બ્રહ્મની તેજવાદળી.
 પડતેલા પ્રભાસ્પર્શ રાજેશ્વરી ઊઠ્યાં હતાં;
 રાજગૃહ રાજેશ્વરનું શણગાર્યું સર્જ્યું હતું.

કિન્નરી ગુંજતી ગીતો, બ્રાહ્મણો સ્થિતિ બોલતા;
 ગાંધવોં યથા ગાતા'તા, દશોદી ગિરદાવણિ.
 માગણો તોરણો ગાધે, ભરેલી છાળ કાલવે;
 આગણે કૂલડાં વેરી, દાસીઓ સાથિયા પૂરે.
 વનોએ લીલુડા પત્રો, આળાએ દીધ કુંપળો;
 વેલીએ કળીઓ અર્પી કૂલછોડે જ કૂલડાં.
 હૈયાકુંળાં પારિભતો જૂલે મંદારજૂમખાં
 બોલે 'પધારો' 'પધારો' બિડતાં શુકસારિકા.
 સુણીને. હુંડુભિનાદ કરી લીલા કલાપની,
 ચન્દ્રશાળે ચહડી દહોડી નર્તન્તો નૃત્ય મોરલો.
 નક્ષત્રો રાશિઓ, ચન્દ્રે શોભન્તી ગૃહમંડળે,
 આભચંદની ગાંધી'તી ચંદ્ર મુખાળચોકમાં
 પુણ્યપગરણે પ્રોઠા અર્પવા દેવને હવિ,
 રચ્યો મંડપની મધ્યે યજ્ઞકુંડ પુરોહિતે.
 શંઢડોલંત માતંગો, વાયુરુપધાળ ઘોડીલા,
 રણજૂઝયા રણરથો હતા મંડપદ્મારમાં.
 દ્વારતોરણને શિખરે વિરાજેલુ સુદર્શન.
 સહસ્રકિરણે રુપધા કરે સહસ્રરશ્મિ શું.
 લાંબુવંતી, સત્યભામા, પ્રપુલ્લા પટ્ટરાણીઓ,
 આલ્યાંને આદર દેતાં વર્ષા વસંતછાંટણાં.
 આયુષ્યે ઠોકદા આવે, જીવન કરે સજીવન,
 આયુષ્યનો હતો એવો કૃષ્ણધામે મહોત્સવઃ

પછી આવ્યા યદુગ્રેષ્ઠો— યાદવોના યશધ્વજો,
 પરાક્રમી ને મેધાવી, કલગીડાલ ડાલતા.
 ઉદ્ધવ અકુર આવ્યા, મજસંભારણા વડાં;
 ધારોક્ષ્યા સાત્યકી આવ્યા, કુરુક્ષેત્ર કથા સમા;
 કામાવતાર પ્રદુમ્ન, સાળ ને સાળના વીરા;
 અનિરુદ્ધ અલખેલો: યાદવોના મહાયશો.
 ને કિરીટી ઉગ્રમેન, વૃદ્ધ એ વસુદેવજી,
 બળભદ્ર, કૃષ્ણચન્દ્ર— પાયમા પાય પૂરતા.
 આમનેથી પછી ઊઠ્યા પુણ્યમૂર્તિ પુરોહિત,
 ઊર્ધ્વગાહુ હરિતકંઠે મોલિયા યુગબોલ એ.
 ‘ચન્દ્રવગી! ચન્દ્રવશે વિરલી કોક અદભુત,
 આવી છે આપને દ્વારે મહાયુગવિચારણા.
 મહાભાગો! મળેલો છે, યાદવવંશ આજ આ;
 ભદ્રો! મહામુખમાં નિર્મત્રે છે યદુપુરી
 નાગશે લોકકલ્યાણ, શશે સુમનિવારણ,
 પુણ્યશાળી યશે પૃથ્વી, મહાભાગી મનુકુળ.’
 ત્યાં તો માતા અને દેવી ભગિની પુત્રીપાખડી,
 દેવોત્થાને યદુજોના પધાર્યા પર્વપૂજને:
 કુલદેવી દેવકીજી લાવ્યાં અક્ષયદીવડો;
 કુલમાતા રુક્મિણીજી માણેકસ્તંભ રત્નનો;
 કુલભગિની રેવતીએ ગૂંથી’તી પૃથ્વીમેખલા;
 ને કુલવધૂ ઓખાએ શૃંગાર્યો’તો જયધ્વજ.

યુગપ્રભાએ પ્રજાજવેલી વર્યસ્વી ચોત્રજે સમી,
 દેવીઓ જઈને ઊભી યજ્ઞકુંડે દિશે દિશે,
 દેવતેજે ઝળકન્તી દેવદીવડીઓ સમી.
 અક્ષયદીવડામાંથી અગ્નિ લીધો પુરોહિતે;
 માણેકસ્તંભને રોપ્યો શિખરે હેમકુંડને.
 યદુમંડળની મધ્યે સ્થાપ્યો જઈ જયદેવજ;
 વધાવ્યો ભદ્રમન્ત્રોથી આરોપી પૃથ્વીમેખલા.
 ત્યાં તો દેવર્ષિદીધેલી ડૂળી દેવઘડી જળે;
 ઊગ્યો મુદૂર્તનો યોગ, ને પુરોહિત ઉચ્ચયાં:
 ‘અર્પે છે આશિષો દેવો, વધાવે છે વસુન્ધરા;
 મહામુધર્મા આમંત્રો સૂર્યઅગ્નિની સાક્ષીએ.
 અર્ચ્યાં આજ્ય પરનાળે, હોમ્યા હોમાગ્નિમાં હવિ;
 ઝિલાવી યજ્ઞની જ્વાળા યશસ્વી યદુમંડળે.
 યજ્ઞભસ્મ, પૃથ્વીવેણુ, ઘોળી કુંકુમ કાશીનાં,
 દેવાંશી ચદુશ્રેષ્ઠોને કીધાં ચન્દન-અક્ષત.
 વન્દીને વન્દનીયોને પ્રજુદ્ધોને પૂછી, પછી-
 લખાવ્યું ચદુચન્દ્રે, ને લખ્યું ચદુપુરોહિતે.
 ‘ભગવત્! કાળદ્રષ્ટા છે, યુગના છે યુગાધીશ;
 આર્ય છે, વેદવેત્તા છે, મિહ છે મિહદેશના.
 પૂજ્ય છે પૃથિવી કેરા, પુણ્યાત્મા છે, પધારજ્ઞે.
 સત્ર છે કાળનિર્ણયનો, વૈશાળી શુક્લપદનો;
 મળશે મહામુધર્મા ત્હાં કુંકુમપાથે પધારજ્ઞે.’

ત્યાં તો વીજળકારે આવી, વીજળવેલ શાં,
 રુદ્ધિમણીએ રતનથાળે ઝીલી કુંકુમપત્રિકા.
 ઝૂલતી માણુની ઝૂલે, પુણ્ય અંઘાડીમાં ભરી,
 ડાલતી હાથિણી જેવાં રુદ્ધિમણી મંદિરે ગયાં.
 દ્વારિકાને દુર્ગ એમ ઊગી વસંત-પંચમી.
 ને વેરાતી મેઘધારે વેગથે મેઘની ઘટા,
 ધારા ધારા થઈ એમ વેરાણી ચડુમંડળી.
 ઝોચિતો શું મેઘ ગાજ્યો? કે અમ્ભોનિધિ ગર્જિયો?
 આભ ફેડતી આનંદે કીધી એ ચડુધોષણા;
 ચન્દ્રવૃષ્ટસ્તતો ધર્મઃ, યતો ધર્મસ્તતો જય. ।

અગમનિગમના મ-ર્થનારે, નીરખી કાળઅકાળયોગ ઊગ્યો,
 જળથળ મળતેલ સિન્ધુતીર્થે ક્ષિતિની ધર્મસુધમાને નિમન્ત્રી.

અધ્યાય ૧૩ - આમન્ત્રણો

આનન્દી આત્મા, અવની હુલાસીને,
 ઊગી ઢળી એક ઘડીની પાંખડી;
 વને જને ને ઉરકુંજમાં હતી
 મધ્યાહ્નસોહાગી વસન્તપંચમીઃ
 સોહાગમંજુવિની પંચ ભૂતની.

(દાળ યુગ્મ ભેષને સચરણે રે!)

હો! સાતસે સાંઢણીઓ શણગારે રે;
 નીરો એમને નાગરવેલનો ચારો રે.*

પૃથ્વીના પૂજનિહો જે ગણાયે રે;
 ચંદ્રેશ આમન્ત્રણે એમને જાયે રે;
 કુળદેવ ગોત્રપુરુષને ગમન્તા રે,
 ચન્દ્ર શુ સાગરઆરે રમન્તા^૧ રે,
 સોમસ્વામી સ્વયંભૂનો ઋષિસાથ રે,
 પગરણમાં ન્હોતરજો સોમનાથ રે;
 બહાલા એવા બહાલપથી પણ બહાલા રે!
 આયુષ્યમંગાથી! હૃદયવિશાળા રે!
 હસ્તિનાપુરે પાર્થ ને ધર્મરાયા રે,
 અલખેલે અનિરુદ્ધે ત્હાં રંથ સાચાં રે.
 સૂર્ય શી દ્રૌપદી, ચન્દ્રા સુભદ્રા રે,
 પાડવકુળમાત ઉત્તરા યુગમુદ્રા રે;
 સાથે પેલો કુળપિતા અભિમન્યુજયો રે,
 તેડી લાવશે પુણ્યાળુ પરીક્ષિત રાયો રે.
 કુરુક્ષેત્ર કાળને હજીયે હસે છે રે,
 તીથે ત્હાં ભારતવડીલો વસે છે રે;
 ધૃતરાષ્ટ્ર, ગાન્ધારી, ને કુન્તી માતા રે,
 વન્કલમાં ભારતમાગ્યવિધાતા રે;
 સરસ્વતીતીર્થના ઋષિવરની હારો રે,
 ઋષિવરે વીટેલા વડીલો, પધારો રે.
 સંસારમાગસ્તટના સંન્યાસી રે,
 ભર્યા ભર્યા જળમાં કમળ શા ઉદામી રે,

માનુભાવ ! મહામતિ ! મિત્ર અમારા રે !
 આવજેજી, જુગલ આ હાથીડા તહમારા રે.
 દ્વિજવરા ભૂવતા મા, ઉન્નજયિની જાજે રે;
 સિપ્રામા નહાઈ મહંકાજેશ્વર પૂજજો રે.
 પ્રહાના મુળ સમા વેદના જ્ઞાતા રે;
 વધિ સમા શિષ્યના ભાગ્યવિધાતા રે
 મહામુનિ સાંદીપનિ ત્યહા શોભે રે;
 શુણ્ણિધિ લળિયુ છે દર્શનલોભે રે,
 હાથીડે રતનજડિત અંજાડી રે,
 શુરહેવ ! વાટ ભેઉ છુ ફહાડી ફહાડી રે
 રેવતાચળ સૌરાષ્ટ્રમન્થનહારો રે,
 નિત્યનિત્યે નવનીત નવલા ઉતારો રે
 કાળમીઠા ભોગેશ્વર ભોગ જગાડે રે,
 શુક્ષ્મામાં ભોગન્દર સિંહને રમાડે રે.
 મેઘ જેવા વાદળીએ રહડી આવો રે,
 ભરમધારી ! હાથીડે મેઘ શા મુહાવો રે.
 મહાલક્ષ્મી વસિયા છે જઈને શ્રીમાજે રે,
 પાયે પડી રતનાકર રત્નો ઉછાજે રે.
 વિદેવિદો વેદશ્રન્થ મણિમાજે લરકે રે,
 ધનપાજો દાનના મહાધ્વજ ફરકે રે.
 મોકલો ત્હાં જળધિજળની ગાવડીઓ રે,
 નાયન્તી તરગાવળે નાવડીઓ રે.

પૃથ્વીના પૂજનિકો જે ગણાયે રે;
 ચક્રપંશ આમન્ત્રણે એમને જાયે રે;
 કુળદેવ ગોત્રપુરુષને ગમન્તા રે,
 ચન્દ્ર શુ સાગરઆરે રમન્તા રે,
 સોમસ્વામી સ્વયંભૂનો ઋષિસાથ રે,
 પગરણુમાં ન્હોતરજો સોમનાથ રે;
 બહાલા એના બહાલપથી પણ બહાલા રે!
 આયુષ્યસંગાથી! હૃદયવિશાળા રે!
 હસ્તિનાપુરે પાર્થ ને ધર્મરાયા રે,
 અલખેલો અનિરુદ્ધે ત્હાં રંથ સાચા રે.
 સૂર્ય શી દ્રૌપદી, ચન્દ્રા મુખદ્રા રે,
 પાંડવકુળમાત ઉત્તર યુગમુદ્રા રે;
 સાથે પેલો કુળપિતા અભિમન્યુજયો રે,
 તેડી લાવશે પુણ્યાળુ પરીક્ષિત સયો રે.
 કુરુક્ષેત્ર કાળને હજીયે હસે છે રે,
 તીર્થ ત્હાં ભારતવડીલો વસે છે રે;
 ધૃતરાષ્ટ્ર, ગાન્ધારી, ને કુન્તી માતા રે,
 વદકલમાં ભારતભાગ્યવિધાતા રે;
 સરસ્વતીતીર્થના ઋષિવરની હારો રે,
 ઋષિવરે વટિલા વડીલો, પધારો રે.
 સંસારસાગરતટના સંન્યામી રે,
 ભર્યા ભર્યા જળમાં કમળ શા ઉદાસી રે,

માનુભાવ ! મહામતિ ! ગિત્ર અમારા રે !
 આવજોજી, જુગલ આ હાથીડા ત્હમારે રે.
 દ્વિજવરા ભૂલતા મા, ઉજ્જયિની જાને રે;
 ક્ષિપ્રામાં ન્હાઈ મહંકાળેશ્વર પૂજજો રે.
 પ્રદ્ધાના મુખ સમા વેદના જ્ઞાતા રે;
 વધિ સમા શિષ્યના ભાગ્યવિધાતા રે.
 મહામુનિ સાંદીપનિ ત્હાં શોભે રે;
 ગુણુનિધિ ભણિયું છે દર્શનલોભે રે.
 'હાથીડે રતનજડિત અંગાડી રે,
 ગુરુદેવ ! પાટ'ભેઉં છું ફહાડી ફહાડી રે.
 રેવતાચળ સૌરાષ્ટ્રમન્થનહારો રે,
 નિત્યનિત્યે નવનીત નવલાં ઉતારો રે.
 કાળમીઠા ભોગેશ્વર ભોગ જગાડે રે,
 શુક્રાઓમાં ભોગન્દર સિંહને રમાડે રે.
 મેઘ જેવા વાદળીએ રહડી આવો રે,
 ભરમધારી ! હાથીડે મેઘ શા મુહાવો રે.
 મહાલક્ષ્મી વસિયાં છે જઈને શ્રીમાળે રે,
 પાયે પડી રત્નાકર રત્નો ઉછાળે રે.
 વિવેકવિદો વેદગ્રન્થ મણિમાળે લરકે રે,
 ધનપાળો દાનના મહાધ્વજ ફરકે રે.
 મોકલો ત્હાં જળધિજળની ગાવડીઓ રે,
 નાચન્તી તરંગાવળે નાવડીઓ રે.

વસિષ્ઠને શિખરે વસિષ્ઠજી વિરાજે રે,
 અરણ્યમાં ચરણે પરાશર ગાજે રે.
 શુક્રાઓમાં વાઘવાઘણુ કેરા જાળાં રે,
 આડીજુંડે ભેગીભેગણુ મતવાલાં રે.
 લેની પારે તારાગઢના ગિરિદુર્ગો રે,
 પુષ્કરણીપાળે પુષ્કરજનાં ભર્ગો રે.
 જળતીરે તપસીઓ મહાતપ કરે રે,
 મેનકાઓ આવી તાપસતપ હરે રે.
 ગીરવામાં એકલિંગજી મહાગરવા રે,
 મહન્તજી મરજવા, રુદ્રાક્ષવરવા રે.
 લખીતંગે લીલમ ધૂટી પત્ર લખિયો રે,
 પાઠવી છે ભેગેશ્વરને પાલખીઓ રે.
 કાપાલિની રહે કાપાલિક ભેગી રે,
 હિંગળાજે મેલો સાંઢણી મનોવેગી રે.
 રણપારે વેણુમાગરમાં ગૂરે છે રે,
 ગિરિઓમાં સિન્દુરના સાચિયા પૂરે છે રે.
 ગિરિને જમ્હાં દંડકવનના ગોરમ્હા રે,
 અગસ્ત્યના વિન્ધ્યઆશ્રમ જગથળા રે.
 યંચવટી રામસીતાથી સોહાતી રે,
 ગોદાવરી લક્ષ્મણપ્રહ્લાચર્ય ગાતી રે.
 જઈ કહેજો યદુવંશના સન્દેશા રે,
 આપજોજી યુગમન્ધિના આદેશા રે.

યંપાજળે સરકમળે રમતા ભૂંગે રે,
 મલયનાં મહેકન્તાં ચન્દનશૃંગે રે.
 મહેન્દ્રના રઘુપતિવિશ્રામ ઘાટે રે,
 કૃષ્ણમન્ત્ર કહેજો પુરમાં વનવાટે રે.
 ચિત્રકૂટ જગચિત્રામણ્ય જેવો રે,
 સાધુસ્વાંગે વસતા ત્યાં જગદેવો રે.
 રઘુવીરનાં વનપગલાંને પૂજન્તા રે,
 ન્હોતરજો ત્રેતાના પુણ્યવહન્તા રે.
 સરયૂનાં ધર્મજળે ધર્મયોદ્ધા રે,
 અવનીનુ દામ્પત્યકેન્દ્ર અયોધ્યા રે.
 મિથિલા તો ત્યાગવૈરાગ્યે ન્હાતી રે,
 જનકના રાજસંન્યાસે સોહાતી રે.
 તમસાને તટ વાલ્મીકિજી ઘવાયા રે,
 રામગંગા પ્રગટી, સીતાજી સમાયાં રે.
 તપોભોમે રથપાલખીઓ લેજો રે,
 દ્વિજવર! સાગરના શબ્દ કહેજો રે.
 આર્યોનો સપ્તસિન્ધુ - ચત્રકુટ રે,
 મહાકાય કૃષીશક્રમ્ભોજનાં ઝુંક રે.
 હિમાલયનાં કેસર કસ્તૂરી અંબરો રે,
 શારદાવન તક્ષશિલાનાં મન્દિરો રે.
 સર કરી હિમગિરિના ધ્રુવદેશ રે,
 ગિરિઘાટે જઈને બેઠા અમરેશ રે.

ગિરિઓનાં ગૌરવને કહેજો ભાવે રે,
 'આવો-આવો, સાગર તુમને બોલાવે રે'.
 કષ્ટવને આશ્રમે કેાક વિચરજો રે,
 જગસુન્દર તાપસકુંવરી ન્હોતરજો રે.
 સૌન્દર્યવન શો માલિનીનો આરો રે,
 કહેજો જઈ 'તપસ્વી! પધારો-પધારો રે.'
 દ્વિશાઓને પાળતા દિગ્પાળો જેવા રે,
 મહર્ષિઓ મહામાતંગ પૃથ્વીદેવા રે.
 નૈમિષારણ્યે ઋષિવરનાં વૃન્દ રે,
 આવશે તો સોહવશે વ્રજચન્દ રે.
 મોકલો ત્હાં હસ્તિસેના અલગારી રે,
 ઋષ્ યજ્ઞ સામ લાવે શણગારી રે.
 દિગ્વર! ગંગાસાગર સંચરજો રે,
 જગન્નાથે જગતપતિને રીઝવજો રે.
 હિમાદ્રિનાં બદ્રીકાશ્રમનાં હિમમાં રે,
 રામસેતુ ધનુષ્યકોટીની સ્ત્રીમમાં રે.
 અંગ બંગ જળશૂઘ દેવદૂભાણું રે,
 કલિગને ચેદી પ્રણુદ્ધ પુરાણું રે.
 કન્યાધારી રહે ત્હાં ધરી જોગકન્યા રે,
 પાઠવો રથ જોડી ત્હાં પવનપન્થા રે.
 ગંગાના ઘાટની બબ્બ ભૂશિરો રે,
 ઋષિવરની રાજે ત્હાં પ્રજાકુટિરો રે.

સુનિવરો વેદના મન્ત્ર ઉચ્ચારે રે,
 પ્રાત સાયં હોમથી જગત ઉદ્ધારે રે.
 પુણ્યનાં પાણીડે ગંગાજી ગાજે રે,
 વિશ્વના વિશ્વેશ્વર ત્હાં વિરાજે રે.
 પ્રયાગમાં ગંગાજમના મૂથે વેણી રે,
 ત્રિશુણ્ણને ત્રાગડે બહેતી ત્રિવેણી રે.
 તીર્થમાં એવે ત્હાં તીરથવામા રે,
 પુણ્યાળુ પરમ પીયૂષના ખ્યાસા.
 મોકલો ત્હા હાથીડાની હલકારો રે,
 રતનાવળ રણધોરીની અલગારો રે.
 દેવેન્દ્રની દેવની વિનતિએ બાળો રે,
 દેવર્ષિ નારદને તેડી લાવો રે.
 એહ આવ્યે દેવવીણા રણજણશે રે,
 વિશ્વવિશ્વે મહાસુધમાં ધૂમવશે રે.
 મહાભાગ દિગ્ધ્રુવ ! કુન્દનપુર બાજે રે,
 મહિષી દે એ સન્દેશે સુહાને રે.
 સૂરજ ને ચન્દ્ર બે ટોડલે થાલે રે,
 સારાં સર્ગાં આવ્યે સમારંભ શાલે રે.
 ઘમઘમતી ધૂધરમાળ ઘમકાવો રે,
 ઝમઝમતા રણધોરી ઝમકાવો રે.
 ઉદ્ધવજી જળજમનાએ પધારે રે,
 મનકુળને કહે 'હરિ સહુને સંમારે રે.'

સન્માની સત્કારશે મજનારી રે,
 'તમ આખ્યે કલ્યાણી ઘડી આ અમારી રે.'
 ગોપ મહારા ગેડીદડાના સંગાથી રે,
 મધ્યાહ્ને મહીપત ભાતના ભાથી રે.
 શરદની જગતમનોહરા રજની રે,
 વિલપન્તી ત્રિલોકતિલક સજની રે.
 જળખોલે પ્રહાની ળંસરી બાજે રે,
 રૂમઝૂમતી રમતેલી કલહંસી ગાજે રે.
 તારલીઓ જેવી જગધૂમણે ધૂમન્તી રે,
 રામેશ્વરી ઝોવી રાસરમણે રમન્તી રે.
 વૃક્ષોને વેલીને પછોને કહેજો રે,
 ધેનુને વાસોને મા વિસરજો રે.
 મહાઝર નર્તન્તો મોરલિયો રે,
 કલખોલે કલ્લોલતી કોયલીઓ રે.
 બહાલો મહારો મજમંડળનો કાઠો રે,
 અમૃતથી અધિકો ને જીવનમિઠો રે.
 જળદળતો વિશ્રામઘાટ અધીરો રે,
 ળંસીળટ, કૃષ્ણગાળાની કુટિરો રે.
 કહેજો, 'હે પ્રેમભક્તિનો તપોત્સવ રે,'
 કહેજો, 'હે કૃષ્ણચતાવ્હી મહોત્સવ રે.'
 જાજો જાજો મેઘપગલે, હાથીડા રે!
 જાજો જાજો, મન ને પવનના સાથીડા રે!

જાજે જાજે, અશ્વો અશ્વરિયા શા ધોરી રે।
 જાજે જાજે, સાંઢણીઓ પૂરફોરી રે।
 વિશ્વઘાટે બેઠી છે યુગયુગસન્ધિ રે,
 આકાશે આવી છે વડી જગઆંધી રે.
 વિશ્વવહતી, કાન્તદ્રષ્ટા, કાળવેધા રે,
 મુહૂરોની કૃષ્ણ સંભારે છે મેધા રે.
 યુગસન્ધિનું છે આ બ્રહ્મોપાસન રે;
 મેધાવળ આપનું પૂરજો આસન રે.
 સંભારીને રોહીવયો સખાઓ,
 સંભારી સો કૃષ્ણભાખી વિભૂતિ;
 ગાતાંતાં ત્હાં યોગિની કૃષ્ણરાણી,
 ઢેલિકંઠે ઝીલતી કામિનીઓ.

દિશદિશ વિહરન્તી વાયુહોરે
 ક્ષણ ક્ષણ જાય ઊડન્તી પૃથ્વીપન્થે;
 ત્યમ ક્ષણ ક્ષણ કૃષ્ણમન્દિરેથી
 હરિવરનાં મુનિમન્ત્રણે જતાંતાં.

અધ્યાય ૧૪ • લીલમ

ત્હાં આમ્રલીલી ધરી એક પાંખ, ને
 આસોની પલ્લવલીલી અન્ય ફોરતો,
 ને કેસૂડાની ફરી ચાર ચંચૂડી,
 કેા પોપટો સૂરજકોરથી ખર્યો :
 વસન્તવાદ્યે શું વસન્તગાલકો !

(દાજ જીવાનપુર જતા રે)

ત્યાં તો યદુપુરે લોકહાક વાગી, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે,
 હાક વાગી, ને દારિકા જાગી, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 દેવદારિકાની બોલી શેરી શેરી, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 બોલ્યા નરનારી રૂપ હેરી હેરી, 'સન્દેશડો લાંબ્યો રે'
 પોપટ જાંબ્યો રવિદેવની સગાથે, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે,
 આંબ્યો સૂર્ય પહેલા નગીને માથે, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 હીપકજયોત એના અહુના અમકારા, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 વીજઅગક એની યાજના ચલકારા, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 થતી કાન્ત સૂર્યદિશાએ સોહામણ, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 થતી સોહાગણ નગરિયે સોહાગણ, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 એને જિંદે થતા સાગર-અગકારા, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 એનાં પિરછમાં જળજળધિના જવારા, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 પત્રપદ્મવના સંપુટમાં ધાત્રી, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 મહાવને મન્ત્રછાળ ઠો ઉછાળી ! સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 હતાં રાજમહિપી અરૂંખે ઢળેલા, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 રૂપવેલડ શાં ફૂલડે ફૂલેલાં, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 ત્યાહા બેઠો જઈ પંખી છળપાળે, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 મહિપી અધજિઘડ્યાં લોચને નિહાળે, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.
 પોપટ 'આંબ્યો છું' 'આંબ્યો છું' બોલે, હો ! પોપટડો આંબ્યો રે;
 કંઠ નામી ગોરવથી ડાલે, સન્દેશડો લાંબ્યો રે.

સોનલડાળખી શા હસ્તને લંબાવ્યો, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 રત્નમંજરી શો કસ્તૂરે ખગ આવ્યો, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 ચતુર પંખીએ ત્હાં બહાલધેલાં ફહાડ્યાં, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 મહામહિષી શું લાડકોડ માંડ્યા, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 જોયું ઝીણી દગે, મહિષી ઝગડી ઝીઠ્યાં, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 'આ તો શ્રી હરિનો લીલન' કહી તૂઠ્યાં, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 આ તો કુન્દનપુર કોડીલો આવ્યો'તો, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 'કૃષ્ણચન્દ્રની પ્રીતપત્રિકા લાવ્યો'તો, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 પછી ચુમ્મને નહવરાવ્યો, ને પંપાવ્યો, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 હૈયે ઠાયો, વળી વળીને નિહાવ્યો, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 બહાલઅંશુલિએ ઠોર લગીર વાળી, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 'હરિ ! આવ્યો તમ લીલમ' જોલો જાળી, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 કળી ઊઘડે, પ્રગટે પ્રકુલ્લ ફૂલડાં, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 નયનપુખ્ત એમ શ્રી હરિના ઊઘડ્યાં, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 એ તો બહેનડળા ભદ્રાને લીધો'તો, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 ભૂલ્યાં ? હસ્તિનાપુરપન્થને લીધો'તો, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 વદ્યો પંખી : 'પ્રેમમૂર્તિ ! અહો પ્રીતમ ! હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 'હરિ ! હું છું; એ તો હું-તહારો લીલમ, સન્દેશડો લાવ્યો રે.'
 'તહારો લીલમ' વદી મુખશું મુખ ધારી, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 હરિએ એક મંહી ગેળી ફૂંક મારી, સન્દેશડો લાવ્યો રે.
 પછી લીલમેય લાડનૃત્ય કીધાં, હો ! પોપટડો આવ્યો રે;
 ગાલે-ભાગ્યે હરિને હેતડંબ લીધા, સન્દેશડો લાવ્યો રે.

‘રાણી રુદ્ધિમણીજી! કંઈક એને દોને, હો! પોપટડો આંબો રે;
લીલમાં કચ્છાંથી આંબો? કંઈક કથા કહોને, સન્દેશડો લાંબો રે.
ત્હાં તો કંઠકોર દીઠી બેવડ કાળી, હો! પોપટડો આંબો રે;
મંહી પરોવેલ રત્નપાંખડ બાળી, સન્દેશડો લાંબો રે.
હરિ શ્રન્ધિ છોડે, લીલમ કંઠ નામે, હો! પોપટડો આંબો રે;
વાંચી પત્રિકા હરિ લીલમને પ્રણામે, સન્દેશડો લાંબો રે.
ઠરકટોરી મંહી સોનલા કટોરી, હો! પોપટડો આંબો રે;
ફળ ને ફૂલ, ઉપર કેસરકસ્તૂરી, સન્દેશડો લાંબો રે.
પૂછે રાજમહિપી: ‘લીલમાં આ લાવે છે?’ હો! પોપટડો આંબો રે;
‘મીઠાં સ્મરણ કંઈક દારિકા લાવે છે? સન્દેશ થો લાંબો રે!’
બોલ્યા કૃષ્ણચન્દ્ર: ‘જાહેનડળા આવે છે,’ સન્દેશડો લાંબો રે.
લીધી રાણીએ એ રતનબયોત પત્રી, હો! પોપટડો આંબો રે;
વાંચી પત્રિકા ધરી હસ્તતલની છત્રી, સન્દેશડો લાંબો રે.
ત્હાં તો વતસલાના બહાલશબ્દ દીઠા, હો! પોપટડો આંબો રે;
‘હરિ! આવું છું’ એ બે જ બોલ મિઠા, સન્દેશડો લાંબો રે.
કહે મહિપી: ‘લીલમાં દીર્ઘઆશુ થાજે, હો! પોપટડો આંબો રે;
તહારે પગલે પાય જાહેનડળાના ગાજે, સન્દેશડો લાંબો રે.’
અખે ચાંખે લીલમ, સૂર્યની સંગાથે, હો! પોપટડો આંબો રે;
ધૂમ્યાં મહિપી જાહેનડપત્રી મૂકી માથે, સન્દેશડો લાંબો રે.
‘આખા લીમડામાં એક ડાળ મીઠી,’ હો! પોપટડો આંબો રે;
હરિ! ગોત્રવદ્ધગી આજ મહેં તો દીઠી, સન્દેશડો લાંબો રે.

હવે પગરથુ રસપૂરમાં મંડાશે, હો! પોપટડો આંચો રે;
 પિતૃયજ્ઞે પિતૃગીત હવે ગવાશે, સન્દેશડો લાંચો રે.’
 ‘કુળલક્ષ્મી, આમ્રમંજરી રસાળા, હો! પોપટડો આંચો રે;
 પિતૃકુંજે એક બકુલકૂલની માળા, સન્દેશડો લાંચો રે.
 ખારે સાગરે મીઠી વીરડીએ મ્હારે, હો! પોપટડો આંચો રે;’
 નયન સારી હરિ વદા મૃદુલ ધારે, સન્દેશડો લાંચો રે.
 પછી નગરીમાં રાજપડા વાગ્યા, હો! પોપટડો આંચો રે.
 પડા વાગ્યા, ને ચંદુકુળો જાગ્યાં, સન્દેશડો લાંચો રે.
 ‘જેનડ ભદ્રા સુભદ્રા આવે છે, હો! પોપટડો આંચો રે;
 પાલવ બરી પિતૃકીર્તિને લાવે છે, સન્દેશડો લાંચો રે.’
 લોક સાંભળે, પ્રકુલ્લે, વાય વેણુ, હો! પોપટડો આંચો રે;
 જાણે દ્વારિકાની આવે દેવધેનુ, સન્દેશડો લાંચો રે.

ખીરધેર ઘર પહેલું ચોખના
 ગોત્રલક્ષ્મી શુભ એક જોનડી;
 જેમ આવતી વસન્ત બેસતાં
 પહેલ્લી હોય મધુ આમ્રમંજરી.

અધ્યાય ૧૫ - જોગન્દરોની જમાત

જવું-જવું કે નહિ કૃષ્ણહોતરે,
 જવું-જવું કે નહિ દેવદ્વારિકા;
 જવું-જવું કે નહિ? એ વિચારવા
 જોગન્દરો કેરી મળી જમાત ત્હાં.

હતો રેવત રાજેશ્રી બિલો સૌરાષ્ટ્રરાજ શો;
 પાશ્વે વહેતી સોનરેખા સોના લૈ ગિરનારનાં.
 સોનલેખા સોનગંગા, રેવત મેઘશામળો;
 ગિરિ નદી સુહાતા'તાં જાણે કે કૃષ્ણરુદ્ધિમણી.
 આલને અડતાં ગુંગો, શૃંગે શૃંગે દીપાવલિ;
 દેવરત્ને ઝળકન્તા સૌરાષ્ટ્રના કિરીટ એ.
 હતી દીપાવલિ એ? કે હતી એ તારકાવલિ?
 રાત્રિનો દિન કીધો'તો દેવોએ કરી દીવડા.
 હતો ત્હાં આજ સ્વર્ગીનો વ્યોમઘાટે મહોત્સવ.
 અંપાનાં વન જાણે શું ફૂલ્યાં અંપક ફૂલડે!
 હિમાદ્રિથી ઉખાડીને જાણે કૈલાસ સ્થાપિયો!
 કાળના પડછાયા શો, કાળો કલ્મસસિન્ધુ શો,
 ઘેરીને દીપમાળાને અન્ધકાર પડ્યો હતો.
 મહેન્દ્રમહેન્દ્રાણીએ રોખ્યા'તા રત્ન દીવડા.
 ને મહાશિવરાત્રિનો હતો આજે મહોત્સવ.
 ઘેરા ઘેરા ઘોર શબ્દે રત્તી રત્તગણે! જાણે.
 અને અગમ્ય કેા મન્ત્રો ડાકડમરે બોલતા.
 શીંગીઓ વાગતી, શંખો ઘોરમતા ગુફા ભરી.
 તેજઅન્ધારનું ગુચ્છું રક્તાવર્ણું ગન્તંગર;
 ઉછાળી ગુંગહસ્તોને નાચતા શિવ તાંડવ.
 સોરઠચોકની વચ્ચે બિલો છે ગિરનાર એ,
 ગિરિચોકે હતું એવું જૂતનાથનું મન્દિર.

દિશે દિશે રશ્મિ નાંખી, સહસ્રરશ્મિ સૂર્ય થું,
 સહસ્ર દીવડે દહેરુ અન્ધકાર ઉભળતું.
 હંહાની રમઝટ બોલે, સુન્દરી લેતી રાસડા;
 સોરઠિયા-સોરઠિયાણી ગાજતાં ત્હાં ભયે ઉરે.
 અણકે એકતારા, ને રણકે મંભુ મંજીરાં;
 રેલાતા રત્નિમાં ગીતો ભક્તોનાં ભક્તિથી ભર્યા.
 ગૃગો, ખીણો, કન્દરાઓ, ગર્જવરો, જિરિખરખરો,
 ઢોળાતા'તાં ઝરણાં, ને ઢોળાતા'તાં મહાવનો :
 ભિતર્યાં અવધૂતો સૌ દર્શને અવધૂતનાં.
 સિંહોમાં ધૂમતા જોગી, સિંહણે માંહિ જોગણો.
 ત્હાંનો વાગ્યાં શખગર્ગીગો, હળ્યાધ્વનિજગત્ભરી;
 વાગિયો આરતીડંકો, ગાજિયાં મેઘહુંદુભિ
 દિશાઓ ધધણી જોડી, ધણેણ્યો ગિરનાર એ;
 ધીર આ ધરણી ધૂણ, ને જોડ્યાં આભ ચર્યયાં
 વિશ્વના શિવના સ્વામી એહનાં કરી દર્શન,
 અંગઅંગે ભરમ સ્પર્શી લોકકલ્યાણનાથની.
 પછી જોગન્દરોની ત્હાં મળી જોગન્દરી સલા.
 એ મહાશિવરાત્રિની ગાજન્તી મધ્યરાત્રિએ
 જોગન્દરી જમાતે ત્હાં ઘાલ્યો ગોરમ્ભ ચોકમાં.
 લેખધારી, ભરમધારી, જોગવૈરાગ્યપીધલા,
 મંસારો સળગાવેલા અવધૂતો મળ્યા મહા.
 નામ્યો જોગેશ્વરોનો ત્હાં અખાડો ગિરનારીનો.

ગોપીચન્દ્રી રાજ્યજીતો, ગોરખાના ત્રિયાજીતો,
 અણુધડો ઓધડના, ક્રનાસર્વસ્વ દત્તના,
 ક્ષકક લક્ષક લગોટા, કાનકટા, જોપરીધ્વજ,
 જગત્પહેરા, જગત્અન્ધા, પેળન્દાઓ અગમ્યના,
 અધોરી ચમ શા ઘોર, ગરુડો ગિરનારના,
 મત્યુજયી મહાત્માઓ, મૃત્યુખપ્પરધારીઓ
 જોગણીના નાથ જેવા હતા એ જોગવશીઓ
 પૃથ્વીના અવધૂતોની મધ્યરાત્રે સલા મળી.
 સુણતી દીપાવલિઓ જોગપ્રેરેલ શબ્દ એ,
 પહેરા ભરતા જોગીના જોગી શા સિંહસિંહણો.
 રણુઅણુઓએકતારે ત્હા, જોતયા મીઠકુ મજરા,
 ગાયુ ગગનપુગીએ, જોખે જોગન્દરે ઝીંચુ
 અનધૂત! એ પહોર આવ્યો રે,

જે અગમે નિગમે ભાખિયો હોજ.
 મહાપોકાર પૃથ્વીનો પડયો એ પૃથિવી નિધે,
 પડયો રેવતને શૃંગે, મહાખીણે, વિશામુખે,
 વનોમા ન મમાયો તે સમાયો જઈ સાગરે
 ત્હા તો જોળનની લાગે મસ્તાનો અલગસ્ત ઠો
 જો-યો જોગી, અને જોતયો શીંગીના ઘોર ઘોપથી.
 'તો પછી જોલયો ઠોઈ? પેલી જાદવન્હોતરી
 મહાધર્મમુધર્માએ જલુ-ના જલુ જોગીએ?'
 ઓચિન્તાનો યાય જેમ આલે મેઘલકાટકો,
 એમ એક પડયો જોલ જોગન્દરી જમાતમા

સહમા વીજળી વાગે ગિરિની ગિરિમાળને,
 એવી ભોગન્દરોને ત્યહાં મહસા વાગી વીજળી.
 આભમાં ભિડતો'તો ત્યહાં કાળોકાજળ ગીધ કેા;
 મહુડયો'તો ચક્રચક્રાવે, પાડતો કાળી છાંયડી.
 'વૈષ્ણવોમાં શૈવ કેવા ?' હુકાર્યો એક હાથિડો;
 'નથી એ દારિકાપાળે ગિરિ કેા;' વદિયો બીજો.
 'દારિકાનાં સુવર્ણોમાં સુગન્ધો ભોગના કશા ?'
 'કૈલાસમાં કૈલાસીને પૂછો,' કહે એક શકરી.
 'દરિયે ડુંગરા કેવા ?' 'તિલકોમા ત્રિપુક શાં ?'
 ત્યહાં તો પૃથ્વીની પાળે બોલી ક્ષિતિજની સીમા.
 મીઠડી ઝરણી જેવું મીઠડું ગીત નિર્ઝંઘુઃ
 જગતને કહેજો રે! હરિહર એક જ છે.*

હતો એ યુગનો બોલ ? કે હતો કાળબોલ એ ?
 સોહાતી સિંહણ આવે મહાલતી-ગેલતી વને,
 જગમાં મહાલતી એવી આવી ભોગન્દરી ત્યહાં.
 વાદળી ડાલતી જેને વિશ્વામે ગિરિને શિરે,
 એવી એ જઈને ભણી ભોગીઓની જમાતમાં.
 ભોગમૂર્તિ સમા બોદયા મહન્ત ભૂતનાથના :
 'મહાભોગન્દરીએ આ ઉકેલ્યો મૂઠ કોયડો'
 'એ શું બોલ્યો, 'અસાની છે; 'અજાણ્યા દેશની દીસે'

‘ઓસાર શા જોગણુને જોગીઓની જમાતના ?’
 ‘આ તો ગોચરની વાતો, એ અગોચરમા રમે.’
 સૌમ્ય ભાવે, શીળા શબ્દે, બોલી જોગન્દરી પછી;
 ‘પ્રબુદ્ધો ! જોગ આરૂઢો ! શાની ધ્યાની જ એક છે.
 ન જાણું શો વિશ્વપ્રશ્ન વિચારે જોગીઓ અહીં;
 હુ તો જગતે ઢાળું છું આ જગત્પ્રહેલ માહરી.’
 ને પછી કોકિલા બોલે બોલી બાળા હ્રદ્દ હ્રદ્દ :
 જગતને કહેજો રે ! હરિહર એક જ છે.

કોક બોલ્યુ; ‘કૃષ્ણને તો અદ્દ છે પટ્ટરાણીઓ.’
 ‘કૈલાસે યોગેશ્વરને કચ્છાં નથી બે ?’ પૂછ્યું બીજે.
 ‘એને સાગરસીમે છે મહાચક્ર સુદર્શન.’
 ‘દેવોનાથે સૈન્યસ્વામી કૈલાસે શિવપુત્ર છે.’
 ‘વિભૂતિવૈભવો એને, જોગવૈરાગ્ય આપણે,’
 ‘એવાં તો હામને દે છે મહાદાનો ઉમાપતિ.’
 ‘સોનાવર્ણી દ્વારિકા છે;’ ‘કૈલાસે રત્નમડિત.’
 ‘નથી એ પૂજતા શબ્દ, શા માટે કૃષ્ણ પૂજવા ?’
 રહી રહી પડે એવાં પડ્યાં વાદળગાપટાં.
 પછી અંકારતી જેવી બોલી જોગણુ ઝાઝરી :
 ‘દીઠા છે આ સ્વયંદેષ્ટે આજે પ્રાતે શ્રી કૃષ્ણને
 પૂજતા જ્યોતિર્લિંગને, પ્રભાતે ને પ્રભાસમાં.’
 એ વેણે જોગણુ છતી જોગીઓની જમાતને.
 ‘ન કાં પૂજે સોમસ્વામી આગરનાથને હરિ ?

ગોત્રપુરુષે સ્થાપ્યા છે ચન્દ્રે ચન્દ્રયુગાન્તરે.
 પછી મોઝે એકબોલે ગળાવ્યો ગિરનારને :
 જગતને કહેજે રે ! હરિહર એક જ છે.
 કહેયો ? સિંહણ કે સિંહ — કેા છતે જગજીવણે ?
 ગરવે ગિરિચોક ગાણ ગીતા,
 વિધિનાં વેણ શી, મધ્યરાત્રિએ એ;
 યુગ ને યુગ એની હાક વાગી :
 હર ને શ્રી હરિ એક જ અનન્તે.

અધ્યાય ૧૬ - પદ્યાર્થ

વિશાળ બ્યોમે જિગતા અપાઠમાં
 અણેક આવે મહડી જેમ વાદળી;
 મએ પછી મેઘલની ધૂમાધૂમ :
 મહેમાનીના મેઘ મહડ્યા મહુપુરે.

ભરી સંજીવની કુલે, વિધિના પગલાં સમે,
 બ્યોમની વાડીએ ધૂમી આબ્યો ક્ષાત્કુન કૂલડે.
 હર્યને નેણલે જોતી, આશાશ્રોતે સુષુન્તી, કેા
 વાટ જોતી ગૃહિણી શી દ્વારિકા જ્વસુકા હતી.
 મહોર્યા આગ્ર અને વેલી, કેસૂચંપક મહોરિયાં;
 નેહમહોરે નાર મહોરી, મહોર્યા મેધાકૂલે તરો.
 વહે વાડી ભરી જેમ પરિમળો વસન્તના,
 એવા મહાસુધર્માના વાતા પુરે પરિમળો.

ચોટે, ચોકે, રાજભાગે, અરુણે, ને અગાસીએ,
 ગાળે સુધર્મધર્માના તરગાવળ સાગરે
 એવે રહાંજ સમે એક આવ્યો પ્રોઢો મહારથ;
 ઘોડીલા ધુધરે ધમકે, ને રથચક્ર અંજરે.
 પ્રીછ્યો એ નગરીપાંલે, પ્રીછ્યો યાદવમંડળે;
 પ્રીછ્યો દ્વારિકાએ એ, પ્રીછ્યો મારુતીધ્વજે.
 જેવાં બાદ્રે રહડયાં પૂર આસો માસે ધીરાં પડે,
 પુરમાં પડયાં ધીરાં પૂરે ચંકુડલ ઘોડીલા.
 વર્ષા વસન્તધારાઓ સૌ દિશેથી મહારથે;
 નેહનાં નીરમાં નહાતાં રથીઓ ઉજ્જવળાં થતાં.
 વન્દને વન્દન વાળે, નાંખતાં તાં સિમંતે સિમંતો;
 નેણલે નેણલાં ઢાળે રથીઓ નરનારને.
 આવ્યાં બદ્રા સુબદ્રા, ને આવ્યા પાર્થ હરિમખા;
 'દ્વારિકે કાલ્મુન કુલ્યોઃ' ઉચ્ચરી નગરી બધી.
 કુરુક્ષેત્રવિજેતાનો કોડીલો, કારમો વડો
 રથ ધંબ્યો હરિદ્વારે, બિગી તથાં બીજની બીજા.
 સદ્ગાંજાં રક્ષિભણી ધાયાં, નિર્ઝરી પદ્મરાણીઓ;
 અર્ધા સૌ દાસ ને દાસી, હરિ આવ્યા હસી હમી;
 'ખમ્માવીરને, ખમ્મા હોબાલીઓનાં સુખાચરને;
 વીરમીઠડાં લે' બદ્રા 'ભેટયાં બાણભંડગે.
 ગાપ નામી દીધ પાર્થ કૃષ્ણની પાંચવન્દના;
 આશિયો હરિએ વર્ષા સૂધીને પાર્થમસ્તક.

‘સુભદ્રે! તું હતી આવી જીજની ચન્દ્રપાંખડી,
 પ્રકુલ્લી પુષ્પ શી આજે, જેની થે તું પૂર્ણિમા’
 વીરની બહાલવેલી ને વીરને લાડ લાડતી,
 ફૂલપાંખડીના ગાજે, ગાજી ત્યાં યદુપુત્રી એઃ
 “કુરુક્ષેત્રે કથ્ય ગાજે, વિશ્વમાં વીર ગ્રાજતો,
 પોત્ર પાયે રમે મહારે. કાં ન હું પૂર્ણિમા પૂરું?”
 પછી એ પુરની પુત્રી—“હસ્તિનાપુરમહિષીને,
 કુરુક્ષેત્રવિજેતાને, દીપમાળા ‘ધરાવીને
 સત્કાર્યુ ભવ્ય સન્માને દ્વારિકે હસ્તિનાપુર,
 વસુદેવદેવકીને, કિંગીટી ઉગ્રસેનને,
 રામસદ્રેવતીને ક્ષાંત્યુઃ ‘આન્વેષ્ય ધનજય;
 મળેડે આવશે જાત્રે પ્રભાતે પાય વન્ધવા’
 જમીને’ સહુ જે બેઠાં મૂલતા એ ગરુડાને.
 નાનાં રંગે નાખતા’તા ઝીણકા રત્નદીવડા;
 નીચે સાગર હેરાતો, ઢોળાતો જે અસીમમા.
 ‘પાર્થ! જહુ બેલો આન્વેષ્ય ભવે આન્વેષ્ય તું, ભારતા
 તું મહારે ભારનો ભાગી, મહારે છે હૂં તાહરી’
 ‘ધીર! એને દ્વારિકામાં ખેલવો ફૂલડોલ છે,
 મીઠડા મંજરા—બોલે સુભદ્રા રણકી જાડી
 ‘સૌરાષ્ટ્રે પંચરત્નાનિ તિથિ નારી - તુરંગમા
 ચતુર્થ સોમનાથઃ પંચમ હરિદર્શનમ્।’”

બોલ્યો મૃદગના શબ્દે ધીરું મીકું ધનંજય :
 ‘પંચ વર્તમાનો મ્હારે દ્વારિકાવાસમાં, હરિ!
 મહાસાગરમાં ન્હાવું, રક્ષિમણીજી શુ લાડવું;
 પ્રભાસે ખેલવા અશ્વો, ઝીલવાં હરિદર્શન’
 જળ-ઝરણીના શબ્દે મહિષીએ પૂછ્યું પછી :
 ‘મહાસુધર્મધર્માને ધર્મને પંથ દોરવા
 દ્વારિકે પહેનડા! કચ્છારે ધર્મરાજ પધારશે?
 યજ્ઞની ઝાળનાં જેવાં, કચ્છારે દ્રૌપદી આવશે?
 યુગમૂર્તિ ઉત્તરા, ને ગોત્રમૂર્તિ પરીક્ષિત?’
 ‘દ્રૌપદી સૂર્યજવાળા શી, ઉત્તરા કૂલપાંખડી,
 ધરામૂર્તિ કુન્તીમાના, ધર્મમૂર્તિ યુધિષ્ઠિર :
 સૌ ભારતવડીલોને આવશે લૈ પરીક્ષિત.
 કૃષ્ણ! એ ભાણે ત્હારો, અભિમન્યુ ગીજો ધયો;
 એ જ મૂર્તિ, ગુણો એ જ; ભૂલે ભાળન્તી આંખડી.
 હસ્તિનાપુર હેરે છે બાળુડો સૂર્ય ભિગતો.
 —ને કૃષ્ણ! વાયુ ફૂલેતો’તો ગોપીઓ આવશે નહીં,
 પૂંક વાળી ઉદ્ધવને ભિલી પવંતછાટ શી’
 ‘ભદ્રા! તું ઝોળખે છે? કે ગોપીને ઝોળખું છું?
 મજગોપી આવે તો તો ત્હારે રાંધી જમાડવું;
 તાહરા હાથના સ્વાદ ચાખ્યે વર્ષો વીતી ગયાં.’
 છલંગો ભરતી આવે પાછી વળેલ સિંહણી.
 રનેહજ્યોતે જલન્તી, ને ભાવજ્યોતે પ્રકાશતી.

પછી ન્હાળવા નીકળ્યાં દારિકાની દીપાવલિ :
 સળેડે-પાર્થ ને ભદ્રા, કૃષ્ણ ને રાણી રુદ્રિમણી.
 ભાળ્યુ ભર્યું ભર્યું પુર, હૈયાજ્યોત શી જ્યોતિઓ;
 ગયાં સાગરને તીરે, સાગરપાર ન્હાળવા.
 ત્હાતો એક શિલાપાટે શિલા શી યોગિની દીઠી.
 એક આંખે દારિકા, ને અન્યે સાગરને જુએ
 રમન્તા ઊતરી આલ ચક્ષુની કીડીઓ મહોં.
 પાર્થ થયો, ભદ્રા થયી; કૃષ્ણરાણી હસી પડ્યાં.
 'એક તો કૃષ્ણજાળા છે, યોગિની પ્રેમયોગની.'
 'હરિ આ કારમો જોગ! દારિકા કેરું અફસુત!
 'હજો મંત્રાર ગાજે છે, કીધી યોગશુદ્ધ અહોં'
 ભદ્રાપાર્થ પડ્યા પાચે દડવત્ દેહથી કરી
 'દીઠાં ભક્તવિરક્તોને, નિરખ્યાં ગોપગોપીને;
 ગોપીઓમાંય તું ગોપી- પ્રેમયોગી, તપસ્વિની'
 પડ્યું પ્રભાત આભેથી; દીપ્તિ ત્હા દારિકે ધરી,
 હાથિણીહાથીની વાગો ઘંટા મણુદ મણુદ.
 ધાયા કૃષ્ણ સક્ષણા, ને મહામહિષી છાય શાં.
 લેટયા કૃષ્ણસુદામાજી, નિર્ઝર્યા નેહનેણલાં;
 ઊભી આયુધ્યને આરે નિહાળ્યા બાળકાંડને.
 હરિએ હાથ આડ્યો, ને જોડિકા કરમાં થઈ;
 વાગ્યા સહવારના ડંકા ઋષિના પુણ્યપાવલે

'સખે ! તીવ્ર ત્વરા કીધી ! મારે વેઠ્યો મહાશ્રમ;
 કે પછી પી ગયા પૃથ્વી' હાથી ચૂંઢા ભરી ભરી ?',
 સૌમ્ય શીળા સંન્યાસીના શબ્દે બોલ્યા ઋષિવર:
 'શ્રી હરિ ! સહુને હોયે હરિદર્શનની ત્વરા;
 હરિના પાર્શ્વે આળ્યા ને રાતોરાત નીસર્યા,
 પન્થીને વન્દતા આળ્યા 'શૂંઢંડો ઉછાળતા,
 ડાહ્યાનાં નાંવના જેવા હાથીડા ડાહ્યા, હરિ !'
 વન્દીને 'રાજંમહિમી, વન્દીને શ્રી હરિવર,
 લજ્જાભેદીઠાં ઋષિપત્ની બિભાં રુદ્ધિમણીછાયંમાં.
 ઋષિણાલકલબોલે ગાજ્યું હરિમન્દિર;
 મોરલા ને કોકિલાથી ગાજું વસન્તકુંજ શું !
 વીત્યા કંક દિને એમ બિગ્યા કે ન બિગ્યા સમા;
 ફેલતી રુદ્ધિમણીવેલી, ફેરતો કૃષ્ણ-આંગણો.
 વાધતી'તી વિભૂતિઓ મહેમાનોનાં પધારવે.
 એક પહેલે પહોરે પછી અન્ધો ખેલાવતાં, ત્યહાં
 'ધર્મરાજ પધારે છે; પડી હાકલ પુરમાં.
 ધાયા ધારી અનિરુદ્ધ, ધાયા નગરીની સ્ત્રીમે;
 મનોવેગી મહાઅશ્વે મળ્યા જે ધર્મસ્વારીને.
 ઘડી વાતે વીતી; ત્યહાં તો દારામતી સમસ્ત એ
 સોહન્દી આવી ચામૈયે, મોખરે હરિ સૂર્ય શા.
 ધર્મદેવની આશિયો હરિએ પ્રણમી ઝીલી;
 'ધર્મદેવને રક્ષન્તો ભીમ છે હસ્તિનાપરે.'

દીઠા સાંદીપનિ દેવ, દંડવત્ હરિએ કીધા;
 શુરએ 'કલ્યાણ' લાખ્યુ, શ્રી કૃષ્ણે વન્ધુ જાળ શુ
 'બ્રહ્માધારે સુપણાને મળ્યા અમે મહાવને'
 'આશ્રમભયતા નથી આવ્યાં?' છે ત્હાં આશ્રમધેનુમાં?

કુન્તીમાની પાયધૂલિ કૃષ્ણચન્દ્રે શિરે ધરી;
 યુગમૂર્તિ ઉત્તરાંને નીર્ખાં મહિપી નિર્ગળ્યાં.
 મોનલ ઇંસીના શબ્દે રુદ્ધિમણીરાણી પાંગર્યાં
 'કુન્તીમાતા શુરદેવ ! ધર્મરાજા પધારવે
 'યદુનગરીમાં આજે યયો મહામહોત્સવ.'
 દ્રૌપદીને ભેધ આઘે ધાયાં ત્હાં કૃષ્ણરુદ્ધિમણી;
 'યજ્ઞજ્વાળા! તુજ જ્વાળે કુરુક્ષેત્ર હજી દળેલે'
 યાજ્ઞકાંધો અધિકન્ધોએ પરીક્ષિતપ્રતાપને;
 હજ્યાં, મળ્યાં હસ્યાં સૌ, ને પૂજિયાં પૂજનિકને.
 ત્હાંતો વાગ્યા જયવાદ્યો જયોગ્યારની વાણ્ઠી;
 યદુવશન , સામેયે ગભવી . પુરસીમને.
 પછી નગરીમાં પેહું, પુરમા પાણી માય ક્રેહ્યા ?
 મૃદગો મીઠું બોલે, લેરીનીં ઘોર ઘોષણા;
 બોલે 'રણરથે ઘેરા ત્રિકાળબોલ હુદ્દલિ.
 કુન્તીમા ને દ્રૌપદીને રથે પ્રણુમન સારથિ;
 ધર્મ-માંદીપનિ કેરો અનિરુદ્ધ વહે રથ.
 સુંદામાણ સામ ગાંતા, ગાજે મન્ત્રધ્વનિ મહા;
 વાતા દેવર્ષિજી વીણા, શ્રી હરિ શંખ પૂરતા.

પુષ્પે ને પુષ્પમાળાએ, કકુ ચન્દન કેસરે,
 વધાવે શગમોતીડે દારિકા કેરી સુન્દરી
 પછી મહેમાનના પૂર આવતા તા યદુપુરે,
 દારિકા મહી ઢાળાતા દેશદેશ દિશાદિશા
 શુકલપક્ષે નિત્યનિત્યે તેજ ને ભરતી વધે,
 ભરાતી દારિકા એમ, તેજસ્વી નિત્યશઃ થતી
 જ્ઞાનલક્ષ્મી, કાવ્યલક્ષ્મી, માનવતાની લક્ષ્મી હૈ
 સન્તાનો મહાલક્ષ્મીના પધાર્યા માધૂર્વજો,
 ડાલતા નાવહિન્ડોલે, મહાકાવ્યની મૂર્તિ શા
 બ્રિહજે સાગરે જેવી તરંગોની પરપરા,
 એવા દારામતીઘાટે મહાલતા માનવોર્મિઓ
 ભક્ત, વિરક્ત, આસક્તો, રાજપિઓ, મહાપિઓ,
 યોગીઓ, યોગિનીઓ, ને તાપસો ને તપસ્વિની,
 ભોગન્દો, ભોગન્દરી, દિવ્યદ્રષ્ટા, યુગાધીશો,
 આજમા જિઝનારાજે ઉત્તરે શૃંગશૃંગને,
 શ્રદ્ધાપુત્રો, વેદવિદો, શાસ્ત્રજ્ઞો ને કવીશ્વરો
 મેધાપાખડીઓ આવી મેધાની સિન્ધુકુંજમા
 અભિમન્યુ, ધર્મોત્કચો, મસ્ત ભોજનરંગીલા,
 આવિયા દારિકાઘાટે યુગસન્ધિવિચારણે.
 કૃષ્ણની કીકીમા માય, રુદ્ધિમણીના હૃદે શમે.
 સખા, સુહૃદો, મેધાવી, ધીર, ગલીર, ધીમતા,
 પડયા ઝાળાના પેળન્દા, ને રમન્તા અગોચરે,

સ્થિરબુદ્ધિ, સ્થિતપ્રજ્ઞો, પુણ્યી, બ્રહ્મપરાયણોઃ
આબ્યુત્કાંતો જગત્કેન્દ્ર, આબ્યુસમન્તભારત;
આમન્ત્રેલાં ઘણાં આબ્યાં, મળી મેધાની મેદની,
જમનાઘાટથી એક આબ્યા ઉદ્ભવ એકલા.

એકાકિની વાદળીઓ વસન્તની
આવે, મચાવે ઘનની ધૂમાધૂમ;
પૃથ્વીની મેધા મહું ત્હા પધારતી,
ને દારિકાને ભરતી મહડી હતી.

અષ્ટમાય ૧૭ • ફૂલડોલ

પરાગની પાંખડીઓ શુ પાગરી,
કે સાચિયા શુ મલયાનિલે પૂર્યાં;
વેરેલી એ વાદળીપાવલે પછી
ભીલી નેભોગોખ વસન્તપૂર્ણિમા.

એમ કરતાં કરતાં ફૂલો ફાટશુન ફૂલડે;
વસન્તે રમતી આવી પૂર્ણિમા પૂર્ણપાખડી.
પુરે વનો પ્રકુટયાં, ને પ્રકુટલી ચન્દ્રની કળા;
દારિકાવામીના હંયાં પ્રકુટયાં એ વસન્ત શાં.
ભીયો પાર્થ, લીધી વીણા; કોડઅંશુલજે મહુ
ગીતઝરણી અંકારી, જગી બદાવતી સખી.
વીણા વાતાં, ગીત ગાતાં, સુભદ્રાપાર્થ નીસર્યા;
વેશથી વૈતાલિકના પધાર્યા હરિમન્દિરે.

વીણા વાય સુભદ્રા, ને નતે પાર્થ-નૃહૃત્તલા;
 નિહાળે નેહને નેણે ભહામહિષી-શ્રી હરિ.
 અરુણનાં છાંટણાઓ વેરાતાં બ્યોમથી પઠ્યાં;
 પછી પાર્થસુભદ્રાના નર્તનનો, રંગ જોગિયો.
 રુદ્રિમણીજી વીણા લાવ્યાં, વાય જાણે સરસ્વતી,
 કે અલૌકિક ગ્રંથનૃત્યે નર્તી જીઠ્યા જ શ્રી હરિ.
 પછી વીણે, વીણા ઢાળી, નૃત્યમાં નૃત્ય ઢાળીને,
 ગાયે રુદ્રિમણી ને લદા, નતે શ્રી હરિ ભારત;
 જાણે જે સાગરે ડાલે જે પૃથ્વીએતી સન્મુખે.
 આણું શુ આણુંએ નત્યાં, નર્તી ત્યહા વાસું શુ મળા;
 જોતો ચૌદશનો ચન્દ્ર, જોતો પૂતમનો રવિ.
 પછી ત્યાં ધેનુએ આવી; પૂજી, હોઈ સ્વયં કરે;
 પીધાં શેડકદાં દ્વધ ગોપીગાયે હળીમળી.
 કહે કૃષ્ણ: 'સાંભરે છે પાર્થ! એ તિથિએ તહેને!
 ભદ્રા રીઝવી ત્યહોરે તું નત્યોતો આમ રવતે;
 વાગ્યા સહવારનાં ડંકા, છંટાયા ચોક દેસૂડે;
 દારિકાપુરીએ જાણ્યું, પડી વસન્તપૂર્ણિમાં
 ત્યાં તો જાણે ચન્દ્રમાંથી સહસ્રાવધિ તીર્થાની
 સાગરે આવી નૌકાઓ, વાદળી સમ ડાલતી.
 ચતુર્ધા નાવ જાતાંતાં, ચતુર્ધા નાવ આવતાં;
 નૃલોકની દિશે દિશે આપલે હરિની યતી.
 જલધિજલથી ઘાટે નિહાળ્યો ગરુડધ્વજ;

ઉતુંગ, આશર્યાપન્તો; ઘોષ યાત્રાળુએ ક્રીધોઃ
 'યત્ર કૃષ્ણસ્તત્તો ધર્મઃ', 'યતો ધર્મસ્તતો' જયઃ
 શતાપ્દીમાં લયવાદ બોલે સાગર સાગર;
 દિશા દિશાં યથોગીત ગૌરવે ગાય છે, હરિ!
 સાગરસીમને જોતા હરિ હતો અરૂણદે;
 વસન્તનાં બ્યોમ તેને વર્ષા વર્ષા સધાવતાં.
 વાયાં વસન્તના વાયુ તે દિને દ્વારિકા વિશે;
 ગાયાં વસન્તનાં ગીતો વસન્તનાં પિલાસીએ.
 પુષ્પો પત્રો આમ્રમ્હોરે 'ગૂંધ્યા'તાં દ્વારતોરણે;
 અંગે, ને છોગલે, પાથે છાંટયાં વસન્તછાંટણાં.
 ચોકમાં નર્તકો નર્તે, ગૃહે નર્તતી નર્તકી;
 નર્તતાં પૃથ્વીનાં નૃત્યે, નર્તે પ્રહ્લાંકનૃત્યથી.
 મૂક્યું પ્રહ્લાંકમાળામાં હરિએ પ્રહ્લાંકનૃત્યને,
 માંતવીને ઉરે અંગે ત્યહારથી નૃત્ય નર્તનું.
 નિર્મળી, દેવનાં દૂધે ધોયેલી જિતરી પછી
 ગૃહોની અગાસીઓમાં ભાગમરાત પૂર્ણિમાઃ
 મોગરાના પરિમળો સંભી ઢાળાંતી ચન્દની.
 વાગ્યાં મૃદંગ ને વીણાં, એકલતારી, મેજરા;
 અંજો ને કરતાલોથી ગાજ્યાં સાગર-દ્વારિકા;
 હોરી ને ભોરવી ગાયે હરિનાં હરિકીર્તનો.
 મદમક્ષા ચત્ર ગાયન્તિ, તત્ર તિષ્ઠામિ, નારંદ!
 પૂરવા એ હરિકૌલ અપિ 'ધૂમ્ધા' ગૃહે ગૃહેઃ

હાથે વીણા, ધર્યાં માથે શિખામાં મણિ શા હરિ.
 બ્યોમમાં પૂર્ણિમા, પુરે તરંગાવળ ગીતની;
 નેહનાં ઝરણાં નેત્રે, હૈયે હૈયે વસન્ત ત્હાં.
 છલકન્તી જ્યોત્સ્નાપૂરે, ચન્દ્રનાથે સુહાગિણી,
 વસન્તપૂર્ણિમાની એ વીતી રાત્રિ હરિરસે.
 મહાસાગરનો ઘોષ ગાઢો ઘેરો અગમ્ય છે;
 એ નિધિઘોષમાં ઘોષ ઢાળાતો યદુપુરનો.
 ને પછી અરુણે આભે રંગ્યા વસન્તરંગને;
 પ્રભાંત કેસૂવેરેલું એ હતું ફૂલઢોલનું.
 સ્હવારે સૂર્ય ને ચન્દ્ર આબ્યા બેવા યદુપુરી.
 ઢળેલા ઢગ કેસૂના ચીતરે ચોક ચોકને;
 ઢગલે વસન્તના ભાવ અર્ધ્યા શું પુરને વને!
 ભરાતી છાછરો છીછરી, ભરાતી ઊડી કોડીઓ;
 ભરાતી ઉર શી દેધો, ભરાતા નેત્ર શા નળા.
 હૈયાને રંગ રંગેલા ગુલાલે ભરી ઝોળીઓ,
 લંટકે લહેરખાં લેતી કંઠે યદુકુમારને.
 મ્હોર સમા કુમારો, ને કળી સમી કુમારીઓ;
 પુષ્પ જેવાં પ્રપુલ્લેલાં હતાં સૌ નરનાર ત્હાં.
 અબ્જયાંને નકાર્યાં ને હતી ત્હાં આણુ રંગની;
 સખાઓનો રનેહીઓનો વસન્તોત્સવ એ હતો.
 દ્રોપદી નિત્ય પ્રેાવાતાં સેવામાં ધર્મરાયની;
 ઉત્તરા સેવતી ભાવે કુન્તી માતાની સ્હોડને.

ને આંખાવાડિયે આવી કૃષ્ણ બિઠે જ કોકિલા,
 'એવી મહિયરમાં ભદ્રા ધૂમતી-ગાજતી હતી.
 પડયાં વસન્તનાં પહેલાં પગલાં હરિમન્દિરે.
 હૈયારંગે ભરી પહેલી પિચકારી, તાકી તીર શી,
 ભારી હૈયાસોંસરવી સુભદ્રાએ શ્રી કૃષ્ણને.
 રુદ્ધિમણીએ રંગધારે પાર્યનાં ચરણો ભીજ્યાં;
 રંગધારા પછી પાથે રુદ્ધિમણીચરણે ભરી.
 સુભદ્રાને ઝળકોળી પાથે કુંકુમ-ઝોળીએ;
 કૃષ્ણચન્દ્રે અર્જુનને નહવરાવ્યો નખે શિખે;
 પ્રત્યંચા વાળીને પાથે ભીંજવ્યા કૃષ્ણ ગાહુઓ.
 રતિ શું પ્રદુગ્ધન ખેલ્યો, રંગી વસન્તરંગમાં;
 ને પરીક્ષિત પંખાજો ઝોખાને ભીંજવી બિભો.
 વિધાત્રીની પુત્રી જેવી ચિત્રલેખા પ્રકાશતી;
 અલખેલે અનિરુદ્ધે ભીંજ વસન્ત ભાવથી.
 રમે રહડચો હરિસંઘ ઠલવાયો પછી પુરે.
 માથે મધ્યાહ્નનો સૂર્ય વાતો વસન્તલહેરનાં;
 સાગરે પર્વણી ફેરી મધ્યાહ્નભરતી હતી.
 રતનાળી સોનારૂપલા હાથમાં પિચકારીઓ;
 કોકિલા કંઠદેશે એ હતી કુંકુમઝોળીઓ.
 અંગે વસન્તના વાઘા, હૈયે ભાવો વસન્તના;
 ભાગ્યે વસન્તરેખાઓ, વસન્તી રંગ નેણલે;
 જાણે વસન્તમહેરેલાં મૂકી 'પ્રોઢાં' મહાવનો

કૃષ્ણનગરામા ધૂમ વારુ- વસન્તદેવતાં
 છાંટે 'વસન્તની' ધારા પરસ્પર વધાવવા;
 મારે, પુષ્પો ઠેસૂડાંનાં વસન્તડંબ ડંબવા,
 ધરિત્રી શાં કુન્તીમાતા, દુઃખસોહન્ત દેવકી,
 જોડ્યાં: 'સો-સોય વયે છે કૃષ્ણ ને પાર્થ બાણુડા';
 વધા: સાંદીપતિ: 'જોલું યોવન', પ્રાર્થલું પછી,
 જોથી તો સારું આયુર્યે સૌને અખંડ યોવન.
 કૃષ્ણ જોયાં વને નહાતા મૂશળધાર, મેઘમાં;
 જોયા છે કારમા કૃષ્ણ 'સાગરે અંપલાવતા.
 હો; અખંડ યોવનની' કૃષ્ણ તો માતા' મૂર્તિ છે.'
 પહો સાગરને પગલે સાગરિયો ધૂમી તહો.
 છાંદ્યા ગૃહે ગૃહે ચોક, દાર-ને દારેટોડલા;
 છાંટ્યા ગોળ, અડખા, ને ફેયાં સમી અગાસીઓ.
 દારિકાનાં નરનારી ભીજવ્યાં ઉરભાવથી.
 દેવોએ 'રંગરંગેલી મેનુની દ્વધસેર શી
 'મેઘધારે ભીજે-રંગે' હરિને, ચક્રનન્દનો.
 પ્રજાપુત્રી સુભદ્રા, ને મહામહિષી રુદ્રિગણી,
 જતાંતાં અન્ત:પુરમાં, જૈને રંગે ભીજાવતાં:
 હેતની પાંખડી જેવી, પડે જૈને ગૃહે ગૃહે;
 ઉઠાટે ગૃહથી ફાડે તારણી વાદળી છૂપી.
 નિહાળી હર્યથેલાંને જોઠે ઓ હર્યથેકુડી.
 સુભદ્રાને અંજોલે, પાર્થની કીકીઓ મહી,

'તાકતી' રંગપિચ્કારી, દ્વારિકાની, કુમારીઓ.
 એવાં વાગ્યાં નહીં હોય અર્થને અરિણાણુ કો.
 કૃષ્ણ અર્થે પછી, વાળ્યા ઘેરમાં યદુનન્દનો;
 શત્રુ-રક્તિમણીએ ઘેરે જર્માવી યદુનન્દની.
 મધ્યાહ્ને ને મધ્યચોકે, હરિણી-હરિણો રમે,
 બિડન્તા એ ગુલાલોએ રચી વસન્તવાદળી,
 વર્ષતી રંગધારાએ વંખ્યાં વસન્તમેહુલા
 યદુનગરીના ચોકે વેરી વસંતફૂલડાં,
 વિલોક્ષ, વીર ને વીરી વમન્તોત્સવ ખેલતાં.
 બિછળે છાળ કેસૂની, બિડે આબલ કુંકુમો;
 વંધ્યા ભણે સૂર્યમાંથી તેજતેજ વસન્તનાં.
 ભર્યા હૈયે, ભર્યા ભાવે, ભરેલી પિચ્કારીએ,
 ખેડ્યાં પહોર-ટોઢ પહોર, હતો વસન્તપહોરએ.
 ગાતાં વસન્તના ગીતો, ગાતા ઉરના જયોત્સવો,
 સુમંદ્ર ને કૃષ્ણની એ ઘેરે ઐ સાગરે પછી.
 ભદ્રાઘેરે નિધિ, ખેડ્યો નાવડીઓ તગવીને;
 કૃષ્ણઘેરે નીરે પેઠી, ચહડીને હસ્તિલઘરે.
 હાથના મૃદુ હલ્લેસે નાવડાં નિધિમાં વહી,
 દીપ્તાં વસન્તનાં સ્નાન તરંગાવળ સાગરે;
 અંગે ઉરે મુખે નેત્રે કાંટીને જળછાલકો.
 પહોળે કૃષ્ણપાર્થે માંડ્યો હાથીખેલ જ ભાવતો.
 કાંબુડ હાથી હાંકે તરંગાવળમાં ત્યહાં,

ગજ-ત્રાઠે પછી હસ્તિ, પયોધિ શું પયોનિધિ.
 ચક્રુ જાણે મહાશંખો, મત્સ્યમાળા જ દન્તુઓ;
 ડાલન્તી એ શૂંઢો જાણે ડાલન્તી જળડાળીઓ.
 હસ્તિઓની પીઠપાટો ઉદ્ભવે ભિછળી જળે;
 અંગહિંડોલ ડાલીને પીઠથી જળમાં ઝૂકે.
 તરંગે છલતો છલતો આંચો ગાળ પરીક્ષિત;
 શૂંઢશાખે ચૂડી. ભિલો હસ્તિપીઠઝરખલે.
 પછી આંચાં મહીમાટ, ગોરસો ગોરસે ભય્યા;
 હર્ષી દ્વિધે થયાં ન્હાઈ હર્ષી ને દ્વિધ ભિજળાં.
 રંગે અંગે ઉમંગે ને કાન્ત કેા કવિતાજળે
 આનન્દાંચાં નન્દનન્દે વસન્તે નન્દનન્દિની.
 સોહાગણ મુભદ્રાની, કૃષ્ણની ઘેર એ પછી
 ગીતો વસન્તનાં-હરિનાં ગાતી આવી ચક્રુપુરે.
 આલે આગળ ડાલન્તા હરિ વસન્તરાજ શા;
 યાદવો-યાદવીઓની ઘેરો ગાજન્તી પાછળ:
 આગે આગે મોરલોં, ને પાછળ પાલવ મોરનો.
 દારિકા, સાગર, આશ, ગાજ્યાં વસન્તગીતથી.

હરિ! આવી વસન્ત, વાગી વાંસળી, રતનાગરિયા!
 અને આંચા ત્હમેય, રસરાજ! વસન્તરાજ, રંગભરિયા!
 આ ક્યારે ક્યારે 'કૂલ્યાં' 'કૂલડાં', રતનાગરિયા!
 પડી પગલીત્હમારી, મહારાજ! વસન્તરાજ, રંગભરિયા!

હરિ! ગગને કુંકુમની છોળો છલે, રતનાગરિયા!
 એવા લિછળે આતમના આનન્દ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!
 અમે દીક્ષા વિશ્વેશ્વર વિશ્વમાં, રતનાગરિયા!
 પડે જગતે પરબ્રહ્મના પડછન્દ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!
 હરિ! કોડની કવિતા કલ્પોલતી, રતનાગરિયા!
 કુંજ-કુંજે બોલે વસન્તબોલ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!
 આ જગત સારુંયે બોલે રહડ્યું, રતનાગરિયા!
 હૈયે હોયે છે હરિના હિન્ડોલ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!
 હરિ! વાગી જગે વસન્તખંસરી, રતનાગરિયા!
 ગાજે ગીતે ગીતે ઘાટઘાટ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!
 દિલ દિલદેશ પ્રગટે છે દ્વારિકા, રતનાગરિયા!
 અલુ-અલુમાંહી વિહરે વિરાટ, વસન્તરાજ રંગભરિયા!

સૂકું લીલાવી, ખરું તે ખિલાવીને,
 મુધમધમાત્રતને પળાવીને,
 વહાવવી'તી નવલી વસન્તિકાઃ
 વસન્તખેલો હરિ તેથી ખેલતા.

અધ્યાય ૧૮ - મહામુધર્મધર્મા : કોલાહલ

અને પછી ક્ષાણુનકૂલડે પીધી
 ભરી કટોરી શુભ ચૈત્રચન્દ્રની;
 વૈશાખ આબ્યો યુગચાંખડી રહડી,
 વસન્ત લાબ્યો વડી વેદકાળની.

ને પછી આલમાં આવી જીજ્ઞાસી ચન્દ્રપાંખડી;
 બેઠી'તી વિશ્વચક્ષુ શી સાગરને સિંહાસને.
 હતું માગરતીરે ત્હાં મહાઉધાન મેઘ શું;
 દ્વારિકા સાલજતી'તી નિત્યે સાગરમન્ત્ર ત્હા.
 મહામેઘાડખર શો નિન્યશઃ ગર્જતો નિધિ;
 ભરાતા ને ઓસરતા ભરતીઓટ અહુનિશે.
 વિશાળા સાગરોદ્યાને, અદ્ભુત એ નિધિતટે,
 મહીતલમેઘાવિની મળી માનવમેદની.
 કૃષ્ણચન્દ્રે નિમન્ત્રેલો જગત્જ્યોતિર્ધરો તણી
 મળી સુધર્મધર્મા ત્હાં પૃથ્વીના ધર્મધારણે.
 આબ્યાત્હાંગિરિઓ, આબ્યામરિતાઘાટઓહતા;
 આબ્યાત્હારવગંનામેધો, આબ્યાગર્જન્તમાગરો.
 મિહચર્મે બ્યામ્રચર્મે રાજર્ષિઓ વિરાજતા;
 દર્શાસને મૃગચર્મે બ્રહ્મર્ષિ બ્રહ્મભૂર્નિઓ;
 ધર્મરાજા વિરાજ્યા'તા સર્વતોબદ્ર આમને.
 સાગરે કરી અંધોળ, ચન્દ્રનાં કરી દર્શન,
 આદર્યો ત્હાં બૃહદ્વજા વૈશાળી શુક્લપક્ષનો.
 ઋષિઓ અગ્નિ સંકેરે, સુદામા હવિ અર્પતા;
 મહાશબ્દે વેદમન્ત્રો ગાતા માંદીપતિ મુનિ.

‘ૐ સદ્ નાવવતુ । સદ્ નૌ મુનમ્તુ । સદ્ ધીર્ધૃ કરયાવદૈ ।

તેજસ્ય નાવધીતમસ્તુ । મા વિદ્વિષાવદૈ ॥

ૐ મદ્રં કર્ણેભિઃ શ્રુણુયામ, દેવાઃ ।

મદ્રં પચ્ચેમાક્ષિભિઃ યજત્રાઃ ।

સ્થિરૈરંગૈઃ તુષ્ટુવાંસઃ તનૂભિઃ

વ્યશેમહિ દેવહિવં યદાયુઃ ॥”

‘ભદ્રો ! આજે જિગ્ચું પર્વ વેદકાળવસન્તનું,’
સિન્ધુમેધાળ શબ્દોથી ગળવી આરતી પછી;
ઉધાડ્યો આલગોરભો, કમ્પાન્યાં કાળ ને દિશા.
યજ્ઞારંભ કરી ચંદ્ર્યા; પછી પડી નવી તિથિ;
નવલો સૂર્ય જિગ્યો, ને નવલો ચન્દ્રમા જિગ્યો.
અક્ષય પૃથ્વીના પાટે, અક્ષય સિન્ધુને તટે,
અક્ષયતૃતીયા ઠેરે હતો અક્ષયયોગ એ.
દેવદેવાંગનાનાં કે પીયૂષો ઝરતી પરમ,
મહેન્દ્રે મોકલાવેલી, હતી એ ચન્દ્રની કલા.
મીઠડા મોરલાનાદે દિશાકાળ જગાડતો
સાંદીપનિ મહર્ષિએ વેદોચ્ચાર કીધો ત્યહાં :
અનન્તની જ્યોત જેવો, યુગના યુગઘોષ શો :

ૐ આ બ્રહ્મન્ બ્રાહ્મણો બ્રહ્મવર્ચસી જાયતામ્ ।

આ રાષ્ટ્રે રાજન્યઃ શૂર ર્હ્યવ્યો અતિવ્યાધી મહારથો જાયતામ્ ।

દોઘ્ની ઘેનુઃ, લોહા નહ્વા, નાગુઃ સપ્તિઃ ।

પુરન્ધિઃ યોષા, જિષ્ણુ ર્યેષ્ઠાઃ ।

સમયો યુવાઽસ્ય યજમાનસ્ય વીરો જાયતામ્।
 નિકામે નિકામે નઃ પર્જન્યો વર્પતુ।
 ફલવત્યો ન ઓપધયઃ પચન્તામ્।
 યોગક્ષેમો નઃ કલ્પતામ્॥*

આલના થલના જેવા કૃષ્ણચન્દ્ર ઊઠ્યા પછી;
 મેઘસ્થામ ઉત્તરીયે મેઘસ્થામ વપુપ્રભા.
 'સન્તો! મહન્તો! વર્યસ્વી! છો ગંગોદકપાવના;
 મહાનુભાવો! મેઘાવી! માનવતાના ગિરિવરો!
 પધારો સુધર્મધર્મે, શિખરો સદ્ગુણિનાં!
 કૃપા કીધી, કૃપાનાથો! દિનેશો! દીધ દર્શન.
 કાળની છાંય છે ઘોર, ઘોર છે પ્હોર પૃથ્વીનો;
 ધર્મધ્વંસી બ્રહ્મલોપી આવી છે યુગસન્ધિ આ.
 મહાઅધર્મના ઓળા છાવરે સૂર્યચન્દ્રને;
 મનુવંશ મૂંઝાયો છે, દેવકુળો હુશાય છે.
 વર્ષાએ મૂકી આમન્યા, ગાયો વનવટે ગર્ધ;
 રસસૂકી રસાળા, ને જળસૂકાં નદીસરો.
 રસો વૈ સઃ તો જાણે કે બેઠા બ્રહ્મગુફ જઈ;
 ચોરાયાં દિલ દરિયાનાં, મેઘનાં માવઠાં થયાં;
 નદીઓનાં તૂટ્યાં બહેણો, વસુકથા વીરડા-ફપો.
 માનવીને મૃત્યુ છે, ને અમૃતો દેવને ગયાં.

પૃથ્વીના પાવનાથે, ને જગે સંજીવની સ્ત્રી,
 મનુવશ ઉદ્ધરણે, આજે શો ધર્મ આપણે ?
 મેધાવી છો, પ્રભુદો છે, પેખન્દા કાળપારના;
 મહામાનવતાળા છો : ધૂવો અધર્મ ધર્મથી.’
 કાળજા કોરતા, કૂર કાળ શા, યુગળાણ શા,
 શ્રી કૃષ્ણચન્દ્ર કેરા એ પડયા બોલ જગાડતા.
 એ કૃષ્ણચન્દ્રના શબ્દે જાગ્યુ મેધાવીમંડળ.
 તમનૂ-વિધાદની પાંખો અણુદીઠી ભીડી રહી.
 સવાસો વર્ષા ઝીલેલા આયુધ્યવિદ વધા ત્યહાં :
 ‘વણુરોધ્યા પગલે કામ કરે છે કાળ કાળનુ;
 વસન્ત શ્રીધ્રમ ને વર્ષા- કોણ એ ક્રમ લોપશે ?’
 મૈથિલી પાંડિત્યસ્વામી ન્યાયાચાર્ય કહ્યુ પછી :
 ‘કાર્યોભાવ નથી દીઠો કારણભાવના વિના;
 તસ્માન્ એ કારણભાવ એક છે એની ઓપધિ.’
 જટાજુથ કહે બેગી : ‘જમમાં ભેગ ઓસર્યા;
 વૈભવોની વિભૂતિમા વીસર્યા ભેગ માનવી;
 તો મસાર સળગાવો, જલાવો જગવૈભવો.’
 વડલા શા મહાકાય પછી બોલ્યા ઘટામુખે :
 ‘ભરો છો આભથી જાય, આભ ક્ષાટ્યે શુ ચીંગડી ?’
 કહ્યું ભોગન્દરે એકે : ‘હિમાદ્રિ જે ઉથાપશે,
 વાળશે બહેણુ ગંગાનાં, એ યુગબહેણુ વાળશે.’
 ભિંચો સાગરનો થોધ મહાલોહ તરી જતો;

મહાગાદુ, દૂરદ્રષ્ટાઃ હલ્લેસાં યુગને દીધાંઃ
 ‘પૃથ્વીને ખેડવી એમાં આ શી મહાવિચારણા ?
 જળે ઝાઝાવાતમાયે ખેડે છે નીર નાવિડો’
 પછી એઠ બ્યામ્રચમી યશસ્વી યોધરાજ ઠા
 બોલ્યા ધનુષ્યટકારે ગળવી મનુભેદનીઃ
 છલગે છલતા આબ્યા વધોના વિશ્વધોધને.
 ઝળતા અગ્નિની ઝાળે, કાન્ત સુણ્યપ્રકોપ શા,
 લીઠ્યા એ નવરાજર્ષિ; અંગારા મુળથી ઝરેઃ
 ‘ખરું, ધરણી મૂળે છે; ખરું, કમ્પે છ કાળ આ;
 અન્ધારાં છે, અધર્મો છે, ખરું છે, શિખરો પડેઃ
 આભ શા પડછાયા છે કૃષ્ણ ! એ કુરુક્ષેત્રના.
 અઢાર અક્ષોહિણીની કુરુક્ષેત્રે ચિતા જલી;
 લક્ષધા મનુમાળાઓ ગળી ગૈ કુરુક્ષેત્રમાં.
 માગ આપો ભાગ આપો, નેત્રો તાગ અતાગનાઃ
 પૃથ્વીને બહેચવા પ્રાયઃ કુરુક્ષેત્રો રમાય છે.
 નિષ્પંખાળ આત્માઓ, ને નિર્દાષિ લોલ લોચનો;
 ગાદુ તો બે સૂદી ઝળો, એ હસ્તે શરચાપ ગાં ?
 બહેતિયા વામનાચાર્યો વર્ણ-તર્ણ વિરાટને.
 ગિરિઓ જળસૂકા છે, ઝરણી રૂપલા વહે;
 યુકાયાં નરવૃક્ષો, ને તેજસ્વી નારીવેલીઓઃ
 શૂરાની રક્ષણાસૂની કચ્કાં રૂઢેયે રૂપવેલટા ?
 પૃથ્વી દેરા પાર્થિવોને બાદુ ને ધામણો છતે,

આકર્ષણે ઇન્દ્રિયોનાં હરાવે ધર્મ ધર્મીના,
 વધ્યા છે લક્ષ્મીના લોભ, વધ્યાં છે કામનાં વનો;
 કૃષ્ણ એ કારમા કામા કાળ શા કુરુક્ષેત્રના.
 ઝરે આભલનું હૈયું આકાશવાણી, એમ ત્હાં
 કાળવેત્તા કૃષ્ણચન્દ્ર ઘોલો ત્રિકાળના ઝયાં;
 'પ્રારબ્ધઘેયો પુરુષાર્થે મંડાયે કુરુક્ષેત્ર સૌ;
 પ્રાક્રમી પુરુષાર્થની પાળે પ્રારબ્ધ પાળવો.'
 મહાદેવી ચન્દનવૃક્ષે, અગ્નિની આળ ફાકતી,
 ઊઠી પુરુષ શી નારી, ને ઘોલી પુરુષસ્વરે:
 'યુગનિર્ધાર નિર્ધારે, નિર્ધારે આજ ને અહીં;
 લોભાવે નરને નારી? લોભાવે નર નારને?'
 કૃષ્ણેન્હાજ્યુ, કાળકોખ્યો, આથડયાંનાગનાગણી.
 પડયા પડછન્દ પૃથ્વીના, વાગ્યા ડંકાય યુદ્ધિના;
 વડો કોલાહલ જામ્યો; કલિનુ વાગ્યુ ડાકતું!
 નિર્ઝયા આંખના ઝોપ, ઇન્દ્રિયો ચથરી ઊઠી;
 ગર્જ, ત્રાડે, ઉછાળે બે હાથની વૃક્ષડાળીઓ,
 વીંધીને વનને જાણે મહાવંદોળ આવતા.
 આભને મુઠીમાં ઝાલે, કાળને કીકીમાં ભરે;
 સિન્ધુ અંજલિએ પીતા : જાણે યુગના યુગાધિપો!
 કૃષ્ણે જોયુ, વન ઘેરી કેા અંજાવાત વાય છે;
 ઉખાડે ને ઉછાળે છે, પાડે છે ને પડેય છે.
 આંખથીયે પરં કૈંક શ્રી હરિ પેળતા હતા;

કોક અદૃશ્યના ઓળા થી હરિ શોધતા હતા.
 મહાદે છે નવવર્ષાનાં ખેલવાં પૂરા અપાડનાં,
 મેલાં, વેલાં, મહામોજ; એહવાં પૂર એ હતાં.
 નહોતાં એ નીતર્યા પાણી, નહોતાં એહ શરજજળો,
 નિર્મળાં, નમણાં: અર્થે પક્ષ કે પક્ષપાંખડી.
 હોળ્યાં'તાં યુગનાં નીર બેસતા યુગનાં નીરે.
 પારખી ધૂમરી કૃષ્ણે, ગુરુને યાચી યાચના;
 ગુરુએ પૂર થંભાવ્યાં મહાનોકા હુળાડતાં.
 ઊઠ્યા ઉજ્જયિનીદેવ મહંકાળ સમા મુનિ;
 મહાભાવે મહાશબ્દે ઉચ્ચર્યા શાન્તિપાઠ એ.
 આથમી અન્દ્ર સંગાથે તે તિથિની મહાસભા.
 સાગરને મોજે મોજે અન્ધારપાય પાડતું
 ગયુ રમવા અન્ધારે કોક અદૃશ્ય આથમી.
 રાજેશ્વરીએ આમન્ત્રી એ નરદ્રોહી નારને;
 દનેહદમરણોનાં વેણે દનેહવાતા કરી પછી:
 'સૌ-સૌની ગત સૌ બણે; મહારી ગત કહું, સખિ!
 પાડવ્યો'તો વિદલેથી પત્ર મહેં મુજ કૃષ્ણને.'
 વાગિયા રાતના દંકા સત્યની સાક્ષી પૂરતા.

રાજેશ્વરીએ રતનાળ નેણલે
 શમાવી જવાળા નરનારયુદ્ધની;
 ને અન્દ્રમાનાં કિરણોની સંગમાં
 સિન્ધુતટેથી શિગિરે ગયાં સહુ.

અધ્યાય ૧૯ • ગોત્રપુરુષનાં ગુણગૌરવ

સોહામણી, સાન્તવનતી, પ્રભાવતી, ને ચન્દ્રિકા શ્રી સુકુમાર, મીઠી,
વૈશાખી એ સત્રની શુકલપક્ષની ઉદ્દગોધિની અદ્ભુત તિથિઓ જતી.

વૈશાખી પંચમીનો એ હતો વસન્તમંડપ;
એ જ ત્હાં કોકિલકંઠે ગાતી'તી પુરસ્કન્દરી.

રૂપની રેલના જેવી પડી'તી પ્રાતચન્દની;
ચન્દનીથી ચમકન્તો કૃષ્ણનો ચન્દ્રચોક એ.

કોમળા કદળીસ્તંભો વિશાળે પત્ર ડાલતા;
આમ્રઆસોપાલવની તરંગાવળ તોરણે;

પુષ્પો ગન્ધો પુષ્પમાળા મ્હેકતાં'તાં વમન્તનાં.
તેજ આબ્યે સૂર્યોદયે નિત્યનિત્યે કથા થતી;

શ્રી હરિ વાંચતા વેદ, જાબ્ય સાંદ્ધીપનિ લણે.
ત્હાંજે સુધર્મધર્મોની 'લરાતી સિન્ધુને વટે,

વિરાટની પુત્રી જેવી, બ્રહ્મભાની મેઢની.
રાત્રિએ પોઢતા જ્ઞહારે બ્રહ્મજ્ઞો રાત્રિઅંકમાં,

બીણા નારદજી વાતા, ને જાતા હરિકીર્તનો.
કાળવેત્તા, નીતિવેત્તા, બ્રહ્મવેત્તા પધારતા;

સુધર્મોની કથામાં ઓ મેધામંડળ આવતું.
એક ત્હાં આવતી ન્હોતી યોગિની પ્રેમયોગની.

નિત્યે જોઠે પ્રજા સંગે પ્રજાપુત્રી શ્રી જાળ એ;
ને પૂજે જિગતો સૂર્ય, નિહાળે સૂર્ય પાછંજે.

દષ્ટિપથે સીમા જાંધી જિભાં'તાં ત્હાં મહાવનો.
 નવી દષ્ટે, નવા ભાવે, નિત્યનિત્યે નવી નવી,
 સૂર્ય-ચન્દ્ર-અગ્નિસાજે, થતી કાળવિચારણા.
 ચન્દ્રનાં રહડતાં તેજ, સાગરે રહડતાં જલો;
 એમ સુધર્મધર્મોયે રહડતી'તી મહાપૂરે.
 મહામેધાવીઓનું ત્હાં થતું'તું યુગમન્યન.
 દિશાઓ નમતી સૌ, ને સૂર્ય ને ચન્દ્ર વન્દતા;
 આનન્દે ભરઉત્સાહે જગત્ના દિવસો જતા.
 વાવતાં દિવસે એમ, શત્રિએ નીર સીંચતાં,
 જિગી એકાદશી આસે પુણ્યની હરિપર્વણી.
 સુભદ્રા રતનો લાવી, સૌએ હરિ વધાવિયા.
 જાન્યો ઉર ઢાળીને શ્રી હરિનો જયોત્સવ;
 જયવન્તું થયું વિશ્વ, 'જયવન્તા જનાધિપો.
 એ જયોત્સવના પર્વે વાધ્યા ચિન્તનભાર; ને
 નિઃસીમ સિન્ધુને જોતા અરૂંએ જો જિભા હરિઃ
 જાણે અગમ્યના શબ્દ સુણાવે કૈંક સાગર.
 વિશ્વના લેખ વાંચન્તાં વીતી કે ન વીતી ક્ષણ,
 ત્હાં તો ચન્દ્રપ્રીમાં આવી ચન્દ્રે ચન્દ્રમુખી જિભાં.
 'મેધછાયા વસન્તે શી? ચન્દ્રિકામાં શી વાદળી?
 આયુધ્યની પર્વણીએ શું આ ચિન્તાનું ચિન્તન?'
 હરિએ નેહથી ઝીલી નેહથી વેળુ વાળિયાં:
 'નેણલે નેહનાં અરણ્યાં, અંગાંજે કિરણો રમે;

પુણ્યની પ્રભ પ્રારબ્ધે ચિન્તા શી ચતુરા'ત્હને?

પૂર્વે કહેતી માનવી કેરી મેઘા

વાદે વાદે જાયતે તત્ત્વનોવ ।

આજે ભાગું દ્વારિકાના ઉઝળે

વાદે વાદે જાયતે વૈ વિતહા ॥

વીતી એકાદશી આજે વેદકાળવસન્તની,

હજી તો નથી જખાતી દિશા કેા યુગધર્મની

એહ ચિન્તા ઝખવે છે આપણી આજ અન્દિકા '

'નાથ' વિશ્વ નિહાળોછો, ન્હાળોછો પેલીયોગિની?

એહ છે અદ્ભુત તત્ત્વ વિશ્વથી નોખુ વિશ્વનું

આપના આ સમારણે એક એ આવતી નથી '

'હવે' અગમ્યના આણે એ રમે દિવ્ય ચક્રથી,

જુએ છે સૂર્યની પાર, વાયે છે બ્રહ્મવેખને

છે પારમમણિ એહ, સ્પર્શી સૌ મોનુ સર્જશે '

'એ છે વિશ્વવસુ નાથાં એ છે વિશ્વગઝડિણી '

ત્હા તો દેવર્ષિવીણાએ રેલાવ્યું હરિકીર્તન,

દીનોપરામઆજ્ઞા શુ, મધ્યરાત્રિની છાય શુ

લેઈ રસિયો રૂપાળો રગદેવ રે! ઘેર જલુ નથી ગમતું,*

મ્હારે માથે છે મહીની હેવ રે! ઘેર જલુ નથી ગમતું,

લેઈ છોગાવાળો ગગણેલ રે! ઘેર જલુ નથી ગમતું

અને આલસને આરે ખુણે મન્ત્રમલા મળી.
 તારલે તારલે દેવ, ચન્દ્રદેવ સિંહાસને;
 મન્દાકિનીની વેલોમા દિવ્ય દેવાંગના ઝૂલે;
 વર્ષતી ચન્દ્રિકા બાણે ઠટ્યાણુ ચન્દ્રવંશના.
 રૂપલ અમકતા નેણુ નિઝર્યા વેણુ ચન્દ્રમાઃ
 'કાળદેવે પાઠવ્યો છે કલિને પૃથિવીતલે;
 ને કલિ એ કોઈનીયે આમન્યા પાળતો નથી.
 પૃથ્વીના પશ્ચિમધાટે, સાગરે, દારિકાતટે,
 મહાસુધર્મધર્માએ માંડયુ છે યુગમન્થન;
 ડહોળે સફળુદ્ધિ ઢોળે ત્હાં, વિતાંડા વાદની કરે.
 અન્ધકારની કુળેમાં કલિના કુલવામ છે;
 જાઉં છું પૃથિવીપાળે, મળ્યા છે મુજવશી ત્હાંઃ
 જાઉં છું, દેવદેવાંગના! અન્ધારા અજવાળવા.
 શતધા દેવવીણાના તન્તુએ અણકી ઊઠે,
 એકકંઠે, એકગીતે; અણકયું દેવમંડળ.
 'સિધાવોણ, નિશાનાથ! પધારજો જયધ્વજે;
 રાત્રિનો કરવો દિન ધર્મ એ ચન્દ્રદેવનો'
 પળ વિપળમાં ક્ષીધો ધર્મનિર્ધાર ધર્મીએ.
 છેલ્લે યામે ત્રિયામાના કૃષ્ણ જાગી ઊઠ્યા; અને
 જોયુ તો અગતું દીહું મન્દિરે ચન્દ્રમંડળ.
 ગેળ જોડયુ, તેજ જોડ્યાં, જોડ્યાગેત્રપુરુષ ત્હાંઃ
 'દુષાવાં દેવને આ શાં? હરિને શી અમૂંઝણી?

આ તો છે કલિના કામા; સુધર્માલંગ આદર્યો.
કલિ છે કામ ને ક્રોધે, કલિ કુસંપકાંચને,
અનૃતે, ભય-ભીરુત્વે, કલિ પ્રમાદ-પાપમાં :
માન ને ગર્વની પાળે હૈયાછૂપો વસે કલિ.
અન્ધારે કલિનાં ધામ, તેજ છે કલિનો રિપુ,
ચન્દ્રવેા છોડજો આજે, યશે સન્ધે પ્રભા પ્રભા.
સ્વયં બેસીશ આવી હુ હરિના મુખનંડળે.
આજે મુદ્ધર્ત બિગે છે યુગનિર્ધારતુ, હરિ !

જલધિનુ જલ ઉન્નવવર્ણ કરીને,
હરિને મન્ત્રિરિથે પ્રભા ભરીને,
યુગપતિહરની ખીડા હઝીને,
ગ્જનીચન્દ્રક ચન્દ્રમા સિધાવ્યો.

અધ્યાય ૨૦ • મજ આવ્યું; યુગનિર્ધાર

મુધીર અધીર થાય ના કદિ કો;
હરિવર ધીરજને ધરી રહ્યા'તા;
દિવસરજનીના મિથોન્મિથોમા

પ્રભ પ્રભ પાથરી પૂર્ણિમા પડી ત્યહાં.
પછી ચન્દનીની પાળે બિડતું, ને અમીઝરું,
પ્રભાત પૂર્ણિમાનું ત્યહાં આવ્યુ આભઝૂળલે.
કૃષ્ણે પૂજ્યા સૂર્યચન્દ્ર—દેવોને દિનરાત્રિના
ચિન્તાભગિનીએ પૂછ્યું, 'કેવી રાત્રિ જશે? હરિ !'

વાચી કાળવહી કૃષ્ણ ઉચ્ચર્યા: 'યુગશોભતી '
 પૂર્ણોત્સાહે તેજ આળ્યા, પુર્ણોત્સાહે કથા થઈ,
 ગગાના પૂરના જેવા હતા અત્ય પૂર એ:
 અનન્ને ઊડતા સગે ગરુડો ને ગરુડિણી
 પૂર્ણિમાની ભરતી શી, પૂર્ણિમાનાય એટ શી,
 ધમધમતી ઝહેતી'તી છે'વી એ તિથિ સત્રની.
 રહાજરે વન્દીને સૂર્ય, પ્રણામી પૃથ્વીને, પછી
 મળી સુધર્મધર્મા, ને મળી માનવમેદની
 વામન્તી પૂર્ણિમા એહ પૂર્ણિમા સત્રની હતી,
 હરિનીયે પૂર્ણિમા, ને હતી એ યુગપૂર્ણિમા.
 પ્રારબ્ધ લખવા બેઠી વિધાત્રી લઈ લેખિની
 ધર્મીધર્મરાજ બોલ્યા 'ભદ્રા! ઉરઅનિયછોડજે,
 આજ તો તો સ્વામેવ યુગઅનિય છૂટી જશે,
 નહીં તો ભય ભારે છે, કારમો કલિ આવશે,
 પ્રજા થશે રાયસૂની, રાજા થશે પ્રજાસૂના,
 રાજા-પ્રજાના ખેલાશે ભારે સત્રામ ભૂલે,
 ન કોના ક'યાણકતાં, સૌનાયે એ ભયાવહ
 સૌમ્યો! પૂર્ણોદ્ધતિપર્વ આજે છે યુગમત્રનુ,
 જલાવો આજ એ જ્યોતિ, જલે જેહ યુગેયુગે '
 પડ્યા સુધર્મધર્મામા ધર્મના ધર્મબોલ એ
 ને પછી યુગઝરણી શી ઝરી રહે કૂવઝારીઓ.
 વધા તપસ્વીજી એક: 'વધો ઓમ વગન્તમા

તપે છે તપ વૃક્ષો, તો વૃક્ષથી દીન માનવી ?
 પૂછ્યું પ્રારબ્ધવાદીએ : 'કાણે વાવ્યાં મહાવનો ?
 સીંચ્યાં વારિઓ કાણે ? કાણે ભાવે ઉછેરિયાં ?
 થવાનું તે યશે નિશ્ચે, ના થવાનું યશે નહીં.
 ભમન્તો આ ભવવને વીણે પ્રારબ્ધ માનવી.'
 ત્યાં તો પુરુષાર્થને પાયે ઊઠ્યા પુરુષાર્થવાદી કેા;
 બોલ્યા નોખતને ડંકે જયેચ્છુ નોધરાજ શા :
 'શસ્ત્ર ખેલે, છતે જંગ; શસ્ત્રધારી ધયાં રહે;
 પુરુષાર્થની પાંખસૂનુ પ્રારબ્ધે રંક પાંગળું.
 પાય છે ખેડવા પૃથ્વી, હાથ છે કાળ ખેડવા'
 સપ્તિ નારાયણે મર્છ, મૂક્યું નરે નરત્વને,
 ત્યાંહારથી આથડે અશ્વો પ્રારબ્ધપુરુષાર્થના
 બોલ શું બોલ નાખન્તા શરવીરો શરે રહડયા;
 ઉછાળી શબ્દની સાંગો, ગદાઓ વીંઝી મન્ત્રની.
 પ્રારબ્ધી-પુરુષાર્થીનું ગોરમ્બયું કુરુક્ષેત્ર ત્યાં;
 હશે પ્રારબ્ધનો યોગ, પુરુષાર્થે સીંચ્યાં જળો.
 છાયામાં કચ્છાંક છપેલી પ્રેરણા પાપની હતી;
 અન્ધારની દિશે એહ હરિએ નાખી આંખડી.
 નહોતાં નિખિક અન્ધારાં, નહોતાં તેજસ્વી તેજ તે;
 હતી ત્યાંહે ત્યાં એક સન્ધિકા યુગમન્ધિની.
 ગુંડમાંથી ઝરે એવાં ફેશાં અન્ધારનાં ઝરે.
 અને ત્યાં હરિના વેણે છૂટ્યો અન્દરવો, અને

ચન્દની રહી રેલાઈ સભાકુંજે મુજે મુજે.
 પ્રગટયો ચન્દ્રમા ચારુ વદને કૃષ્ણચન્દ્રને.
 એવે વાયુઓ સળકયા, વનોએ મોનને તજ્યુ;
 આઘે આઘે સીમાન્તેથી નિઝર્યો ગીતખેલ ઠે :

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુવનમાં.*

નહોતો એકલવાયાનો ખેલ એ જળમીઠડો;
 પૃથ્વીપોકાર શું ગાજ્યુ વનનું વૃન્દસંગીત.
 હરિએ મજખાળાને ઓળખી શબ્દ એકમાં;
 આનંદ્યા કે મજ આવ્યુ, પ્રેમની ભોમકા ઢળી.

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુવનમાં;

કોઈમહનેકૃષ્ણખતા-આ-વો-ઓરે ઓમધુવનમાં.
 સંકેલાણી વાજળી ત્હાં એ ગ્રખદોની સૂરાવટે;
 પૂર્વિમા પાંગરી બિઠી કુદલ પીથપગલ શી.
 મહાસુધર્મધર્મા એ મુણી વિમાસણે રહડી;
 'યુગાન્તરોનો પોકાર પોકારે છે મહાવનો.'
 ત્હાં તો મહાસુધર્માને ગારણે આવ્યુ રાવણું;
 શ્વેતવર્ણી શુદ્ધશીલા હરણીઓ હતી સદુ.
 ચન્દ્રજ્યોત હતાં વઓ, ચન્દ્રજ્યોત હતાં વપુ;
 ચન્દ્રજ્યોત હતાં હૈયાં, ચન્દ્રજ્યોત હતું ગીત.

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો મજવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો મજવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-આવો-ઓરે-એ ! મજવનમાં.

પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર ત્હાં તો દીપ્યો પૂર્ણકલા કરી;

ને આવન્તી ચન્દ્રમાંથી ભામી એ ચન્દ્રપુત્રીઓ.

મહાઉદ્યાનનાં વૃક્ષો, વેલીઓ, વેલીફૂલને,

કળીને, ફૂંપળનેયે પૂછ્યો આયુષ્યપ્રશ્ન એ.

પૃથ્વીમાથી વહી જાણે ધારા પ્રશાવલિ તણી.

ઠગી એ ગીતના શબ્દે ચન્દનજયોત ચન્દ્રિકા;

અન્ધારાં ઓમર્યા, પંખી મલામાંથી ઊડી ગયું;

ને સલામાં પંખિણીઓ પધારી પ્રેમમજ્જિતની;

દારિકામાં મજ આઠ્યુ, જમના આવી સાગરે.

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જગવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જગવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-આવો-ઓરે-એ ! જગવનમાં.

વાટે મજથોગિનીઓ વિચરતી પ્રેમયોગમાં.

ભેતી'તી આંખડી આભ, પીતી'તી કીકી સાગર;

પૂછતી વાયુને વાત, પૂછતી અણુરેણુને.

કૃષ્ણની ંસીના જેવી ંસીઓ બોલતી હતી:

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જળવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જળવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-આવો-ઓરે-એ ! જળવનમાં.

ચન્દની રહી રેલાઈ સભાકુળે મુખે મુખે
 પ્રગળ્યો ચન્દ્રમા ચારુ વદને કૃષ્ણચન્દ્રને
 એવે વાયુગો સળકયા, વનોએ મૌનને તજ્યુ,
 આઘે આઘે સીમાન્તેથી નિઝયો ગીતગોલ ઠે

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુનનમા.*

નહોતો એકલવાયાનો જોલ એ જળમીઠડો,
 પૃથ્વીપોકાર શુ ગાજ્યુ વનનું વૃન્સંગીત
 હરિએ મજાળાળાને ઓળખી શબ્દ એકમા,
 આનન્દા કે મજ આબ્યું, પ્રેમની ભોમકા હળી

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુનનમા;

કોઈ મહને કૃષ્ણ ખતાવો મધુનનમા;

કોઈમહનેકૃષ્ણજાના આ વો ઓરે ઓમધુવનમા
 સહેલાણી વાળી ત્હા એ ગપ્પોની સૂરાવરે,
 પૂર્ણિમા પાગરી ઊઠી કુન્વ ખીયુપયદ શી
 મહાસુધર્મધર્મા એ સુણી વિમાસણે ચહડી,
 ‘યુગાન્તરોનો પોકાર પોકારે છે મહાવનો’
 ત્હા તો મહાસુધર્મોને જાણે આબ્યુ રાવણ,
 દેવવર્ણી ગુહશીલા હરણીઓ હતી મહુ
 ચન્દ્રજ્યોત હતા વસો, ચન્દ્રજ્યોત હતા વસુ,
 ચન્દ્રજ્યોત હતા હૈયા, ચન્દ્રજ્યોત હતું ગીત

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો પ્રજવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો પ્રજવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-ઓરે-એ! પ્રજવનમાં.

પૃથ્વીમાનો ચન્દ્ર ત્હાં તો દીપ્યો પૂર્ણકલા કરી;

ને આવન્તી ચન્દ્રમાથી ભાસી એ ચન્દ્રપુત્રીઓ.

મહાઉધાનનાં વૃક્ષો, વેલીઓ, વેલીફૂલને,

કળીને, ફળનેયે પૂછ્યો આયુષ્યપ્રશ્ન એ

પૃથ્વીમાથી વહી જાણે ધારા પ્રજાવલિ તણી.

ઢગી એ ગીતના શબ્દે અન્નજયોત ચન્દ્રિકા;

અન્ધારા ઓસર્યા, પંખી મલામાંથી ઊડી ગયું;

ને મલામાં પંખિણીઓ પધારી પ્રેમમજ્જિતની;

દારિકામા મજ આવ્યું, જમના આવી સાગરે

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જગવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જગવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-ઓરે-એ! જગવનમાં.

વાટે પ્રજયોગિનીઓ વિચરતી પ્રેમયોગમાં.

જેતી'તી આળડી આભ, પીતી'તી કીડી સાગર,

પૂછતી વાયુને વાત, પૂછતી અણુરેણુને.

કૃષ્ણની જસીના જેવી જંસીઓ જોલતી હતી.

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જળવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જળવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-ઓરે-એ! જળવનમાં.

ત્હાં તો ભાળી સભાનેત્રે, મોખરે કૃષ્ણબાળને;
 યોગિની યોગિનીઓમાં, તારિકે શુક તારિકા.
 જોળખી, ને ઊઠી ધર્મો એકપાવલ યોગી શી.
 પેખાતું પેખતી ના, ને પેખતી અણદીઠને,
 ગઈ એ ચન્દ્રપુત્રીઓ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રની ઠને

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જનવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો જનવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-ઓરે-ઓ! જનવનમાં.

આભને પૃથ્વીને જોતા કૃષ્ણ ને પાર્યં વહને
 સુભદ્રાને રુદ્ધિમણીને પ્રાર્થ્યું જૈ પ્રાર્થનાસ્વરેઃ
 વન્દનો વન્દી વન્દીને, નમીને ને પ્રણામીને.

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો ભવવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો ભવવનમાં;

કોઈ મહને કૃષ્ણ બતાવો-ઓરે-ઓ! ભવવનમાં.

પછી ચન્દ્રમંડળ શી ધૂમી સૌ રાસમંડળે;
 ઉલ્લસવળા તેજવાધામાં ધૂમાવી ધૂન ઉલ્લસવળી.
 મેધાના સાગરે જ્યોત્સ્ના પ્રકાશી પ્રેમભક્તિની.
 અન્ધારાં ઊતર્યા વિશ્વે, પધાર્યા ચન્દ્રમા સ્વય.
 ભાળીને ભવધેરા શી, આભ શી, મૌન એ સભા,
 યાદવકુળના આબ્યા ગોવપુરુષ ચન્દ્રમા.
 જ્યોત્સ્નામાં તરતા-ઝરતા ઊતર્યા ચન્દ્રદેવ ત્હાં;
 ગોચરના સીમાન્તે જૈ આરે અગમ્યને ઊભા;

સુધાકલાપ જોલીને સુધાના શબ્દ જોલિયા.
 ચન્દનીના ગોરમ્ભામાં, નિશામાં એ નિગૂંઢમાં,
 તેજસ્વી કિરણો ઢેરી ઢાટી તેજશ્લેષો કરી,
 જોત્યા કોતુકકણોમાં પ્રેરણા ચન્દ્રદેવ ત્હાઃ
 'ઉધાડો આખડી, સ્હામે યોગિની યુગદેવી છે;
 જગત્કેન્દ્રે જગન્નાથ, જીવનના જયોત્સવી
 ને યુગવિદો! આત્મવિદો! વિશ્વજ્યોતિર્ધર્માધીરો!
 મહીના મેઠ્ઠાઓ! ત્હાજોઃ ત્હમારે મસ્તકે તપે
 સૂર્ય ને ચન્દ્રના ભગો, એ ભર્ગે પૃથ્વી ભાળજો.
 તમમ્ બિહલશે તો તો તેજના અક્ષયે સમા
 યોગમાં યોગિનીના છે ઔષધિ યુગસન્ધિની,
 ને પુણ્યાળુ પ્રેમભક્તિમાં પાકમીના કવિજયો.
 પ્રહ્લયોગ સમો આ તો યુગ છે પ્રેમયોગનો,
 તીર્થતીર્થે પ્રેમયોગ સ્થાપજો તીર્થતીર્થીમાં
 દર્યાનયોગના જેવો વિહંગયોગેય યોગ છે,
 રૂંઢેજો સમારી! સસારે, તરો મસારસિન્ધુને.
 સંન્યાસી જગતે મોઘો, મોઘેરો એથી સન્નત,
 સંન્યાસિની મહામૂવી, સન્નારી અણમૂલ છે
 કૃષ્ણ સાદીપનિ, લીખ્મ, ધર્મ, પાર્થ, નરોત્તમો;
 કુન્તી, દ્રૌપદી, સુભદ્રા, રુદ્રિમણી નારીસત્તમ,
 સર્જે નૃલોકની વાટે, પુરે પુરે ગૃહે ગૃહે.
 મર્જવા નરનારીએ, એ અમરવેલ કાલવા,

યુગે યુગે, તીર્થતીર્થે, પોષણે દેવદેવત.
 સત્યુગે સત્યનો પોરો, ત્રેતામાં જપ ને તપ;
 દ્વાપરે દાન ને જ્ઞાન, કલિ ધર્મો ગૃહસ્થના.
 સંસારનું કુરુક્ષેત્ર ભોગી ન્હાળે તટે ઊભી;
 સંસારી શૂરની પેરે નિત્યે સંગ્રામ જોડતો.
 પ્રેમ વાળ્યે પ્રેમ ઊગે, પુણ્ય વાળ્યે ઊગે પ્રભુ;
 શ્રદ્ધ વાળ્યે શ્રદ્ધ ઊગે : વાવો પુણ્ય, લણ્યો પ્રભુ.
 ધોળે કલિનાં કિલ્લિયો સાધુ ! સૌજન્યના પથે,
 સાગર ગાજતો'તો, ને દ્વારિકા ગાજતી હતી,
 ચન્દનીની પૃથ્વીમા ત્હાં ગાજતી વિશ્વને ભરી.
 પૃથ્વીમાની મધ્યરાત્રે ચન્દ્રે એ પૃથ્વીમા પૂરી;
 ભગી દેવમૂર્છામાંથી સુધર્મો યુગધર્મીંડી;
 તેજસ્વી, દેવવર્ચસ્વી, પીધેલી ચન્દ્રપ્રેરણા.
 બેઠી મજયોગિનીઓ જે ભદ્રારુદ્ધિમણીપાયમાં.
 દેહલે સાંદીપનિ ઊઠ્યા સત્રમૂર્તિ સમા મુનિ;
 જગતગાજન્ત શબ્દોથી યુગનિર્ધાર ઉચ્ચર્યા.
 'ધર્મી સુધર્મધર્મોના ! કલિજેતા ! યુગાધીશો !
 સત્પુરુષો ને સન્નારી સર્થ આ યુગને ભરો;
 તો થશે કલિ સત્યુગ, પૃથ્વી પ્રારબ્ધણી થશે.
 શ્રદ્ધ સહિ સર્થ ત્હારે શ્રદ્ધનું રૂપ સર્થયું;
 એ શ્રદ્ધરૂપની છાયા-પૃથ્વીનું પુણ્ય-મન્નન.
 નીરનિર્મળ, શીલમૂર્તિ, તપસ્વી, ને શગી, દમી,

પ્રેમજ્યોત, પરમાર્થી, પુણ્યશ્લોક, પાપપાવન;
 લોકસેવક, લોકગન્ધુ, નિત્યશઃ વાસ તેજમાં,
 હરિ શું લગની, સન્ત, સાત્ત્વિક, ને સુધામુખે;
 સમતા, બ્રહ્મસંબંધ, વીર, બ્રહ્મસમર્પણી,
 આત્મવત્ સર્વમૂતેષુ, અનલેમાં સદા રમે;
 આસક્તિ લોકકલ્યાણે, દાને મહેમાનીએ શૂરો,
 પાળે ગૃહસ્થસંન્યાસ, વિવેકે દશમે નિધિ;
 દેવ જેવાં દીપે જેનાં શુચિતા ને સુભાષુતા,
 આયુષ્યે આર્ય આર્યત્વ, પ્રશસ્ત લોકપંચમાં;
 જ્ઞાની, ધ્યાની, અભિહોત્રી, ગૃહસ્થ ધર્મગૌરવીઃ
 એ ધર્મધ્વજ ધરણીનો, એ મહાનામ મન્મથન.
 ત્યાગ-વૈરાગ્યવર્ચસ્વી, જીવનમુક્ત ભોગિયો,
 આત્માનું, પરમાત્માનું, દેવનું પૃથ્વીદેવત;
 આત્મા પ્રવર્તે આનન્દે પ્રસન્નતા-પ્રસાદમાં,
 પ્રારબ્ધજ્યોત, પુરુષાર્થી, આતિથ્યે ગૃહચર શોઃ
 જંગી શો જગખેલન્દો સૌમ્ય એ સાધુ સન્મન.
 સત્પુરુષ ને સન્નારી જગે છે બ્રહ્મમૂર્તિઓ.
 ‘સદ્ગુણો સન્નારીના તો વર્ણવો ગુરુવાણુથી;
 ટહુટ્ટી ત્હાં કૃષ્ણાળા ડોકિલાના ટફકડે.
 ભેયુ શબ્દદિશામાં, ત્હાં ચમકન્તી ચન્દ્રજ્યોતમાં
 ઝળકન્તી યોગબલ્લભવદ્યે ગુરુએ દીઠી દામિની.
 પછી અર્થો ગુરુ શબ્દો ચન્દ્રમા ચન્દ્રિકા સમા :

'સત્તારીઓની સત્તારી પૂછે છે પ્રશ્ન આ પરમ.
 ધીંગી ધર્મસુધમાં તો ન્હાળે તિલક સદિતું.
 વહેંચીને જમવું એહ લોકસંગ્રહ છે પરમ.
 જ્ઞાન હો, ધન હો, ધાન્ય; પૃથ્વી અક્ષયપાત્ર છે.
 અશ્માવત્ સ્થિરા, કલ્યાણી, ચક્ષુમાં સહયાસિકી,
 નિત્યપ્રસન્ન ધ્રુવ જેવી, આતિથ્યે પૂર્ણિમા પરમ;
 રસિકા નિજ સ્વામીની, ગૃહિણી, કુળયોગિની,
 રસોમાં રસના હારે રસોત્પત્તિથી જેહના;
 ઠલોલો ઠોકિલા જેવી, પારસમણિ પ્રેમની;
 પ્રારબ્ધ શી પૂર્ણજ્યોત, પદ્મ શી રમણીમણિ;
 સાકરમીઠડા શખ્દો, જાણે કે ફૂલડાં ઝર્યા;
 શીલ એ એનું સૌન્દર્ય, સંપત્તિ એની સાધુતા;
 હાથમાં હેમની રેખા, ને પાચે કુંકુમો ઝરે,
 હૈયાની હેલના જેવાં અક્ષયપાત્ર એહને;
 ભાગ્યદેશે ચન્દ્રમા, ને સૂર્ય મુદ્રા મહીં ઝગે;
 ગુણાળી, ગંભીરતાળી, જાજ્જવદ્યમાન, ગૌરવીઃ
 સદિની એ મહાપ્રભા, જગત્શોભન સુન્દરી.
 સર્વોં છો જયમ યજ્ઞજ્યોત, સર્વોં સત્તારીજ્યોતને.
 સત્ત્વન સદિનો સૂર્ય, સત્તારી ચન્દ્ર સદિની;
 કરશે ઉત્ત્ત્વજાં એહ કલિ કેરાં અહર્નિશા.'
 પછી ધીંગંડ ધર્મશખ્દે યુગધર્મો વદા ગુરુઃ
 'સિન્ધુની બાંધી સીમાઓ, ત્વહાંસુધી ભરતીઝડ઼ે;

માંડી માનવમેધાને સીમાઓયે અગમ્યની.
 મેધાવી છે; મહાત્મા છે; યુગનિર્ધાર સાંભળ્યો;
 ચન્દ્રવંશી કાજ ચન્દ્રે કીધેલો પિતૃભાવથી.
 સોસાયાં છે તીર્થતીર્થે તપસ્વી તીર્થદૈવતો;
 પ્રકુલ્લાવો, પ્રાણ પૂરો, કરો તીર્થો સંજ્ઞનઃ
 સંજ્ઞન થશે તો તો પુરેપુર ગૃહગૃહ.
 સ્વર્ગનાં-પૃથ્વીનાં પુણ્યો, આત્માની આત્મપ્રેરણા,
 ત્યાં છે અગમ્યના વાસ, તીર્થોમાં તીર્થદૈવતે.
 ભાવળીજ, જ્ઞાનવારિ, કર્મસિંચન કારમાં
 એકરસતા આંખાની સમગ્રે-એક યોગ છે.
 પુણ્યેથી પ્રારબ્ધીઓનાં, કારિકના દિશા-દ્રવ્યે,
 પરબ્રહ્મે પાઠવી છે અહીં આ પ્રેમમૂર્તિઓ;
 પૃથ્વીને પાટલે એ છે મૂર્તિમન્ત પવિત્રતા.
 આત્માની મહાવીણાના સૂરો સંગમ પામીને
 કવિતા થે વહે, ત્યારે પૂર ઠહે પ્રેમલક્ષિતનાં.
 કર્મ જ લક્ષિત છે, ભદ્રો સંજ્ઞન એ જ ભોગ છે;
 આયુષ્ય અમૃતકૃપો, વિશ્વકલ્યાણ શ્રી હરિ.
 ભોગવો પ્રારબ્ધભોગો પૃથ્વીની પુણ્યવાડીએ.
 ચન્દ્રકામાંથી કોરેલી જ્યોત્સ્નામૂર્તિ હતી સભા;
 ન્યાળતી ઉદધિ એવી યુગને ન્યાળતી હતી.
 વાદળે ચન્દની ઘોળી વપુ ધાર્યું વિલોકિક,
 કોઈ કહે વાદળ આવ્યું, કોઈ કહે ચન્દ્ર આવિયો.

એહવા એ કૃષ્ણચન્દ્રે નભોવાણી શી વાણીથી,
 ઉચ્ચાર્યો ત્યહા એક શ્લોકે સત્રમન્યનસારનેઃ
 ‘દુનિયાંના દેવદીપો! ભદ્રિકો! ભવભોમના!
 રક્ષો તીર્થોનુ તીર્થત્વ, રક્ષો દેવોનુ દૈવત;
 હુલ્લાસે દેવ ને તીર્થ, તો રૂહે નરનાર પુણ્યમાં.
 તો આ બ્રહ્મના બ્રહ્માંડે ફળે બ્રહ્મત્વ બ્રહ્મનું,
 તો યુગસન્ધિના પવે પ્રવર્તી રૂહે જયો જયો.
 યોગીન્દ્રો! યુગવેત્તાઓ! આપણે યુગધર્મ એ.
 નહાનુંયે જગ મહોદું છે, ધૂમો યોગેશ્વરો! જગે;
 વહાવો ધર્મની ગંગા, ધરણીને ધર્મ ધારશે.’
 દેવપિંચે વીણા વાઈ કોડીલું ગાયુ કીર્તનેઃ

વીણજે-વીણજે ભાતીડાં યુગનાં

કે દિલદરિયાંને કાંઠે હો છ!

પછી યદુસત્રનો ત્યહાં થયો પૂણીહુતિવિધિ;
 ભાવભીનો, ભવભવ્ય, યશસ્વી, યુગગૌરવી.
 રુદ્રિમળીછ રત્ન લાખ્યાં, આરતી પટ્ટરાણીઓ;
 સુભદ્રા સોભાગ્ય લાવી, ને ગંગોદક દ્રીપદીઃ
 ઇન્દ્ર-ઇન્દ્રાણીએ વર્ષ્યાં સ્વર્ગેશી સ્વર્ગકૂલડાં.
 વિવિધા રત્નશિખાએ, વિશ્વવર્ણી વિધુપ્રભે,
 રાક્ષીઓએ ચતજયોતે ઉતારી કૃષ્ણઆરતીઃ
 ઉછાળી સાગરે જાણે રત્નજયોતો જગત્પટે.

મહીની મહામેધાએ, પૂજ્યોએ પૃથ્વીના, મગી
ત્હાં પોડશોપચારોથી કીધી અત્રપૂજા પછી
પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા પૂર્ણાત્મા કૃષ્ણચન્દ્રની.

પ્રભુદે પ્રારબ્ધ ભાખ્યાં, જ્યોતિષી જોય ઉચ્ચર્યા;
પાદે પ્રાકમ વર્ષાબ્યાં, સુદામે ઉરભાવને.

સદ્બુદ્ધિ ગુરુએ દીધી, ધર્મે ધર્મે દીધો પરમ્:
પૂર્યું પ્રારબ્ધીઓએ જે હરિમાં અધૂરું હશે.

મેધભાવે મેધરૂપે જીઠ્યા શ્રીહરિ હાથિયા;
ધીર ધર્મોસને આવ્યા મેધગણીર પાવલે.

મુખડે ચન્દ્રમા સોહે, નેત્રોમાં ચન્દ્રમા દીપે;
ચન્દ્રવંશી કૃષ્ણચન્દ્ર હતા એ ચન્દ્રમા સ્વયં.

પૂજ્યોને પૂજિયા કૃષ્ણે, ને વદ્યા ધર્મરાય શું:
'સમસ્ત જગતે આજે વર્તે છે શક આપનો.'

અને પછી છેક છેત્રે ઉચ્ચર્યા ગુરુ ગૌરવો:
'હો! હો! પ્રહારિ! રાજર્ષિ! જ્ઞેશ્વરો! તપેશ્વરો!

શ્રી કૃષ્ણની શતાબ્દી છે, યોગ છે યુગસન્ધિનો;
આજે મુદ્ધર્ત છે અદ્ભુત : વળં વિષ, પીજો સુધા.

ને વિશ્વવડીલો ! પૂજ્યો ! એક આ સઘરી જન્મે;
પ્રીછો છો આત્મને એમ પ્રીછજો પરમાત્મને:

યશે આયુષ્યનું લાતું નૃલોઢે-પરલોકમાં.
ભાવ છે ત્હાં કૃષ્ણ છે, ને કૃષ્ણ છે ત્હાં જયો જયો.'

વસુમતી થઈ એ વસુન્ધરા, ને
 યુગયુગની યુગસન્ધિને સ્મરે છે;
 દિશદિશ ઠરી ઉજ્જવળી મુખા શી
 હરિવરની ભિજવાઈ ત્યાં શતાવટી.

અધ્યાય ૨૧. રેવતશિખરે

સહસ્ર ધારે જ્યમ ગેહુલો ખરે,
 સહસ્ર ધારે ગિરિનિર્ઝરો ઝરે;
 એવી વિખેરાઈ સહસ્ર ધારથી
 મહામુખમાંની વમન્તવાદળી.

પછી જોત્યા કૃષ્ણચન્દ્રે લંગરો જલધિ જશા
 ધર્મ ભક્તિ રસ રત્નો તપ અન્થો વિભૂતિના;
 વહેંચાવ્યા ને વધાવ્યા એ, લૂંટાવ્યા ઠાલવ્યા વડા.

કૃષ્ણચન્દ્રે દીધી શ્રદ્ધા, પાયે દીધ પુરુષાર્થને;
 સુદામે સંન્યસત અર્ચ્યા, ધર્મરાયે મુખર્થને.

ભન્ય, પ્રદા સગા પ્રદાન, મહંકાળ સમા મુનિ,
 શુરો માંદીયનિ દેવે અન્થો દે જરવા દીધા.

પાર્થિવોને પૃથ્વી અર્પી, આત્મા અર્પ્યો બિડન્તને;
 દીધુ કિરણ અણ્ણેકું ચન્દ્રે રાત્રિ ઉજ્જવળવા.

આનન્દાવ્યા, દુઃસમાવ્યા, ભયે દેયે વળાવિયા;
 વીણી ગમ્યઅગમ્યોને આત્મા બરી સિધાવિયા.

સંચર્યા મેહુલા સર્વે આનન્દક, હરિ ભર્યા;
 આઁવ્યા'તા નદીઓ જેવા, સિધાઁવ્યા સાગરો ધર્ષ.
 સત્રના યુગસન્દેશા લૈ ગયા સૌ દિશેદિશે.
 'સંસારના સંન્યસ્તના સુદામાને નિધિ દીધા;
 ઉધાડયાં ગુરુને આભ, ગોચર કીધ અગોચર.
 પંચાળી પાર્થને ભાખ્યુઃ 'અર્પુ છું મુજને ત્હને.'
 ધર્મને ચરણે મૂક્યું મસ્તક, નેત્ર નિર્ઝર્યા;
 'છિદ્ધર છું, ઝિદ્ધરે છું હું, આપતો છો મહોદધિઃ
 અર્પુ શું અર્પવા જેલું? વિશ્વ સારંચ ધર્મનું.'
 ને પછી વેગળી વાટે પન્થપરિયાણ સાંભર્યે
 'આઁવ્યાં છો કે આવશે' એ વદીને ંહાલવેણુલાં
 કૃષ્ણચન્દ્રે વડીલોને રોક્યા પર્વણી પર્વણી.
 પાર્થ સાગરને તાગે, છિડે આભે પરીક્ષિત;
 સુભદ્રા, દ્રૌપદી, સન્જતાં ભાભીઓને રૂપેશુભે;
 કુન્તાજીદેવકીજીના ઉત્તરા પાય ચાંપતી.
 વસન્તે વેલડ એમ રુદ્ધિમણી રાણી પાંગર્યા.
 આયુષ્યનો મહાભાવ આનન્દ માણુતા હરિ.
 પ્રાશ્ન્યું પછી સુદામાને એકાન્તે એકલા; વદાઃ
 'વર્ધાની ઝડીઓ પૂર્વે હરિ! પ્રસ્થાન માંડજે.'
 પછી તો મધ્ય મધ્યાહ્ને સૂર્ય સ્થિતિ વધાવતો,
 ત્હારે વાગ્યો મહાશબ્દે પુરે પ્રસ્થાનનો પડો;
 'ઉન્નયન્તે ઉજ્જવાશે ગુરુની ગુરુપૂર્ણિમા.'

જાગે ગાંડીવટંકારે મહાસંગ્રામની ભૂમિ,
 જાગે ભક્તકરતાલે હરિકીર્તનમડપ,
 એમ એ દ્વારિકા જાગી પડાના પડછન્દવે.
 મહાકયો તરંગડોલે એ પુરનો સિન્ધુ સિન્ધુ શો.
 ડગલે ને પગલે ઠેલ્યુ, ઠેલ્યુ જાણે અસીમમાં,
 મનને ગમતું નહોતું, વિલોકલુ-વિચારલું,
 એ અણુગમતું આવી ઊભું ત્યાં આખડી ભરી.
 ‘જશે પાર્થસુભદ્રાના દ્વારિકાના મહાદીપો;
 કોડીલા પરીક્ષિતની જશે પમરાતી પાખડી;
 આભ જેવી છત્રછાયા જશે એ ગુરુદેવની;
 કૃષ્ણનેયે આણુ દેતી જશે એ ધર્મની ધ્વજા;
 વિચારીને વિચારે એ, વિલોકી અવિલોકી એ,
 દિલદેશે જિગ્યાં દુઃખો દ્વારિકાને વિપાકના.
 પછી માંડયા કૃષ્ણચન્દ્રે પગરણો પરિચાણનાં.
 ધૂમતું સાયરનીરે મૂક્યું મહામુદર્શન;
 અને એ પુરને દીધી ધારાવાડીય પુણ્યની.
 મહામાનવનો ધર્મ સુધર્માને જાળાવિયો;
 યાદવોને અનલેનો દીધો કોલ હરિવરે.
 વડી વસુન્ધરા કેરા વસુ જેવા મહાવને
 હતો તીરે સુપણાને પહેલો પડાવ સંઘનો.
 અનન્તતાની રેખા શી, બ્રહ્માની અંગુલિ સમી,
 અમીની અરણી જેવી, સુપણાં ઝરતી હતી.

અન્તે અને ઓચિન્તાનો, આત્માને મથતો, મહા,
 આવે છે સહુને ઓહ, ધૂધળો દિન આવિયો.
 કાળ ને આકાશઘેયાં વિશ્વે છે વિહ્વનાં વનો.
 વાગિયો કૃત્તનો ડંકો જોખમે ને ખૂંખારનો;
 કૃતાન્તકૂર ઓ હાંડી દ્વારિકાને દિલે પડી.
 નેત્રજ્યોતે જળી ભીડી દ્વારિકાની અટારીઓ;
 અન્તાં જ્યોતજ્યોતેથી મોઘેરાંમૂલ કૂલડાં.
 હસાવીને બહાલખોલે દેવકીવસુદેવને,
 પુરજનો ભળાવીને રીઝવી પટ્ટરાણીઓ;
 કહ્યું: 'કૃષ્ણપદમાં છો-કૃષ્ણ છો, કૃષ્ણ શાં થજો.'
 ઉદ્ધરવાને પૃથ્વીને, ને કલિને નિવારવા,
 યુગનિધારને પાચે કૃષ્ણચન્દ્ર રથે ચ્હડયા.
 પેખી ઓ પરિગ્રહાનને ધર્મજિવજયે જતા
 ઘડી તો કાળ કમ્પ્યો, ને થક્યો છલન્ત સાગર.
 ચાલતાંશિખરો જેવા આવ્યા બે હાથીઓ ત્યહાં;
 બે પાશ્વે ઘોડીલા બેલે અનિરુદ્ધ-પરીક્ષિત.
 ધર્મધ્વજે ધર્મરાજ શોભતા ધર્મજ્યોત શા;
 મહામુનિ સાંદીપનિ સ્હોતા ઓંકારને ધ્વજે.
 કૃષ્ણરુદ્ધિમણીની આજે ગાતી યોગિનીઓ ગીતો.
 કુન્તાણ દેવકીજી શું હૈયે હૈયાં મિલાવીને
 મળ્યાં, હળ્યાં, નિઝર્યા, ને વૃદ્ધત્વને રથે ચ્હડયા.
 પાર્ય પ્રાકમની જ્યોત, ભટ્ટા સૌન્દર્યપાંખડી,

પુરનાં બહાલસ્હોયાંઓ હતાં છેલ્લે મહારથે.
 કૃતાંજલિ, વન્દી વન્દી, પાર્થ વિદાય પ્રાર્થતો;
 ‘પૃથ્વી છે નહાની; મળશું કાળને કોક કાંઠડે.’
 રાયસૂની રાજધાની, રથીસૂનો મહારથ,
 આત્માસૂની દેહડી શી દ્વારિકા દીસતી પછી.
 ગોરમ્ભતી ઘટાઓ, ને ડોલતાં’તાં મહાવનો;
 મહીં હૈયાની રેખા શી સુપણું વહતી હતી.
 એક રાત્રિ ઘટાઝુંડે હીંચી, હૈયાદુઃખે પછી
 પાછાં પુરજનો વાળી પ્રભાતે પન્થ જોડિયોઃ
 વર્ષોનો ને થોજનોનો, પુણ્યનો, પુરુષાર્થનો.
 ચન્દ્રિકા ઢોળતો ચારુ, સૌરાષ્ટ્રીને મુહાવતો,
 કૃષ્ણસંધ જતો; જાણે ચન્દ્રનું ચન્દ્રમંડળ.
 પાયે પાંગરતી પૃથ્વી, આંખે આયુધ્ય અર્પતા;
 વર્ષે વરદાનો હસ્તે, હાસ્યે હુલાવતા જગત્.
 મેઘ શા મહીને છાતા મેઘશ્યામ હરિવર;
 આભ શા વિશ્વ આરુછાદે આભલહરના હરિ.
 નીકળે માળીટો ને કો માર્ગમાં ફૂલછાળ લે,
 ફાર-તાં ફૂલડાંના હૈં પરાગો માર્ગમાં ઢળેઃ
 પરાગો જગમાળી આ અનન્તા ઢોળતા જતા.
 દૃષ્ટિથી કાપતા દુઃખો, અદ્વિષ્ટી વહતા અમી,
 મેઘાટંગર શા આવ્યા શ્રી હરિ દેવતાચળે.
 વર્ષા નહોતી હજી બેઠી, ભેતાં’તાં વન વાટડી;

સાગરે ભરીને પાણી વાદળી આવતી-જતી;
 કુવારધારમાં ન્હાઈ સેવે અગાસી સુન્દરી;
 પ્રદ્ધની ધારમાં ન્હાતા પોઢે ઉઘાડમાં નરો.
 ઘેરેલો ગિરિસામન્તે, ઝળકન્તો વિભૂતિએ,
 હોમ શાં લોચને દીપ્ત, રહોતો અભ્રિરીટથી,
 સૌરાષ્ટ્રસમ્રાટ જેવો જિલોતો રેવતાચળ :
 ભોગ ભોગન્દરો કેરા ભણે શું ઢગલે વળ્યા !
 વિરાલ્યા જૈ કૃષ્ણચન્દ્ર કિરીટીના કિરીટમાં.
 વનોમાં શિખરોમાં ત્હાં રમન્તા ભોગીઓ મિહો;
 પધાર્યા પૃથ્વીના સિહો, માણે મહેમાની સિંહની.
 અંળાડી કો અબ્બની શીર્ષ ધારતો,
 વનાટવીની ઝુલને ઝુલાવતો,
 સોહન્ત દન્તુચળ શા અરે, જિલો
 સૌરાષ્ટ્રમાતંગ જ દિગ્ગજ્યન્ત ત્હાં.

અધ્યાય ૨૨ • કૃષ્ણ-પ્રતિજ્ઞા

આકાશ ભોતો, અવનીકુવાર શો,
 તેજસ્વી તેજોમય તીર્થતીર્થથી,
 કેશાવલિ શો વનદાન્ત : સૂર્યના
 રેવન્ત શો રાજત રેવતાચળ.

કરાડોની ભમ્મરોએ, ગિરિના પ્રદ્ધરન્ધ્રમાં,
 મણિરહોતાં કૃષ્ણ કેરાં શુંજોમાં શિખરો હતાં.

ગૂઢતા ગાજતી'તી, ને વનો જાણે મહાશુદ્ધા.
 દીકું ત્હાં ઝરણુ એક યજ્ઞભસ્મની સેર શું;
 ઊભી તીરે જઈ બાળા પુષ્પોમાં પુષ્પમૂર્તિ શી.
 ઢળીઓં ફંપણો વીણે, પીએ પર્વતપાણીને;
 જોતી'તી નિર્મળાં નીરે ડોલતી જગછાંયડી.
 ઘટા ત્હાં ગાજી હુંકારે; જોડ્યાં શું વન કે ગિરિ
 જોયુ તો જળ પીતાં'તાં સજોડે સિદ્ધસિદ્ધણી.
 સિદ્ધે પેખ્યું પરાયુ છે, સિદ્ધજોયે પરાયુ કે;
 યોગિનીએ યોગદેહે દીકી મૂર્તિ મહાનતાઃ
 ઊભાં'તાં ઝરણુતીરે ગિરિનાં વનનાં વસુ.
 આંખોમાં આંખડી ઢાળી, પ્રાણોમાં પ્રાણ પ્રેવિયા;
 બાળાએ વનરાજે શું સાધ્યું ત્હાં નેત્રત્રાટક.
 વાદળી વરસ્યે જેમ શમે છે બાળ શ્રીભની,
 શમાવી બાળનાં ચક્ષુ વનરાજેની બાળ એ.
 વનની ને માનવની મળી ત્હાં મહાનતા;
 ને જીતી વનરાજેને આંખડી પ્રેમભક્તિની.
 પંપાળી કેશાવળને, અર્ધ્યા વનફળો મુખે,
 વધાવ્યાં વનનાં પુષ્પે બાળાએ વનપૂજ્યને;
 વને ગયાં વનરાજે, યોગિની ગઈ આશમે.
 ધરીને ફૂલની છાળ વાત સૌ હરિને કરી;
 'યુગયોગણી' જોડ્યાએ: 'બાળ છે અનલેની તું.'
 રુદ્રિમણીએ વીણા ગાઈ, પહેનડે ગીત નિર્ઝર્યા;

નૃત્યે ગીતે કીર્તને એ ગાજી શ્રાવણઅષ્ટમી.
 ગૌરવ શુર-સખા પામ્યા, ગૌરવાળો થયો ગિરિ.
 રહ્યો ગયા રથીઓના રયો ગિરિપ્રદક્ષિણે;
 રાત્રિએ ધનપાકીની ગોરંભી વેદધોપણા;
 મધ્યરાત્રે ચન્દ્રમાએ કીધાં ચન્દનીપ્રોક્ષણ.
 ચન્દ્ર જિએ કૃષ્ણચન્દ્રે, પુણ્યમ્લોક હરિવરે
 અન્તદોર ઉઘાડીને ભેયું અન્તશુંકા મહી.
 ભરીને અંજલિ કૃષ્ણે ગિરિજાને કહ્યું પછી:
 'ધર્મમૂર્તિ ધર્મરાજ શુર દેવશુર મમા,
 પિતૃને દેવની સાથે પ્રતિજ્ઞા કૃષ્ણ આ કરે;
 'સુણો, પૃથ્વી! સુણો, સ્વર્ગ! સુણો, દેવવરો સહુ.
 જેવાં આ જળ છે, જેવો ગિરીન્દ્ર ગિરનાર છે;
 જેવું સુદર્શન સોઢે, જેવું ગાંડીવ ગાજતું;
 વેણુ છે માહરાં એવાં ક્ષાણના કટકા સમાં:
 'પૃથ્વીની પરક્રમ્મા હું કરીશ યુગધર્મ શી;
 સિંચીશ ધર્મનાં નીર પૃથ્વીનીનાં મૂળે મૂળે.
 પ્રાણ પૂરું, પ્રેરણા દોં દેવતે તીર્થતીર્થને;
 સ્થાપુ, સંજીવની છાંટી, દેવ મન્દિરમન્દિરે;
 ત્હાં સુધી બ્રહ્મદીક્ષા લે છાંડું છ હું સુદર્શન.
 સાન્ધ્ય સન્ધ્યોપાસન છે આ મહારે યુગસન્ધિનું.'
 શતાબ્દીપર્વ આબ્યું, ને એહ શતાબ્દીઉત્સવે
 મહારી છે બ્રહ્મવર્ણી આ શુરને શુરદક્ષિણા.'

‘હેલી! મહારો આત્મા ન અંગમાં સમાયે,
અનન્તના રમણે જશે રે લોલ;
હરિવર ગેળનાં કેા ગહન હાસ્ય હસશે,
ને પૃથ્વી આ પ્રકુલતા યશે રે લોલ.

‘હેલી! મહારે સત્યુગની આવે છે વસન્તો,
પ્રારબ્ધનાં ફૂલડાં ફૂલે રે લોલ;
હરિવર કરશે હો! પૃથ્વીની પરક્રમા,
ત્રિલોકીનાં જારો ખૂલે રે લોલ.

‘હેલી! મહારે અગોચર આસ આજ ઊઘડે,
પ્રહ્લાંડની સીમાઓ ઢળે રે લોલ;
હરિવર નેણલાંમાં નેણલે નિહાળે,
સાગર ઢળે સાગરજળે રે લોલ.

દષ્ટિ કીધી એકદષ્ટ, સ્કન્ધ વેદાવલિ જૂલે;
નિશ્ચેના મ્હાડના પાયે ગિરિ શા ગિરિ ઊતર્યા.
ઝરે ગિરીન્દ્રસ્કન્ધથી મેઘ શો ગંભીરો ઝરો,
ઝયા દેવતથી એવા મેઘપાવલ શ્રી હરિ.

ક્ષિતિજના મંડળને નિહાળતા,
પ્રચંડ એ પૃથ્વીની પાર ભાળતા,
અગાધમાંયે યુગદષ્ટિ નાખતા,
ગિરિવરથી ઊતર્યા જગે હરિ.

હરિસંહિતા

દ્વિતીય મંડળ • પંચવટી-પરિચાણુ

ચન્દ્રચન્દનને મેહુલ છાય એવો અંગે ભસ્મભરાવ;
ભેગ કવચ હતાં, તપ આયુધ હતાં, હૈયે મન્ત્ર હરિભાવ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

સ્કન્ધ કમંઠલતુગ્ધીનાં ભાયાં, ભાલે વૈષ્ણવપુક્ર;
ઉરમાં અનલો, વિક્રમ વદને, કર તાપસના દંડ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

અગ અંગ નિશ્ચયના નિવાસા, શિર ભોગિયાની જ્યોત;
મુખડે મહાકે હાસ્ય હરિનાં, નયણે પ્રહ્લ-પ્રદ્યોત રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

મેહુલ શબ્દથી જય ઉચ્ચારે ગર્જે શંખને સાદ;
મજ્યોગિનીઓ કીર્તન કરતી નિર્ઝરણીને નિનાદ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

વિમળ કમળમંડળ હરિસંઘ એ, પ્રભ કહે સહુ યુગયોધ;
ગડગડતા ગિરિથી ગગડે જેમ મહાજળના મહાધોધ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

પ્રકુલ ફૂલડાં સમ મહેકન્તાં નરનારીઓ નિધ્કામ;
મધુરમ શરદપરિમળ પમરે એવાં જગ અભિરામ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

ભેગન્દર જાગ્યા ભેગમાંથી, દીઠ ભેગના પ્રતિપાળ;
નીરખી હરિ, સિંહ કહે સિંહણને, આ આપણા ગોવાળ રે!

દિગ્વિજય વિચરતા...

ગિરિ ભિતરી સંઘ વનમાં સંઘર્યો, મહાનદનાં જ્યમ નીર;
હેલન્ટા હસ્તિનું ઝુંક સરીખો વહતો ધીરગણીર રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

ગગનાંગણ રમણે રસરસિયો મહીતલમાં મલકાય,
ગિરિમમમતલ ત્રુત્રુએએ આનન્દજળ છલકાય રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

એકભુક્તા, જળથળજળ પીવા, પરિમળ ઝરવા પ્રકાશ,
હરિકીર્તન હરિધૂન હુલસાવે, વસવા તરતલ વાસ રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

નિત્ય નિત્ય હરિને મળ્યોગિનીઓ વીણવા વનફળજય,
મટુકી ભરી ભરી લાવે ધેનુની, સંઘને વનપય પાય રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

રમોઈ કરી રસકસ નિપજવે બાલીનણુંદ બલી ભાત,
તાપસી અન્ય કરે જળસેવા, જળવાદળી સાક્ષાત રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

દિશદિશ પરખી મહીતલ કોરે પાર્થ તીર્થના પન્થ;
પ્રાતઃ સંધ્યાએ પ્રહારસ ઝરતા ઉદ્ભવભણી મહાઅન્યરે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

પ્રાથે પાન વનપાંદડીમતિયાં વેર્વા કણ કો ખાય;
સૂર્યસ્નાન કોઈ કરે પ્રહરભર, કો સર શીતમાં ન્હાય રે !

દ્વિગ્વિજય વિચરતા...

સહસ્રધારે ખડકે ઉલ્લંઘતાં,
 ભયાં ભયાં ભાવથી મ્હાલતાં જતાં,
 શત્રુંજયીનાં જળ શત્રુ છતતાં;
 સંઘે પીધી એ જળપ્રેરણા જઈ.

અધ્યાય ૨ . સાગરતટની સિદ્ધાંગના

ભયાં સરે નિર્ઝરણી મનોહરી
 મહાવનશ્રી વિલસી વિલાસતી;
 એ ગુંગલક્ષ્મીનું મુલાગ્યમાણતાં,
 શૃંગે વસે છે મનુલે ફિરીટી શાં.

અને સિદ્ધાંગના એહ હતી કેા સિદ્ધલોકની,
 રાત્રિ શત્રુંજયીએ રૂઢે, મન્યો શત્રુંજયી ભણી
 નિધિદેશે ગિરિઓમાં સંઘ એ હરિનો ગયો.
 ઘેરી ક્ષિતિજનો ઘાટ બિભાં હતાં મહાવનો;
 જોતા'તા વનના સિંહો જતા તાપસઅંધને :
 યોગીઓ યોગેશ્વરને વન્દતા યોગવન્દના.
 ગીર ગોરંભતું'તું ને ઘટાઓ નમતી હતી;
 નેહનેજે નીરખતા ઝુંઢોમાંના ઉન્હા ઝરા :
 ને કહેતા : 'હરિનો સંઘ ઠરીને જગ ઠારશે.'
 પાજો પૃથ્વીની ગુંએવા હુંગરાઓ પડ્યા-મ્હડ્યા;
 પછી આકાશની છાયા સુમો દીઠો મહોદધિ.
 આજ શુ દેરિયાં લેતો, દિશાઓમાં હળી જતો.

કાંઠાની શૃંગમાળા કે પ્રાસાદો જળના હતા !
હતા એ સૌ શિખરો કે યશસ્તંત્રો પયોધિના ?
વજ્ર શી ત્હાં શિલાઓ, ને વજ્રહૈયાળ માનવી :
નિમોલ્લની નિશ્ચયતા, વિધિની અક્ષરાવલિ.
ધોધા મંસારની ધૂળો, ચ્હડયા મેલ ઉતારવા,
ન્હાવા ને નિર્મળા થાવા, સંઘ આગરિયે ગયો :
ભિછળંતા મહામોજે ભિછળંતા જ મોજ શો;
સંઘ ભલો નિધિતીરે હરિને પાર્થ પાઠ્યો;
પાર્થે આવી કહ્યું : 'સિન્ધુ ગવિલો મદ્યેલ્લડો
તાપસમંધને દે છે આણુ અંધોળની, હરિ !
છલે છે વૃક્ષભિચેરો વૃક્ષોનાં ઝુંક ઝંક શો.'
હરિ ગયા નિધિતીરે, લીટો સાગરરાજને;
પૂર્વમાં પાળ પાળેલો, ને સીમાશૂન્ય પશ્ચિમે
મુખ વિકાસ્યા મધ્યર શો, ભદ્રોને ભાસતો મહદ્.
યોગીન્દ્રે યોગની દૃષ્ટિ સાગરે નાખી, ને વદા :
'પાર્થ ! આ તો મુખકું છે ઉપસાગસ્તુ વર્ડુ;
વૃક્ષોનાં ઠોટરો જેવાં દંતાવળ ઠોટરો.
પડયાં ખંડેર એ પેલાં સૂકેલી કુંજનાં સમાં.
એને એ આ જરા આઘે પ્હલે પ્હેલી ભૂશિર છે;
પૃથ્વીની અંગુલિ જેવી પડી પ્રલંબ-સાગરે :
યાત્રીને જગયાત્રાની જાણે એ હાળવે દિશા.
મુદ્રિકાના રત્ન રોખા, સંઘના પ્રહાયર્થે શા,

મહીમાં મહિમાવન્તા, ભક્તોના ભવતારક,
 સ્થાપુ છું અંગુલિપવે ગોપેશ ગોપનાથના.
 ધેનુના ધણુની પેરે વર્તશે વશ સાગર.
 જાઓ, નહાઓ પૂર્વપાર્શ્વે, પશ્ચિમ પાર્શ્વ મા જતા;
 ભક્તને નહિ પીડે એ, મહારો છે આ મહોદધિ.
 ઉદધિની મર્યાદાએ સાગરદેવ સ્થાપિયા;
 અને પછી મહુડચો સંઘ ત્રિરિશુંગે ગજેન્દ્ર શો :
 આભનાં અંબરો ઓઢી સ્વર્ગે જાણે મુરો મહુડે.
 વ્યોમના ઉરમાં ભેતો નહોતો એ ત્રિરિશજ ઠો;
 હતી એ ટેકરી નહાની, જિભી જાણે કુમારિકા :
 વજ્રમુદ્રા ધરી દેહે ઉદધિને નિહાળતી.
 વેયાં શું ઉરના ભાવ નિશ્ચેની લોહપાટ શા,
 પડી'તી અન્ધારકાળી શિલાઓ કાળમોંઢની.
 કન્દરાની ગુફાઓમાં ચૂંકે ત્હાં કૈક ગાજતું.
 પગલે પગલે ધાતાં વિશાળાં પૃથ્વી-સાગર;
 પગલે પગલે યાતું વિશાળું વ્યોમ ભોમ શું :
 માધુઓનાં અન્તરમાં જીઘડે જેમ ઉદારતા.
 હતાં ત્હાં ઝુંક જાડીનાં, હતી નિર્ઝરણી ઝીણી;
 ને મન્દિર-ખંડેર શી હતી એક ગુફા ત્હાં :
 છિન્નમિત્ર છતાં સ્ફોતી, વેરાગણ મુંઢરી મગી.
 મહીથી અશ્રુની ઝેર ઝરે નિર્ઝરણી જગે;
 નહાતી'તી નિર્ઝરણીમાં જ્યોત શી ગિરિભોગણી.

રુદ્ધિમણી ને સુભદ્રાએ દીધી જે ભદ્રવંદના.
 નીરનીતરતી જાળા આશ્ચર્યે ઊછળી વદી :
 ‘પધારે પૃથ્વીની જ્યોતો ! અહીં વિજનતા વસે;
 દેવીઓવાનારીઓછો ? કચ્છાંથી ભૂવાં પડ્યાં અહીં ?’
 ‘નથી દો દેવ કે દેવી, નથી ભૂલાં પડ્યાં બવે;
 અમારો યાત્રીનો મંઘ પૃથ્વીપન્કિમે ચ્હડ્યો.
 આપ છો જીવનભરનાં, ઘડીનાં તાપસો અમે ’
 સુભદ્રાએ ભદ્રમેલે જાળાને સાન્તવના દીધી.
 ‘આવો, મહેમાન છો મહારાં, આજવામો રહો અહીં;
 પૃથ્વીને પાળ, એકાન્તે, કચ્છાંથી મહેમાન ભાવતાં ?’
 નીરથી નીકળી જાળા, જાણે જોગની પદ્મણી
 મંઘને આદર દીધો પ્રણમી પાર્થ-કૃષ્ણને;
 ન્હાળી જગતપરી જ્યોત આંખડીમાં પરસ્પર :
 પીધી નેત્રે જ પ્રીછી ત્હાં હરિએ માધવી સ્નેહની.
 દૂજો આણ્યાં, કૂલો આણ્યાં, ધગી વનવિભૂતિઓ;
 આત્મતૃપ્ત ગયો મંઘ શિલામાં કેક શોધવા.
 શુદ્ધતા ગૂઢ મંદેશા માંભળ્યા હરિએ ત્યહાં.
 ‘પાર્થ ! આ મિદ્ધિણી કેક, એકાન્તી ને શુકાજૃષી,
 મુરુક્ષેત્રથીયે મહોદો આવી છે જંગને જતી.’
 શુકાઓનાં ગહવચેને વાંચવાને ગયા સખા.
 પાંખડી પાંખડીને દ્હે, જેમ જીવનની કથા-
 ‘કોણુછોને અહીં કચ્છાંથી ?’ પૂછ્યું પાર્થમહિપીએ;

‘જીવનકુંજના કંઈકે પરાગો પમરો, વીરી !’
 જોઈ વિજનતા આલે, જોયો સૂનકાર સાગરે;
 હૈયાધૂટ ગળી જોલી સિન્ધુતીરની સિદ્ધિણી.
 ઉઘાડ્યાં ઉરનાં બાર ભીટેલાં કૈંક વર્ષથી.
 ‘તહમે છો તાપસસંઘ હુંય હું જગતાપસી;
 અને આ સાગરઘાટે તપું હું તપ નાથનાં.
 ઘણાં વર્ષો વીત્યે આજ કહું છું માહરી કથા;
 ભીડ્યાં હૈયાં ઉઘાડે છે તહમારી આંખનાં અમી.
 એક જ પૂરનાં વાસી બાળબાળા અમે હતાં;
 કુંજનાં ફૂલડાં પેરે રંગથી સંગ જોલતાં.
 એ હતો પ્રાકૃત પુરતું, હું હતી પુરતુંદરી;
 પરોવે કળીઓ એહ મહારા કેશકલાપમાં;
 હું હૈયાદેશમાં એના પ્રકુલ્લ્યાં ફૂલ રોપતી;
 હા, હતાં પરસ્પરનાં અમે નો ઉરમાળીઓ.
 એ મહારા અક્ષરો પાડે, હું એની છાનિ ચીતરું;
 આંખમાં આંખડી જોતી, ને જોતાં આંખ પારતું;
 પૃથ્વીને આભ તો નહાનાં, જોતાં અમે અનન્તમાં.
 વનમાં મોર ને ઢેલ રમે ત્યમ રમતાં અમે.
 બાળાપણ વીત્યું; આવ્યો યૌવનકાળ ગાજતો;
 અમે ક્રીધી એક ભૂલ યૌવનદારમાં જતાં.
 નથી-નથી જગત્સ્રીઓ, દેવીઓ કોઈ છો તહમે;
 આવી છો ઉદ્ધરવા આ વહીલી એકાન્તવાસિની.

ફળશે પૃથિવીયાત્રા, એ છોટી સંજવની જશે.
 એ એક ભૂલનાં ભાવિ આખાં આયુધ્યનાં તપો.
 ગયો એ વનની વાટે હિમધામ હિમાદ્રિમાં;
 શોધન્તી સિન્ધુશિખરો આવી એકાન્તમાં હું આઃ
 અને વિધુરાંની વચ્ચે પૃથ્વી ડેરાં પડ્યાં પડો.
 એક ચોવનની ભૂવ એ મહારો ભૂતકાળ છે;
 દેવીઓ ! એક જ ભૂલ એ છે આયુધ્ય માહરું.
 આંખડીના અશ્રુઓથી શિલાઓ કીધ ઠોમળી;
 આ શિલાઝરણું અર્ધું વહે છે મુજ અશ્રુથી.
 જીવનશૂન્યા શી જીવન્તી મૂર્છામાં ઢળી મૂર્છિતા;
 આયુ એક હતી મૂર્છા એ સૂનકારવાસીને.
 સહસ્રા દો પડે કાટી વાંમળી બોલ બોલતી
 મુખ કાટી ગયુ એમ, કાટ્યા એ લોલ લોચનો.
 શબ્દો ખૂટી પડ્યા જેવી પડી નિશબ્દ ભેગણી.
 લડાએ હૃદયે ચાંપી, રુદ્ધિભણી વાયુ ઢોળતાં;
 છાંટ્યાં ઝરણીનીર મુખે, નેત્રે, લલાટમાં.
 રમતી રમતી આલે એવે દો આવી વીજળી;
 ઝીણી મીઠી મનોહારી, શુદ્ધ જ્યોતે ઝળી રહી.
 એહ ચૈતન્યની જવાળા, ધૂમીને એ શિલા શિલા,
 પડી ગિરિણીને અંગે; મહામૂર્છાં વળી ગર્ધ.
 હતી ગિરિયોગિની એ પ્હેલે પગલે સમાધિને;
 અર્ધ જાગૃત ને અર્ધી તન્દ્રામા ભેગણી વદી:

'ના નહીં, ના-નહીં, નાથોમા આઝેકાન્તલાંગયો;
 પૂછીશુ પ્રારબ્ધને એ ભાગ્યનાં ભાવિ આપણા '
 નિજ શબ્દે જાગી ઊઠી, નિહાળ્યુ જાગીને જગત;
 ત્હા તો દીઠી દેવીઓને ઉપચારે ઉમંગિણી.
 પહેળાકળી અસ્તવ્યસ્ત ઊઠી એ ગિરિયોગિની;
 અને બોલી : 'ક્ષમા દેજો, આવ્યું'તુ સોણલુ મ્હને;
 સાચથીયે અધિકું એ માંહરુ મોણલુ હંતુ
 જાણે રૂહે છે 'આવું છું હું,' રૂહે છે જાણે 'હું આવું છું;
 સુણું છું બોલતો એને મીઠડા બાળશબ્દથી :
 ફૂજતો કાનમા એવું શબ્દ ટોળી સુભાગ્યના.
 આભલપારથી ક્ષ્હાંક બોલે છે દેવી બોલ એ;
 ગિરિયોગે વિરાજીને, તારલે તારલા સમે '
 અતરિશે ઝડપ્યું કે બાળાએ બાગ્યકો ભરી,
 જાલીને વીજને જાણે પાછી વાળી વળામણે.
 દહેલતા દહેલતા આવ્યા કૃષ્ણ ને પાર્થ એ દિશે;
 રુઝિમણીએ સુભદ્રાને વીતેલાં વીતકો કદ્યા :
 આવી વળેલી મૂર્છાના, પાછી વાળેલ વીજનાં.
 ગૂઢ ગિરિયોગિની ને અમીથી હેરતા હરિ;
 અગમ્યો ઊડતાં પેળી પાર્થ વન્દી ઊભો રહ્યો;
 અને માન્તવનનો સ્થાપ્યો હરિએ હસ્ત મન્તકે
 'દેવી છે ગિરિની આ, ને પદ્મા છે પાપપાવની;
 પહેલા બાણથી જાગે, જોધ એ જગને જીતે.

આયુષ્ય અશ્રુથી ધોયા, એવાં ધોળે જગતજનો;
અમારાં અધૂરાં મૂક્યાં યોગિનિ! કરજે પૂરા.
ત્હારો નકારનો બોલ ત્રિલોકે આજ માંભજ્યો;
એ હતી કવિતા ત્હારા જ્યની જ્યધોપણ.
રહી નથી હવે લેશે દેહની વાસના ત્હને;
અગો ત્હારા થયા આત્મા, નયનો નેહરૂપ છે
વિલામો ને વિહારો છતી હુ રસ માણતી
વિહીં છો તું, છતા તું છો યોગિની પ્રેમ-યોગની;
ચક્ષુમા છે હિમાદ્રિના સોહાગો શૃંગશૃંગના.
પ્રેમની સિદ્ધિ માધી ત્હેં, ગિરિની છો તું સિદ્ધિણી.
બાળા તું બહુલા યાજે, ઉદ્ધરે તું ઉદ્ધરી;
જગત છે ઈન્દ્રિયારામી, તું છો આત્મતરંગીલી;
મંસારની તરણી છો, આ દુનિયાની દેવી છો;
પાયે સિદ્ધાંગના ત્હારે બહેશે શત્રુજયી સદા.
નમન્તી નલિની જેવી વજ્રાગ્રી યોગિની વદી:
‘ત્હમે છો જગપેખન્દા, ત્હમે છો જગપારખુ;
વહો છો બિઘડી આંખે, વહો છો વેણુ બ્રહ્મ શા’
અને એ ગિરિની ગૌરી હરિનાં નેણુમા ઠરી
‘સૂર્ય જેવા, ચન્દ્ર જેવા, અમે યાત્રિક વિશ્વના;
ભગ્યા આ તીર્થમા આજે, કાલે તીર્થે જીજે જશુ.
વાયુ શા વહતા રામ, મેઘ ગા આવતા-જતા’
વદી ત્હાંવિનયે બાલા : ‘તો તો પાછા પધારજો!’

વળાવીને નદીતીરે ગુફાએ સિદ્ધિણી વળી;
 અને એ ટેકરીશૃંગે ઊભી બાણે ગરુડિણી;
 આલનાં ને સાગરનાં એકાન્તોને નિહાળતી.
 માંડી મીટથી ભેતી'તી બાણે વાટ અનન્તની.
 ધારામાં ફોતરે કોરી, સકોરી પૃથ્વીપાલવો,
 તીર્થોમાં વિચર્યો સંઘ શોધતો તીર્થરાજને.

દિશે દિશે દૈવત શોધી સ્થાપતા,
 ને તીર્થતીર્થો મહીં પુણ્ય વાવતા;
 પ્રચંડ ક્રોધ પૃથ્વીની ભાગ્યરેખા શા
 જગત્પથરે ભેદી જતા હતા હરિ.

અધ્યાય ૩. ગિરિશૃંગનો શૃંગવાસી

સોહામણો, શામળ, મેઘમેઘ શો,
 પડ્યો હતો મેગળ શો મહાગિરિ;
 એ શામળે શામળ છોગલા સમા,
 ડુંભર્યળે મેગળને, હરિ ઊભા.

વાળી-ઢાળી પાયસ્તંભો દળે ક્રોધે દેવહાથીડો,
 મહામેગળ શો એવો દળ્યો'તો ગિરિરાજ ત્હાં;
 ને ઐરાવતની જેવી પડી શૂઢા દિશે દિશે.
 મેઘ માથે મેઘ જેમ અરૂળે ઝૂલતો ઊભે,
 જાએરો ગંડસ્થળ, ને નીચેરો પીઠપાટલો :
 વનની આડીઓ નીચે ગોરંભી વડલો પડ્યો.

નદીનાં નીર અધ્રુવ, અધ્રુવ આ જનો-ધનો;
 વાદળી સમ સંમારે ક્ષેતા એને ધ્રુવાચળ :
 અસ્થિરોમાં સ્થિર એહ અધ્રુવે ધ્રુવ, મોક્ષ થો.
 આભ-સાગર જોતાં ત્હાં તપે તપ તપેશ્વરો;
 શાશ્વત કાળથી એહ સિદ્ધોનું છે સિદ્ધાસન.
 સિદ્ધોની સિદ્ધિઓ જેવાં હતાં ત્હાં ગહ્વરો શુદ્ધ.
 હરિ રહુડે ગિરિએ એ, જાણે અધર ચાલતાં;
 પાયપાંદડીએ પૃથ્વી ચાંપતા-ભૂંસતા નહીં :
 રખે ભૂંસાય-ચંપાય સિદ્ધોની પુણ્યપાવલી.
 નલિનીપત્રમાં જેમ, પદ્મની પાખડી પડે,
 એમ શિલાશિલાએ ત્હાં શ્રીહરિ પાદ પાડતા :
 યોગસમાધિમાં જેમ યોગેશ્વર વિચરે નલે.
 'આ પથ્થર પથ્થરમાં, વિધિના પાયરીપથે,
 પાંદડે પાંદડે, પાર્યં! સિદ્ધોની પગલી મુઠે;
 પુણ્યતા તપના ભાજે ભવ્ય ઇતિહાસની કથા.
 ભાંગતો મા, ભૂસતો મા, પદરેખા તપસ્વીની.
 પૃથ્વીમાં પાય ગ્રોવીને જોઠા'તો ગિરિરાજ એ;
 શિખર મ્હેલને, એમ ફહેરી શું શૃંગ ત્હાં હતું.
 સખાઓ કૃષ્ણ ને પાર્યં ઊભા જૈ શૃંગછોગલે;
 રહુડયા ભોગધ્વજો જાણે ગિરિના ગઢકાંગરે.
 જોતા'તા ગિરિને, જોતા વિશાળો વગડો પડ્યો,
 જોતા'તા સિદ્ધિણીશૃંગ ને દધિ દંટિની સીમે:

જોતા'તા રહડતો સંઘ આલ કેરી અટારીએ.
 હરિ જગ જોતા, જેમ બ્રહ્મ બ્રહ્માંડને જુએ.
 અને એ શૃંગી નીચે ઝીણો એક ઝરો હતો;
 ઝરાતીરે વૃક્ષછાયે હતો વાસો તપસ્વીનો:
 કાંચનવર્ણો, વર્યસ્વી, અગ્નિ શા વૈશ્વદેવના.
 પાર્થને પાઠવ્યો સઘે, હરિ ગયા ઝરાતીરે.
 હતી કેશાવલિ રકન્ધે, ચક્ષુઓ યજ્ઞકુંડ શાં;
 ભવ્ય-કે વરવો ?-દેહ એ શિલાપાટ શો હતો:
 ભાગી રેખાવળ કોયો ગેરુગૌગવગૌરવી.
 આવન્તા ગિરિશૃંગેથી હરિને તાપમે હીઠા;
 શૃંગેથી ઊતરી આવે જાણે કે મેઘવાદળું.
 ઊતરી ત્યાં હરિ ધીરે સિંહ શાં પગલાં ભરે.
 'પધારો, પ્રાણ છો:' બોલી મન્કાર્યા ધાઈ તાપસે;
 છલ્યો કુવારની ધારે, છલ્યો કે કાલિયાર શો.
 'માનવી સુખકુંદ હીઠે દાયકાઓ વહી ગયા.
 દેવ છો ? મનુ છો ? કચ્છાંથી કેરી આ કેડી કારમી ?
 માનવીની ન આ કેડી, કેડી વ્યાઘ્રનો-દેવની.'
 રહાજતા નિશ્ચળે નેણે હરિ એ નર-વ્યાઘ્રને.
 'ક્ષમા એકાન્ત ભાંગ્યાની ક્ષમા છો વિશ્વયાત્રીને;
 અમે જગના જાત્રાળુ, ટૂંદીએ જગજોગીને.
 પૃથ્વી-પરકમ્મે જાય અમારો યાત્રીસંઘ આ.'
 ને એવે આવિયો પાર્થ લેઇને હરિમંથને

હતા ત્હાં તપના છોડ, હતી ત્હાં તપવેલીઓ.
 'પધારો, જગપુષ્પો છે; હુ તો છું વનનું તરુ;
 કૃપાના મેઘ છો, મન્તો ! લુપ્તો આ જોગખ્ડાડ છે.
 તૃણ છે, જળ છે મીઠાં; નથી આ આમ્રપદ્મીઓ;
 અર્પુ શા આપને અર્ધ્યો ? પાયમાં પ્રાણ પાથરુ '
 પછી ત્યહીં વધો પાર્ય ખ્ડાડમાં ખ્ડાડગજ્જથી :
 'સંઘવાસી ! જરો આ છે પાણિયાન તપસ્વીનૃ;
 વૃક્ષનો આ ઘટાઘેર રસોડું રસથી જરે :
 એ ઘટાના-ઝગના એ અતિથિ આજ આપણે '
 પ્રોઠી એ ખ્ડાડછાયામાં ફીધો સંઘે પડાવ ત્હાં;
 ગિરિના ગોરવો જોતો, સિદ્ધને ઠેક શોધતો.
 ને હૈયાકોમળી વાતાં હરિ માટે તપસ્વી શુ;
 કૃષ્ણગાળા કને જોડી, જાણે કૃલની ડાળખી.
 જરે જોલ હરિ, જેમ મધુરુ જરણું જરે :
 'ખ્ડાડ છો પૃથ્વીના ઘાટે, સિદ્ધ છો યોગસિદ્ધિના;
 જાણું છુ, લેાય પૂજુ છું; હીકું છે, લેાય દાખવો :
 પૂછવું જાણવું એને કહે છે જ્ઞાન જ્ઞાનીઓ.
 આવ્યો છુ નિધિશુંગેથી વન્દીને યોગતાપસી.'
 ઓઝિ-તો ગિરિક્ષાટચો ? કે નદીને પૃથ્વી પી ગઈ ?
 જગ્યા આશ્ચર્યનાં તેજે તેજસ્વી એ તપસ્વીને.
 વહેતું તું હરિનુ જરણું નીરના મૃદુ મર્મરે :
 'અર્પડ આસન માંડી, ખ્ડાડમાં ખ્ડાડસ્તંભ શા.,

બેઠા છે દક્ષિણ ઘાટે - જોતા સાગરશૃંગને;
 શિખર છે દેવફેરી શા, જાણે સંસારસાગરે.
 આસ જોળંગતી ઘેલી નાખીને યોગવીજળી
 ગૂઢ કે વારતાલાપ કરે છે શૃંગ શૃંગ શું;
 તરંગો તુંગ ફેંકીને નહોતરે ખડાડ ખડાડને.
 જોઈને આવું છું એક દિલાસો શૃંગવીજનો;
 પડી'તી મોહની મૂર્છા ક્ષણમાં એ વળી ગઈ.
 બોલ અબોલકાના એ સુણે છે જગ, મૂંઝે સુણ્યા.
 કલિદ્રાપરસંધિમાં દેવ છે પૃથ્વી જિતયાં;
 આયુધ્યના તપસ્વી છે, સિદ્ધ છે સિદ્ધલોકના.
 વન્ડુ છું, વિશ્વના ભાનુ! ભાસ્કર એ વિભાવહો.
 ઉદારા હરિના બોલે તપસ્વીયે દ્રવી ગયા;
 ને નાખ્યો હરિને પ્રશ્ન નિત્યના ઉરદ્રાવનો:
 'નથી દાનવ કે દેવ, નથી યાત્રી અગમ્યનો;
 નથી હું ખડાડ કે સૂર્ય: યોગી છું પ્રેમયોગનો.
 ભણ્યા હો વેદ હૈયાના, કે મન્ત્રો વિહંવિહંના,
 કહો કાં સર્જનહારે સર્વ આ આત્મ-આરઝુ?'
 કહેશે, કાળના જ્ઞાતા! સૃષ્ટિસર્જનકાળથી-
 સૃષ્ટાને સર્વજ્ઞાતાને કોણે આ પ્રશ્ન પૂછિયો?
 દિલના દર્દીને પ્રીછી ઢાળે પરાગ શ્રીહરિ:
 'ફૂટ ને કપરો ભાસ્યો કાચડો પ્રેમયોગનો?
 શૃંગવીજળથી પૂછો, યોગિની સ્કમજનવયો.

પુણ્યાળુનો પ્રેમયોગ , પન્થ છે બ્રહ્મતીર્થનો.
 આજે દેહપરો થૈ જો જોડે છે આત્મ આત્મ શું,
 ઠાલે એ પરમાત્મામાં જોડશે આત્મની પ્રભા.
 દૃષ્ટિઓના દોર જેવું, મૂંઝેલી જ્યોતજ્યોત શું,
 વિયોગી પ્રેમયોગીનું સુષુપ્ત છે ચન્દ્રત્રાટક ?
 વડો વિયોગીનો યોગ, ચન્દ્રમા નેત્રસંગમ ?
 અમારી આ કૃષ્ણગાળા છોડશે જોહ કોયડો :
 પ્રેમધેત્રી શુદ્ધશીલા, વિહિંણી મજયોગિની.
 શોધજો ત્હાં ઉરવાસી આરઝૂ આત્મઆત્મની.’
 અને પછી ખંસીખોલે કૃષ્ણગાલા છત્રી ભઠી;
 ઝરન્તી ઝરણી જેવી, ખોલી સિદ્ધાંગના જ શી :

ચન્દ્રને ચન્દન ઘો,
 ત્હારાં નયનો ચન્દ્રને ચન્દન ઘો.
 એયે ભિભી એને જગતઝખલે
 જોતી હશે ચન્દ્ર, ચન્દ્રે તુંયે જો :
 ચન્દ્રને ચન્દન ઘો.

દગમહી દગ ગૂંથી રચજો ત્રાટક ત્હાં;
 ચન્દ્રત્રાટકનાં એ યોગી અમે તો :
 ચન્દ્રને ચન્દન ઘો.

ચન્દ્રને ચન્દન ઘો,
 ત્હારાં નયનો ચન્દ્રને ચન્દન ઘો.

કોકિલાનો પડે બોલ જેવો ખગોળ ધુમ્મટે,
 વ્રજયોગિનીનું ગીત પડ્યું જૈ ચન્દ્રમડળેઃ
 લેતું'તું ચકચકાવા, જાણે પ્રેમસુદર્શન.
 પછી ચઢની સંગાથે ઢળ્યું મિહિણીશૃંગમાં.
 'પિતા! એક મહામન્ત્ર શીખી છે પ્રેમયોગિની;
 કહો તો પ્રેમભક્તિના કહું એ ધર્મમર્મનેઃ
 સુધા શો સાન્ત્વનકારી, સત્ય શો સ્વર્ગમુંદર.'
 અનુસાથી કૃષ્ણબાળે ભાખ્યું ગુણનું ગુણ ત્હાંઃ
 'દ્વૈત શબ્દેથી જન્મેલા અદ્વૈતે જેમ ચોકતા,
 અને જેમ વસેલો છે બ્રહ્મ બ્રહ્માંડ શબ્દમાં.
 યોગ શબ્દેથી જન્મેલા વિયોગે યોગ રૂહે પરમ.'
 સુણી એ યોગનું સૂત્ર હરિ આનંદથી હસ્યા,
 'પાણિનીની પ્રમાતા છે, બાળા! તું શારદા સ્વયં.'
 અને આનંદછાયા એ યોગિનીવદને પડી.
 'ક્ષણે કે સંયોગયોગે ભૂલે કે પ્રેમપંખીડું;
 અખંડ જંમરી બોલે હૈયે વિયોગ યોગીને.
 પુણ્યાણુ પ્રેમયોગીની બ્રહ્મજંતી ત્રિકાળની.
 નિષ્કામી નેહના દેશે, શાસ્ત્રોમાં પ્રેમભક્તિનાં,
 વિશેષે કરીને યોગ વડો વિયોગયોગ એ.
 અમારા વ્રજમાં, માધો! વિહ્વલ એ પણુ યોગ એ.
 પરમ પ્રેમભક્તિનો, એહ વિયોગયોગનો,
 અખંડ નાદ ગાજે છે અમારી આત્મકુંજમાં'

અન્દ્ર જેવા કૃષ્ણઅન્દ્ર ઝર્યાં ત્હાં જોલઅંદની :
 'દેહપરા, જગત્ત્યાગી, આત્માનાં આત્મરંગીલાં,
 સિદ્ધ-સિદ્ધાંગના આ છે યોગીઓ પ્રેમયોગનાં;
 જગે પ્રભાતનાં નામો, પુણ્યાળુ વિશ્વપાવનાં.
 હિમાદ્રિમાં કરે વાતો, આકાશે દેવ દેવ શું,
 ને એમ એકબીજાને શુંગો જોલાવતાં ત્હાં;
 સમાધિની મહાવાણે, વૂઠ, જોપ-અજોપ શી.
 જેવાં અગમ્યને જોલે શુંગ શું શુંગ જોલતાં,
 એવાં અગમ્યને જોલે સિદ્ધ સિદ્ધાંગના વદે.
 પૃથ્વીનાં પ્રેમયોગીની એહ છે આત્મની ગિરા.'

જે હાસ્યથી સૂર્ય હમન્ત પૃથ્વી શું,
 હસન્ત એ હાસ્યથી મિદ્ધસિદ્ધિણી;
 ને પ્રાણની ણંમરી કેા અગમ્યની
 જાળવતાં'તાં ત્હાં શુંગશુંગમાં.

અધ્યાય ૪ • પાતાળધરાઓ

ગાતી વિધિનાં ગીત ભાવિભાવિનાં
 સાહેલી શી ટેકરીઓ મળી હતી;
 લેતી હતી જોગણીઓ શી રાસડા :
 યાત્રી ગયા એ ગિરિમંડળે પછી.

તપેશ્વરી કલિજેતા વન્દીને સિદ્ધસિદ્ધિણી
 ગયેા તાપસનો સંઘ ક્રમેના ગિરિમંડળે.

નહાનેરા ત્હોય મ્હોટેરા ગૌરવી એ ગિરિ હતા.
 ને પાતાળધરાઓ ત્હાં હતા પાતાળ ખેલતા;
 પ્રારબ્ધ સમાં પાતાળો પડ્યાં'તાં પાણીથી ભર્યા.
 માર્ગમા માર્ગને માથે ઊભો'તો તરશીંગડો;
 ધીંગાળાં ત્રણ શીંગાળો, જાણે મહાત્રિશૂળ કે:
 શૂંગ-ત્રિશૂળ ધારીને પૃથ્વી ઊભા પિનાકી શુ ?
 જોળંગી ધારની ઘાટી, જોળંગીને નદી-ઝરા,
 પરીખા વાળી ઊભેલા એ ગિરિધરમાં ગયા.
 અને પાતાળપાણીમાં છાયાઓ ગિરિની હતી.
 માંડીને કેા મહાજ્યોત મધ્યમાં મધ્ય દીવડો
 ફારે મોરે સખી ઊભે, ઊર્ધ્વ'તું એમ મંડળ :
 વનના સાણુઓ ખેરી, આભને પાવલે ધરી.
 ગીતો કેા ગહરાં ગાતી કાળનાં, ભૂત-ભાવિનાં,
 મળી ટેકરીઓ ટોળે વિધિના લેતી રાસડા;
 સાંભળે દેવને કાળ, મુણે ગીતો અગોચર.
 પૃથ્વીનાં પેટપાણી શા ત્હાં પાતાળધરા હતા;
 તલસૂનાં મહાનીર, વિધિનાં નેણલાં મગા.
 સન્ધ્યાની સન્ધિકા જેવાં, હતાં એ નીર સામળા.
 મીઠા મીઠા મન્દ મન્દ ઝૂલના વાયુને ઝૂલે,
 વજ્ર-પ્લાહોની પાળોમાં લેતા'તાં નીર દ્હેરિયાં.
 પડ્યાં'તાં પાતાળપાણી પાતાળો નિર્જંતાં ઊડાં.
 ને ધારે એક કાંટાળું પથરાતું મહાવન;

રોમાવલિ કંટકોની દેહે એ ગિરિને હતી.
હતી લીપણુ ને ભવ્ય મુદ્રા કૈલાસપુત્રીની;
વૃક્ષે વૃક્ષે, ડાળ ડાળે, લટકે બાણનાં ફળાં;
પૃથ્વીની કેડી કેડીમાં બાલોડાં વેરી પાથર્યા :
કારમા દર્ભના દર્પ તીક્ષ્ણ બાવળકંટકો.
કાળી એ કાંટનો રાણો ન્હાતો'તો ત્હાં ધરાજળે.
શ્યામ સંધ્યાની મૂર્તિ શો થતો અન્ધાર શામળો.
ધૂમતો, ભરતો વાંમ, જાણે વ્યાઘ્ર જળે તરે.
રેંછના વાળના જેવી રોમાવલિ ખડી હતી;
અગ્નિ અંગારનાં જેવાં ચક્ષુ લોલ રતુબડાં;
કાળો મધ્ધરના જેવો, લાંબો શિલાની પાટ શો,
વૃક્ષના પડછાયા શો પડ્યો'તો રાનટી નીરે;
જૂલતી કાળીઓ જેવા ઉછાળે હાથપાયને.
તરંગોમાં તરન્તો એ કલિની કલ્પિકા હતો;
બિહામણો બાણુ જેવો, ભાલા જેવો ભયંકર :
ડાલે નાગકૃષ્ણ શો, ને ખડ્ગના શ્યામ મ્યાન શો.
તરે જેમ બિંદે નીરે પડેલી કલિની કળી.
જગતમાત્રા કરતો ત્હાં હરિનો અંધ આવિયો;
જાણે એ પાણીની પાળે બિગ્યાં પુષ્પો શું પુષ્પનાં!
કાલાન્તેયે ન શોભ્યા જે, એવા શોભી બિઠ્યા ધરા.
હરિ કહે: 'કરો સ્નાન, કાલનો પ્રહાકુંડ આ.
પ્રહ્લવેત્તા પ્રાહ્લણના અહીં વાસ થયે કદી :

યજ્ઞ-યાગથી સૌહાર્યે ભવ્ય શો ભૂમિભાગ આ '
 ત્યાં તો ઘોર થયો ચન્દ્ર જાણે બોલ્યાં ધરોધરા;
 શિક્ષાના પડવા જેવા કર્ણકંથી બોલણ પડ્યા :
 'કોણુ છે એ ધરપાળે? કોણુ છે ચક્ષુચાક્ષિકો?
 કોણુ ગાયે પ્રાણભોના ગુણો આ મુજ કાંટમાં?
 જાગશે તો વાગશે આ સાંગ સાંગ શક શૂનો,
 અમે તો વાઘના વંશી, અમે તો જમણેતગ.'
 જળેથી ઘોષ ગાજ્યો, કે શિક્ષા શું બોલતી હતી?
 હરિ રહામે ઊભો આવી જળેથી જળનીતર્યો;
 જાણે કે અંગઅંગેથી વ્યાધની વ્યાધતા ગરે.
 સંધ નીરે ગયો નહાવા, વનોનાં ફળ વીણવા;
 હરિ નીરતીરે ઊભા નીરના કોક નાથ શા.
 પુણ્ય ને પાપની મૂર્તિ રહામરહામે ઊભી ત્યાં.
 'આવો રાણા મહાધોષ ! નીરમાં નિર્મળા થયા?
 કાંટના મહાકાંટા છે, વ્યાધોના પણ વ્યાધ છે;
 ગાળે છે ગિરિઓમાં આ ઘોષણા તમ નામની.
 જેવા વ્યાધ તહમારે/આ વનોમાં વનગાજતા,
 એવા છે પ્રાણભો મહારે જનોમાં જગગાજતા.
 જેવા શ્વપચ ચાંડાળો તહમારે તીરકાગઠે,
 એવા છે યાજ્ઞિકો મહારે વિશ્વના યજ્ઞને તટે;
 હોમે છે હવિ ને આજ્ય વિશ્વના અગ્નિહોત્રમાં.'
 ને' કાંટાળા મહાવને આર્ગમાં કન્ધણાં પડ્યાં;

‘ત્હમારે મૃગ ભુંગે એ, એ મકારે યજ્ઞ-ઈન્ધનો.
 આપણે ગન્ધુઓ, રાણા! કાળના નીરતીરના;
 ત્હમે છો કાંટની પાળે, હું છું આ પુષ્પપાળમાં;
 રખોયે ત્હમ છે વ્યાધો, રખોયે મુજ પ્રાણણો.’
 ‘પ્રાણણ’ બોલથી વ્યાખ્યો અગ્નિ પ્રાણણશત્રુને;
 કોપથી પ્રજ્જનવળી ઝીઠયો, જલ્યો જલ્લેશુ કુંગરો!
 વૃક્ષોની કાળના જેવી ઝાળો અગે ઝળી લીટી,
 ઘૂરકયો કઠકાટયા શો— કાટનો વાઘ ઘૂરકયો;
 મહીતલે મહાધોપ નામને ક્રીધ સાર્યક.
 ‘પાડુ પ્રાણણનુ ભોડુ, દોટ મૂક છું દેખુ ત્હાં;
 પરોવી જાણમાં માથાં ઝાડે ઝાડે ધન ધર.
 પ્રાણણો પાપના શત્રુ, પ્રાણણો વ્યાધવેરીઓ;
 પ્રાણણોની ભંસ્મમાં છે ખાતરો મુજ કાંટનાં.
 પ્રહ્લ શું? ક્ષમણા એ છે સર્લવેલી જ પ્રાણણો;
 વાઘ ને વાઘના ભેરુ એ જ છે પ્રહ્લ પૃથ્વીમાં.
 અને આ કાટધેરાવે છે પાતાળધરા વડા;
 ભરગે પ્રહ્લકુંડો એ પ્રાણણો નિજ લોહીથી.’
 ‘જાલે શાપો—અભિનન્દો’ હઠીલાને હરિ કહે;
 ‘જગે પ્રાણણ ને પ્રહ્લ અમ્મર છે અમીકૂપ ગા.
 પ્રાણણો પ્રહ્લવેતાઓ પ્રહ્લ શા જગપૂજ્ય છે.
 તપસ્વી પ્રાણણદેવો પ્રહ્લાંડે રૂપ પ્રહ્લના,
 ને ન્હાળો તમ માથે આ કાળ કે વાદળું ઘૂમે?’

જોયું લાગે જિહ્વે દંદે, આલને ધૂમતો દીઠો;
 પ્રચંડ ખાય ચકાવા જાણે વિશ્વસુદર્શન.
 ધૂજયો જાણે વૃક્ષ ધૂજયું મહાવટોળકોપમાં;
 ધૂજ્યાં અંગો, ધૂજે જેમ શાખાઓ વૃક્ષરાજની.
 ક્રોધ ને ભયના કમ્પે કાળનો કમ્પવા થયો.
 હાથ ધૂજ્યા, હોઠ ધૂજ્યા, ધૂજી નેત્રની કાઠીઓ;
 આખો ધૂજ્યો દેહદંડ, ધૂજ્યો ભેરુ નખેશિખે;
 ધૂજ્યો પાય, પડ્યો નીરે તન્દ્રામાં ક્રોધતન્દ્રિત.
 પેખીને પડતો એને યાત્રીઓ તારવા મથ્યા;
 જાખડ્યો યાત્રી શું એહ, જાખડે પાપ પુણ્ય શું.
 કાંટની પાપમૂર્તિને પાતાળ પાણી પી ગયાં;
 એના બહાલા ધરામાં એ નીરતલે નિવાસિયો;
 ને પાછળ રહ્યો શાપ બ્રાહ્મણોના રુધિરનો.
 ધરાના તળના જેવો પાતાળી શ્વાસ નાખીને,
 કૃપાના મેદુલા જેવા, વધા હરિ દ્રવી જતાં;
 દુષ્ટની દુષ્ટતા ધોઈ દુષ્ટનો દેવ સર્જતા :
 'હતો બ્રાહ્મણ ને જાણુ, કલિનો કણ એ હતો;
 નીરે ધોવાઈ કે વર્ષે થયે એ પાપપાવન.
 પુણ્યમહોયોં પછી એહ જન્મશે આવતે ભવે;
 અને બ્રાહ્મણનો શત્રુ થયે બ્રાહ્મણમિત્ર એ :
 ને ગાશે એ મહાઘોષ બ્રાહ્મણગુણની ગીતા.
 કાંટમાં કાંટનો દેવ ધરાને નીર સીંચશે;

વાઘના લેરુઓ એને પૂજશે પૂજ્યભાવથી :
વ્યાઘ્રોનો વ્યાઘ્ર પૂજશે વનોના વ્યાઘ્રમંડળે.
પૂજાયે પાપ પાપીમાં, પુણ્યાણુ પુણ્યને પૂજે.'

વરદાન વદીને એ સ્થાપ્યું સ્થાનક કાંટમાં;
યુગોદ્ધારની હરિએ અર્પી ઉદક-અંજલિ.

'ઉદારા આલના જેવા વિશાળા વનના સમા,
પ્રાહ્મણે સ્મરશે એને અર્પી અર્પી જ અર્ધ્યને.

ને થશે આ ધરાઓ સૌ પ્રહ્લકુંડા કલિયુગે
પ્રહ્લપ્રાહ્મણની નિન્દા એ પાતાળધરા પરમ્;

પડયા, પાતાળ પામ્યા તે, પેખી ના પૃથ્વીયે પછી.
પ્રાહ્મણ પૃથ્વીનું પુણ્ય, જ્ઞાન ને તપ પ્રાહ્મણ.'

પ્રહ્લે કહ્યું : 'પ્રાહ્મણ મુખ માહરું,
પ્રહ્લાંડમાં પ્રાહ્મણ મહારું રૂપ છે;
દુર્ભાંગી કે પ્રાહ્મણશત્રુ હોય, તે
પ્રહ્લાંડનો શત્રુ જ, શત્રુ પ્રહ્લનો.'

અધ્યાય ૫ - દાનભૂલી મહાનગરી

ત્યાં રક્ષત્રા વ્યાઘ્રથી વ્યાઘ્રદેવતા
સ્થાપ્યા ગિરિધેરઘટાળ ગુંડમાં;
ભળાવીને પ્રાહ્મણ પ્રહ્લકુંડને
ગયા હરિ સિન્ધુસરિતમંગલે.

એ પાતાળધરે ઝીલી મહાઘોષની ઘોષણા,
 કલિનિવારણાર્થે ત્હા સ્થાપીને દેવદૈવત,
 સંન્યસી વિશ્વની વાટે, પ્રણામી ગિરિમંડળ
 આલતા ગિરિશે સઘ આલે, શ્રી હૃદિ શૃંગ શા
 વ્રજયોગિનીઓ ગાતી હરિના કાન્ત દીર્ઘનો;
 ટેકરી-ટેકરી-બેઠી ભેગણી ઝીલતી હતી :
 સૂક્તો જગદુદ્ધારણના, ને મત્રો યુગયોગના.
 ભાલરેખે ગડસ્યલો નગેને છે નરત્વના,
 એવા બે સરિતા વચ્ચે શૃંગદ્વય બિલા હતા :
 ધર્મ ને વિક્રમ ઠેરા ભાગ્યના શિખરો મમા.
 દ્વરથી દેખીને લીધા ત્હાનો માર્ગ હરિવર.
 આમન્ત્રે જગયાત્રીને શિખરો જગજ્યોત શાં.
 સિન્ધુ પૂર્વ દિશે ગર્જે ને ભરે સરિતામુખો;
 ઉત્તરે દક્ષિણે વહેતી નદીની ધોરી નાડીઓ :
 મિનારા ભાગ્યના જેવી વચ્ચે બે ટેકરી હતી.
 પૃથ્વીને સરિતાઓને ને ભેતી જળગુડને.
 એક શૃંગે ચ્હડ્યો મંધ, બેઠો જૈ ગિરિછોગલે;
 પાદયો ને વિશાળા એ જગના જગપાટલે.
 સિન્ધુના બાહુના જેવી બે પાસે નદીઓ હતી
 ભરેલા જળધાસોથી પાયમાં નીરના ઝરા;
 વનલક્ષ્મીથી સોહન્તા સમીરોમાં ઝૂલે વનો.
 બિજળા આલની છાયે, પૃથ્વીની દુર્જપાળમા,

તરંગો નાખતો તુંગ સ્હામે સાગર ડાલતો.
 અમ્લોધિનો અંગૂઠો એ ના હતો એ મહોદધિ.
 ને એ ઘેલુડી નદીઓ સખીસંગમ સાધીને
 પિતા પયોધિને હૈયે પુત્રી શી ઉર ઢાળતી.
 હેતથી અર્પતી અદ્યો, પૂજ્ય ને પૂજ્યતા ધરે.
 મંધ સાગરને બાળે, ને પેખે પૃથ્વીડુંગરા;
 ને જીએ સાગરપાળે : હરિ ન્હાળે દિશા દિશા.
 વિલોકે વિશ્વનો કંઠે યુગ દિગ્વિજયે જવા
 સુણી પોકારતી પૃથ્વી, સુણી ડુંગર ખેલતો,
 બાજ્યાં ભવિષ્યનાં ભાવિ ને ભાવિનાય ભાવિને.
 આભ પાછળનાં આભ ઉઘાડયા હરિએ ત્યહાં.
 મહાનગરી મંડાશે અહીં આ નીરને તીરે;
 રત્ને ભરી રત્ન જેવી, ધર્મે ભરેલી ધર્મ શી.
 સન્તાનો નાવ શાં એના ખેડશે પૃથ્વીસાગરો.
 નોકાઓ જૈ નાંગરશે સિન્ધુના ઘાટ ઘાટમાં;
 ઘાટઘાટેથી આવીને નાવો નાગરશે તટે :
 દિશે દિશેથી લાવીને ઠલવાશે અહીં સાગરો.
 દૂધ ને દહીંની છોળો દાન શી છલશે મહા,
 સોનલા રૂપલા રેલો રેલાશે ધર્મઆંગણે.
 દેવનાં દેવરશ્મિ શાં, ઝરન્તા ઉરભાવ શાં,
 તોરણો મોતીહીરાનાં સ્હોશે મદિર મન્દિરે.
 સુંદરી સ્વર્ગસોહન્તી દેવાંગના રૂપે શુભે;

સોના-કગવે રતનાળા નિજ કેશાવળ હોળશે :
 અનિલ ઊડી અલકોમાં પરોવી શગમોતીને.
 ધર્મધીંગા, શસ્ત્રસ્વામી, મન્ત્રજન્ત્રે પ્રવીણ, એ
 નરો-પુરુષાર્થનાં પૂર- પ્રારબ્ધનેય જીતશે.
 વિધિની ને વિધાત્રીની ખીલશે પૃથ્વીમા અહીં.
 ખોલું છું નદીનું ખારું, વિશાળા સિન્ધુદ્વાર શું;
 શ્રીમન્તો ને ધીમન્તો ત્યાં પૃથ્વીના આવશે-જશે.
 યશે મેધાનો મેળાવો દેવો દોભાગ માનશે.
 સાધુ સંન્યાસી ત્યાગીથી સુહાશે પુરમન્દિરો;
 આલ શુકરશે વાતો ફેરવતા ધર્મના ધ્વજો :
 પુરજનોનાં ઉરો જાણે રમન્તાં ધ્રુવમાર્ગમાં.
 રસિકો કીર્તનો ગાશે, મન્દિરો જાંધશે ધની;
 સાધુ જ્ઞાનપીઠે રૂઢશે, તપસ્વી તપશે તપો.
 જ્ઞાનીઓની જ્ઞાનભૂમિ તાપસોની તપોભૂમિ,
 ન્હાળશે આશ્ચર્યનેત્રે સદીઓના શશીરવિ.
 નૃપો યશે પ્રજાબ્હાલા ને પ્રજા નૃપધેલુડી;
 તાપ ઉત્તાપ સન્તાપો મન્ત્રીયરો નિવારશે.
 વર્ષશે શુભની વર્ષા મન્ત્રીઓ કેરી મન્ત્રણા;
 માનવી લણશે કાલ પ્રાકંભી પુરુષાર્થના.
 ડહનાં અને આત્મનાં કલ્યાણોથી ભરી ભરી.
 કલ્યાણનગરી નામે જગે ઝાળખશે જનો :
 બમતાં કલિમાં ધારે ધોંગડ ધર્મદુર્ગ એ.

આ પૃથ્વીનાં પુકારે છે પુણ્યો પ્રારબ્ધપૂર શાં;
 પુણ્યો પાંગરીને એહ મહાપુષ્પો પ્રકુલથે.
 પછી ખરશે-વીખરશે ખીલેલાં પુર-ફૂલડાં.
 ને એ નગરીનો નાશ એ પેલો ડુંગરો ભણે.
 ‘હરિ! એ કેમ? ને શાથી? ભણે ડુંગર મન્ત્ર શા?
 અને મહાનગરી એયે શાથી નથી ચિરંજીવ?’
 પૂછ્યું ત્યાં અકુરે જોઈ ઘોડો ડુંગર ભરમ શો.
 ‘માથે પ્રલય ગાજન્તી નથી સદિ ચિરંજીવ;
 પછી ચિરંજીવ ક્યાંથી કોઈ સન્તાન સદિતું?
 આદિ જેનો, અન્ત તેનો; મૃત્યુ પીધેલ માનવી.
 કાળને બાણ કોરાતું વિશ્વ આ કુરુક્ષેત્ર છે.
 સંહરે પૃથ્વીનાં પુણ્ય ભરમ શો ડુંગરો ભણે.
 કાળનો કપરો મન્ત્ર ‘પટ્ટન સૌહિ દટ્ટન.’
 કલિના કોળિયા થાશે કંઈ કંઈ મહાપુરો;
 જન્મશે, જીવશે, જશે, રાજા, પ્રજા, મહાપ્રજા.
 જશે વસ્તુ, જશે છાયા, ડોલતાં ઓગલાં જશે;
 જશે જન્મ્યું, જશે જગત, તું, હું ને ત્હારી દારિકા.
 ઉદારા રહેશે આજ, સુકાયાં ઝરણાં જશે.
 દાન ધર્મ ભુલાશે ને ધનને મેલ લાગશે;
 ને પછી ધનમેલાં એ મેલા માર્ગે જશે વહી;
 ‘પટ્ટન સૌ દટ્ટન’નો આવશે શાપ ત્યાહરે.
 દાનભૂલી ધનનગરી દિલનાં દાન ભૂલશે,

વર્તમાનની ભાવિની મટીને ભૂતની થશે.
 દ્વંડે છે લક્ષ્મી દીધાથી, આપ્યાથી નવં ઝોસરે;
 તૃણ નીરો, દૂધ દેશે ગુણાળી ગૌરી-ગાવડી.
 ધુવે છે ધનને દાન, દાનથી ધન નિર્મળાં;
 હાથે ચઢુડ્યા ધનમેલ પછીથી હૃદયે ચઢે.
 દાનેશ્વરો સ્વાર્થાલા છે પુણ્યના-પુણ્યપન્થના;
 દાન લેનાર દેવો છે—નાવો સંસારસિન્ધુનાં:
 સન્તો તારણ-તરણી શા તરાવે ને તરે જગે.
 તામસ કુપાત્રે દાન, અપાત્રે દાન રાજસ;
 મુપાત્રે દાન દીધું તે માંડે છે સ્વર્ગની શિલા:
 કણે કણ રથે સેતુ યાત્રીને પ્રહાતીર્થનો.
 ધર્મના ઠેા ધુરન્ધરને જ્ઞાનના ગુણવન્તને,
 તપેશ્વર તપસ્વીને યાજ્ઞિકનેય યજ્ઞના;
 પ્રહાના વૈતાલિકને, અખંડ અગ્નિહોત્રીને,
 શ્રીહરિના દુહોલિયાને ગુરુને ગુરુકુળને;
 આપજો આનન્દાવજો, ઉમંગાવી ઉમંગજો;
 પ્રેરજો, પ્રેરણા પીજો, હુલસાવી હુલાસજો.
 દાનેશો! દેવદીપેત્રુ આપી આનન્દજો સદા.
 અને આ શૃંગને શીર્ષે સ્થાપું છું સ્થાપનાથને;
 સ્થાપીને, પાળી-પોષીને વર્ધાવજો વિધિ સમા.
 મહા સાગરનગરીના થશે સાગરનાથ જો.

પૂછેા મહામેહુલને, ધરિત્રીને,
 'પૂછેા જઈ પાંગરતી વસંતને;
 મુઠ્ઠી ભરી કોદિક કાંઈ આપતાં
 હૈયે હરિ કેરી કૂટે કુવારીઓ.' .

અધ્યાય ૬. સાગરઝાડીઓ

હરિ-સુદામા જ્યહી આવતા-જતા,
 પ્રભામ ને ઉજ્જયિનીની કેડીએ
 તજી, નિધિનીર ઉલ્લંઘીને જતો
 સંઘે લીધો સાગરમાર્ગ પારનો.

‘દેવે જો ન દીધું હોત, કહ્યાંથી હોત દીધા શુ કે ?
 દેવે દીધેલમાથી તો, કૃહાડજે દેવલાગને;
 યાદે છે ડુગર ઝેલું :’ કહ્યું કૃષ્ણે પુકારીને
 કથા થઈ હતી પૂરી, ને સંધ્યા ખીટતી હતી;
 અન્ધારી ઓઢશ કેરાં અન્ધારાં આવતાં જગે.
 જગજન્મોત્રી-વ્યથુન્દા, પેખન્દા દષ્ટિપારણું,
 હરિએ સંઘની વચ્ચે મૂક્યો ત્હાં પ્રશ્ન કાલનો,
 દોઢલા સોઢલા માર્ગો દાખીને તીર્થતીર્થના.
 ‘સુણો સૌ હરિના સન્તો, સુણી સાધુ ! વિચારજો;
 કાલનો તીર્થનો માર્ગ આજે નિર્ધારવો હવે.
 ઊતરવા સહામી પાડે અહીંથી દ્વય માર્ગ છે;
 એક છે આ સ્થળમાર્ગ, બીજો છે જળમાર્ગ આ.

પ્રહ્લાએ પ્રહ્લાંકકુંજે ઠેરી એ તીથ'કેડીઓ.
 પહોણે વનજળો ઝીલી, ગિરિના ઘાટ ઠેરતી,
 ઢાળે છે નિધિમાં નીર ત્રિદેશેથી મહાનદો,
 ખીલીપત્રની રેખાઓ બાણે શંભુશિરે પડી.
 હાથની અંગુલિ જેવી નાળો અનેક છે ત્યહાં;
 આડી આવળી ફહોળે છે ખાડીઓ કેરી ઝાડીઓ.
 ગૂથેલી જળશાખાળું વૃક્ષ આ ઉપમાગર.
 સુહામા આ સ્થળમાર્ગે અવન્તી આવતા-જતા;
 ગુરુકાયે હતો એહ મહારો પંથ પ્રભાસનો;
 ને ગયા'તા સ્વયં ગુરુ એ માર્ગે દેવપત્તને.
 સોદ્યલો છે સ્થળમાર્ગ, દોદ્યલો જળમાર્ગ છે;
 વિચારે ને વહે સંઘ, લેવો માર્ગ ક્રિયો હવે.
 પડયાં છે પૃથ્વી ને પાણી વિસ્તરી તમ સન્મુખે.
 તંબૂરસૂર ઝંકાર્યો પછી સંઘ ઝંકારમાં;
 ને સંઘે મન્ત્રણા માંડી, ફાલુની મન્ત્રણા હતી.
 પછી જોડ્યો મન્ત્રસાર સંઘ સાગરખોલડે:
 'હરિ'છો હોંશિલા; પૃથ્વી બાણેછો પન્થ-પન્થની.
 દારિકાનો સંઘ છે આ સાગરનો સુહાગિયો;
 પૃથ્વીપન્થો બહુ ખેડયા, સાગરપન્થ દાખવો.
 આપે જોડ્યા નદીદારે સંઘ પહેલો પ્રવર્તશે.
 ગંભીરા દો ગૂઢ હાસ્યે બાણુન્દા શા હસ્યા હરિ;
 'પ્રીછું છું સૌરાષ્ટ્રીઓને, કપરા પન્થ ખેડ્યો,

કારમાં કોતરો કોરો, યાડો ભીપણુ લેખડો.
હથે જ્યહાં જળમાર્ગ સ્થળમાર્ગે જયો નહિ.
પોતરા છે સાગરના પ્રાક્રમી છે પયોધિના;
સદા માગરહૈયાળા તરંગરંગરંગીલા.
સાગરે, સાગરપુત્રો ! પૃથ્વીની પાર ઊતરો '
ભાતાં ભર્યાં ભલી ભાતે પાણી મીઠાં ભર્યાં પીવા;
સજી નાવડીઓ સંધે, સાગરે ઝંપલાવિયુઃ
સુદામા-સાહીયનિના મૂકીને માર્ગે કૃષ્ણના
પડી'તી ખાડીઓની ત્હાં વડી ભૂલભુલામણી
ગૂંથેલી અંગુલિઓ શી નાળોની ઝાડીઓ હતીઃ
સજ્જાએ મુજને જાણે પાથરી જળવેલીઓ.
લોંચ લોરિંગનાં ભવ્ય વિકસેલાં મુખો સમાં,
જળભરી ખીણો જેવાં, નદીનાં ત્હાં મુખો હતાં.
કાંઠાઓ ત્હા તાડઝીઆ ને જળો વાસજળના.
સાગરનો મહાસઘ ગયો એ કારમા જળે.
નિધિભુલામણીમાં એ પહેલે પહોરે ભૂલો પડ્યો;
ને મહામાર્ગ મૂકીને ઝુકાવ્યુ આડ માર્ગમાં.
નાળમાંથી નીકળીને ત્હા મગરમચ્છ આખડ્યો.
વળી વળ્યાં સુકાનો ને શઢોને મધ્ય નીરમાં;
ત્હાં બેઠેલું તણાયો તે હિમાદ્રિ દિશનાં પૂરેઃ
વળ્યો ઉત્તરના ઘાટે જળહેલારમાં ચહડી.
એમ મધ્યાહ્નનો મધ્ય આખડી-ખાખડી થયો;

રહડી ત્યહાં ભરતી ભારે વડા અમાસપર્વની :
 ઘેરાતાં'તાં ચહુમેર પાણીનાં ગહ્વરો ગુફા
 ઝાર ધૂધવનો ગજયો, ગજે વ્યાઘ્રો મળી વને;
 છલી માથોડું માથોડું નીરતીર ઉલ્લંઘતો :
 નાવડાં ઊછળ્યાં છેળે પાણીડે વાસજાળ એ.
 છલંગો ભરતાં પાણી ઘેલુડાં હસ્તિભૂથ શાં.
 વાયુ પડી ગયો વાતો, ભીડી પાંખો શઢા તણી;
 ઉછાળા જળના તહોયે હિલોળાતા શમ્યા નહિ.
 નાવિકો ડોલતાં નીરે, સુકાનો કૈંક ભાંગિયાં.
 રઢે ચડી વિધાત્રીને ઓછું કૈંક હશે હજી;
 વાદળાં છલકયાં આલે, મેઘાડંબર છાવયો.
 મેઘનુ માવડું વર્ષ્યું મંદમંદ ઝીણી ઝરે.
 તાપસો સૌ તપશ્વર્યા કરતા મહાજળે ત્યહાં;
 ધૂમે અમાસઅન્ધારાં મધ્યાહ્ને મધ્યનીરમા.
 ઊથેરી નીરની ધારા નીથેરી નીરની ખીણો;
 ખાતો'તો વચમા ઝોલાં સંઘ સાગરિયા તણો.
 નાવડાં જલમાં ડોલે, વિમાનો જેમ વ્યોમમાં.
 ભીંજતાં સાગર છાંટે, ભીંજતાં વાદળીઝણે;
 ભીંજતાં શર્મેની સેડે, ભીંજતા નિધિનૃત્યથી.
 આનન્દતો'તો, ખેડીતો'તો; હેરતો-માણુતો હતો;
 ભય ને અનલે વચ્ચે ખાતો'તો સઘ હેલિયાં.
 સાગર સમીરે શીળો, હરિની કૃત્યી ઉન્હો,

કલિ ને હરિની વચ્ચે . હીંચકે જળપારણે.
 સંઘ-સત્સંગને કાઢે નાવમાં નીર આવિયાં;
 ભરાતાં પાણીડાં ધોધે, ઉલ્લેચે તુંળીઓ ભરી.
 ઉલ્લેચ્યાં ખોળલે એમ જાયે અમાસનાં જળો!
 ‘નાવડાં છે નોરભારે, ચિન્નાભરેલ ચિત્ત છે,’
 બોલ્યો ટંડેલ ટંડોલા : ‘ઠાણવો ભાર નીરમાં.’
 ભરેલાં ભાવથી ભાતાં, પ્રેમથી પાણીડાં ભર્યા,
 જમાડયો ભોજને જોહ, પાયાં પાણી પયોધિને;
 ત્હોયે તપ્યો ન તપોયો અમ્ભોધિ એ અમાસનો.
 ઝાર આવી ઝકારે, ને નદીઓ પૂર ઠાણવે;
 ઘે-ઘે હેલારની હેલે નાવડાં ડાલતાં હતાં
 ધૂધવે સાગર, જેમ સંગ્રામે શંખ વૂગવે.
 ત્રણ-ત્રણ જાળ પાણી ઝાર એ મહડતો તટે.
 ધૂધવે ઘોષ એ, જેવો કલિનો ઘોષ વૂગવે;
 ભૂલ્યો અમાસનું પર્વ, ભાવિને મંઘ ભૂલિયો;
 અજાણ્યો ખાડી ઝાડીનો, અજાણ્યો ઝારનો હતો:
 અજ્ઞાને એ પ્રવેશીને, કલિએ ભૂલવ્યા ભવે.
 છલન્ટા ને મહાજોમ લોઠ એ માળમાળતા
 ખારીલા વમળો ખાતા, ધસન્ટા નાળનાળમાં;
 તેજની ભરતી જેમ શેરી-શેરી મહીં વળે.
 નદીનાં ઝારનાં પૂરે, જોચિન્ટા મેઘ માવઠે,
 ટીધી જળપરીક્ષા, ને નાણુ સોવડ્ડું કાંચન.

હતો સાગરનો સંઘ અફકેક ન્હાની નાવડી.
 હરિ નિધિ તપસ્યા ઝે ન્હાળતા નેહગૌરવે;
 હસી કહે: 'હવે ચાલો આશ્રયે પેલી નાળને.
 નાગરી ભેખડશીષેં શમતું તોફાન ભાળશું.'
 સાહસી સાગરિયાનાં સાહસો જાગિયાં વળી;
 હલેસાં નાવનાં સંઘે વાળ્યા વેળુની નાળમાં:
 પ્રેર્યું ત્હાં હરિએ જેમ સમસ્ત હસ્તહસ્તમાં
 ને પછી હરિનો સંઘ, જર્જરે, જળશોભતો,
 ઘેઠો જૈ અનલે આરે ભવ્ય ભેખડ ભમ્મરે.
 રહડયા અમાસના ઝોઘ પીરે ધીરે જ ઝોસયા;
 ધીરે ધીરે પડી સન્ધ્યા, ઝાર ઝંકારતો શમ્યો.
 પૂઠે ધૂધવતો ઝોટ 'કલિ' 'કલિ' પુકારતો.

ઝારે રહડેલી ભરતી વળી ગઈ,
 પદાવલિ ઝોટની આથડે પડે;
 ને રાત્રિના જેમ તરંગ આવતી,
 જલોર્મિઓ ગૈ ત્યમ ત્હાં શમી જળે.

અધ્યાય ૭ - નર્મદાદર્શન

સંકેલી ભાનુ કિરણાવલિ ગયો,
 ગઈ ઝડી ફેરણુ ફેરણો વીણી,
 જાણે હરિની સ્ફુરી શામળી પ્રભા
 સન્ધ્યા પડી શ્યામલ ઢાળી છાંયડી;
 ને સંઘ સન્ધ્યાપ્રભમાં પડ્યો હતો.

મેઘલી એ હતી સન્ધ્યા ઉજ્જવળી ઘનશામળી;
 આચ્છાદેલું હતું આભ, આચ્છાદેલા જ તારલા.
 નમન્તા ઉરભાવો શી દિશાઓ નમતી હતી
 નહોતો એસરતો એટ, નહોતી એ ભરતી ભરી;
 ભરતીએટનાં પન્થાં સગાન સાગરે હતાં.
 પૃથ્વી સાગરની છેળો પછડાતી પરસ્પર.
 ધીરે ધીરે વિખેરાણી વાવળીઓ નભે રહડી,
 દીપન્તા દિશિમાં ઊભા તારલાઓ ધીરે ધીરે.
 એ ચન્દ્રવંશીઓ કાળે ત્હારે ઊગ્યો ન ચન્દ્રમા.
 ધૂમતું ધૂમણે રિથર મારુંયે વિશ્વમંડળ;
 ધૂમતા ધૂમણે રિથર પેળાયો ધ્રુવ તારલો.
 જિતરું વાયુની પાએ રહડેલું એહ માવડું
 થાકયો-પાકયોહતોસંઘ, વાતા'વાઅનિલોઝીણા;
 મીઠી નીંદરડી ભાંગે આછી આછેરી નીંઝણો.
 સાંભળી વેણ વાયુના ભણુકારા રાત્રિના સુણી,
 રાત્રિ ઉઘાડમાં ગાળી આભના તારલા ગણી.
 ધૂધવતો હતો આવી ઝાર ત્હાં મધરાતનો,
 પુનઃ ધુંકાર કુંકારે ને પ્રચંડ ઘમડથી :
 આળ્યો બાણે કલિપ્રેર્યો જીવતો સંઘ ઘેરવા.
 અન્તરિક્ષની નોળતથી ચાત્રિકો જાગતા હતા;
 સંઘે અવગણ્યો એને, સુણ્યો કે ન-સુણ્યો ગણ્યો.
 ને દીર્ઘ પ્હોરને અન્તે વીતી રાત્રિ અમાસની.

પ્રભાત પ્રભારંગીતું રમન્તું રમ્ય આવિયુ.
 નવલા માસની ગૌર હતી એહ પ્રતિપદા.
 પૃથ્વીપાલવ શાં નીલાં નીરનાં હેલિયાં હતાં;
 મહેલાં કૌરમોતી શાં અગન્તાં જળાભિન્દુડાં.
 પ્રકૃતિ હસતી હસતી જાગી પ્રભાતને પ્રભે.
 નહાયો ધોયો સુકાયો ત્હાં નીરતીરે જ સંઘ એ;
 કરીને હરિની પૂજા સહોયો વૈષ્ણવપુટ્ટી:
 ને આનન્દતો આનંદે હરિના સૌમ્ય હેતમાં.
 ભાતું નહોતું, નીર નહોતાં સંઘ એ એકબ્રહ્માને;
 કીધી પ્રતિપદાએ ત્હાં એકાદશી જ નિર્જળા.
 નિત્યક્રમે પછી ભાખી સહાંજરે ઉદ્ભવે કથા.
 'સાગરપુરીમાં એક સાગર શ્રી સુહામણે.
 સાગર નામ વ્યાપારી સાગરે ખેડતો હતો.
 સહોતો સાગરનો પુત્ર મહદ્ સાગરના ગુણે.
 દિશે દિશે દિગન્તોમાં નૌકાઓ આવતી જતી;
 પ્રબુદ્ધો બુદ્ધિની પાંખે જાય જેમ અનન્તમાં.
 તરતો યોજનો એ, ને નૌકાઓ સાગરે તરે;
 તરણીઓ તરે જાણે વિમાનો વ્યોમમાં ઊડ્યાં.
 નૌકાઓ એની પ્રીછાતી સિન્ધુના ઘાટઘાટમાં.
 મહાનામ મહાભાગ હતો સાગર ધીમતો;
 પ્રારબ્ધ ને પુરુષાર્થ ત્યહાં સંગમ પામતાં.
 હતો સ્વયં મહાનૌકા - ડાલન્તો જળમોરલો.

શૂર સાગરસોહન્તો એકદા મફરે ચ્હડયો;
 નોકાનો કાફલો લેને નોકાના દેશદેશમાં:
 સુકાનો ને શઢો જોલ્યાં, હલ્લેમાં હુલમાવિયાં.
 એ સાગરસફરીએ અખાતો ભૂશિરો દૂંઢયાં;
 ગોધી વળ્યો સિન્ધુસીમા, ભાળ્યાં સેજળને ભૂમિ:
 જોયા નદીઓના ળાશાં, સ્પર્શિયો અરણ્યામુખે.
 ધૃક્ષો વીણી દીધાં, લીધાં વચ્ચો ને ભલીભાતનાં;
 વચ્ચો દીધાં, લીધા ત્હાથી અલંકારો મુદાગિયા:
 આપી આપી અલંકારો લડારો હગલે ભયાં.
 ભરે ને ઠાલવે નાવો, નિર્જરે, લક્ષ્મી સંભરે;
 સોનાં રૂપાં ઝવેરાતો નીરમે નાવનાં થયાં.
 લેતો એ, આપતો જેવું; પ્રારબ્ધ શો પ્રમાણિક.
 વેરે વિભૂતિ પૃથ્વીમા, વીણે પૃથ્વીવિભૂતિઓ;
 મહા બહાણુવટીનુ એ મહાબહાણુવટુ કળ્યું.
 બુદ્ધિ ને સાહસો-એના સંગમે શોભતો હતો.
 શીત કાળે અગ્નિ જેવો ગ્રીષ્મમાં ચારુ ચન્દ્ર શો;
 સૂર્ય શો સંચરે ત્હાં ત્હાં પ્રભાળો પાડતો પ્રભા.
 પ્રીછે ઉદ્ધધિને એમ પ્રીછે એને પ્રબ્ધ પ્રબ્ધ.
 નગરે નગરે પામે માન-સન્માન-આદર;
 ઘાટ ઘાટ મળી એને પૂજે સાગરરાજ શો.
 મહેલો ને ઝૂંપડાં એને ઉઘાડે ળાર આદરે.
 ગજરો ભિજળાં થાય, પ્રભાવી થાય પશુવીઓ;

વળારો ને વણુઝારો એને ભરાય આવવે.
 મેહુલો વરસ્યે જેમ ભરાયે નદ ને સરો.
 જતો જયધ્વજે એહ ગયો દેશવિદેશમાં.
 ભમી ધૂમી ભરતીમાં, ઝંઝાવાતો તરી કરી,
 પછી પાછાં વળ્યાં બહારો દેશ દિશે વિદેશથી :
 વાહણાં શું વળી આવ્યાં યાત્રાથી આઠમાસની.
 શઠો ગરુડ શા જીડે, તારલા ચંભદીવડા;
 આલના અનિલો સંગે ધભઓ ખેલ ખેલતી :
 કહે જાણે દિશાઓને જગે સાગરનો જય.
 ખેડતા ખેડતા આવ્યા એક સાગર બહેણુમાં;
 દાળવતી હતી પન્થો ત્યાં ભૂશિરની અંગુલિ.
 ભાખતી યાત્રીને માર્ગે અનલેના ભયનાં પડયા.
 ક્ષણેક ખલતી પ્રોઢી ઘુદ્ધિ એ ઘુદ્ધિવંતની;
 ક્ષણેક ધર્મને ચૂક્યો ભાગ્યે ક્ષણેક ભૂલવ્યો :
 વિસાચો અનલે આરો, વિસાચો સાધુમાર્ગને.
 મહાખડકના પહાણો છૂખ્યા'તા ત્યાં નિધિનીરે;
 વાગ્યાં એ પહાણનાં ખડ્ગો જતાં માર્ગે અવાવરુ.
 ઢળીને પડી નોકાઓ, બાણો વાગ્યે મૃગો ઢળે.
 પ્રવેશ્યાં પૂર પાણીનાં નોકાનોકાની વાડીમાં;
 ને રત્નાકર રત્નાળો રત્નોનો લોલિયો થયો :
 જગે પડી જળલાધી શ્રીમન્તાઈ શ્રીમન્તની.
 સાધુ સન્ત તપસ્વીનો હતો કાંઠે મહામઠ;

તારતો પંથભૂદ્યાને, દૂળતાને હિગારતો :
 બિભો'તો ટેકરી-શૃંગે ધીંગો તારણના ધ્વજે.
 સાગરસ્નાને આંબ્યા'તા સાધુતાસ્હોત સાધુ ઠેા;
 દીકું દુર્ભાગ્ય, દીઠા શી કીધી ત્હાં શંખધોપણા.
 જાગ્યુ જગ, જાગ્યો સિન્ધુ, જાગી સાધુની સાધુતા.
 ધાર્મ આંબ્યો સાધુસંઘ તપસ્વી તપ ત્યાગીને;
 ગાજ્યે સાધુત્વનો શંખ આવી બિભો મહામઠ :
 જાગ્યાં દુર્ભાગ્ય નોકાનાં, સુભાગ્યથી સજાવવા.
 અડતાં અગ્નિ શા દાઝે, ભર્યાં જો ધનના ઘડા;
 સ્પર્શતાં ડંખતાં તેહ અવેરાતો ખલે ધર્યા :
 ચક્ષુના અગ્નિને જેમ યાસિકો આદરે વહે.
 સેવાયજ સમો જોહ હતો સાધુત્વનો મઠ.
 ભાગીતૂટી નોકાઓને સમારી શોભતી સજી;
 જમાડ્યા ભૂખભાગી, ને તર્પિયા આત્મતૃપ્ત સૌ:
 ને ફરકાવ્યા કૂવાથલે સાધુત્વના મહાધ્વજે.
 અને જોહ સાધુરાજ વધા સાગરરાજને :
 'પ્રભુતા પથ મા ભૂલો, સાધુમાર્ગો મ વીસરો;
 પ્રભુતા પુણ્ય માર્ગો છે નગરે સજમાર્ગ શા.
 વસે અવાવરે માર્ગે કલિસેના કુબુદ્ધિણી.
 જગ સૌયે નથી સિહો, વનોમાં વનરાજ ઠેા;
 ઠેારલે મિહ હો તેહ નવી ઠેડી જગે વને.
 વિચરે સૌ ગ્રહો માર્ગ; ન માર્ગો ધૂમકેતુને.'

ઘડીની એ હતી છાયા, ઘડીની વાદળી હતી;
 પ્રકાશ્યો પ્રોજ્જવળ પાછો ભાનુ સાગરખુદ્ધિનો.
 વન્ધો એ સાધુમતોને વન્ધો મંદિરદેવને;
 સંચરી ચક્ષુવેદિએ નોકાઓ બે, ધરી ભરી.
 છલકી સાગર જેવો સાગર સાગરે ગયો;
 વળ્યો કલ્યાણને માગે, પામ્યો કલ્યાણ કોડીલાં '
 ડંખતી બોલડે-બોલે, શારતી શબ્દ શબ્દથી,
 હિમથીયે હિમાળા શી યોગી ઉદ્ધવની કથા.
 પડી એ સંઘને શીષે પુષ્પને કુંજ હિમ શી.
 આલને આંખ પીતી, તે ઢળી'તી ધરણીતલે,
 સ્વસંઘમાં ન દીઠેલું દીઠું ત્હાં દીનવત્તલે.
 વીરબોલે ગિરદાવ્યા 'સિંહો સાગરના' કહી;
 શ્રી હરિએ હુલસાવ્યા 'વિજેતા વિધિના' વદી.
 'ધીર છો અનલેવાસી, આશાઆજેલ આંખડી;
 મોઘલે દોઘલે પ્રાયઃ આત્મા આનંદમાં રમે.
 સન્ત છો હરિના, ને છો પ્રકુલ્યાં પુષ્પ પૃથ્વીનાં.
 સાગર છે ત્હમારો, ને ત્હમે સાગરના જ છો;
 ખેડજો સાધુત્તવણી સાહસો ભરસાગરે.
 અને અહીં યથે તીર્થ, યંભાવયેય સિન્ધુને.
 પાડે કે સાગરે ચીલા? કોરે કે વાટ વાયુમાં?
 સંચરો; સંચરતાં મા ભૂલશે ધ્રુવ તારલો.'
 આનન્ધો સંઘ હુલ્લાસ્યો હરિના મંદ હારયથી;

સાગરનો જ્યોત્સાર ઉચ્ચથાં જળતાપસો.
 એ ઉપવાસી સંધે ત્હાં કીધું જાગ્રણુ; ને પછી
 રમન્તી રૂમઝૂમન્તી વીતી રાત્રી સુખાળવી.
 જતી પ્રતિપદા અસ્તે, જીજની બેસતી પળે,
 ત્હારેસંધગિઠચો, જાગ્યોનાવડીઓ સજી, રહકે
 પ્રવૃત્તિની પાવડીએ, હરિની પ્રેરણા પીને.
 પ્રભાતને ખેડોરે જ્યોત્સારે વારિઓ વળતાં હતાં,
 ઓટનાં ઓસર્યાં બેઠેણે ઝુકાવ્યાં નાવ નીરમાં.
 ધીરા ધીરા વાયુ વાયા, ધીરની ધીર ભિમિ શા;
 મન્દ મન્દ વહે નીર, નીર હિન્ડોલના સમાં.
 પ્રકુલ્લયાં સાગરે પશો ? કે જોલી પાંખડી જળે ?
 પાખો ઉઘાડી નોકાઓ બેઠેતી'તી હંસીઓ સમી.
 નાળો મૂકી, જાળો મૂકી, મૂકિયાં ખાડીખાળડાં;
 ગયો એ તરતો સંધ વિશાળાં જળપૂરમાં :
 તરે, જેવા રાજહંસો તરે માનસરોવરે.
 ત્હાં તો આંખડને આરે, ઢળન્તી આલકેરમાં,
 દીઠી પછી હરિસંધે નર્મદા નર્મદાયિની.
 આથે આથે પૃથ્વીપાળે, લપ્પાતાં ઝાડીઝુંડમાં,
 મનોહારી નર્મદાનાં નીખ્યાં નીર મનોહરાં.

પૃથ્વીની શું અગુલિ ઠોક નિર્ઝરે ?
 કે વાદળીઓની ઢળે પરંપરા ?
 જાણે પ્રગલ્ભા પ્રભ દોળતી વહે :
 સુધાનો સેરો સમ નર્મદા હતી;
 ને આલનાં અંબર ઓઢી મ્હાલતી.

અધ્યાય ૮ - પાતાળસ્વામીનો દેશ

તેજસ્વી સોનાતરુથી શીંગાળવી,
 ઝંકારતી ઝાંઝરીઓ તરગની,
 ને પૃથ્વીનાં નીર વહન્તી ચોલના,
 રેવા ઝરન્તી'તી સસુદ્રધેનુ શી

હીલુકા હીરની કોરે મેઘલી ચૂંદડી ઢળે,
 ઢોળાતી વનહારોમાં સોહંતી એવી નર્મદા.
 પી અમરેશના પાણી મહાવનો ચરી ભરી
 આવતા પૂર એ, બાણે પૃથ્વીની દ્વધ-શેડ કો.
 દ્વધલા ઢળતાં નીર છિડાટ સાગરકંઠમાં.
 વનહીલા પ્રભા ઝીલી ઝરે ચન્દનીના ઝરા,
 ને નીલી ંહે પછી જ્યોત્સ્ના, એવા નીલાહતાનીરઃ
 વનોના નીલમેથી શુ નીલમસેર નિર્ઝરી!
 અખૂટ જળના ઓધ, ને અખૂટ ઉઠારતા,
 અખૂટ ઉગના ભાવે ઢોળાતા ધરણીપટેઃ
 મહાભાવ મહારાણી વહતી પૃથ્વી તર્પવા.
 હરિને આવતા પેળી, હવે સતકારવા હરિ,
 હરિને રગ રગેલી, આવતી હરિધેલડી.
 આનન્દનાં પૂર જેવી જગે આનન્દતી જતી
 નિર્મળી નર્મદા હીઠી બે પાળો ઠેરી પાંખમાઃ
 અધૂરી, વિધૂરી; તહોયે પૂર્ણાનન્દસ્વરૂપિણી.

સંઘે કીધો જયોઆર, ઘોષ જો જૈ પડયો જળે.
 પછી ભરતીની વાટ જુઓ ને ગાય કીર્તનો;
 નીરમાં નભ ન્હાળે, ને કિલ્લોલે કેલિ પ્રહ્લની.
 એક પા કીર્તનનાદ, એક પા નીરમર્મરો,
 મધ્યે મંદ તરંગોને હિન્ડોળે હીંચતા હરિ,
 કરી સાગરની શય્યા, પૃથ્વીના પટમાં પરમ.
 ડાલાવ્યો અનિલે ગેળી નર્મદાનો જૂલો જૂલો.
 સંઘે કીધાં નાવન્ત્રાન મધ્યાહ્ને મધ્ય બહેણમાં;
 ઘોયાં માધુર્યથી ઝગો, ભર્યાં માધુર્યથી ઉરો.
 મધુરી ફારમો ફારી મહેકી સંઘની માધુરી.
 મધ્યાહ્નોત્તર છાયાઓ ઢળી, ને વાયુ નીકળ્યા;
 મહાકાવ્યો શબ્દ, ને ચાટ્યાં નીરનાં મૂળ શોધવા :
 તરવોનો તરવાવબોધ હતો તાપસધર્મ જો.
 અર્ધા યોજનનું પહારું, યોજનો લાંબી ઝાડીઓ;
 બહેતી નાવડીઓ બાણે હંસીઓ નીલ અંજરો.
 શોધતી આંખડીઓ સૌ પૃથ્વીનાં મૂળ પૂર્વમાં.
 નાવને બહેણ થંભાવે, ધપાવે ભરતીપૂર;
 પ્રારબ્ધ દ્વાર લીઠે તે હરિ બાણે ઉઘાડતા.
 જનતાના જયોઆરે ખૂલતી ગેળની ગુફા.
 ભગમણે જતો સંઘ, પૃથ્વી આયમણે જતી;
 એક અસ્તાચળે બાય, અન્ય તો ઉદયાચળે :
 એમ વિલોલ લોકલોક ડાલે છે ઉદયાસ્તમાં.

જાંચા આરે વૃક્ષરાજો જિભાં'તા ચોધરાજ શા;
 ને નીચે પાળના ઢાળે પાથરો યશવેલીઓ.'
 કીર્તિના લગતી લેખો જળે ને જગવેશુમા.
 ભંડાર પૃથ્વીના જેવાં ભરેલા એતરે હતાં;
 સૂર્યના કિરણજૂલે પખેરુ જૂલતાં મહાં;
 ધીરે ધીરે જ ધીમન્તાં યાત્રી જેમ ગિરિ મહડે,
 પગલે પગલુ માંડી ધીરે ધીરે મહડ્યાં નીરઃ
 જાળે ઉચ્ચરતાં પાણી 'ધીર થા' 'ધર્મવીર થા.'
 લોલતાં દહેરિયાં લહેકે સન્તો કેરી સુવાસ શાં;
 નાવો ડોલે મન્દ મન્દ થાકેલા પથિકો સમાં.
 મોરલા નાચતા કચ્છાંક, કોકિલા કચ્છાંક બોલતી;
 અને અનિલોના પંખે ઘટાળ્યો ધૂમતી મૃદ.
 મીઠા કેા સ્વપ્નના જેવું વહતું વિશ્વદર્શન.
 એમ રસ્તે જતાં આઠ્યા કચ્છેા લ્હાલગુકચ્છના;
 આઘે મંદિર ને ધાટ દીઠાં દશાશ્વમેઘનાં;
 ઘેરાં ઘેરાં ગોરંભતાં ભરે ભીપણતા ભવે.
 જાળિનો-ભૃગુનો બાળ્યો દાનવોનો પ્રદેશ એ.
 કોતરેલા કોતરેની, હરિના અરિવામ શી,
 ભાઠાંઓની ભયકારી જિભી'તી લ્હાં પરંપરા.
 ન્હોતાં માનવ શાં મીઠાં ન્હોતાં દેદીમ દેવ શાં;
 હતાં પાતાળસ્વામીનાં પાતાળી પ્રોઢ કોતરે.
 દિપ્તિની આંખડી શી શુદ્ધા કેા મધ્યમાં હતી;

ગલિ-ગલિગુરુ કેરાં મહીં સંભારણાં હતાં.
 ત્હોયે એ હરિને બહાલો દેશ પ્રહલાદ-પૌત્રનો.
 'પાર્થ ! પેલા નદીઘાટે છળ્યો'તો છળને છળે.'
 પેખી એ નર્મદાતીર, પેખી એ કોતરા ધરા,
 હરિને પૂર્વસ્મરણો જાગ્યા ચીતેલ સ્વપ્ન શાં.
 'અધ્રેક કોતર કોરી, અધ્રેક એહ કોતરે,
 દશાશ્વમેઘ દીધો'તો દાનવરાજના કળે
 ત્હાં દાનવને દેવોનું જીતવું'તું સિદ્ધામન;
 એને દેવ થવું નહોતું, લેવું'તું પદ દેવનું,
 ત્હા તો કોતુક દેવોનું દાનવોને છળી ગયું
 બ્રહ્મતિયા વાગને આવી ધારી વિરાટની અટા;
 અન્તરિક્ષ ભરી આપું માખી લોધા ત્રિલોકને.
 વણધોયો અણબૂંસ્યો, પત્રે અક્ષર કેા પડે,
 પડયું છે વક્ષસ્થળમા મ્હને આ ભૂગુલાછન.
 જીડેરુ જોયુ જાઠામાં, પાથરી ગલિલોમમા,
 પાથે પાતાળસ્વામીની પડેલો પેખી છાયડી.
 નિર્મળા નદીતાં નીર, મીઠા ચક્ષુમનોહરાં;
 કાલિન્દીની ધરા જેવા વાંધાં બહેણુ ભયકર.
 પૂર્વની દાનવતા એ કાળે ડેંક ભૂમી હતી,
 પશુતા-પાર્થિવતાની છાયાઓ ત્હોય ત્હા હતી.
 હરિના પગલા આજે ધોવા એહ થયાં ત્હાં.
 ભરાતી ઠલવાતી'તી નૌકાઓ ત્હા સ્થળે સ્થળે;

જગતે સંચરવાને જગની યાત્રિણી સમી.
જલોર્મિમાં જાય-આવે વનશ્રીની વિભૂતિઓ.

મેહુલાની વાદળીઓ સંચરે છે દિશેદિશે,
એમ સંચરતી વિશ્વે નૌકાઓ ભૂશુકચની:

વિરાટનાં પીંછ જેવી મહામાર્ગે વિરાટને.
ભરે ભરી ભરી પૃથ્વી, ભર્યાં સાગર ઠાલવે;

ઠંડુએ પૃથ્વી પાર્થિવોમાં આબનાં આબ્રણો કરો.
એના દીપકની જ્યોતો દીપાવે દેહમેહને.

પ્રજા-પ્રજના પેખાતા નેજાઓ નાવખુંડમાં;
દિશે દિશેથી આવન્તા નાવિકો દેશદેશના;

અર્પતા સૌ અર્ધ્ય સાથે જલિઓ જલિરાયને.
મન્દિરે મન્દિરે જિઠે ધ્વજો પાતાળનાથના;

મન્દિરે મન્દિરે યાત્રી જલિ રાજાની આરતી.
નહોનો એ હરિનો દેશ, હરિનો અરિદેશ એ

કલિજન્ધુ જલિરાજ દાનવશુર શુકનો;
ગયા દાનવતા ધોવા હરિ દાનવદેશમાં.

હિંચાનીચા આબલ-કોરતા તટો,
ને માંહી અન્ધારમુખાળ ઠોતરો;
ઠાળાં કરાળાં જ, જગત-ભયાનકઃ
અસુરનાં શુ શિખિરો ઊભાં જગે!

અધ્યાય ૯ - શુકાચાર્ય-અંબદાય

અન્ધાર ને તેજ પ્રગ્ઠ પાથર્યા,
સત્યો-અસત્યો ઢગલે ઢલ્યાં જગે;
જળાં ગુંથાયાં ગૂઢ પાપપુણ્યનાં;
અહુ દીધાં પારખવા જગત્પ્રભા.

છલ્નતો જળની છાળે આવિયો હરિમંધ ત્હાં,
નહાળી કેા નિર્મળો આરો નાવિકે નાવ નાંગર્યા.
ઠહેતી હતી ભયે હેયે નર્મદા નીરપદ્મણી.
નહાયાં ધોયાં નદીનીરે, દેહાત્મે નિર્મળાં થયા;
થાક ટાળ્યા, જોમ પાયા નર્મદાનાં અમીજળે.
તરગો મેઘરંગીલા, નીરમાં વીજળી રમે.
ભાતભાત રસો રાધ્યા તપતાપસ શોભતા;
હરિએ પારણા કીધા જમાડી પાત્રીસધને;
અને પછી હરિસંઘ નીસયો દેવદર્શને.
રહ્યો-પાશ્વમને ગોમે ળીજની કાતડી પડી.
નોકાઓ હેલિયાં લેતી સાગર-ઉર-નીરમાં
વાયુ શું કરતા વાતો વાવટા ઊડતા વડા.
વનો કેરી વનશ્રીની વળાવીને વિભૂતિઓ
ઢાળતા સાગરો આવી નર્મદા ઘાટઘાટમાં;
સોહે સપત્તિસોહાગો અર્થના ને અનર્થના.
એ ભૃગકચ્છના કચ્છે હતા દિજો દિજોત્તમ;

વેદપાઠી, જ્ઞાનજેતા, જગતા જ્યોતિઓ સમા
 એ ભૃગુકચ્છના કચ્છે સ્હોતા વિગ્રો વિદ્યુપ્રભે;
 યજ્ઞયાગી, તપધારી, વેદવિદ્યાવિશારદ,
 એ ભૃગુકચ્છના કચ્છે વ્યોમગામી હતા વડા,
 જ્યોતિષી જગતા વાંચે ભવિષ્યો કાળકાળના.
 સાગરસફરી વૈશ્યો રહુકે તરગને તૂરી;
 લળોપતિ કોટચધ્રીશો ગાજે નેનળ નોળતે.
 ધીર, ગમ્ભીર, ધર્માત્મા, નીતિવેત્તા, ધનુર્ધર,
 ક્ષત્રિયો ધર્મરક્ષાએ અર્પેતા પ્રાણ પાણી શા.
 મહાદાની, મહાધર્મી, મેધાવી એ તપેશ્વરો
 કેા કાળે દાનવસંગે થયા'તા દેવ દાનવી.
 વિસારીને વેદમન્ત્રો, વિસારી ભર્ગ ભાનુના,
 કૃષ્ણ ચતુર્દશી કેરા પડયા'તા જન્ત્ર તંત્રમાં;
 આત્માના અમીને છાડી પીતા'તા જગમોહિની.
 છાંડીને છટકારીને દેવગુરુ બૃહસ્પતિ
 થયા'તા શુક્રાચાર્યોના શિષ્યો અને જિપાસકો.
 દરજોમાં કચ્છને તીરે હતું ત્હાં એક મન્દિર,
 કાળી કાળી લેખડોમા ભૂખરી ભાત પાડતું.
 અને આયંમન્ધ્યાનાં એ ભૂખરાં તેજનાં નીરે
 ધનપાટે ઝોલા ખાતો જીડતો એક તારલો.
 ન ન્હાતા નર્મદાનીરે, ન્હાતા મહન્ત કચ્છમાં.
 દારમાં દીપમાળા ને શિખરે જગદીવડો

ઊજળી ગીજનાં આછાં અન્ધારાં દાખતાં હતાં.
 હેયાનીતરતા ભાવે ગયો ત્હાં સંઘ દર્શને.
 ત્રાંણાની લોહની માંડી પાયરી પ્રેમથી ચ્હડયાં;
 મહા કોતુકને ફીકું ત્હાં તો મનિરમંગળે.
 દેવના મણિના જેવી મીઠીને એક આંખડી
 જે અંખાળા એક આખે કરે ત્હા દેવદર્શન!
 ઊધી પૂતળીએ વાંચે વેદને ધર્મશાસ્ત્રને.
 કલિનો એ કલિ ન્હાળી ઉચ્ચયાં ચોગી ઉદ્ધવઃ
 'પ્રાદ્યલો હો પ્રદ્યવંશી ! દિલે રે હો દિલેત્તમ !
 દીધાં ચારે દિશે જોવા દિલેને ચાર લોચનાં;
 તો પછી આ એક આંખે કાં કરે દેવદર્શન ?'
 મહામહન્તના શિષ્ય બોલ્યા ત્હાં શિષ્યવાણથી :
 'મૂર્ચ એક, ચન્દ્ર એક; એકચક્ષુ અહર્નિશા;
 જગતે એક ચક્ષુનો અમારો સંપ્રદાય છે:
 શુકાચાર્ય સંપ્રદાય, શુકાચાર્ય જ સ્થાપિયો.
 શુરગૌરવના અર્થે લોપિયે એક લોચન.
 તહમારે પુણ્ય ને પાપ—દ્વિધાભાવ દયામણો;
 એક આખે જગત્ જોતા અમે એકત્વમાં રહું'
 'વિપ્રો ! છે વડીલો મહારા, પૂજ્ય છે પિતૃગોત્રથી;
 વન્હું છું, માંમળો વેણુ : ' વદા ઉદ્ધવ વિનતિ.
 'પ્રદ્યાળુએ પ્રાદ્યલોને વેદ અર્પી કહ્યું હતું :
 વેદનાં ચાર ચક્ષુથી પ્રાદ્યલો ! વિશ્વ ન્હાળજે !

ચાર-ચાર યુગોમાં, ને ચાર ચાર દિશે ઊભી.
 શોભે પ્રાદ્યક્ષને એમ, અર્પે આ અર્ધ્ય દેવને;
 દેવાધિદેવનાં સ્થાપો મન્દિરો ઘાટઘાટમાં.
 ઉદ્ધવે શંખ પૂર્યો, ને હરિએ કીધ આરતી;
 એકઅંખાળ મૂર્તિને પ્રગટયાં ચાર ચક્ષુઓ.
 કરમાં ચાર વેદો, ને ચક્ષુઓ યુગેયુગ.
 અને કૃપાનિધિ કૃષ્ણે ભરી ભાવોર્મિઓ ઢળી
 'દાનેશ્વરી' કહી પૂરી કર્ણ રાજની બેલડી.
 તે તિથિથી ભૃગુકચ્છે હતુપૂજન આથમ્યું;
 તે તિથિથી ચાર ચક્ષુ એકઅંખાળને થયાં.
 લોચે પડી હશે કચ્છાંક છાયાઓ કોંક પૂર્વની.
 ઘાટે ઘાટે સંઘ ધૂમ્યો ફેરે ફેરે દીવા કયાં;
 આરતી ભાવજ્યોતિ ત્હાં કીધી મન્દિર મન્દિરે.
 ને ગાળી બાગૃતિઓએ રાત્રિ તારકઉલ્લસવળી.
 એ રાત્રિમાં જન્ત્રતન્ત્રો ઉપારયા કોંક તાન્ત્રિકે;
 પાતાળના પૂજનીયો નહોતયાં પૃથ્વીતીર્થમાં.
 અને ત્હાં અકુરે પૃથ્વ્યું: 'આ શું કૌતુક છે? હરિ!
 એક અંખાળનો પન્થ - આસુરી મંત્રદાય શો?
 'પૂર્વે અસુરને એક હતો પુત્ર હરિભયો;
 પવિત્ર પુણ્યનું પુણ્ય, ને ઝરો પ્રેમભક્તિનો:
 પૂર્વોપનારની વાતો હરિ ફેરે, સંઘ સાંભળે.
 'વપો વીત્યે પછી તો એ હરિઝરો ઝરી ગયો;

વંશવેલે વસી આવી પાછી આમુરી ભાવના
 ઘેરી લીધો કામકામી વિગ્રોએ, વાસના વધી.
 પછી પ્રહ્લાદના પોત્રે વાડવોનાં યશોગીતે,
 આરમ્ભ્યા યજ્ઞ, લેવાને સ્વર્ગીઓનું સિંહાસન.
 ગુણી ગંભીરતાવાળા થવું નહોતું ગુણુશ્રીથી;
 વડાં કીર્તિકીર્તનોથી ઇન્દ્ર શા ઓપવું હતું.
 પ્રુણ ને તપ પરવાર્યા, પોકારો દાનવી પડ્યા;
 પ્રાહ્લણે પ્રહ્લને ભૂત્યા : લીધો મ્હે અવતાર ત્હાં.
 પ્રહ્લણટુકના રૂપે માગિયું યજ્ઞદાન જૈ.
 રહ્યા રાજવટે રાજન, આચાર્યે અવમાનિયું;
 બેઠા કળશની નાળે, રોધ્યું મંકલપત્નીરને.
 પોતાનું આપવું નહોતું, પરાયુએ અપાયુ ના.
 નિજના પ્રાણને અર્પે પરાથે એ નરોત્તમ;
 અર્પે છે અન્ય કેા એયે ના સહે, એ નરાધમ.
 બહુકે ગમતાં લીધી યજ્ઞના દર્ભની સળી;
 ને પરાવી નાજ્યે, તો ધારા શોણિતની પડી.
 એમ એ દાનરોધન્ટા ગુરુની કૂટી આંખડી.
 પછી પ્રાહ્લણુશિષ્યોએ ગાયાં છે કીર્તકીર્તનો;
 પ્રવર્તાવ્યો સંપ્રદાય એક અંખાળનાથનો.
 આમુરી અવની રોજ્યો, ગુરુના યશગીતનો.
 તહાય એહ મ્હનેન્હાલો મ્હારા પ્રહ્લાદપોત્રનો.
 ‘ધન્ય, હરિ! ધન્ય છો કે અરિ આચાર્ય ઉદ્ધવાં;

અર્પી આજે ચાર ચણે એક અખાળનાથને
 ઉધાડ્યાં મુક્તિના દ્વાર એને ને સપ્રદાયને;
 આનન્દશે અવની, ને હર્ષદા નર્મદા થશે.
 દાનવોના દેશમાયે પુણ્યના ક્રીધ પ્રોક્ષણ.
 પાર્થ! આ ભૃગુના પુત્રો યુગો અસ્તોન્મે ગયે,
 તજી હાસો ઉપહામો પ્રહ્મના પ્રહ્મમાર્ગના,
 આવશે પ્રહ્મને માર્ગે પ્રાયશ્ચિત્તો કરી મહા.
 અને એ આવશે યુગે વિપ્રો વેદવિદો થશે;
 થશે પ્રાહ્મણ પ્રહ્મજ્ઞો યાજ્ઞિજ્ઞે લોકચરના.
 પછી પ્રહ્મર્ષિ દેવર્ષિ શાશ્વત્તા પ્રમાણશે;
 વન્દશે જ્ઞાની ધ્યાની, ને વંદશે જ મુમુક્ષુઓ.
 આધે આધે અને અન્તે એવોયે યુગ આવશે.
 જન્હારે પાછા ભૃગોકચ્છો સ્વચ્છસ્છોયે યયધ્વજે.
 કિતરી ૨૪ની એમ વાર્તાલાપે શુભાશિષે;
 પ્રાતની રમરો ફૂટી દિનમુખે દિનેશની.
 ત્હાં ન્હાળી મધના નેણે નીરમા નારીવેલડી;
 લાજે આચાર્યની વિદ્યા હિલોળા ખાય નીરમાં.
 જતી ત્હાં પાણીનાં પૂડે તરન્તી જળમુંદગી;
 છોડતી છળીલાં બાણો અગચાપે ચ્છડાવીને,
 લાજે પશ્ચિમના આલે ણી૪ની કાતળી પડી.
 હજેરા શું હજેરખાં લેતી, ઉછાળે હસ્તપાંખડી;
 દાખે જગજનતાને જગત્ આમ છતાય છે.

નર્મદાનાં નેણલાં શી પગની પૂતળી હતી.
રહવારે સેજળ પૂરે સંઘે નાવડીઓ સજી;
ને શઢો વાયુપંખાળા ઊડતા પાલવો સમા.
રહડયો પૂરે હરિસંઘ મીઠડાં જળ ઝીલતો.

ત્હાં દીઠ તેજોજન્મળ ઘાટ ગૌરવી,
પ્રાચીન, પ્રાચીન પરેશધામ શો;
એ ઘાટનાં ગૌરવમાં, ગુણશ્રીમાં;
પડાવ દીધો શુચિ નર્મદાતટે.

અધ્યાય ૧૦ - સત્યભામાનો સન્દેશો

વિવાપ ના હોત, ન હોત અશ્રુયે,
ન હોત કેા વીજળ આવતી-જતી,
સંદેશડાયે હત જો ન રનેહના,
નૃલોકમાં તો શુંય થાત રનેહીનું?

પડવે પ્રીતમજીની પ્રીતો

ઠે હરિ! મ્હને સાંભરે રે લોલ;
સાંભરે બહાલમજીનાં વેણાં,
ને નેણલાં નીતરે રે લોલ.

પડી'તી મધ્યરાત્રિની ઝાલરો ગાઠ જૂલતી;
રહડયું'તું રાસચક્રાવે સંઘનું સારું રાવણું;
બોલડા આભદ્રેડન્તા નાંખતું આભમંડળે.
હરિએ સાંભળ્યા શબ્દો પળે પળુંકુટિરમાં;

થયું, દેવાંગના બોલી પ્રેમની પ્રેમધેલુડી.
 આવિયા આલલી છાંચે, નીરખ્યો રાસ ધૂમતો;
 ભાવપૂતળીઓ જાણે રહી'તી રંગધૂમણે.
 કદળીપાનના જેવાં અંબરો લીડતાં હતાં.
 આગન્ટુક કેા ગાતો'તો દાઝ દાઝેલ દિલની.
 મહાવિહિણી જાણે કેા હૈયું ઢાળે વિયોગિણી.
 ઝીલતાં રુકિમણી-ભદ્રા, ઝીલતી પ્રજયોગિની.
 નીરધિમાં જઈને ત્હાં પાવલે પ્રેમકેામળા,
 'ઉદ્ભવ! ખેલ શો માંડ્યો?' અભણ્યાશાપૂછેહરિ.
 હૈયાને દ્રાવ હેલન્ટા તરંગો માંહી હેલતા,
 નર્મદાના નર્મ મર્મે ઉદ્ભવ ઉત્સાહ નિર્ઝયોઃ
 'વિરહી દ્યારિકાઓથી આવ્યા છે એક દૂત આ;
 રાજ્યશ્રી સત્યભામાનો સન્દેશો કેંક લાવિયા.
 ગીત એહ ગિલાવે છે રાજમહિપીનું રચ્યું;
 તારલીઓ' સમી ધૂમી ઝીલે છે અંધ-મુંદરીઃ
 નર્મદાના તરંગો શી તરંગાવળમાં રમે.'
 બેઠા વેલડને જૂલે હૈયે હીંચકતા હરિ;
 આરૂઢયા અન્ય સૌ જઈને વૃક્ષોની ડાળડાળમાંઃ
 કલ્લોલો કોયલો કેરા જાણે મુષ્ણન્ત મોરલા.
 રાસ જામ્યો નીરપીરે સરિતા મુષ્ણતી જતી.

પડવે પ્રીતમજીની પ્રીતો રે

કે હરિ! મહને સાંભરે રે લોલ;
સાંભરે ન્હાલમજીનાં વેણાં,
ને નેણલાં નીતરે રે લોલ।

બીજે શુદ્ધ શુદ્ધ વીસરે નાર,

કાળજી સાર્યા કેશમાં રે લોલ;
ભૂલમાં કુંકુમ ભરિયાં નેણે,
દ્વંદ્વ રમણેશમાં રે લોલ.

ત્રીજે ત્રિભુવન સૂનાં સાવ

-આ ભરી ભરી મેદિની રે લોલ;
ઊલટયા મહાજળભરિયા મેઘ,
કે વીજળી વિચ્છેદની રે લોલ.

ચોથે ચતુરસ હસતો ચન્દો,

હરિનું હતું ન્હોતરું રે લોલ;
વચમાં વાદળ ચા દરિયાવો,
કે કેમ પાર ઊતરું રે લોલ?

પાંચમે પુણ્ય ન પહોંચે મહારાં,

કોયલ બોલાવતી રે લોલ;
હો, અહિયર! આઘે-આઘેનાએ આરા,
ને ભરતી ડાલતી રે લોલ.

છઠ્ઠે છળિલાજીએ છાંડયાં,

ન્હાલમ વનમાં ગયાં રે લોલ;

જળતી ઝૂરતી મૂકે નારી

એ દિલમા હશે દયા રે લોલ?

સાતમે સલૂણાના પડયા સ્વપ્ના-

કે હરિવર આવિયા રે લોલ,

આઠમે મસ્તકે બેઠો ચન્દ્ર,

કે પોયણા ખીલતાં રે લોલ.

નાગે-નાગે સહિયર! અધૂર કોક,

ને નાગે હરિ! ઝોરતા રે લોલ;

નોમે નન્દલવન અવતાર

કે લીધ અમ કારણે રે લોલ.

હરિવર! અઢળક ઢાળું ઉર,

ને નાઉ ત્હારે વારણે રે લોલ,

દશમે, 'પ્રીતમ' 'પ્રીતમ' પુકારતી,

એ બૂલી બોલ સારિકા રે લોલ.

હરિ! ત્હારે મંદિરિયે સૂનકાર,

ને સૂની ત્હારી દારિકા રે લોલ;

આવી-આવી એકાદશી અલબેલી,

કે બોલ પડે ગીતના રે લોલ.

હો! જળતી જ્યોત શાં જાગણ મ્હારે

કે માઝમ રાતના રે લોલ;

દ્વાદશી લેગી, હો યુગના યુગેશ,

કે કાલ કેવી જશે રે લોલ?

પૂછશું-પૂછશું એ પારેવડીને,
પારેવડું પરદેગ હશે રે લોલ;
તેરશે તીરથ-તીરથના દેવો !

તમ દ્ધેરિયે દીવા કરું રે લોલ.

આવે એ મનના મહેમાન મહેલે;
ને આવે તો હૈયે પૂરું રે લોલ;
ઘોદશે ચતુરા ઉરનો મયૂર
કલા કરી નાચતો રે લોલ.

‘હરિવર’ ‘હરિવર’ કરી ટહુકારા
ઠે આલ ફાડી નાખતો રે લોલ;
અને પછી જિગિયો પૂનમચન્દ્ર
દ્ધેરખડે ટહેરતો રે લોલ.

મનુકુલે ઘેર ઘેર ઉત્તમ થાયે
ને પૃથ્વીમાને વેરતો રે લોલ;
અમાગે આતમ પાડે પુકાગે
હરિવરને હેરતો રે લોલ.

શમ્યા કદ્યોલના બોલ, સ્ફુલિંગો ઉર્જાળના;
ઊડન્તો શબ્દની પાળે શમ્યો શસ અનન્તમાં :
ને રમી રહી આનન્દે નર્મદા નેહલેલડી.
મહિપી સ્નેહ-સંદેશે દાઝતો દ્રવતો પછી
હરિબૂલે ગયો દ્વત, ને કીધી પાવવન્દના :
મુનિ શો મોન જીણીને ઉચ્ચયો પ્રેમની ગિરા.

ઉરે આનંદના ઓઘ, કૃપાદષ્ટિ કરી હરિ.
 'આવો આપાઢીલા મેઘ ! આવો, પુષ્પ વસન્તના !
 આળ્યા અશોકવાડીથી, સીતાસદેશ લાવિયા.
 દારિકા, દેવકીજી, ને ક્ષેમ છે પદ્મસણીઓ ?'
 દ્રાવથી હરિનો કંઠ હતો પરાગકોમળો.
 'હરિસૂનાં હોય એવાં ક્ષેમ છે સૌ : ' રૂતે કહ્યું.
 'ઉદ્ભવ ! આપુ હું આને જન્મોજન્મની મુક્તિ હું;
 હૈયાના બોલડા બોલી ત્હમે ઉત્તર વાળજો.'
 અને જામ્યો વળી રાસ જગાડી મધરાતને;
 જાણે કે નરનું ઉર બોલાવે નારીકરને.
 ઉદ્ભવ ગાય, ને ઝીલે સમસ્ત સંઘમંડળી.
 આ સોમે ઝીટ્યા જાણુબોલડા, અલબેલી રે !
 ત્હારા સાંભર્યા ત્હાંના સૂનકાર, હરિરસધેલી રે !
 સોહાગણ ! સન્દેશકો પાઠવું, અલબેલી રે !
 ભવે બણશે ત્હારે બણકાર, હરિરસધેલી રે !
 આ મંગળે મંગળ વાગિયાં, અલબેલી રે !
 જાગ્યા-જાગ્યા કંઈ ચૌદેવ લોક, હરિરસધેલી રે !
 અને સળક્યો સાગરસંસારિયો, અલબેલી રે !
 એક જાગ્યો ન ત્હારો ચોક, હરિરસધેલી રે !
 આ જુધે વિજુધે ગયા વેગળા, અલબેલી રે !
 રક્ષા આપણા એકાન્તના આવાસ, હરિરસધેલી રે !
 ઠાઈ-ઠાઈકે સિન્ધુ તરી ઊતરે, અલબેલી રે !
 ઠાણુ ઊતર્યા અનન્તનાં આઠાશી હરિરસધેલી રે !

આ ણહસ્પતિને કાંઈ વીનવું, અલખેલી રે!
 શુર! પૂરજો જગતના ઠોડ, હરિરસધેલી રે!
 ભર્યા હૈયાને હિન્ડોળે હીંચતાં, અલખેલી રે!
 હજો સોના પ્રભાળા પ્હરોડ, હરિરસધેલી રે!
 આ સોહન્તો શુકનો તારલો, અલખેલી રે!
 ચારુ ચમકે છે ચન્દનીને બાલ, હરિરસધેલી રે!
 મધુર મધુરો, જ્વલન્ત, મનમીઠડો, અલખેલી રે!
 એવાં સોનાયે રહોજો મુલાગ્ય, હરિરસધેલી રે!
 આ હનુમન્ત વીરના પર્વમાં, અલખેલી રે!
 તહારો આગ્યો હનુમંત હલકાર, હરિરસધેલી રે!
 કહેઃ અશોકવને સીતા એકલાં અલખેલી રે!
 તન્યા સજનીએ સોળે શણગાર, હરિરસધેલી રે!
 પાડે પૃથ્વીમાં પ્રેમદા પોકાર, હરિરસધેલી રે!
 વિરહી પૃથ્વીની ઝાળો ઝીલીને પછી ઠારવા
 આપાદી મેહુલો ગાજે, એવું ગાજન્તું ગીત એ.
 જૂલન્તાં વેલીને જૂલે હૈયુ હાથ રંધું નહિ;
 ઊઠ્યા હરિ, ગયા રાસે, ધૂમવા રામધૂમલો.
 વિશ્વગાજન્ત એ સૂર પૂર્યો ઉદ્ધવસૂરમાં:
 આ આદિત્ય આદિત્યના ઊગિયા, અલખેલી રે!
 એલો ધોયા ન ઉરના અંધાર, હરિરસધેલી રે!
 મહારી દ્વારિકાને ફૂંડોએ એટલું, અલખેલી રે!

તહારા કૃષ્ણે ક્હાવ્યા છે જીહાર, હરિરસઘેલી રે!
 દેને સ્વપ્ને હરિને દિદાર, હરિરસઘેલી રે!
 ને પછી મોરતો મ્હોટી નાખે કેકાવલિ વને,
 એવા ઘેરા ટહુકારે કોડીતું ટહુકયા હરિઃ
 ‘કૂલડે કૂલડે કુંજે, ઉદ્ધવ! વાડી વાડીમાં,
 બહાલાંના વિહંને એક આજે પોકાર પૃથ્વીમાં.
 સલ્લણી સત્યભામાને, દારિકાને હુહાગિણી,
 ક્હેજો પદરાણીઓને દેવધી - વસુદેવને;
 ભાઈને ભાણીને ક્હેજો, ક્હેજો સાગરનીરને;
 ઋષિને યુનિને ક્હેજો, ને સુધમાં સુહાગીને;
 ક્હેજો સૌ સાંજળે તહેને, ક્હેજો ઠાડેથી, ફૂલ હો!
 ત્હમારે તિથિઓ જેવી અમારે વાર એહવા.’

જેલન્ટ એ કૌંચ, રમન્ટ કૌંચીને?
 કે સારસી, સારસ વા સુહાગિયો?
 રનેહાળ વિહીં નરને? શું નારને?
 કોને ખીડે ખીડ વિયોગની વધુ?

અધ્યાય ૧૨ - અગ્નિહોત્રનાં તીર્થો

નક્ષત્રનાં મંગળભાવ નાણીને,
 અન્ધારને ઓજસને પ્રમાણીને,
 જગત્કિતસ્વી હરિએ કૃપાધને
 પ્રભાતનાં યોગમુદ્ગર્તને પ્રીછ્યાં.

આલને' ઊજળે હાર્યે અન્ધાર ઊજળું થયું;
 ઊઠ્યા એ ભૂમિશય્યાથી હરિ મંકટપમૂર્તિ શા.
 'જલાવું આજ એ અગ્નિ, કાળ જે હોલવે નહિ;
 ભરી નિર્ધારથી હૈયુ નાખી નિર્ધાર આંખડી.
 અનિસો ઈન્ધણા લાવ્યા, પૃથ્વીએ સાથિયા પૂયાં;
 નર્મદાએ નીર દીધાં, દેવોએ દીધ અગ્નિને.
 સર્વમેધ હતો યજ્ઞ, મહાહોતા હરિ હતા.
 દીધી વેદવિધ્યે વેદિ, સુધાનું દીધું પ્રોક્ષણ;
 જલાવીત્ હા જગત્ જ્યોત, જ્વલન્ત, જગપાવનીઃ
 પ્રજ્ઞાતીર્થના પંથ જેવી, સુગો વીત્યે ન આથમે.
 હરિ ધ્યાનસ્થ બેઠા ત્હા પ્રોધ્નિ આત્મ આત્મમાં.
 ભાવો ભવણીના હોમ્યા, હોમ્યા ધી ગૌરી ગાયના;
 જાગી જગે મહાજનાળા, જળી ઊઠી કુટિર એઃ
 ઊછળી ઊછળ શી ઝાળો, ભભૂક્યા ભડકા મહા.
 જાળ્યો સંઘ અને સ્ફુટિ; શ્રી હરિ ધ્યાનમાં હતા.
 મંદ્ર ધાયો નદીતીરે, લાળ્યો કમડળાં ભરી;
 છાટે નીરધાર તેમ મહાજ્યોતે કુટી જલે.
 સ્ફુલ્લિંગો અગ્નિના જઈને એક વૃક્ષે પડ્યા જઈ.
 રશ્મિના રાક્ષડા જેલું, સ્વપ્નમાયાની જાળ થું,
 જળી ઊઠ્યું મહાવૃક્ષ, જ્વાળા નાળી પ્રભાતમાં;
 જ્યોતથી આભ છાયો, ને તણુખા તારલા થયા.
 બોયુ 'નીર નિષ્કળ છે,' 'જલે છે હરિની કુટીઃ'

વાગ્યાં અશક્તિનાં બાણ સંઘની સંઘશક્તિને;
 પર્ણકુટી વૃક્ષરાજ થયા છે યજ્ઞકુંડ ત્હાં.
 પ્રાતઃ યજ્ઞ થયો મ્હોટો પ્રભે બીજા પ્રભાત શો.
 પહેલે વસે ઊભો સંઘ, જલ્યું સૌ સર્વમેધમાં;
 શમ્યે અગ્નિ, શમ્યે ધુમ્ર, ધ્યાનમુક્ત થયા હરિ.
 'સાધુ! ભીડે ભમો છો કાં? તપસ્વી તાપસો ત્હમે;
 તાપસો! તપમાં રહેજો, હર્તુ શું? ને ગયુંય શું?
 રહવારે કાલ આઘાટે આબ્યાં, ત્હાં શું હર્તુ અહીં?
 અને ત્હાંજ પડયે, સન્તો! જશો ત્હારે હશેય શું?
 રાત્રિ છે ઊગતે દિને, રાત્રિ છે દિન આથમ્યે.
 હરિનું હરિને ઘો છો, અપો છો જગનું જગે.
 નદીના ઘાટનું એહ નદીના ઘાટને ઘીધું.
 વહે છે નીર આ જેવાં, વહે છે એવું આ જગત્;
 આવે છે એ ક્ષણે જાય, જાય ત્હાં આવતાં નવાં.
 વિશ્વ છે આ મહામાર્ગ, નર્મદાનીર શો જતો;
 આપણે સૌ વટેમાર્ગુ વિશ્વની જતી પાટના.
 અનન્તા જગની વાટે અખંડ આવવું જવું;
 આબ્યા શું લે? જશો શું લે? આપશો એહ આવશે.
 આવે સૌ પ્રારબ્ધ લેને, જાય સંચિત લેઈને;
 જુદું એ જગતે રહેશે, સંગમાં સત્ય આવશે.
 દેવોનો અગ્નિ છે એક, અખંડ ને સનાતન;
 સૃષ્ટિસંગે પ્રજ્જનવળેલો, સૃષ્ટિસંગે શમી જશે.

હોમ્યું સર્વસ્વ આજે તો કાલે સર્વસ્વ પામશે;
 સદા સર્વસ્વનો યજ્ઞ યજ્ઞ એ અગ્નિહોત્રનો.
 ને હતો ત્હાં પ્રહ્લવાસ કુજમાં, ઉપલે તટે;
 ઘટાઘેરની છાયામાં, તેજસ્વી તેજતેજથી.
 કોમળો નીરના જેવો, ઘાટ શો ધીરગંભીરો.
 દીઠા એણે અગ્નિકુટો વેદિએ પૃથ્વીઘાટમાં;
 ડાળીઓ ઈન્ધણાં ચાલી, સ્ફુલ્લિંગો ચાપ પાંદડાં;
 ઊછળે અગ્નિની ઝાળો, વેદિ વિશ્વવિસાદ શી.
 ધાયો સૌ પ્રાહ્લણવાસ, જળે ભાળ્યું ભૂતાવળ.
 ‘અગ્નિ છો ? ભૂત કે પ્રેત ? જલાવો વૃક્ષરાજને;
 રાસડા ટ્યો મધ્યરાત્રે રેણીનેણાં જગાડતા ?’
 આવતાક ઉપાલમ્બે પ્રાહ્લણવેણુલા પડ્યા.
 ‘પધારો, ધીર ભૂદેવો ! હરિના ભડવીર છો,’
 સૌમ્ય શબ્દે હરિ બોલ્યા શમાવા પ્રહ્લકોપને.
 ‘મીઠું છું ને પિછાનું છું; ધિંગા છો ચોષધર્મના;
 ત્હમે આ ઘાટ વાસ્યો છે ત્યાગીને ભૃગુઘાટને.
 સર્વમેધ દીધો ત્હાં, ને આબ્યા આબલઅળરે.’
 પેળન્દા પૂર્વાશ્રમના પેળી ભૂદેવ ચંબિયા;
 ચંભ્યા, ત્હોય ન ચંભ્યા શા, શાપને કોપ કપતા.
 ‘બાણુંદા ભૂતભાવિના અગ્નિના જળના પતિ,
 જગત્ જાદુગરા કોક છો, ને છે આ ભૂતાવળ.
 અમારે ઘાટ શા માંડ્યા ઉત્પાતો જગબાદુના ?

અમે તો નીરનાં હીર, પ્રાદ્યલો પ્રદ્યયજ્ઞના;
 તજીને જગનાં બહુ સજી સાત્ત્વિકના અમે.
 પારખો મા અમ સત્ત્વો, અગ્નિને અડશે નહિ;
 વાળી દયો લીલા, નહિ તો મંત્રેલાં જળ છાંટશુ.
 નહિ હોય પ્રીછયો પૂર્વે માર્ત્ત્વિક પ્રદ્યકોપને.
 અગ્નિની કલિકા જેવા નેલુથી ફિરલો અરે;
 અંગારા મુખના શબ્દો ઠારવા હરિ ઉચ્ચયો :
 'કોપશે મા, શાપશે મા; આ તો યાત્રિકસંઘ છે;
 વસ્યો અહીં રાતવાસો, પ્રભાતે પંથ જોડશે.
 અમે આગન્તુકો આજ્યા પ્રવાસી પૃથ્વીમાર્ગના.
 તહમારે તીર્થ છે શુક્લ, અન્ધારાં આવશે નહિ;
 આ પર્ણકુટીની ભરમે સ્થપાશે પ્રદ્યમંદિરે.
 રાત્રિના રાસડા એ તો હતા સૌ હરિકીર્તનો.
 પપાળેલા હાથીનીયે શમે છે કોપજાળ કૈં;
 શ્રી હરિના શબ્દ-સોતે શમી જાળેાય શાપની.
 જોયુ સર્વસ્વ હોમ્યુ'તું સંઘે એ સર્વમેધમા.
 'પૂતળાં પંચભૂતોનાં અમારી આ ભૂતાવળ;
 રમે રજકલો જેવાં અણુઓ પંચભૂતના.
 રહવારે દ્વીપમાં જાશે ભમન્તાં ભૂત આ સહુ;
 મર્વસ્વનો અગ્નિહોત્ર તહમ ઘાટે શીખ્યા અમે.
 યાજિકો છો, હોત્રીઓ છો; ને છો પ્રદ્યજ્ઞ પ્રાદ્યલો.'
 ઊભરાયા ત્યહીં જાવો નર્મદાઊર્મિઓ સમા;

પ્રાદ્યોએ ધર્યાં બાવે પ્રદ્ય આતિથ્ય યાત્રીને.
 ‘મુખેશી સૂર્યસંગાથે રહાંજરે દ્વીપમાં જાએ;
 પ્રદ્યવાસે અતિથિ છે આજે તો પ્રદ્યઘાટના.
 સાંભળો-સંભળાવો કે, જ્ઞાનની આપણે કરે;
 સ્વીકારો યજ્ઞની આશા, અર્પો સત્સંગની મુદ્રા.’
 રહવારે પ્રદ્યરે જીએ જાગિયો પ્રદ્યદોષ ત્યાં;
 પ્રદ્યના પ્રાદ્યજવાસે યાત્રીઓ અનિથિ થયા.
 પૂજ્યને પૂજ્યા સંધે, પ્રદ્યને હરિને પૂજ્યા.
 પછી પ્રદ્યસભા જામી ઘટાઘેરની છાંયમાં;
 વચ્ચે હતા ચાર વેદ દિશાઓની શિખા સમા.
 અગ્નિહોત્રીઓની મધ્યે અગ્નિહોત્ર હતા હરિ.
 ‘પ્રાદ્યો! પ્રદ્યવેત્તા છે, અપ્રદ્યપ્ય પડ્યું પ્રીછો;
 જલાન્યું વૃક્ષ, એ વૃક્ષે વાસો ત્યાં કલિનો હતો.
 આકકોટ તહમારે એ નર્મદા-દર્શને મહદ;
 વિશાળી નર્મદા હાવાં ભિલશે આંખડી ભરી.’
 ‘અન્તર્ધામી!’ વદ્યા વિપ્રો: ‘જાણો અન્તરની તહમે;
 અને અદ્યુત છે કોક, આકાશી, અવનીપરા.
 અમે સંકેારિયે અગ્નિ, તહમે તો વિશ્વઅગ્નિ છે.’
 ‘વિપ્રો! હો વેદવચ્ચસ્વી! શુદ્ધ છે, શુચિ, આત્મિક;
 મુલટો ધર્મ-રંગીલા, સાધુ ધર્મધુરંધર.
 શુક્રાચાર્ય-સંપ્રદાય કેરો ધ્વજ સહસ્રો ત્યાં,
 તહારે આજુ કિથાપી એ છાંડ્યાં એ ઘાટનાં જાણો.

આગે વેદ, પૂઠે અગ્નિ વસાવ્યા બે દ્વીપો તહમે;
 વિશાળો એક આ દ્વીપ બીજો એ દ્વીપ દ્વરનો :
 નેણલાં નર્મદા કેરાં, કે અગ્નિનાં શું નેણલાં!
 વિપ્રો! છે વેદના જૂઝ્યા, ખ્યાસી બ્રહ્મામૃતો તણા;
 ભાગો છો એ તૃષાં-જૂખ, પીઓ છો વેદનાં અમી.
 બ્રહ્મજ્ઞાને એ જ સોહો- પીવાં બ્રહ્મામૃતો સદા.
 સાંભળો બ્રહ્મસન્તાનો! તપેશ્વરો! તપોધનો!
 પ્રાક્ષણો પ્રક્ષવર્ચસ્વી! જ્ઞાનના મહીમેહુલા!
 આનન્દું નેણથી ન્હાળી બ્રહ્મના ધ્વજધારીને.
 વિપ્ર હો વેદહોંશીલા સગ્રહો યોગઅગ્નિ આ;
 સ્થાપો એ અગ્નિની જ્યોતે અગ્નિહોત્રો ગૃહેગૃહે.
 તહમારી કરશે રક્ષા, અને અજવાળશે જગત.
 અને આ દ્વીપને ઘાટે ને પેલા દ્વીપઘાટમાં,
 જળશે દેવની જ્યોતે અગ્નિહોત્રો યુગેયુગે.
 તહમથી નથી મહોટેરો જગતે અગ્નિહોત્રો કે.
 અમો છું દ્વીપવાસી, ને તહમે છો દ્વીપગન્ધુઓ;
 પુણ્યનાં પાણીડાં પીજો, સુગધો ફારજો સદા.
 એમ સ્થાપ્યાં બ્રહ્મતીર્થો હરિએ નર્મદાતટે;
 ને યુગેયુગ પાંગરતી ઉચ્ચર્યાં હરિ આશિષો :

દેવાલયો શા દ્વીપતાં ગૃહે ગૃહે,
 અખંડ જ્યોતે, નરનાર વેદિએ,
 આયુષ્ય-ઉષ્મા પ્રગટી ઉત્તળશે
 દેવાત્મ દેવાનળ અગ્નિહોત્રના.'

અધ્યાય ૧૨ - પરક્રમભાવાસીઓ

ઘેરાં ઘૂમે વાદળીનીર પાથર્યાં,
વચ્ચે પડી ભૂમિની શામળી છટા;
શું નર્મદાના ગડભાંગે નેણલે
કીકી હતી એ જગતેજ્ઞ ઝીલતી?

દીધો પ્રસ્થાનનો ડંકો મધ્યાહ્નનોત્તર અકુરે;
વિપ્રોએ વેદ ઉચ્ચાર્યા, સંઘે સુપન્થ પ્રીછિયા.
આવતા, આનન્દની ત્હાં સંઘે વધાવણી દીધી;
યાત્રાની સો સામગ્રીની ગામે રહેરામણી કીધી.
આબ્યા વિદ્યાયે પ્રહસો; પ્રણમ્યા ગહુ વીનબ્યા;
પાછા વાળ્યા નીરપાળે 'રૂહેને કલ્યાણમાં' ઠહી.
પ્રહ્મ જોતા હોય એમ પ્રાહ્મણો હરિને જુએ.
સંયોગી-ભૂમિ શી ઠેડી પડી'તી એક પાતળી;
દીપ તો ઘાટને જાણે ડાંડલી-ળાંધ્યું ફૂલડું;
પૃથ્વીની પાળથી જાણે ચન્દ્રમા જળમાં ઝૂલે.
ગર્રે પા નીરની દહેરો આવી પાય પખાળતી;
મધ્યમાં પાતળી ઠેડી લલમણીની વેલ શી.
યાત્રીની પગદંડીએ દંડ શી ઝૂલતી જગે.
ધીરે ધીરે, ગણી પાય, સંચર્યો સંઘ દીપમાં;
પુણ્યાણના પુણ્યપંથે આભમાં પંચમી જિગી.
સંઘના ત્હાં ઢળ્યા દાળા, ચન્દ્રની ચન્દની ઝીલે.

કેા પરકમ્ભવાસીનેા પડચો હતો પડાવ ત્હા;
 વનોના વનદેવો શા હતા પરકમ્ભવાસીઓ;
 નર્મદાના ઘાટઘાટે વાયુ શા વહતા જતા.
 મૃગછાલા, તુંળીયાત્રો, જરમો, ને ગોપીચન્દનો.
 મહાશ્વમો મહાભાવો: સપત્તિ એહ સાધુની.
 દૂર દૂર પૂર્વજોળે જૈને અમરકંઠકે
 આવી'તી એ પરકમ્ભા દ્વીપના પાચયાં દિલે.
 ઈન્ધણાં વીણતું કોક, સારતું કોક પાણીકાં.
 સઘે કીધી જળસેવા, પાકસેવાય સાધુની,
 યાત્રીસંઘ એક ભુકને જમાડયા રાંધી સાધુને.
 તર્પીને સાધુસંતોને પામિયો સંઘ સાધુતા.
 ને પાત્રી ચન્દનીઓકે વાતે વાતે વળ્યા વીરા;
 ઘાટે ઘાટે કૈંક ધૂમ્યા દિશે દિશે, યુગે યુગે:
 યોગમાં યોગીઓ જાણે રમન્તા યોગસોમમાં.
 કહે એક: 'કપરો છે ચ્હડાવો જળઘાટનો;
 ભમન્તા ભમરા જીડે, ગર્જતી ધોધગર્જના.
 'બ્રહ્મ' 'બ્રહ્મ' નીર જોલે ઘેરાં બારુંડ સામ શાં.
 ભાગ્ય હો તો મળે કચ્છાક દ્રોણપુત્ર ચિરજીવ.'
 જીજ્ઞે કહે: 'ગઢઘેરે ગિરિ વચ્ચે' ગિરીશ છે,
 ધરે નદી જળાધારી, કરે કોઠે પ્રદક્ષિણા.
 એકાન્તે એકાન્તિક ત્હાં ચૈલોમાં શલપાણિ છે,
 એ હલાહલધારીને વીંઝણો નાખતાં વનો.

સંગમાં ગવરી ગંગા, શૈલજ શીલવંત છે;
 શિલાસને ગિરિઘાટે તપે તપ તપેશ્વરઃ
 ભવ્યભાવે ભરમવેશે, નર્મદાતીરકરમાં.
 ત્રીજો કહે : 'નીર-આરે ઘાટ મન્દિર શો ઊઘ્યો.
 ગાંધ્યો છે વિશ્વકર્માએ મહા માહીખમતીતટે;
 સોપાન સ્વર્ગની જાણે એવો આભલમાં જતો.
 લોકના બોલ બોલે છે, કેા ન્યાયાચાર્યધામમાં
 કીરાંગના ગિરા ગાંશે સામનાં ગીત ગાઇને.
 કારમા કર્મયોગી કેા માન્ધાતા શા થશે અહીં.'
 વળી કહે : 'સૃષ્ટિ સર્જી ત્હારે કીધી'તી દોપણા,
 આઘ પ્રણવના મન્ત્રે ઓંકારેશ્વરના તટે;
 આજે ઓંકાર ઓંકાર ભણે છે નીરચંપ ત્હાં.
 નર્મદાનાં નીર આજે ગાજે એહ અગમ્યતા.'
 સાંભળે તપધારી કેા, સાંભળે યોગી યોગમાં;
 સાંભળે ધરતીમાતા, સાંભળે સવિતા પિતા.
 'અને એ આરસપ્હાણો! કેારેલી ચન્દની સમા!
 ચન્દનીના ચોકે ચોકે માંડેલી રત્નવેલીઓ!
 પાડેલાં છે શૈલશૈલે ધનુષ્યો ત્હાં મહેન્દ્રનાં;
 વેરેલાં છે ઘાટઘાટે પીંછ ત્હાં બ્રહ્મભોરલે.
 નીર ત્હાં નિર્મળાં ફેરે ચન્દનીની કુવારીએ.'
 કહે કેાક : 'ભવ્યતાના ભાવો અમરકંટકે.
 મહાવનોમાં ધૂમે છે; નર્મદા એની અંગુલિઃ

પ્રહ્લની પ્રહ્લદષ્ટિ શી, સુધાસેરે સરી જતી.
 એકદા દેવદેવાંગના રમણે જિતયાં જગે,
 ત્હારે ત્હાંની શિલાઓમાં સંતાકૂકડી ખેલતાં.
 પાર્થિવો ક્ષણ પેખે, ને પેખે નહિ ક્ષણે બીજી
 ઈન્દ્રે દીકું; દેવો કાજે નન્દનવન ત્હાં રચ્યું.
 પંચમીનો ચન્દ્રમા આ પોયણું શો ખીલી રહ્યો,
 એવી ત્હાં નર્મદા; જાણે કૌમળી જળની કળી :
 પ્રહ્લનાં ગીતનાં જેવાં ગૂઢ કૌ ગીત ગાવતી.
 ‘પરકમ્મા છે પ્રાણુદાયી, શબ્દો ખોલે શિલા શિલા;
 ઘાટે ઘાટે નીર ઘેરાં ઉચ્ચારે પ્રહ્લની ઋચા.
 નિહાળ્યો આભ તો એક;’ વદ્યા વેણુ મહન્ત ત્હાં.
 ગિરિઘેરી હતી સુદ્રા, ને હતો દેહ, શૃંગ શો;
 મહાભાવ, મહાકાય, ગાજતા પૂરમૂર્તિ શા.
 ‘ગયા હતા ક્ષિપ્રાઘાટે મહાકાળની ઝાંખીએ;
 યુગના ગુરુ ઝાંખ્યા ત્હાં મહંકાળ સમોવડા.
 ખોલે ઝંઝાર તે જાણે પ્રહ્લશંખ કુંકારિયો;
 ગંભીરો ગાજતો’તો ત્હાં ક્ષિપ્રાનાં નીરમાં નિધિ.
 એ હતા વનના સ્તંભ, પૃથ્વીના સ્તંભના સમા;
 ગણો જો વનનાં પાન, ગણો તો શિષ્ય એમના.
 તારાલયાં આભ જેવો હતો એ ઋષિઆશ્રમ.
 કહે છે એમનો એક ગાજે છે શિષ્ય સાગરે;
 એના સંન્યસ્તના ઝોધ ગર્જે સાગરગર્જના.

ને ગુરુનો ખીજે શિષ્ય સ્વયં સાગરિયો ધર્મ
 વિરાટની અગાસીમાં વસે મહાવિરાટ શો.
 મહાજગતને જોતો વસ્યો છે જગછેડલે.
 શિષ્યો જેના જગેગાજે, ગાજે એ ગુરુબ્રહ્મ શા.
 વાગ્ધારા વહતી ત્હારે ગંગા પડતી સ્વર્ગધી;
 ડાલે મંડાકિની એમ ડાલતી બ્રહ્મજિભિઓ.
 ઉઘાડી ઉરનાં આભ ફેરે કુવાર જ્ઞાનના,
 ધર્મધેનુ દૂઝે, જાણે દૂઝે સરસ્વતી સ્વયં.
 દીઠા'તો આજ તો એક, અન્ય સૌ વાહણી વડી;
 ટોક પાકે-ધુગે એક, હરિનાયે ગુરુ સમા.
 બ્રહ્મયે મસ્તક નામે એ બ્રાહ્મણ મહર્ષિને.
 હસ્તિનાપુર છે ભાગ્ય, તક્ષશિલા જ મસ્તક;
 સિન્ધુ બ્રહ્મપુત્રા બાહુ, કાશીઉર, નાલિ ઉજ્જની :
 આર્ચાવત્તં જિલેસો છે પૃથ્વીમાં બ્રહ્મધામ શો.
 કહે છે સાગરદેશે છે ધર્મધ્વજ દારિકા.
 હરિએ આણુ દીધી'તી મોનની નિજ સંધને;
 શ્રોત્રોમાં આત્મબેઠા'વા, ઈન્દ્રિયો સૌ શમી હતી.
 તેજમાં તેજમૂર્તિ શા હતા તપસ્વી તાપસો.
 નર્મદાનીર જે ભાવે વહે છે જગતે જતાં,
 પરકમ્ભાવાસીઓ એમ પરકમ્ભા-કથા કહે :
 સત્યનાં સોણલાં જેવી, કાવ્યનાં ફૂલડાં સમી.
 આંખમાં ઓજસ ઓપે, અંગોમાં તેજ પાંગરે;

ને રમૃતિની કુંજકુંજે આત્માઓ રમતા હતા.
 પ્રાણુ પરકમ્મવાસીના ધૂમ્યા પરકમ્મઘાટમાં,
 વિશાળાં આલ ને કાળ જગે ઓળંગતા જતા
 સાધુઓ સાધુના ભાવે ફૂટેતા સાધુત્વની કથા.
 જગની આભલી જોઈ મંદ હાસ્યે હસ્યા હરિ;
 બિરહાવી પરકમ્માને : 'છે પરમ તમ દર્શન.
 દુર્લભ છે જગત્તજ જે દેખવું દૃષ્ટિવંતને;
 વાંચીને વિશ્વના મન્ત્રો પરકમ્મા ક્ષીધી તહમે.
 સન્તો કલ્યાણમાર્ગે છો, જગે કલ્યાણ વાવળે.'
 અને પછી નિજ કુંજે ગયો પંચમી-ચન્દ્રમા;
 યોગી પેરે અંગ વાળી, ચન્દ્રિકાને સમેટીને;
 ત્હારે ભૂમિશય્યાએ સંઘ ને સાધુઓ સૂતા.
 કરે પરકમ્મા આલે નક્ષત્રો કાળયોગની.

છે એક છેડે અમરેશનાં વનો, બીજે તરંગાવળ સિન્ધુની રમે;
 મધ્યે ગિરિ-ઘાટ-વનોની ભવ્યતા; ત્હાં નર્મદાનીરકરેપરિકમા.

અધ્યાય ૧૩. એક વૃક્ષનું વન

તયેશ્વરો ને પરકમ્મવાસીઓ
 પ્રભાતના તારકસ્નાનમાં હતા;
 કસુંબલી ભાનુની દેવદૃષ્ટી
 દશે દિશા ઊઘડતી જતી હતી.

‘દીડુ છે દદિએ, પાર્યં િ એક જ વૃક્ષનુ વન’
 ‘હરિ ! આ ટોળનો ટોલો પડ્યો આસલપારથી ?
 જવડાનુ જવડું એ, કાળના ટોક બોલ શું.
 જગતે જગઆશ્ચર્યો આપને શોધવાં ગમે.
 નહાઈને નર્મકાનીરે સખાઓ આવતા હતા;
 માથે આમતણું છત્ર, પૃથ્વી પાયરણે પટે.
 લીલમલીલી વસુધામાં લીલમ પાય પાડતા.
 સિંહો શા કૃષ્ણ ને પાર્યં જતા’તા સિંહની ગતે.
 પૃથ્વી ભેતી, વ્યોમ ભેતું, ને કલિ કમ્પતો હતો.
 હોલવાયા હતા તારા પ્રભાપૂરે પ્રભાતનાં;
 દેવના દીવડા જેવો છેડો એ તારલો હતો;
 પૂર્વને ભાલ બેસીને ઊગતો સૂર્ય દાખતો.
 હરિનાં હાસ્યના તેજે પ્રભાવન્તી થતી પ્રભા;
 ગલીરું ગાજતી પૃથ્વી પાયના પડછન્દવે.
 વનોમાં પૃથ્વીપાણીમા વાતાંઓ હરિની થતી.
 દ્વીપનીર કરે વાતો : ‘આવ્યો કેાક અલૌકિક,
 ઉઘાડા આપણા આરા, પ્રાર્થી દ્યો છત્રછાંચડી.
 લીલુડા વનની છાયા નિત્ય લીલા કરે જગત’
 પરકમ્માવાસી સન્તો, ને યાત્રીઓ હરિસઘના,
 કરે ત્હા પ્રાતઃસ્નાન નદીનીરે પ્રભાજળે :
 ત્યાગ વૈરાગ્ય ઘોળેલી ત્રીમુ સંસાર-ભસ્મનું.
 ઉદ્ભવ ભસ્મને ધ્રુવે, ધ્રુવે ધૂળ મહન્તણ,

ભરે-આપે તુંળીપાત્રો, કરે સેવા પરસ્પર.
 આપ-લે કરતા સન્તો હરિના દ્વય હસ્ત શા.
 અડાયાં ઇન્ધણું વીણ્યાં, ઉખાડયાં ઝુંડ ઝાંખરાં;
 નિષ્કંટક કીધા માર્ગો, ને નદી સમ નિર્મળા.
 સંથરે સાધુ એ માર્ગ સૌમ્ય સાધુત્વથી સુહે.
 ને ગઈ વનની વાટે બહાલુડી મજયોગિની;
 લાવી વનભંડારેથી સામગ્રી સાધુલોગની;
 અને એ વનલક્ષ્મીમાં ભાવ કેસાં અમી ભરી
 જમાડયા ને તર્પિયા ત્યાં સૌ પરકમ્ભવાસીને.
 સંધે તો દેહને પોખ્યા, પ્રાણ પોખ્યા હરિવરે.
 હરિને વન્દી-વન્દીને, યાત્રિકોને હળી-મળી,
 ભયાં ભાવે ભરી હૈયાં, ગયા સાધુ પરિકમે;
 આરંભેલા ભરવાને અધૂરા પૂરવા પથો :
 દેવા-પરકમ્ભા પૂર્વે જગત્-પરિકમે જવા.
 ને વિરમ્યો સંધઃ ત્યારે સદા જાગ્રત હરિ કને
 સુભદ્રા-રુદ્ધિમણી આવ્યાં ચન્દ્રોની બેલડી સમાં.
 વધાવ્યા હરિને વન્દી ગેળગંભીર મન્ત્રથી :
 'બોલે છે કેા બાળબોલે લાડી લાડી નદીજળો;
 ધરતી શું કરે વાતો પાળે પાળે જ પાણીડાં.
 સાંભળો હરિ! એ બોલ, અમો કેં સ્વમન્યું નહિ.'
 રુદ્ધિમણી એક અક્ષે, ને બહેનડને બીજી અણે
 હૈયાભાવે નહવરાવી સૂક્ષ્મ કેંક હત્યા હરિ :

જગત્ સાંભળતી જોઈ આનન્ધા અવનીપતિ.
 ‘સુભદ્રા ! કલખોલો એ પ્રભાતે આજ સાંભળ્યા;
 રાજેશ્વરી ! આરે આરે છવાશે છત્રછાંયડી.
 પૃથ્વીને, પાણીને, ક્ષેત્રે, ક્ષેત્રે કૃતાન્ત કાળને.’
 પહાયમાં પહાયને ગૂંથી ગૂંથેલી પુષ્પમાળશી,
 પાર્થને લઈને ચાલ્યા દ્વીપના દ્વારમાં હરિ.
 ચોમેર નીરનો ઘેર, દ્વીપ એ જળદુર્ગ શો;
 ન્હાનેરી નમણી જાણે, બ્રહ્માંડની પ્રતિકૃતિ.
 આસનાં પાણીડાં મધ્યે રમે બ્રહ્માંડનો મણિ;
 ‘પાર્થ ! આ દ્વીપમાં યાશે એકવૃક્ષી મહાવન;
 પ્રાર્થે છે પાણીડાં પાળે, પ્રાર્થે છે પૃથ્વીનાં પડો :
 હજારો વયોં પછીનાં પ્રાર્થે પ્રાક્રમ ભાવિનાં.
 વિશ્વના પુષ્પ જેવો ઠો સંકેલેલા વિરાટ શો,
 વૃક્ષ-વૃક્ષ શી ડાળીનો, ફાલશે વડલો અહીં.
 એક-એક ડાળ મૂળ થશે કોટર-કોટર;
 એક-એક મહાશાખા ઘટાળો વડલો વડો;
 નર્મદા છલકી ઊઠો ધોશે કુંપળ-કુંપળ;
 પાંદડે પાંદડે દેવો માંડશે દેવદીવડા.
 રાત્રિએ રત્નદીપોથી સોહાશે રત્નમાળ શો;
 ઘેરશે એ વનઘેર સીમાડો જળકોટનો;
 અને મહાવનની એ નર્મદા પરીખા થશે.
 પુણ્યના વૃક્ષવનની કરશે નદી પ્રદક્ષિણા.

શાખાઓ શિખરોઊંચી, ઘેરાવે જળદુર્ગ શો :
 મેઘાળા આલથી જાણે નદીમાં મેઘ છિતર્યો.
 ઘેરગંભીર ગોરણો મન્દિર જાણે અગમ્યનુ.
 ચીતરેલી ચાંદરણે ઘેરી એ છાંયડી મહીં
 પરકમ્ભાવાસી આવીને રહ્યાં થાક ઉતારશે.
 યાત્રિકો જગયાત્રાના આવશે-ને જશે અહીં,
 જાગશે કેા મહાસન્ત, બોલશે બે તટો ભરી;
 વણશે તારમાં તાર આત્મના પરમાત્મ શું :
 ગાશે મહાનગી ગીતો મહાની કરતાલ લૈ.
 એ મહાભાવનું આંહી મંડાશે વર મંદિર;
 વધાવશે સૂર્ય ચન્દ્ર વેરીને તેજ-તારલા.
 નર્મદાનાં નીર ંહેણે વહશે પુણ્યનિર્મળાં;
 પાણીડાં આ થશે, પાર્થી ઇશ્વરી-પરમેશ્વરી :
 ગાજશે મર્મરો એના પ્રહ્લાદાજન્ત મન્ત્ર શા.
 ફર્કતા'તા કુરુક્ષેત્રે રથીઓના રથધ્વજો;
 ફર્કશે વૃક્ષશાખાઓ એવા ધર્મધ્વજો અહીં :
 વિક્રમી વીર યાત્રીને, તીરે આમન્ત્રતા, સદા.
 શોધશે કુંજ કુંજે આ વિલાસીઓ વિલાસને;
 મેઘાવી પામશે મેઘા, પ્રણુદો જુદી પ્રાર્થશે.
 જાગશે પ્રહ્લાદા ભાવ અપ્રહ્ણણેયને અહીં.
 ઘટાના ગોરમ્ભમાં એ લેતી અનન્ત દહેરખાં,
 પ્રહ્લા શા વડલા-પાયે ંહેશે માયા શી નર્મદા.

ભેગીઓના ભેગ જેવો, બ્રહ્મની પાંખડી સમો,
 કાળના દગલા જેવો, વિશાળો એ ષટેશ્વર.
 વિશ્વનો વડલો જાણે યાત્રાએ આવિયો અહીં !'
 કલ્પોલે જાલિકાના એ છાત્રકો છલકી મીઠી;
 શ્રી હરિના પાયપદ્મ નર્મદા લાડતી હતી :
 તાતના પાયમાં જેમ લાડતી મજ્જયોગિની.
 ધર્મની શીંગી છાયાના, સહસ્રાબ્દીની વાતના,
 સાંભળી હરિના શબ્દો પૃથ્વી-પાણી પ્રસન્નતાં.
 આનંદાવલું સોને, એ હરિનો હરિધર્મ છે.
 એવે આભલના ઘાટ ગાજ્યા, ગાજ્યા નદીતટો;
 ગાજી વિન્ધ્યાટવી સ્કામે ગાજ્યાં ઠેં નીરનાં ઉર :
 હતો ઉદ્ભવનો એહ શંખ સાયંકથા તણો.
 દિશે દિશે વેરાયેલો આબ્યો ત્હાં સંઘ ધાઈને;
 ઉદ્ભવ આસને બેઠા, પાર્શ્વમાં પાર્થ ને હરિ.
 ચન્દ્ર ને સૂર્યની મધ્યે હતા આલસ ઉદ્ભવ.
 અણુમાંથી ગિરિ સર્જ્યો કૈલાસે એકદા શિવે,
 કહી પછી મહાશબ્દે એ મહાગિરિની કથા;
 ને દાખ્યો અણુમાં બ્રહ્મ દાખ્યુ જ્યમવૃક્ષમાં વન.
 ત્હાં સન્ધ્યાનાં અણુઓમાં ચન્દ્રજ્યોત અગી જોડી.
 અને પછી પરમ સત્ય સત્યઘોષે વદા હરિ :
 'સન્તો ! આકાશ ને બ્રહ્મ વનો છે એક વૃક્ષનાં.'
 સન્ધ્યા સાંભળતી, પૃથ્વી હર્ષતી, નદી નાચતી.

‘અખંડને એક જ તત્ત્વ દાખતું,
 પ્રયંડ શાખાબૂથને પ્રસારતું,
 ને પાળપાળે જગતે ઝૂકી જતું,
 આકાશ છે, આ વન એક વૃક્ષતું.
 અશ્વત્થ ખીન્ને વિષુન્ને તું વિશ્વનો.’

અધ્યાય ૧૪ • વિન્ધ્યદ્વારે

તપોધનોની તપસોમમાં જતાં
 આખ્યા વળી તાપસદંડ દંડીને;
 તપસ્વીના સંયમમન્ત્ર છાટી ત્હાં
 સૌ સંઘ કીધો મતદંડદીક્ષિત.

રાત્રિએ કીર્તનો ગાયાં, ઝીલિયા ભાવ પ્રદાના;
 ચન્દની ભગ્નલુ કીધા, ભૂમિશય્યા કીધી પછી.

તારલાના રખેવાળાં, વાયુના પંખવા વડા.
 પ્રભાતે પ્રભની પાંખે સંઘ સેજળ ઊતર્યો.

નર્મદાનાં પીધાં નીર અજલિ મસ્તકે મૂકી,
 ંહાલથી વન્દના વન્દી યાત્રીઓ પન્થમા-પડ્યા :

દિશાઓની ગલીઓમાં, પૃથ્વીની પગદંડીમાં.
 નહોતાં અન્ધાર કે તેજ, શીતું શાન્ત હતું જગત્;

આભમાં તારલા છેલ્લા પિચ્છો સંકેલતા હતા;
 અન્તરિક્ષ ઉઘડતાં’તાં, પૂર્વકેરી અટારીએ :

ત્હારે સઘે પાંખ જોલી તીર્યના પન્થ આલિયા.
 જેવો મંદ વહે વાયુ એવો એ સંઘ આલતો;
 પાયની પગથી જાતો, આલને ઉર ન્હાળતો :
 ગૂંઠેલી વનવાટે શું ભરેલી વાદળી વહે.
 હરિ-રંગે રંગલીનો, અંગે ઉત્સાહ ફેરતો;
 આનન્દે આત્મ, આનન્દે હતાં ચક્ષુ ચક્રોર શાં.
 અભિનન્દે આવતાંને, જતાંને વાટ વર્ન્હતા.
 ધીરે ધીરે ધરા માપે, તરે આલે ધીરે ધીરે.
 રૂહવારે ઊગતા સૂર્યે ગયા કેા ગામપાદરે;
 પડ્યા'તાં ઝાડનાં ઝુંડો, હર્તુ ઝુંડે મરોવર :
 વિલોલ વનહૈયા શું, વાદળી બ્યોમછાંચ શું.
 સંઘ એ સરનાં નીરે ન્હાયો, ઘોયો, તયો, રમ્યો;
 ડાળે ડાળે ધ્વજો જેવાં વદકલોને મુહાવિયાં.
 એ ધ્વજો ગામને ભાખ્યુ, આવ્યાં કેા યાત્રીઓ સરે;
 સંઘની કંઈ સફવાતાં વને જઈ ગામને કહી.
 ધાયા થોકે ગામલોક : 'અતિથિ અમ ઘેરકચ્હાં ?
 તીર્ય છે તીર્યવાસી તો; પધારી કીધ પાવન.
 વન્દિયે આનંદકંઠ આજે આતિથ્યપર્વને.'
 શ્રામ્યજને લીધા બહુચી અછેક સઘવાસીને;
 પાર્યને પુરશ્રેષ્ઠીએ, હરિએ હરિમંદિરે.
 ગાતાં વાતાં સન્માનન્તાં પધરાવ્યા ગૃહે ઉરે;
 જમાડયાં જુગતેથી ને ઝોઢાળી વનકામજો.

પાથ ધોયા, ભાલ અચ્ચા, વળાવ્યા સાધુભાવથી.
 માર્ગે મળ્યો કળાડી કેા પુરમાથી સરે જતાં;
 માથે હતો ભર્યો ભારો નીલ સાગર વાંસનો :
 શુ બાણે સળીઓ પાડી જળની જલરંગની.
 સંધે એ મૂલવી લીધો, ઠુંચી લીધો સરોવરે;
 તાપસોને કરે સોદ્યા દેવના હંડ વ્યોમિલા.
 લીલુડા વાંસના ભારા આઘ્યા ત્હાં ઓજસે ભર્યા.
 કહે એક કળાડી કેા : 'કૌતુક કેાતરે દીકુ;
 કાલે નહોતા અંકુરો, ત્હાં આજે છે વાંસનાં વનો.
 કહો-કે ના કહો-કેાક કારમાં પગલાં થયાં.'
 હરિએ વીણીને લીધો વંશદંડ નીલાંબરી;
 પૃથ્વીએ મોકલ્યો બાણે એવો એ પૃથ્વીનક્કર;
 વનની વિભૂતિ જેવો, વનના રાજદંડ શો.
 ને પછી હરિએ સંઘ ઉદ્દેશ્યો વનધોપથી :
 'તપધારી તપસ્વીઓ ! ગાદાં અરણ્ય આવશે;
 ઢાળાવો ને રહડાવોની આવશે ગિરિધાટીઓ;
 વમળો વનાટવીનાં જિભશે આડકોટ ચૈ.
 પાવલે પાવલે ચંભો દેહનો દંડ માગશે.
 તો ધારો તાપસદંડ મહાઅરણ્યવાસીનો;
 વનની ડાળખી જેવો વાસન્તી વનલીલુડો :
 યજ્ઞના ઇન્ધણા જેવો બ્રહ્મના બ્રહ્મદંડ શો.
 હલેસું વનનુ થૈને વનો તરી ઉતારશે.

પહાડો કાજળકાળા, અરણ્યો ઘનછાંયનાં,
 આંખરાં આડીનાં ઝુંડો, માર્ગમાં આવશે હવે.
 પન્થીનો આ પંથદડ કરશે પંથ પાતળો.
 આ તો છે પ્રેરણાદંડ 'ચાકચે યદ્વિય યોગીની.'
 બણ્યા સયમનાં સૂત્રો, વનમન્ત્રો મૂક્યા મહર્ષિ;
 હરિએ સંધને દીધી દીક્ષા તાપસદંડની:
 વનો તરવા-ઊતરવા, ગૂઢા ઓળગવા ગિરિ.
 પછી પુરજનોનેયે વેણ પ્રોત્સાહનાં વધા:
 'વિન્ધ્યદ્વાર સમું, સાધુ ! આ તો છે ગામ ગૌરવી;
 વિન્ધ્યાટવીના દુર્ગોને ઊભુ છે બડ મોખરે.
 દક્ષિણપથના પન્થે પન્થનુ દ્વારપાળ છે.
 કરે છે ભાવથી સેવા યાત્રીનો આવતાં-જતાં,
 ભરેલાં ઘર ને ઊર ધરે છે યોગીને પહે.
 આતિથ્યના આનંદોના ઊજવે છે મહોત્સવો.
 હૈયાં ઊઘડશે એનાં ભાગ્ય ઊઘડશે સદા.'
 'આપ અગમ્યવાસી છો, આપની આંખમાં અમી.'
 પૂમરી દેવના બોલ્યા: 'નહાળો છો અણુને ગિરિ.
 મુમુક્ષુ જેમ મૂર્તિમા પેજે છે પરિશ્રદ્ધને.
 અમારે સર આ એક, અમ ગામે નથી નદી;
 કચ્છાંથી? શુ આપીયે? ત્રિણાકોઠલા, આતળાવ શા.
 ગમ્ય અગમ્યના લોહો જાણો છો, જગજોગીશુ !
 નદીનાં નીર પેરે ના વહે સર નિરન્તર'

એ શબ્દો ઊડતા જેને હૈયામાં હરિને પડયા;
 શ્રી હરિએ હૈયાભાવ વાંચ્યો એ પુરનો વડો;
 મીઠડા અમૃતકંઠે અમૃતવેણુ ઉચ્ચર્યાઃ
 ‘આપને શતધા આથી, આપને ધન ધોઈને;
 આપને આર્તને સાધુ! આપને પાત્ર જોઈને;
 સૂપડે સૂડલે દેભોઃ ભરાશે મેઘ શાં ખળાં.
 આપે છે જોહ વાવે છે, વાવીને શતધા લણે.
 વિન્ધ્યાચળે જતાં માર્ગે આવે છે જોકે કોતર;
 અખંડ નીરને ંહેતું પાડશું પાણીનાર ત્હાં.
 પૂજ્યોનાં પૂજન જેવાં આવશે પ્રેમપાણીડાં.
 ત્હમારે પાદરે ંહેશે નિત્યે ભરી ભરી નદી;
 નમંદાની પુત્રી જેવી, નમંદાની જ અશુભિ.’
 ‘અમ પુરે થયા આપ અતિથિ એક ટંકના;
 એક ખોલે અમારાં તો ભર્યા ભાણાં અનન્તનાં.
 લૈને એકગણું કૈંક અનન્તગુણુ આપતા;
 એ તો મેહુલ કે આભ, કે અનન્તાક્ષ શ્રી હરિ.
 સ્થાપીશું એ અતિથિને ઘરે ઘરે ઉરે ઉરે.
 રાંકડી પૃથ્વીને ખોળે આપ છો કેા અલોકિકઃ’
 જતાં જતાં પૂજારીએ ગફગફ કંઠ નિર્ઝયો.
 વનોની ઝાલરોમાં, ને ગામની ભાવસીમમાં
 ગયોએત્હાંસુધીન્હાજ્યો, ન્હાજ્યોનેહલનેણુલે.
 ને પછી આંખડી વાળી વનોની પાર પૂર્વમાં.

‘પાર્થ ! પેલો મધ્યદેશ પડ્યો વિસ્તાર વિસ્તરી;
 પૃથ્વીના મધ્યગિન્દુ શો, જગત્કુંડળીચક્ર શો.
 દિશે દિશે દિશાન્તોમાં ત્યહાંથી ત્રિજિયા વહે.
 આરાવલ્લી ઉત્તરે છે, વિન્ધ્યના ઘાટ દક્ષિણે;
 મધ્યમાં એ મધ્યદેશે રમે ને ઝરણાં ઝીણાં.
 જાણે છે તું, જાણું છું હું, જાણે છે જાગતું જગત્;
 એક એ ઝરણાતીરે ગાળે છે ત્હાં મહોદધિઃ
 ગંભીરો જ્ઞાનવારિથી પ્રહારતને ભયો ભયો’
 ‘હા, મહારાજ ! એ આજે મધ્યાહ્ને મધ્યદેશ છે;
 પૃથ્વીનાં જ્ઞાન ને લક્ષ્મી ઢાળાયે છે અવન્તીમાં.
 દેવોનાયે ગુરુદેવ વિરાળે ત્હાં મહામુનિ;
 ક્ષિપ્રાના ઘાટઘાટે ત્હાં ગાળે છે જ્ઞાનસિંહલા;
 તપે છે એ મધ્યદેશ પૃથ્વીમધ્યાહ્નના સમો.’
 પાર્થનાં ઝીલીને વેણુ પુણ્ય શાં પૃથ્વીપાવન.
 કૃષ્ણચન્દ્રે કદ્યો કોડે ત્હાં પરમ મન્ત્ર પુણ્યનો.
 ‘ગાળે જે વનમાં સિંહ, મૃગોને ત્યાં જવાં કશાં ?
 આભથી મેહુલો વર્ષે, ત્હાં શા કુવાર ફારવા ?
 હું-તું માર્ગમૃગો, પાર્થ ! ગૌરવી ગુરુ સિંહલા.
 મધ્યદેશે મહર્ષિ છે, નથી એ માર્ગ આપણો;
 એને છે પ્રહરણવાળા, ભિખા છે ગિરિદુર્ગ થી.
 રહામે વિન્ધ્યાટવી ટાલે, વીંધી એ વિન્ધ્યને જશું’
 પૃથ્વીના પાલવ ન્હાળી, ન્હાળી યુગની યાતના,

પાડી ત્હાં પગલી સંઘે દાક્ષિણ્યે દક્ષિણપથેઃ
 અન્ધાર અમીથી ધોવા, ભાવથી ભવ તારવા,
 ધારીને તાપસદહો શરો શા પ્રેમભક્તિનાં,
 વીંધવા વિન્ધ્યાટવીને, હરિસંઘ જતો હતોઃ”
 તાપસોની તપસેના રહડી શુ કલિ છતવા!
 ભાવી’તી પર્વતધારો દોઢલા દુર્ગકોટ શી;
 શિલાઓએ શિલાઓની પાથરી પાથરી હતી.
 આઘેથી મેઘના જેવા કને અધારના સમા,
 પૃથ્વીની પાર્થિવતાના પર્વતો ત્હાં અઝૂમતા.
 વનોની, વનવૃક્ષોની હરિમા હીંચતી હતી;
 શામળી એ શિલાઓમાં લીલુડાં તેજ પાથરે.
 આબુ ત્હાં કોતર એક ભરેલુ જળાશીરસરે,
 હરિએ પ્રારબ્ધ વાંચ્યુ પૃથ્વીનુ ગિરિધાટનુ;
 પ્રહાર્યો તાપસદહ ઘાટની એક ભમ્મરે.
 શિલા અન્ધારઅન્ધારી પડી પોકારતી વડી;
 ને છલન્ટો-છિછળતો વારિધોધ વહી રહ્યો.
 કુવારા ફોરતી સેરો, નીર આનન્દનાં જતાં;
 હરિએ છોડવ્યાં બાણે કાળબાધેલ અન્ધનો.
 નીર્જાને હસતા પાણી પાર્થ મંદ હસી પડ્યોઃ
 લેઈ એકગણુ દીધુ અન્તે હરિ! અનન્તધા.’
 અને આવી પછી વર્ષો, ફાટી વિન્ધ્યાટવી કૂટી.
 પડ્યું પ્રોહુ પાણી બાર, ભરી ભરી નદી વહી.

ગુણ-ઓશિંગણ ગામે સ્થાપ્યું ત્હાં હરિમન્દિર.
 વાગે ત્હાં નિત્યશઃ ઘંટા, નિત્યશઃ થાય આરતી.
 અને એમ વિન્ધ્યદ્વારે હરિનો સંઘ આવિયો.
 ગોરલા વનના જેવું, પૃથ્વીના દુર્ગદ્વાર શું,
 આમની વેલ વાળ્યા શું, હતું એ ગિરિદ્વાર ત્હાં.
 ઉત્તતમુખ ઊર્ધ્વગામી અનન્તના ગવાક્ષ શું.
 વૃક્ષો ને વેલીઓ ઠેરાં પત્રપુષ્પો ગૂંથી ગૂંથી,
 શિલાઓએ શિલા માંડી કીધું'તું ગિરિતોરણઃ
 ગહરું ગલીરું લબ્ય, મહેન્દ્રના ધનુષ્ય શું.
 એ તોરણે છબી સંઘ વળૂંધ્યો વિન્ધ્યદ્વારમાં.
 ઉદ્ભવે શંખ પૂર્યો ને જગાડ્યા એ ગિરિવરો;
 ઢહે જાણે : તહમ ઘેર આવ્યા છે આ હરિવર.

વિલોલનેત્રે મજગોપરાજ શા,
 ધીરે ધીરે ધેનલ શો ચરાવતા,
 દ્વારામતીનો લઈ સંઘ શ્રીહરિઃ
 વિન્ધ્યાટવીના વનદ્વારમાં ગયા.

અધ્યાય ૧૫ • લીલ રાજાનો લાઇલો

વિહાસતા, ને વનદેવતા સમા,
 વનશ્રીની વત્સલતા સ્વીકારતા;
 વિન્ધ્યાટવીના વનચોક વીંધીને
 ચાત્રી ગયા એ ગિરિરાજ-નેસડે.

દૈને સંઘ ચાળ્યા જગદાધાર ગિરિગિરિના ઘાટમા,
 વદને અનલેના તપે અંખાર વનવગડાની વાટમા.
 આછા આછા ગોરાદેના ચીર, અખર એવા આભમા,
 શિખરેશિખરો ધિંગડ ને સુધીર, આભલગઢના થાભલા
 ગૂથી ગૂથીને કાળ શુ કાળ ગૂથી'તી જગજાળીઓ,
 ઝુકે ઝુકમા પડી'તી વિશાળ ચોકની ચારુ ધાળીઓ.
 શૈલે શૈલે શિલાએ શિખર ગ્રી માડી મદૂલીઓ,
 સરે ઝરણે ભરે ભલા નીર સલૂણી માહેવીઓ.
 ચારે કોર જુથેજુથ ધાસ, જોગીની જટા સમા,
 હુતા વનવીરના ત્હા વામ ઉઘાડા એ આભમા.
 મહડયો સંઘ ગિરિધારે ધારે આભલની અગાસીએ,
 નાખ્યો જઈને ઝરણુ કેરે આરે પડાવ તીર્થવાસીએ,
 પાથરી પૃથ્વી મૃદુલતાની પેર પાવલમા વેળુ પડી,
 ધરતા ઉપર ઘટાઓના ઘેર છત્રે શીગ્રી છાયડી
 વિથરી વન વીણવા મજનાર વનશ્રીની બહારમા,
 પડિયો પઢરવનો ઝણકાર ઝરણના ઝણકારમા
 મહેક મજવનિતા મહેક મહેક સમીરણની તહેરમા,
 ત્હા તો શૈલશિલા ગાણુ એક. 'કુણુ છો ગઢધેરમા?'
 પત્રપુષ્પની છોગલમા ભાત, ગૌરવ હતુ ગામહુ,
 ભિભલો છીયરપાટે કિરાત, સોહે સુન્દર કામહુ.
 એના વદનનો તાપ અમાપ, ધૂમરી ખાધી ઘેલૂડે,
 હતુ હાથમા હેમનુ આપ, રતન જડયા છેડવે

દીઠી માનવની ડોલમડોલ ઝરણકેરા તીરમાં;
 નાખ્યા મુખની મહુવરના બોલ ગિરિગિરિના ગીરમાં.
 શિલા શિલા થઈ માનવરાજ આયુષ્યબન્ધ બન્ધવા;
 ત્યાં તો દીઠા બદલમહારાજ જગતની જ્યોત શા.
 ‘અહ્યા! કુણુછો જગતની જગત? ગીરવાની આ દેરમાં!’
 દેંક કુમળી પડી કંઠમાળ એ પૂજવાની પેરમાં
 બોલ્યો પાર્ય પ્રયંડગરીર: ‘અમે તો યાત્રાળુઓ’
 ‘ધર્મના કે અધર્મના વીર?’ ‘ધર્મના ધર્માળુઓ’
 જ્યાં નિઃશસ્ત્ર નર ને નાર ન્હાતાં ઝરાનીરમાં.
 આન્યો ગિરિનો ગૌરવી સંસાર ઝરણના એ તીરમાં;
 ‘તુમે ધરતીમાં રમતેલા રામ, ધરમના ધનગરા;
 આવ્યા અમ ગીરવાને ગામ, ઉતારો ઉત્તગરા.
 વીણો વન, પીઓ બહેતાં પાણી, થાકપને ઝંખવો,
 ગીરવો કરશે તુમારી મહેમાની, વામુ વાશે પંખવો’
 કેડી કેડી મહીં બેઠીઠાર ગયા, ઘડીમાં વળ્યા;
 પાકાં વનફળના ફલાહાર સણમાં ઢગલે ઢળ્યા.
 ભમ્યો સંઘ, વમ્યે નંદનંદ વનભોગને ભોગતા;
 રહામે ઝૂક્યાં કિરાતનાં વૃન્દ વનફળને આરોગતાં.
 ‘છો તો શાતામાં? ગિરિના સપૂત!’ હરિએ માંડી વારતા;
 ‘નથી દૂષતાને દિલડાના દૂત?—અધૂરા કે ઓરતા?’
 તેવાં ઝાડીનાં ઝૂમખ ઝૂલે, એવાં શીર્ષ ઝૂલિયાં;
 છછછે જળ-છાંટ્યાં તેલ તપેલે, છછછ્યા, પછી બોલિયા.

‘શાને જાણો આ ગરવાં ગીર? હલાવો હૈયા-ખીલને?
 અમને છાંટીને ટાઢા નીર દઝાડો ઠાં દિલને?
 હુ છુ પાપાણોનો અવતાર, પાપાણોનો રાજવી;
 નીતરું નીરપોચો નરાતાર, બૂની થાયે જરૂદા નવી.
 હતો ધરતીના ધણુરવ ધામે અમારો એક ભાઈલો;
 મહલે ઝરણાના પગમા વિરામે એ દેવ અમ મહાઈલો;
 એના રણઝણતા બાણુટકારે વાધણુવાધ ભાગતાં;
 એની હાકલ કેરા હુંકારે સૂતા શત્રુ જાગતા.
 અમ વડુવાનુ ધીંગડ ધનુખ્ય, સોનલ દંડે શોભતું,
 હતું વીરનુ એક આયુધ્ય અમૂલ્ય એપતું.
 વણુ અંગૂઠે, આગળરમતે, જિડતાં પળી પાડતો;
 કહેતો: ધૂમત ને જીતત જગતે, અંગૂઠો જો હોત તો.
 વસમી વનવગડા કેરી વાટે બેઠો છે એ ભાઈલો;
 એના આલસી શા ઉજળાટે જિછળે ગીકણુખાઈલો.
 એક ચક્રવે કરવાના ઉધામા નાખતો અમ ફહાઈલો,
 ગ્યો ‘તો ભણવાને દૂરદૂર દેશ રાજવીઓના વાસમા;
 અમ વીરનો વનવરવો વેશ, વસતો કુશના ધાસમા.
 ગુરુની મૂર્તિ રાખી સમક્ષે જનીયો એ બાણુવળી,
 ચાપે બાણુ મહડાવી વીરચક્ષે વીંધતો દર્ભની સળી.
 જાગી ઠેકને જોગણી ઈરખા, અંગૂઠો માગી લીધે;
 જીત્યું જગએમ હર્ષડામાં હરખ્યા, દિલ-અંગારએને દીધો.
 પછી સામળ્યુ ઉત્પાતો જાગ્યા પૃથમીના ને દૂતના;

દિલની રાજવટોમાં દવ લાગ્યા મૂવા વણમોતના.
 કહે છે સરવો સાગરિયો છે એક, ઉકેલ્યાં એણે ગૂંચળાં;
 મહારણમાં ધરી અહાલેક ઉગાર્યાં પંચ પૂતળાં.
 અડી જળી ગયો હર્ષડાગુફામાં અમારો એહ ભાઈલો;
 એક ચક્રે કરવાના ઉધામા નાખતો એમ ફહાઈલો.
 ખુણે ખુણે છે ઝરણ ને વારિ શિલાઓ ઓઢેલ એ;
 અખંડ અગ્તીયે આ જલાધારી ઠારશે શું પોઢેલને ?
 વાહુ થંભ્યો'તો વાત સાંભળવા કિરાતની કારમી;
 રાત જંપી'તી લાગી નીંગળવા, ઝરણમાં જઈ શમી.
 આછાં આછેરાં તેજનાં પીછાં અન્ધારાં તરી જતાં;
 ઝીણી ઝાંઝરીએ આછેરાં આછાં અજવાળાં ત્હાં આવતાં.
 હરિનાં નયણાં ખોતરતાં'તાં ધરતી ઝરણ ધીનું ફાડવા;
 પાર્થ-પ્રજ્ઞાને સ્મૃતિઓયે હરતી ઝૂરતાં ફરતાં ઝાડવાં.
 ઘેરો વિન્ધ્યમંડળનો ઘેરાવ, વચ્ચે રાયનોં નેસડો;
 અથકે જેવો ઝરણ કેરો ભાવ, હરિનો ભોલડો પડ્યો;
 'એની અમૂલ્ય શુરુભક્તિ ભવ્ય, અણતજગ ણતી ગયો.
 એ તો અમ્મર છે એકલવ્ય, અમૃતને એ પી ગયો.'
 વમતા શંકરગણની અલગારે વાઘણ ગીત ગાવતી;
 ચમક્યા વીજળીને ચમકારે ભૂતાવળના રાજવી.
 'કુણુછો? સાચું કહો; આડીવાટે કહ્યાંથી આ અમ ખડાડની?
 ઠોક દેવ છે ધરતીને પાટે, નણુ દિલની-આડની.'
 હરિ વીણવા'તા પડિયેલા ભંક ધરતીના ને ઉરના;

પછી બોલિયા ગદ્ગદ કંઠ ભર્યા ભાવપૂરમા
 'એકલવ્યનો નથી આજે દેહ, અમર દેહગ્રહાઈલો;
 શૂરો તહમ જાવનવીર એહ અમારોયે ભાઈલો.
 એના અગૂઠામૂલે આખો હાથ આપે અમ આ સખા;
 હોલવો અગન, હો ગિરિવરનાનાથ ! હશેએલેજોલખ્યા '
 હરિના સૌજન્યરગની ભાત નયને જઈ નાગરી;
 મ્હોરી ઊઠ્યો આંખલ શો કિરાત, સુજનતા પાગરી.
 ડુગર-ડુગરે દવ સમી દહતી વીતકની એ વારતા,
 તહોયે મેહુલ અઢળક વહતી ભિચરી એ ઉદારતા.
 'નવ છત્યો જગત ગિરિનાથ, ભલે આ છતે આબલો;
 લોધ્યે લાખેણો એહનો હાથ પાછો ના'વે ભાઈલો.
 જાણો જગનુ, જાણો છો જગપાર, મા'નુભાવ છો વડા;
 તહમે દેવલ છો આબ-ઉદાર અમારા રક નેકડા '
 'વને વન અને પહાડે પહાડ પહાડીઓ એને પૂજજો;
 ખેડી પ્રાક્રમ પૂરજો એના લાડ, એને જોમે જૂજજો.
 જમ્હાજમ્હા યશગીત, તહાએકલવ્ય, વીરો જગદોદ્ધલો;
 હતો ક્ષાત્રધર્મનુ મહાદ્રવ્ય, ગાજો એનો સોહેલો.'

અશુષ્ઠ દૈને ગુરુદક્ષિણા દીધી,
 પાથે ધર્યો ગાંડીવહસ્ત મૂલમા;
 કિશોરકાળે હર્તુ ક્ષાત્રતીર્થ જે,
 એ દ્રોણશાળા ગિરિગીરમાં દીઠી.
 નેત્રો ભીંજ્યાં ગુરુજન્ધુને સ્મરી

અધ્યાય ૧૬. રાત્રિનું વીરપર્વ

અજ્ઞવાળીને પ્રાક્રમી શૃંગશૃંગને,
આકાશને અન્તર જ્વાળ નાખીને;
કિરાતવૃન્દે ગિરિગોળ લિજ્યો
એ રાત્રિએ ઉત્સવ એકલબ્યનો.
ને રાત્રિનો દિવસ ક્રીધ કીપતો.

પડછાયા પ્રલંબાયા ઝાડના ખ્હાડના પછી.
વસ્તુઓથી વડેરીયે છાયડી પૃથ્વીમાં પડી;
સ્વજનોનાં દમરજોશી, યશસ્વીના યયો સમી.
ગમ્યાગમ્યથી ઘેરેલી ગેખીલી સ્હાજ એ હતી.
અકૂરે શંખય પૂર્યો, ને સઘ એ સાળદો થયો;
સંભરી તપ-સામગ્રી અરણ્યો ઉગ્ર ખેડવા.
ધણુણ્યા ગિરિના નેહો સંઘના શંખને દ્વનિ.
જાગ્યા જોધ શૈલશૈલે, જાગી વિન્ધ્યાટવી વડી,
શિલા શુક્ર વિપે હીઠો સંઘને સાળદો થતો,
વાધ-છલગે છલતા આગ્યા ત્હકા લીટલરાજવી.
ગિરિ બોલે એમ બોલ્યા ગોરવી ગિરિવાણથી :
‘મહેમાનો! મન મ્હોટા છો વડેરા છો છ આલથી;
કરીને ખ્હાડને ઠાલી ગયો એ, ને જયો ત્હમે ?’
‘ગયોઝો!’ ‘હા, ગયોછેએ.’ ‘ના, ના; નથી-નથી ગયો.’
થયો એહ વાતાંવાય હૈયાજયો મિતાક્ષરી.
ને પછી હરિએ એનો ભાખ્યવિસ્તાર વિસ્તર્યો:

‘આંખથી જાય છે એ કે જગમાંથી નથી જતા;
 હૈયેથી જાય છે એહ થાયે અલોપ નિત્યના.
 નથી ગયો હૈયેથી એહ, હૈયેથી ન જઈશ હું;
 આંખમાં નહિ, હૈયામાં અમે રહેશું સદા અહીં.
 વેલી નથી, વડલો છે તહમારું હૈયું, રાજ ! હો !’
 ને વડલા શા લીલ્લરાયે વડલાવેણ નાખિયાં :
 ‘સાચું છે; અમ હૈયેથી જૂંસાયો નથી બાઈલો;
 અખંડ એહની મૂર્તિ બેઠી છે ગિરિએ ગિરિ.
 આંખડીથી જશે તહાયે હૈયેથી ન જશે તહમે;
 હૈયેથી જે જૂંસાયો, એ જગે જૂંસાય નિત્યનો.
 પાણીમાંના લીટા એ તો, કોલના ખડાડ કોતયો.
 ઠરે તહાયે મહા મહેર, રહો આજની રાત આ;
 પીઓ પાણી ઝરાનાં, ને આરોગો વનનાં ફળો :
 માણો વનની મહેમાની, મહેમાનો બાવલોમના.
 સૂર્ય છે, સૂર્યની સ્હામે સ્હવારે દિ ગિયે જલો;
 અસૂરા આવિયા માની આજની રાત રૂહો બલા.
 નથી કેા નિત્યના વાસી જગે મહેમાન-મેહુલા’
 અમી શો યજમાનોનો રંગઉમંગ મૂલવી
 રાત્રિપડાવ સઘે ત્હાં કીધો ઝરણપાળમાં.
 હરિ ગયા રાય સંગે શિલાઓની મદૂલીએ;
 ત્હાં બાળ્યા ઇન્ધણા કેરા બારાઓ વૃક્ષવૃક્ષ શા.
 ‘શિખરે શિખરે આજે એનો કરીશું ઉત્સવ;

ખ્હાટે ખ્હાટે ચિતા માંડી કરીશુ બાણ આજને :
 કે હતો ભુગભેદો કેા ભાઈલો ભિલરાયનો '
 એ રાત્રે ખ્હાડ ગાળ્યાનો થયો પછી મહોત્સવ.
 પ્રજાની મશાલ ખ્હાડોની પ્રજાજ્યા અગ્નિસ્તંભત્હાં;
 દ્વિશાદક શાં ભિલેલાં ગિરિનાં શિખરે જળ્યાં.
 ચોસઠ ભોગણી કેરાં જળ્યાં ચોસઠ થાનકો;
 કેલાસીગણના સળગ્યા ઝૂકેલાં ઝુંડ આડવાં.
 ખ્હાટે ખ્હાટે આડ ગાળ્યુ, ડાળીઓ સળગી બીલી;
 તણખા-દાણા વેરાણા, જ્વાળાઓ આજમાં ગર્ધ.
 જઇને ઠહી દેવોને વાતાં એ એકલબ્યની.
 ગળતાં ઇન્ધણાં લેને નાચુ કિરાત-રાવણુ;
 રમે રાયે ધૂમે ઘેરે, બાણે ભેરવ-ભેરવી.
 મધ્યે હોળી વૃક્ષ-જિવી, ફરતો ઘેર ભીલનો;
 ખેલી ખડ્ગ પટાળાણ રથે ઇન્ધનવર્તુળો.
 જલાવી ડુંગરા કીધો ઉત્સવ એકલબ્યનો;
 ભીલોના ભાઈલાને ત્હાં સ્થાપ્યો પર્વતપર્વતે.
 ને હરિએ છટયા હૈયે વર્ષાબ્યાં વરદાનને :
 'હતો એ ડુંગરદેવ ઉચ્ચરે એમ ડુંગરા;
 ખ્હાટે ખ્હાટે પૂજાને, ને માંડએ ભાગ્યભાગ્યમાં.
 ભવ નહીં ભૂલે એને, કાળ સંભારશે સદા,
 અને એના પર્વપર્વ આવશે દેવદર્શને.'
 ને પછી ગિરિઘેરેથી આવિયો ભોલ ગીતનો.

ગાતી'તી કિત્તરીઓ કેા કિત્તરકંઠ જોલીને,
મહેમાનના મેહુલાના મહિમાને મહામને.

મહેમાન મેહુલાના વીર, મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે;
મેહુલો મહેમાન લગીર, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે.

મેહુલો વર્ષે ને વાય, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે;
મહેમાન હરખે ભીંજાય, મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે.

મેહુલાનાં ભીંજવે છે નીર, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે;
મહેમાન ભીંજવે છે ઊર, મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે.

મેહુલો આવે ને જાય, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે;
મહેમાન મનમાં સદાય મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે.

મેહુલો ધરતીનો દેવ, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે;
મહેમાન હૈયાના દેવ, મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે.

મેહુલો મહેમાન લગીર, મેહુલાની મ્હોટપ ઘડી રે;
મહેમાન મેહુલાના વીર, મહેમાનનો મ્હોટપ વડી રે.

એ રાત્રે ઠેલાસ-કેન્દ્રે ધ્યાનમાં ધૂર્જટિ ધૂવ્યા;
હિમાદ્રિના હેમકૂટે નર્તી ઊઠી ભૂતાવજો.

ચિતાઓ શૂંગ શૂંગે ત્હાં જળી માઝમરાતની;
પટેલાં ગાઢ ને ગૂઢ અન્ધારાં ઉત્તજવળાં થયાં.

મેઘશબ્દે ભીલો ગાતા વહે હૈયાની વીજળી;
વીરવીરોત્સવે ગાજ્યાં વિન્ધ્યાટવીનાં મહાવનો.

જલાવીને ચોસઠ શૂંગમાળને,
ભૂખી-ફૂટી ચોસઠ તર્પી જોગણી;
ને જોગણીએ ધરપાઈ ધાઈને
ભર્યા ઝરા જંગલ ઝાડ પહાડનાં.

અધ્યાય ૧૭ • માતંગમુનિ

હૈયાં વિશાળાં વનવાસીનાં વનો;
મહર્ષિઓ આશ્રમ આશ્રમે મુકે;
શુક્લ શુક્લ માનવના મણિ ભરીઃ
અરણ્ય છે આશ્રમવાસી સન્તનાં.

રહવારે સૂર્યરશ્મિએ સોનાનાં શિખરો કીધાં,
તહારે સંધે રજા લીધી લોળા એ લીલરાયનીઃ
હસાવીને હુલાવીને, હૈયે હૈયાં મિલાવીને.
વૃક્ષ-વૃક્ષે, વેલી-વેલે—સોને સંઘ હજ્યો મળ્યો.
શિક્ષાઓ નીતરી નીરે, પાપાણે પીગળી પડ્યા.
પાર્થને પ્રભુમી, કીધી હરિની પાયવંદના.
કિરાતે હરિને દીધું તીર એક ત્રિશુળ શું;
ફળે ફળે, ઉઠે તો, એ પરાવે શું ત્રિલોકને!
અને એ ગિરિના રાય વીરવાણે છટ્યા પછીઃ
'અરણ્યો ઝોળાએ આને, ઝોળાએ ઘાટઘાટીઓ;
જપે છે જપ લેરવના, બોલે છે પહાડ-હાકલે.
રખોપુ સંઘનુ યાશે અરણ્યોમાં ઊંડાં ઊંડાં.

નથી કેા નારનું, આ તો રખોપુ એકલવ્યનું,
 હરિ હસ્યા; હસી હેતે લીધું એહ ત્રિશૂળને;
 હૈયે આંખી અજે હેરી, દીક્ષા શું પાર્યને લીધું.
 કૃષ્ણો આખ્યાં, કૃત્વો આખ્યાં-વનશ્રીની વિભૂતિઓ;
 ઝરન્તાં ઝરણાંતીરે પછી આપી વિદાય ત્હાં.
 જિભા આ તીરમાં રાય, પેલે તીરે હરિ ગયા;
 અને બે ગિરિઓ વચ્ચે ઝરન્તું ઝરણું વહે.
 વિન્ધ્યાટવી અરણ્યોમાં વળ્યો સંઘ સુહાગિયો;
 પાવલે માપતો પૃથ્વી, આંખથી આભ માપતો.
 દેવનાં મંદિરો જેવા ગંગાના ઘાટ ઘાટમાં,
 એવાં વિન્ધ્યાટવીશૃંગો મંદિરશિખરો સમાં :
 ને શિખરધ્વજો જેવાં શૃંગ-શૃંગે તરો હતાં.
 શૃંગ શંગે મહીં દેવ વિરાંજે શૃંગમંદિરો.
 આભલાંના ઘેર પેરે ઝૂમ્રમે ઝુંકઝુંક, ને
 શિલાઓની ગુફાઓ શાં કોટરો વૃક્ષવૃક્ષમાં.
 પારધી વસતો એક એહ કોટર-ભીતરે;
 વનના દેવ શું રૂપ, નેણગી બાણ વર્ષતો;
 પદ્મવો બાહુએ પાયે, ઊગલે કાન્ત કેવડો.
 દહિના દોરથી એના, ફેરન્તી એની કૂંકથી,
 ટીશીનાં સંપુટો ફાટે, કળી ને કુંપળોં ફૂટે;
 ડાળખી ડાળખી ઘેરે પત્રનાં ઝૂમખાં ઝૂલે.
 પાયે આંદરણાં ઢાળ્યાં, માયાં હોળે ઘટા-ઘટા;

પાંદડે પાંદડે સ્હોતી સૂર્યની પગલી પડે;
 દિશે દિશે દ્રુમદ્રુગો, દિશા એકે દિએ નહિ;
 પર્વતો મેઘમાળા શા, વીજરેખા શી કેડીઓ;
 એ કેડીમાં જતો સંઘ, પાયમાં પાય પૂરીને;
 ટુંપજો પત્ર પુષ્પોયે સંઘનાં ભાલ સુંળતાં.
 પડયા'તા વનના ચોક ગાઠ એ વનઘેરમાં;
 ઢળયા'તા ગાદુએ ણંને પડદા વનવેલના;
 અને માથે મહાવૃક્ષો તોરણે હરિને હતાં.
 સંકેલી વેલીપટ એ આનિયા વનરાજવી;
 મહડાવેલાં આપળાણ, રોલે ઝૂમળછોગલે.
 'કુણુ છો? કમ્હાંથી આવો છો?' પૂછી કેડી પૂગી જિભા.
 પાર્થ આગળ આવ્યો ત્હા પ્રણામી તપસીવિધે,
 ત્રિશૂળ દાખ્યુ પાર્થે બાણ શું બીલીપત્રના.
 કાળ કેા દંડ રો સ્હોતો દારુણ વનદંડ એ.
 અક્ષાળી બાણ શું બાણ કેડીથી અળગા થયા;
 શૂળને શૂળપાણીને વીરની કીધ વન્દના :
 ભમતા ભેરવ બાણે શંભુના દંડને નમ્યા.
 વાઘને વાઘણ એવે કેડીને ફૂદતાં ગયાં,
 ઝૂકેલી ઝાડીના ઝુડે વાંકડી વનવાટમા.
 વીરને વસીયુ એ તો યાત્રીના માનભંગ શું;
 મહડાંયુ બાણ આપે, ને જિગામ્યુ વાઘની દશે.
 'નહીં-નહીં મહડાવો એ આપે બાણ, ચતુર હો !

વાઘ જે હી નહોર મારે, તે દિને ગાણુ મારજો :'
 ઘટામાંથી ઘોષ આબ્યો, બોલી બાણે ઘટાછટા.
 આવી વૃદ્ધ ઊભા એક વૃક્ષોમાં વૃક્ષરાજ શા.
 અર્પી વાર્ધક્ય વર્ષોએ તેજસ્વી ક્ષીધ દેહને;
 વિશાળા ભાલને પાટે વચસો વેદનાં હતાં.
 એક હસ્ત વનદંડ, ણીજે જલ કમંડલુ;
 હતાં નીન્નર્યાં નેત્રો, મુદ્રા મહર્ષિની હતી.
 ઉચ્ચર્યા આણુની વાણુ મેઘશબ્દે મહર્ષિના.
 'એ તો છે આશ્રમવાઘ વને આશ્રમવાસીનો;
 જોગજો છો અનલેને વનના વાટ-રક્ષકો.'
 નમાબ્યુ નમણું આપ, ઉતાર્યું ગાણુ કાળ શું;
 વનરાજ સમો વાઘ નમ્યો એ વ્યાઘ્રસ્વામીને,
 નમ્યો વીર નમે જેમ ક્ષત્રિયો પ્રહ્લટેજને.
 પછી ગયો વનવાટે વીંધીને વનવાટને;
 અને એ ઋષિજી બોલ્યા ઉરની આતિથ્યવાણુથી :
 'અહો! આજે ધન્યભાગ્ય, આબ્યાછો આ અરણ્યમાં;
 દિસો છો જગના યાત્રી, પધારો મુજ આશ્રમે.
 નથી દૂર, નથી દુર્ધી; જો પેલો આખમાં ઊભો.
 (હમેકચ્છાં? વનઆકચ્છાને? હુંકચ્છાં આ અનલેકચ્છાં?
 આકર્ષી અહીં લાબ્યો કેા ઋણાનુગન્ધ પૂર્વનો.
 ચ્છણે ચ્છેલા મુકાવેરે ચ્છારો એ અનલે વસે;
 પાસે પર્ણકુટી ચ્છારી, કને નિર્ઝરણી ઝરે:

વાઘ ને વાઘણ વચ્ચે એકાન્તે વાસ ત્હાં વસું’
 ‘અમે તો જગના યાત્રી, આપ છો અનલેપતિ;
 જ્ઞાની છો, અવધાની છો, વિધાતા વિન્ધ્યપાદના.
 જ્ઞાનનાં વન-આતિથ્ય આપનાં આજ માણુશું :’
 વદ્યા ગૈત્રી તણી વાણે હસી ઝીલું ઝીલું હરિ.
 સ્વીકાર્યું આતિથ્ય વનનું, સન્માન્યુ પ્રહસતેજને;
 ધીર શબ્દે વેણુકે આપ્યાં ઋષિરાયને.
 સંચયો આશ્રમે; નાખ્યો વૃક્ષછાયે પડાવ ત્હાં,
 ફૂલોહતાં, ફળોહીધાં; ન્હાયા, પોયા, રમ્યાજમ્યા.
 પ્રકાશ્યા પૃથ્વીયાત્રાણુ ઋષિના પ્રહસતેજમાં.
 શીળા સમીરણે વાયા, સંઘ આરામમાં ઢળ્યો;
 ઘટાએ છાંયડી ઘેરી પાથરી આભછાંયડે.
 ઝરાતીરે વટવૃક્ષે જામી ત્હાં ગોષ્ઠિ ગેળની;
 જાણે બે વનવેત્તા કેા વનનાં પાંદડાં ગણે.
 શુક્ષ્મામાં કાન માંડીને સુણનાં વાઘ-વાઘણ;
 જાણે હુંકાર અનલેના અનલેનાય નાથને.
 ‘કહોજી, આ અરણ્યોમાં નિહાળ્યું ગૂઢ તત્ત્વ શું?
 ગિરિમાં ને શુક્ષ્મામાં શીખ્યા હો એહ શીખવો;
 ઉઘાડો આત્મભંડારો, સંચ્યું હો એહ દાખવો :’
 નિત્યના નિજના કંઠે શિષ્ય-શબ્દે પૂછે હરિ.
 ‘કપરો પ્રશ્ન પૂછો છો, માગો છો અર્ક આયુનો;
 જીતો છો જીવન મ્હારું આપ તો એક પ્રશ્નમાં.

આ શુંહમે અણુ માગ્યું? કે આ માગ્યો વિરાટને?
 જોયુ ગુફા-દિશામાં, ને અનલો-હુંકાર સાંભળ્યો;
 અરણ્યો ડોલતાં દીઠાં, સુણ્યા શબ્દો અગમ્યના :
 અરણ્યો વાયુની વાણે બોલે છે 'હે હરિ! હરિ'
 ગુફાઓ ઝરણાંધોષે ઉદ્ગારે 'હ પ્રભો ! પ્રભો !'
 નથી મૂંઝું ક્ષણે કે ઠે આજ કે ઠેઠ આજલું.
 મેઘબોલે મેઘકંઠે 'બ્રહ્મા' 'બ્રહ્મા' જગત્ ભરે;
 પ્રોઠાં પ્રકૃતિનાં શાસ્ત્રો ઉચ્ચારે પ્રકૃતિપતિ.
 એ સુણ્યુ મહે અરણ્યોમાં, સાંભળ્યુ એહ સૃષ્ટિમાં '
 બ્રહ્માંડના એ બ્રહ્મમન્ત્રે હરિએ સાથ પૂરિયો :
 'સુણ્યાં અગમ્યનાં સૂક્તો, સાંભળ્યાં શાસ્ત્રવિશ્વનાં;
 વસો છો વાઘમાં વાસો, ક્ષીધા વશ વનેરુને.
 વિરક્ષા વનવાસી છો મહાભાગ મહામુનિ.
 ભૂતકાળ વીત્યો વેદે, વેદે ભવિષ્ય વીતશે;
 ગુરુને ગુરુપુત્રોને ભાવે સંભારજે સદા.'
 ઠહીને હરિએ લીધી ઋષિની પાયવંદના.
 કંઠની માધુરીએ એ સ્મરણોને જગાડિયાં;
 નિહાળી મુખમુદ્રાને, નીર્ણી રેખાવળો પડી :
 અને અન્તરની આંખે સ્મરણો આવીને જિભાં.
 મૌન ત્યાગી મુનિ ગાજ્યા મિત્રના મેઘગાજથી :
 'અને તું શું નથી કૃષ્ણ? સાંદીપનિ મઠે હતો;
 મધ્યદેશે અવન્તીમાં આવ્યો કાલિદી-તીરથી.

મામાને કાકાને મારી જેલી જેલો મહાવને.
 મસ્તાનો સાહસવીર, વિધિના શર શો શરો;
 ઝાડ પાડે, વીજ ઝાલે, મેઘને ચક્ષુમાં ઝીલે,
 વાયુ સંગે કરે વાતો, પ્રશ્નો પૃથ્વીને પૂછે;
 આભ અળવીતરો મ્હોટાં મહીમન્થન મન્થતો.
 સુષ્ણે ક્ષિપ્રાજ્જે મન્ત્રો, આયડે આમ્રપદલીમાં.
 શાળાકાળ અવન્તીનો સાંભળે, ને હસે હરિ;
 શ્રી હરિ હસતા તેમ વનો મુનિ ગળવતા.
 ‘હા-હા; એ જ-એ જ; તું છો ગુરુનું ગુણગૌરવ.
 જમનાઘાટ છાંડીને વસ્યો જૈ જગછેડલે;
 સાગરે સાગરિયા થૈ ભયાં સાગરને ધસે.
 પ્રેમપત્ર વિદલેથી લાબ્યા’તા માહરા પિતા;
 તહમે છો દારિકાસ્વામી, રુદ્રિમણીનેહનાથ છો.’
 વનઝુંડે ઢળ્યા ત્હા તો શ્રી હરિ હરિમા સમાઃ
 ‘અને તહમે છો માતંગ, વિન્ધના ને વિદલેના;
 ક્ષિપ્રાના ઘાટના, સૌમ્ય, સાધુતા-વેદથી ભયાં.
 આંખેદીઠા, પ્રીછ્યા ત્હારેસામગાનો સ્મર્યાબૂનાં.
 મૃગછાલા પ્રભળી મ્હે, ઉગામ્યો પ્રતદંડ ત્હાં;
 પૃથ્વીપટે પડ્યો દંડ ખંડ ખંડ-ત્રિખંડ થૈ.
 હસ્યા તહમે, હસ્યો હુયે ને હસ્યા વનગોઠિયા.
 તહમારી પ્રતછાલામાં વસ્યો’તો છૂપલો કલિ.
 પછી તો વરસો વીત્યાં, જિગ્યા એ દિન આથમ્યા;

ગંગોત્રીની વારિધારા ગંગાદ્વારે નહીં જડે.
 દાખલું તહમને, ચાલો રાજપુત્રી વિદલનાં.
 સુભદ્રા કૃષ્ણ ધોતાં'તાં રુદ્ધિમણી ફેલતાં ફળો;
 દહેલતા દહેલતા આંખ્યા ત્યહા માતંગ ને હરિઃ
 આવિયા ગજની ચાલે ગજો ચોવન ઓઢીને.
 'રાજેશ્વરી! શુરુખન્ધુ તહમારા-માહરાય આ.'
 તહાં તો આશ્ચર્ય-આનંદે આનન્ધો સંઘ એ સુણી;
 સુભદ્રા રુદ્ધિમણી ભીંચાં, પ્રભુમ્યાં મુનિરાયને.
 'ક્ષિપ્રાધાટે શુરુદેવે ભણાંખ્યા એમને-મહને.
 ને પ્રેમજા! એમના તાતે વરાબ્યાં છે મહને-તહને.
 એમના તાત લાંબ્યા'તા દ્વારિકે પ્રેમયત્રિકા.
 વિદલે દ્વારિકા ક્ષિપ્રા ત્રિવેણી દડકે મળી;
 મહામહી નથી મહોટી, પૃથ્વી હૈયાળી જેવડી.'
 અને સોનામજરી શા પરાજે રાસી પ્રસ્ફુર્યાઃ
 'અહો! માતંગા! તું વીર! અહીં ને આ અરણ્યમાં!
 વેદમાતંગ માતેલો, ક્ષિપ્રે હરિની હારનો.
 આત્મા આનંદમા છે? ને છે આ વૈકુણ્ઠ શાં વનો?'
 'તો તો મહિયરે, વીરા! બાણી આજે બૂલાં પડ્યાં;
 બાણીને પ્રસ્ફુર્યા બાણી હસ્યાં હાર્યે નહુંદળા.
 સામ-ગાનો પછી ગાયાં માતંગે હસ્તિકંઠથી;
 ગાજતી'વી જેમ ક્ષિપ્રા દંડકારણ્ય ગાજિયુ.
 હજારો ચક્ષુઓ ટોળી, હજારો આશિયો વહી,
 પૃથ્વી ને પ્રકૃતિ દેવી રુદ્ધિમણીને વધાવતી

વિન્ધ્યાટવીની વિપુલા વનશ્રીમાં,
વ્યાઘ્રેશના એ અનલે ગુફાતટે,
પ્રગટ્મ પ્રોઢા પ્રકૃતિ-ઉછંગમાં
રાજેશ્વરી મ્હૈયર માણનાં હતાં.

અઠવાય ૧૮ • દ્વારિકાનાં રસછાંટણું

સોહામણું એ સ્મરણોથી પૂર્વનાં,
શ્રી કૃષ્ણને રક્તિમણીને વધાવીને,
માતંગ વિન્ધ્યાટવીના મહામુનિ,
એકાન્તમાં સંચરિયા છાંટે વને.

છાયાઓ પાડતું જાય જૂત કો જૂતકાળતું,
ગયા મુનિ; અને સંધ ભાવિના પંથમાં પડ્યો.
પાયમાં દ્રવતાં હૈયાં, હૈયામાં દ્રવતા હરિ.
ઓળંગી ગિરિના ઘાટો, વટાવી વિન્ધ્યનાં વનો,
પૃથ્વી-પાર્થિવતા જોતો, દેવની દીપ્તિ ઝીલતો,
જગત્ જોતો ગયો સંધ સૂર્યની પુત્રીના તટે.
પૃથ્વીને ભાસ્કરે પૂર્વે દીધુંતું વરદાન જે,
સલ્લણી સરિતા થૈને ંહેતુંતું વરદાન એ.
વિધિની નખરેખા શી, વસુધાની વસુવેલ શી,
મધુરાં દહરિયાં લેતી વનોમાં વહતી જતી;
નિર્મળા નમણા રૂપે નેણલાં હરતી હતી.
કાન્તિની કળીઓ જેવી મૃગીઓ ને મૃગાક્ષીઓ

મીઠપના મનોભાવે મહાલતી'તી તટે ત્યહાં.
 તહોયે હશે અધૂરી કે મધુરીનીય માધુરી
 મહેકતો મોગરો, ચંપો ચપેરી ચારતા ઝરે,
 તહેકતો જળઘાટોમાં સુગંધાત્કટ કેવડો,
 રસીલાં નર ને નાર હતાં જાણે હીરાકણી.
 નિહાળી રસની લોભ વધા રસે રસેશ ત્યહાં.
 'ઉર શાં મીઠડાં નીર રૂપ શી મીઠડી ધરા;
 હોતે હરિમન્દિરનો આદરો લોગછપ્યન.
 સાગરના સળરસે રસાળામાં રસો પૂરો.
 આતિથ્ય લે દામ હામે ઉરના ઓરતા પૂર્યા;
 દારિકાની મહેમાની ભદ્રે! રુક્મિણી ઘો હવે.
 રસેન્દ્રી, પંચ જ્ઞાનેન્દ્રી, કવિતાના રસે રસો;
 અધૂરી આરજૂ પૂરો, કોડ કોડમણી કરો.
 નહોતરો આ નીરલોક, નહોતરો વનદેવતા;
 નહોતરો સૂર્યની પુત્રી, સન્તાનો સૂર્યપુત્રીનાં;
 શુષ્ટવન્તાં ગોરાદેના નેસને નહોતરો બલા.
 થશે રસકલા નારી, વીરપુત્રો થશે નરો.
 હોતો નહાનકડો નેસ ગોરાદે દેવીનો ત્યહાં;
 ઝરન્તી દહીં ને દૂધ રમન્તી ધેનુઓ ત્યહીં.
 નહાનેરા એ નેહમાંથી, ધેનુઓ ફહોઈ ફહોઈને,
 ગોરસો લેઈને આવ્યાં ગભરુ ગોપગોપીઓ :
 મીઠડી કળીના કંઠે ગાતા'તાં ગીત મર્મીલાં.

યોગિનીએ કૂલો વીણ્યાં, સખા પાથેં ફળો લણ્યાં;
 વસુધાના વસુઓના રસો ઉદ્ધવ લાવિયા;
 સુભદ્રા-રુદ્રિમણી સંગે શ્રી હરિએ કલા પૂરી.
 અને ત્હાં ઊજળ્યો એમ દારિકાનો રસોતસવ.
 હરિનાં નહોતરાનેહો આવી ત્હાં વનદેવીઓ;
 ને લાવી અમૃતકુંડો વનોમાંથી વનશ્રીના.
 ધરામાં દેવીઓએ તો છાંટયાં અમૃત-છાંટણાં.
 જમ્યા; રમ્યા; માધુરીમાણી મહીની મહેમાનની;
 સૂર્યની પુત્રીને તીરે શોભના દારિકા ઊગી :
 ઢાળાયા ઢગલે ઢગલે શૌર્ય સૌન્દર્ય ને રસો.
 ને પછી કિરણો બોલે એવું શ્રી હરિ બોલિયા.
 'રાજેશ્વરી! સુભદ્રે હો! ઉદ્ધવ! પાથેં હો સખા!
 વિશ્વવિરાટની સંગે ધુમાવો આ મૃગી મૃગો.
 રસો એ ન રસાભાસ, રૂહે રસો ધર્મઘાટ બે.
 કાકિલા મોરના શબ્દે ગાવ અછેક કીર્તન;
 વર્ષાતી વાદળી પેરે એહને ઝીલશે મહી.
 બોલો આયુષ્યના બોલ, બોલ આયુષ્યના થશે '
 ગાયાં ગવાડયાં ચારેયે પછી ત્હાં હરિકીર્તનો,
 પહેલાં રાજેશ્વરી ફેર્યા ફેરી ચંપકની કળી;
 રુદ્રિમણી નિર્ઝર્યાં, બાણે ચન્દ્રની ચન્દની ઝરી.
 હેમની કે રૂપાની કે શુંજે મોતીસરી ગીતો,
 એવું રુદ્રિમણીએ ગાયું મિહું મંજુલ મંજુલ.

આવો અમારે નેહનેહડે, લાખેણા રાજ !
 ખાતે ખેલીશું હરિ ! ફૂલદડે, લાખેણા રાજ !
 ચોકમાં પુરાવું કંકુ સાથિયા, લાખેણા રાજ !
 ચન્દને છંટાવું ચીર સુહાગિયાં, લાખેણા રાજ !
 ભાવે ભરાવું ફૂલમંડળી, લાખેણા રાજ !
 કેસરે કેરાવું રંગકુડળી, લાખેણા રાજ !
 લાવશે વિધિ સૌભાગ્યચૂંદડી, લાખેણા રાજ !
 આલશે સાવિત્રી અખંડ દીવડી, લાખેણા રાજ !
 આવો આયુષ્યને ઉદ્ધારવા, લાખેણા રાજ !
 અવનીનાં અન્ધારાં પ્રભજવાળવા, લાખેણા રાજ !
 હૈયાં હરશે તો અમે અપંશું, લાખેણા રાજ !
 અધૂરાં હશે એ કેડ તર્પશું, લાખેણા રાજ !
 ડગલે-પગલે હુ હરિ ! નીતરું, લાખેણા રાજ !
 આવો તો આજ નેણલે પૂર, લાખેણા રાજ !
 ચન્દ્રકાને ચોક આલે ઈન્દ્રધનુની વેલડી,
 રુદ્રિમણી આલતાં એવું રૂપની રંગજ્યોત શાં.
 પછી મીઠપના બોલે મહેંકી ભોગરની લતા;
 સુભદ્રા ભદ્ર બંસી શી અન્તરિક્ષ ભરી ઢળી.
 નીરદેવી, તીરદેવી, ઝીલતી વનદેવીઓ.
 આજની ઘડી તો આનંદની, આનન્દીલાલ !
 જગતે ઢાળાણી પૂનમચંદની, આનન્દીલાલ !
 અવધૂત છો યુગના યોગેશ્વરા, આનન્દીલાલ !

જહેનડના બોલના પરમેશ્વરા, આનન્દીલાલ !
 લાઇબીજે અમ ઘેર આવજો, આનન્દીલાલ !
 લાવશીની લાલલને લાવજો, આનન્દીલાલ !
 માતાને બહાલ આંજીય આંખડી, આનન્દીલાલ !
 અક્ષય આયુની જાંધીય રાખડી, આનન્દીલાલ !
 વસુધાના માડીજયા વીર છે, આનન્દીલાલ !
 જગતની નાર ત્હારે વીરીજો, આનન્દીલાલ !
 મહીપરિયે માવડીના મ્હોડ છે, આનન્દીલાલ !
 સમુદરિયે જાપુના ઠેડ છે, આનન્દીલાલ !
 પસલીમાં દીધો છે પારસમણિ, આનન્દીલાલ !
 જગતે ગાળુ છું વીરની જહેનડી, આનન્દીલાલ !
 જિડન્તા યોગની પાંખે આલમાં યોગી ઉદ્ધવ;
 ગાજ્યા એહ પછી ગીતે કેકા નાંખી મયૂરની.
 વિશ્વના ઘાટધાટોમાં રસીલા રમતા વસે;
 આરૂઢયા'તા સમાધિમાં બ્રહ્માંડે ચક્ષુબ્રહ્માં.
 ડોલાવી ઠલગી કાન્ત બોલ્યા એ યોગમોરલા.
 હરિ ! ત્હારી અલબેલી દારિકા, પ્રજુદ જુદ !
 જગનાં આવે ત્હાં શુક સારિકા, પ્રજુદ જુદ !
 સાગરિયા ! સાગર ચો જિછજો, પ્રજુદ જુદ !
 રત્નો ને અમૃતો અવની ઢજો, પ્રજુદ જુદ !
 જગતે આવ્યા છે જગઉદ્ધારણે, પ્રજુદ જુદ !
 તરણી થયા છે તરણતારણે, પ્રજુદ જુદ !

સૂર્ય અને ચન્દ્ર ધાર્યા નેણલે, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 વેણુ વાગે છે મુળને વેણુલે, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 આશાની તન્ત્રીને વગાડતા, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 ભુગભુગને જગને જગાડતા, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 આભલ ચર્ધછાવ છો વસુન્ધરા, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 અગમ્ય છો કોક એ આભલપરા, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 ધિંગડ આ ધરણીના ધર્મે છો, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 પ્રહ્લાંડમર્મનાયે મર્મે છો, પ્રબુદ્ધ બુદ્ધ !
 ને પછી મેહુલો બોલ્યો મેઘકંઠે મહામુખે;
 હૈયાભર્યા સખાભાવે, મહી માનવતા સમો.
 સાંભળે શ્રોત્રવતાં સો, ને સાંભળે મનુમંડળ;
 સાંભળે શ્રુતિની પેરે સદ્ધિ ને સદ્ધિપારનાં.
 મહા મેહુલની ધારે જીવનનો ઝરો ઝર્યો.

આભલને શૃંગ વીજળા ઝલમલે, જયન્ત જ્યોત !
 રાત્રે છે જગેશ જગતછોગલે, જયન્ત જ્યોત !
 વિશ્વની વસન્તમાં રમણે રહુડયા, જયન્ત જ્યોત !
 કુરુક્ષેત્રે અશ્વત્થામ લઈ ખડા, જયન્ત જ્યોત !
 હૃદયલોમે હૃદયથી સમીપ છો, જયન્ત જ્યોત !
 જગતની કુંજે જગતદીપ છો, જયન્ત જ્યોત !
 કારમા જગકાનને કુંજરસખા, જયન્ત જ્યોત !
 લલિત લોકલોકને લોચન લખ્યા, જયન્ત જ્યોત !

જયાજયે ધનુષ્યના ટંકાર છો, જયન્ત જયોત!
 રથીના મહારથે ઝંકાર છો, જયન્ત જયોત!
 કાળનીયે કવિતાની પ્રેરણા, જયન્ત જયોત!
 નોધારા પ્રદાંડની છો ધારણા, જયન્ત જયોત!
 અનન્તને આંગણે વિરાટ છો, જયન્ત જયોત!
 વિશ્વના છેલ્લા વિશ્રામઘાટ છો, જયન્ત જયોત!

આજેય ત્હાં અમીછાંટણાં ઊગે,
 આજેય ત્હાં એ રસરૂપની કલા;
 એ દ્વારિકાના રસની રસીલીઓ
 રસેશની ત્હાં મૂકી ગઈ રસિકતા :
 ને કીધી સોહાગિણી સૂર્યપુત્રીને.

અધ્યાય ૧૯ - અલિપ્ત દર્શનયોગ

રસીલીઓ શું રસભોમમાં રમી
 અરણ્યમાં હૃદયસંઘ સંચર્યો;
 અલિપ્ત, આસક્તિસૂનો, તપોનિધિ,
 વનશ્રીના વૈભવને વિલોકતો,
 અંસારમાં પ્રાણપ્રસંગ વેરતો.

વસન્તની વાદળી શો જતો સંઘ વનેવને.
 રુદ્ધિમણી કુન્દનજ્યોત, સુલદ્રા ચંદ્રચંદની,
 ભાવનીતરતા ભીના પ્રજયોગિનીમંડળે,
 સૂર્યપુત્રી તટે-વાવી દ્વારિકાની રસિકતા.

રસો વાવી રસીલીએ પુણ્યની પાળ પાળવી.
 વનનાં દેવદેવીએ છાટયાં અમૃતછાંટણાં;
 ઠળી ખીલી થયાં પુષ્પો, પુષ્પો પુણ્યે પ્રકુટિલયાં.
 વનોમા સરિતાઓમાં હરિસઘ ગયો પછી;
 વસન્તનાં દેવદેવી વેરે વને વસન્તિકા.
 સેજળ ભૂમિમાં એહ વહે છે વનમીઠડી,
 હરિની હહેર ને મહેર જેવી, આઠેક સોતિકા;
 ભૂખરો ધરતીરગ વનલીલાથી રંગતી.
 વર્ષામાં પૂરમાં હહેરે, શરદે લેતી હહેરિયાં,
 સરિતાઓ વહે જાણે હૈયાની સરવાણીઓ :
 ભક્તિની, પ્રેમની ઠેક, કૃપાની, કરુણાની ઠે.
 ઓળંગી એ જળસોતો વટાવી વનની લીલા,
 શ્રી હરિનો જતો સંઘ રથીના રયસંઘ શો :
 તાપથી ધમધમતો, વૈરાગ્યથી વિલાસતો.
 મધ્યાહ્ને ત્હાં મધ્યસૂર્યે આબ્યુ પદ્મસરોવર.
 ઘટાઘેરે થાકે ખાવા ઊતર્યો સંઘ યાત્રીનો.
 હરિની એ નાવડીઓ નાંતરી ઝાડીઝુંડમાં.
 શ્રી કૃષ્ણ ને કૃષ્ણબાળા વીણવા વનને ગયાં;
 પડયાં પુષ્પ ને પત્રો, પડેલાં ફળને વીણે.
 પ્રગલ્ભ એ પિતા-પુત્રી હૃદયતાં હેત-હૃદયકે;
 આનન્દે વનને વન્દે યોગનાં યોગીઓ પરમ.
 મહા-વિભૂતિ વર્ષાવે હરિનાં દર્શને વનો.

પહોંચ્યાં સરવરપાળે લેતું'તું સર ટહેરિયાં.
 પાંદડાંના રથો માંડી ભદ્રાદેવી તરાવતાં;
 લીલુડાં પાનનાં સર્જે રુદ્ધિમણી રથઘોડલા.
 ઊભી'તી ઘેરઘેરાવે ઘટાઓ વનદુર્ગ શી;
 શીળા સમીરણો વાતા શાન્તિના ઉરશાન્તિના.
 અને એહ અનિલોમાં ડોલતા પદ્મડોડલા;
 ઝીણા જળતરંગોમાં ઝૂલતી પદ્મછાંયડી.
 'પદ્મસરોવરે જો આ મન્ત્રો દર્શનયોગનાં;
 મોરલી-મીઠડા બોલે વિલોક્ષીને વધા હરિ.
 'વાંચે છે પ્રકૃતિ-મન્ત્રો આલેખ્યા પ્રકૃતિ-મુખે ?
 મુખે છે સરના શબ્દો વિશ્વના વિશ્વપારના ?'
 'વાંચુ છું હું સદા, તાત! આપની એક આંખડી.'
 આંખાને છાંયડે ઊભાં મોર-ઢેલડ નાચતાં;
 ભરી તળાવની કુંજો કેકા નાખી ગબ્બવતાં.
 કલ્લોલે ડોકિલા લોલ પ્રાશીને આમ્રમંજરી.
 ઢેલ ને ઠોકિલા જેવા ભદ્રા-રુદ્ધિમણી આવિયાં.
 પુણ્યાળુ પ્રેમભક્ષિતાં, દુર્વભ દર્શન યોગનાં,
 અહીં દર્શન છે, પુત્રી! અહીં પદ્મસરોવરે:
 પરાગો ટાળવા લાગ્યા પ્રકુલ્લી પદ્મ શા હરિ.
 ત્યાં તો મ્હંકરી ઊઠી મ્હંકે યોગિની આમ્રમંજરી:
 'દાખે છે આલના ઝોળા તરગાવળમાં જળો;
 દાખે છે મુખડું મ્હારું, છાંયમાં પડી છાંય શું.

પિતા ! પૃથ્વીની પાળે શું પરમ દર્શન-યોગ એ ?
 ‘અરીસો જગનો આ તો, આ તો છે જગઆંખડી;
 તુજને ને મુજનેયે સુણાવે શબ્દ સત્યના.
 સત્યાસત્યની પૃથ્વીમાં વિરલાં સત્યવાદી તો.
 સત્યવાદી દર્પણ છે, સત્યવાદી સરોવર;
 દેખશે જે, દાખશે તે ઉછાળી જ્યોત સત્યની.
 સત્ય છે સૃષ્ટિને શૃંગે, સત્ય છે સૃષ્ટિભાલમાં.
 ને સત્ય-દર્શનથીયે વડો દર્શનયોગ છે;
 લખી છે સરનીરે આ ઋચા દર્શનયોગની.
 વીણીત્યો વેણુલાંએનાં, ભરીદ્યો ભાગ્યઝોળીઓ.
 આંખાની ડાળપેં ઊંચે જેવાં આમ્રફળો ઝૂલે,
 નાળિયેરી પદ્મ એવાં ઝૂલતાં સરનાં જળે.
 હાર્યે જાણે હસતાં, ને ઉર-પરાગ ઢાળતા
 રાજનાં ભાવિમાં જેમ નિવાસે ભાવિ લોકનાં,
 લોકનાં ભાગ્યમાં જેમ લળે છે ભાગ્ય રાજનાં;
 પદ્મે સર-સરે પદ્મ શોભાવતાં પરપર.
 ‘લળે છે અહીંયાં મન્ત્રો પ્રકૃતિ પ્રેમભક્તિના.
 મહા મૃણાલિનીનાળે હંસીઓ હંસલા રમે;
 આપે લે એકબીજાને વીણી મૃણાલની રૂઝો :
 પ્રવર્તે આપ-લે એવી દંપતીની ગૃહે ગૃહે.
 અને પેલા ખીલપત્રે, કોમળા કેળપાન શા,
 પ્રકુટલી પાંખડી પદ્મ પેળે છે સૂર્યદેવને;

દર દર, કને ત્હોયે; આઘે આઘેય આંખમાં.
 સાયંકાળે જશે સૂર્ય, લીડશે પડાપાંખડી;
 પ્રકુલ્લે દર્શનયોગે, ણિડાયે સૂર્ય આયમ્યે.
 એવો છે પ્રેમનો સૂર્ય, એવું છે પ્રેમદર્શન.
 ક્રોટિધા યોજનો કાંઈ વિશ્વનાં વચમાં પડ્યાં;
 સૂર્યદર્શનથી ત્હોયે પક્ષનાં લોચનો ઠરે.
 સ્વયે આનંદના આઘ દરનાં દર્શનામૃતો.
 સલ્લણાં હંસહંસીનો જગે સંયોગયોગ છે
 જાને છે દર્શનયોગ સોહાગી સૂર્યપક્ષનો.
 સાર્ત્વકાલિખત, ને નિત્ય; રસિકો રમમાં રમે.
 વપોની વાહળી વર્ષે ઝીલે પૃથ્વીની અંજલિ;
 આયુષ્યની અંજલિએ ઝીલતી હરિ વેણુલાં,
 પાંખડીના પરાગે ત્હાં ફેરી ફૂલે વ્રજયોગિની.
 'પ્રકૃતિશાસ્ત્ર જેવું છે, પ્રોત્તું પક્ષમદોવર.
 ભણે છે ચૂદ મન્ત્રો એ પુષ્પયાત્રુ પ્રેમભક્તિના.
 પિતા! મહે ઝીલિયાં વેણુ; આપનાં વેદવેણુ છે.
 દારિકે દારિકાધીશ સાગરપાળ સાગરે
 પેખશે હર્ષશે પેખી, વ્રજમાં વ્રજયોગિનો.'
 આનન્દા આનંદ-મૂર્તિ, પુષ્પ પુષ્પે પ્રકુલિક્યા;
 ને પછી મુખથી પુષ્પો વેર્યા પાંખડી પાખડી:
 'તું તો છો માનવપક્ષ, - બ્રહ્મની બ્રહ્મચારિણી;
 તાહરાં દિવ્ય ચક્ષુઓ પેખે બ્રહ્માંડ વીંધીને.

પ્રહ્લતીર્યની ચાત્રી તું પંખિણી પ્રેમભક્તિની.
 ને કહું છું મન્ત્રશબ્દો સન્તને ને અસન્તને,
 ગૃહસ્થીને, ગૃહિણીને, મહામાનવવંશને.
 કોયે મા ભૂલયો કચ્છાંયે સંસારની અલિપ્તતા;
 લેપાતા નહિ સંસારે વસી સંસારનાં જળે;
 એહ ઉદ્દ્યોધ ઉચ્ચારે જળ ને જળપદ્મ આ.
 અલિપ્ત દર્શનયોગ નિષ્કામ કર્મયોગ શો
 રમન્તા ધૂમતા આલે મેઘના આલને અડે;
 ધૂમે સંસારે તહોયે ના સ્પર્શે સંસાર સન્તને.
 એહ છે દર્શનયોગ એહ છે સ્પર્શ-સંયમ;
 પેળાવું હર્ષવું હૈયે; લોભાવું નહિ સ્પર્શવા.
 દિને ભાસ્કરનાં ભર્ગ, રાત્રે ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા,
 ઝીલે છે મૌ; અડયા કોણે સૂર્ય કે ચન્દ્રને કદી ?
 આંખડીના મોહ એક, એક રૂપની લાલસા,
 સર્વે સંસારનાં નર્ક, સર્વે દાનવ દેવના.
 કલા-સૌંદર્યને નામે પૂજાયે આજ લાલસા.
 દેહસ્પર્શી દાનવો, ને આત્મનો આત્મને નભે;
 સ્પર્શો ? વા પ્રહ્લ દર્શો છો ? શાસ્ત્રોને દર્શનો કદ્યાં.
 સૌંદર્ય એ નથી માટી, સૌંદર્ય તો મુગંધ છે.
 કોણે મુગટ મઢયો તારો ? કોણુ આલલને અડયું ?
 કોણુ આલિંગિયો સૂર્ય ? કોણુ ચુંખ્યો જ ચન્દ્રને ?
 સૌંદર્ય છે દશ દિવ્ય, સ્પર્શ છે રૂપ-લાલસા.

આયુષ્યો જોલશે, આંખો ઉચ્ચરશે અનુભવો;
સ્પર્શઅધિકી કવિતા છે જગે દર્શનયોગની
સ્પર્શ ન એ નથી સત્ત્વ, દર્શનયોગ દેવનો;
માટે સંસારી! સંસારે રહેજો સત્ત્વમાં સદા.
આનન્દે રાજસો સ્પર્શે સાર્વિકો દરંથી રીએ;
એટલી પત્નીઅધિકી બહેનડ નિઃસ્પૃહી જગે.
ને રમે આંખને વર્ણ, ત્રૈલોક્યપર આત્મમાં;
જેવા પ્રેમના ભક્તો ને મતાળી મજયોગિની.
સ્પર્શનયોગથી, સન્તો! દર્શનયોગ છે મહત્;
ત્વચા રમે બહામબેઠો, આંખડી આભમા ઊડે.
સ્પર્શ પાર્થિવ પૃથ્વીનો, દર્શ પ્રદ્યાંડ-પ્રદ્યનો.
નથી પ્રાપ્ત એ જ પ્રેમ; દર્શનયોગ દોહલો :
નિર્મળો પુણ્યપુણ્યો, પૃથ્વીપીયૂષ શો પરમ.
ને પ્રેમભક્તિનો યોગ યોગોમાં યોગ છે મહત્.
ફરી આયુધ્યવાડીમાં પરાગે પ્રેમભક્તિના
રુદ્ધિમણીએ-સુભદ્રાએ કૃષ્ણ ને પાર્થને છુટ્યા.
ને વડી મજળાળા આ યોગિની પ્રેમયોગિની;
પૃથ્વીધેનલની પુત્રી, વત્સા વિશ્વવિરંચિની.
પામળે પુણ્યના યોગ પૃથ્વીમાં મનુવંશ સો.
દુર્લભો મનુપાદેહ, દુર્લભો પુણ્યપન્થ છે,
દુર્લભા પ્રેમભક્તિ, ને દુર્લભો પ્રદ્યયોગ છે.
વાગ્ધારા વહતી'તી એ વિશ્વે અમૃતધાર શી.

હતા એ હરિમન્ત્રો તો પરાગો લોકલોકના,
 વીણીને વિશ્વલક્ષ્મીને હરિ વિશ્વ વધાવતા
 ને રમતો રમતો આખ્યો સૂર્ય પૃથ્વીની સેંધીમાં,
 ત્હારે રુદ્ધિમણી ને ભદ્રા સરેથી સઘમાં વળ્યા;
 ચતુર હરિની શબ્દ-પાળે બાણે બ્રહ્માડમાં ધૂમ્યાં,

વાડીબરેલાં નહિ ફૂલ વીણવા,
 અરુપૃથ્વ્ય રૂઢે પુષ્પસુગધ ઝીલવા :
 અલિપ્ત એ દર્શનયોગની ઋત્યા
 પ્રકુંઢલ તહા પદ્મસરોવરે હતી.

અધ્યાય ૨૦ - દંડક-દર્શન

જેવાં જળે એ કમલિનીના વનો,
 એવા હતા દંડકના અરણ્ય ત્હાં,
 પ્રશાન્ત, પ્રાચીન, પરાગપ્રાકૃતી,
 ઊગાળવા-રાજલ પૃથ્વીછત્ર શાં

‘રાજ્યશ્રી’ નીરખો નેણે દંડકારણ્યના વનો’
 સુણ્યુ એ ગિરિએ આલે, સુણ્યું એ વિધિએ વને;
 સમાયા સાગરે જૈને એ શબ્દો કૃષ્ણચન્દ્રના.
 મેઘ ને વીજળી જેવા લિલા’તા કૃષ્ણરુદ્ધિમણી.
 શૃંગને ટોડલે બાણે હંસ ને હસલી ઝૂક્યા.
 ગયા’તા પાર્યં ને ભદ્રા તાપસકુંભ લેઈને,
 આપાઢી વાદળા જેવાં, પાણીડાં ભરવા ઝરે.
 આજની જળસેવાનો વારો ત્હા એમનો હતો.

શિલા-શિલા પાય માંડી, તપસ્વી દંડ ધારીને,
 મહુડયો'તો ગિરિએ સંઘ પૃથ્વીના પંથ ખેડતો :
 વિશાળાં જગને જોતો વિશાળી દૃષ્ટિ માણતો,
 પગલે પગલે પૃથ્વી ધારે રૂપ નવાં નવા;
 ચિત્ર્યાં'તાં ચિત્રસ્વામીએ ચિત્રો ચિત્રવિચિત્રત્કાં.
 જગત્ અભ્યાગતો જેવી યોગિનીએ વને ગઈ;
 હરિ ને રુદ્રિમણી ચાહ્યાં ગિરિનુ શૃંગ શોધવા.
 'સો-સોનાં કર્મમાં રંગી માણે સસિદ્ધિ માનવો.'*
 હતા ત્કાં શિખરે જોગી, છોગલે છત્રછાંચડી,
 ભસ્મ, રુદ્રાક્ષની માળા, કન્યા કામળ જોગનાં.
 વન્દી એ વનના દેવ, વન્દીને એ ગિરિવર,
 અગાસીના ઉછંગેથી મહુડાવી કર્મની દ્વજા.
 કૃષ્ણે રોપ્યો દ્વજદંડ, કૃષ્ણે પટ રુદ્રિમણી.
 કુંકાર્યો શખ ઘૂંટાતો, અંઝાવાતની વેણુ શો;
 એ ઘોષે ધૂમરી ખાઈ ઉદ્ધોધ્યુ વિશ્વને વડા.
 ને પછી મોરલી-ખોલે કહ્યું રુદ્રિમણીરાણીને :
 'રાજ્યશ્રી ! નેણુલે નીજો દંડકારણ્યનાં વનો.'
 નહોતી નિર્ઝરણી એહ, નહોતું સરખું સરોવર,
 આભના પડછાયા શો હતો એ વનસાગર.
 પાથર્યા'તાં ઝુંડઝુંડે પૃથ્વીઉરે ગિરિશિરે.

‘આ વનોમાં વિદલેથી આળ્યા’તાં આપણે, હલે !
 આ મહાવન વીંધીને ગયાં’તાં ક્ષારિકાપુરી :
 વહે વનો વીંધી જેમ રમન્તાં હાથી-હાથિણી.
 આપણો રથઝકાર સુણો આ ઝાડીઝુંડમાં’
 ‘હરિ ! એ ફહાડલા મહારા ઠેડઠેડામણા હતા;
 તે તિથિએ નાથ ! મહારા ચન્દ્રને ચન્દ્રિકા વરી.
 વાદળી રમતી આવી, રમી રૂઢે મેઘપાંખમાં.
 રજની ઊતરી મહારે, પ્રગટયો દિન મન્દિરે;
 આલમાં સૂર્ય ઊગ્યો’તો, એવો જીવનમાં ઊગ્યો’
 ‘ન્હાળો પણે ઊંડે ઊંડે, પાથરી પેલી ખીણમાં;
 શિલાએ આથડીને ત્હાં રથચક્ર ખડયું હતું :
 અને પૃથ્વી ઊભી’તી આ વિસ્તરી વ્યોમ જેવડી.
 ત્હમે ઝાલી વાગ અશ્વે, મહડાળ્યુ રથચક્ર મહે;
 ત્હારથી વાગ ઝાલી છે ત્હમે મુજ અશ્વરાજની.
 ધપે છે ચક્રના અશ્વો, ધપાવે જેમ રુકિમણી.’
 રાજ્યશ્રી રહોડિયુ વાળે લલ્લમભણીની વેણ શું;
 અને પ્રકુલ વદનેથી વેરે સોનલ કૂલડાં.
 ‘આપ ચક્ર મહડાવો છો ત્હારથી આપણા રથે;
 નાથ ! એ ચક્રને અશ્વે ધપે છે રથ આપણો.
 એથીયે અધિકા ધાળે જગે દમ્પતીના રથો’
 અહાલેક પુકારીને આળ્યા ત્હા જોગી શૂગતા;
 છત્રની છાંયડી છાડી હરિની છાંયમાં ઊભા :

તપસ્વીનાં તેજતેજે પ્રજ્જ્વલતાં તેજ જોગીનાં
 જોગીને પ્રણમ્યાં પ્રેમે ઈશ્વરી-પરમેશ્વર;
 ઉરથી આશિષો આપી ઉઘાડ્યાં ઉર જોગીએ.
 'હોત્યનોમાં ભરી હયો છે દડકારણ્યની લીલા ?
 નથી લીધો તાગ કેા એ; ભરો ભરો; અગાધ એ.
 મેઘને નભનાં જેવાં વનો છે પ્રહારવંસી.
 આબ્યા'તા રાઘવ રામ, આબ્યા'તા દેવી જાનકી;
 આબ્યા'તા લક્ષ્મણ જોગી. કેા એ માધ્યાનમાપએ
 ન ખડોએ દષ્ટિના દોર, ન માપે માપ જ્ઞાનનાં.
 પેલી જાચી જાચી ધાર આભને કોરીને જિભી;
 પંખીની પાંખનેયે એ જોળંગવી સુદુર્ગમ :
 એના ઘોર અરણ્યોમાં અગસ્ત્યાશ્રમ વિસ્તરે.
 દેવશસ્ત્રો કરે રક્ષા, મન્ત્રો ચોમેર ધૂમતા.
 અને એ આભલ દુર્ગ મહાપર્વત પાછળ,
 વહે છે પુણ્યનાં નીરે ગૌરી ગોદાવરી ત્યહા,
 સીતાનાં સ્મરણો જેવી, રામની પાયરેણ શી.
 તીરે ત્યહાં રામસીતાની છે પંચવટી પદ્મણી.
 અનોખાં યોગધારી છે તહમે તાપસ તાપસી,
 જાણો છે જાનકીશીલ, જાણો છે જોગ રામનો.
 તપસ્વી દપતીને તો નથી તીર્થ ણીજી જગે.
 હુ તો જંગલનો જોગી, તહમે કેા જગલાણ છે,
 આભલા પાથર્યાં જેવા અમારા વનસાગરો;

વેર્યા ત્હાં માનવતાનાં રત્નો સાગર સાગરે.
 રુદ્ધિમણીએ ઊંડુ ભેયુ, ઓછે સૂક્ષ્મ પારખ્યુ,
 ઓળખ્યા ભેગીરાયાને, બોલ્યાં રાજેશ્વરી પછી
 બોલે કળી કૂટચે એવું, બોલે કે પુષ્પમજરી
 'દીઠી છે દારિકા? ભેગી! દીકું છે હરિ-મદિર?
 હરિનાં હેત માણ્યાં છે? માણી મહેમાની માહરી?
 ગયા છે વનસાગરથી ઠંડારેકે જળસાગરે?
 આમણે છત્ર ધાર્યું'તું, ધોયા આ હસ્તપાવલ?
 ઉદ્ધવે, અકુરે, ભેગી! કરાવ્યાં સ્નાન સાગરે?
 દૂધનાં ગોરસો ઢાળી દહીં-માખણ ચોળીને
 વનલીલા તહમારી આ, જળલીલા અમારી એ.
 મોહન્ટી આ સમી, ભેગી! તરગાવળ ત્હા છલે,
 બન્નેયે પૃથ્વી-હૈયે છે વડી સંસાર છાયડી.
 તહમે છે જગના ભેગી, વાચુ શા વન ખેડતા,
 હું છુ વિદર્ભની પુત્રી, ખેડ્યા છે આ મહાવનો.
 સભેડે અમે ધૂમ્યા'તા ગરુડ ને ગરુડિણી
 વાવેલી છે દારિકામાં પ્રેમપંથવટી અમે.
 બાણે છે જગ પ્રેમવાતાં રુદ્ધિમણીની શ્રીકૃષ્ણની.'
 'મહારાણી રુદ્ધિમણી તું! મને આ કૃષ્ણચન્દ્ર છે!
 રુદ્ધિમણી-શત્રુ રુદ્ધિમૈયો હુ'ત્હારો વીર, ખેડેનડી!
 જગથી હારેલો ભેગી, હારેલો નિજ આત્મથી.
 હજાધરે હરાવ્યો, ને નથી ગયો વિદર્ભમા.

અહીં આ જોગ સાધું છું જોતો આકાશને વને.
 વાયુમાં વનમાં બોલે શોધું જીવનમન્ત્ર હું.
 એકદા દારિકાકુળે આબોધે'તો તુજ દર્શને,
 જોગીએ જગને ત્હારાં જોઈ ઠારી'તી આંખડી.
 રુદ્ધિમણી! જીવન ત્હારું જયોત્સવ પ્રેમભક્તિનો.
 શાને આ તાપસવેશ? ત્હારે આ મતઁડ શા?
 ત્યાગીને રાજ્યાશ્રમને થયાં કા જોગી-જોગણ?
 જગત્માંહી જગત્શાયી પ્રાણમાં પ્રાણવાયુ શો,
 શોધું છું વનમાં બોલે પ્રણ; એ જડતો નથી.'
 ત્હાં તો આવી કૃષ્ણગાળા હરિને શોધતી વને;
 ભૂલી પડેલ હરણી શી, જિડન્તી યોગિની સમી.
 જોઈને જોગેશ્વરને લીધી ત્હા પાયવન્દના.
 'નમતી વેલ શા, પુત્રી! એ ત્હારે પાય લાગશે;
 જોગી રાજ્યશ્રીના વીર પૂર્વે પૂર્વાશ્રમે હતા.'
 હેરી યોગેશ્વર હૃદ્યા; જાળે હૃદય જહલાવિયો:
 'તો મ્હારી વંદના જીજ્ઞ રુદ્ધિમણી રાણીવીરને.'
 ને જાણ્યું હરિના સંઘે, જેજેકાર થયો વડો;
 રાજપુત્રી-રાજપુત્ર વીરવીરી મળ્યાં વને.
 મટી એ વનનો મ્હાડ થયો પ્રાસાદ પ્રેમનો
 એક તો જોગેશ્વર છે, ને જીજ્ઞ છે તપેશ્વરી!
 ઠાણે વામ્યાં નિજ ભાગ્ય? ઠાણે વિધાત્રીને છતી?
 દેવના લખિયા લેખો ટાળ્યા દેવેય ના ટળે

ને ત્હાં સાગરવાસીએ દીઠો એ વનસાગર;
રોલે છે દારિકે એવી અગમ્ય શી, અગાધ શી

સિતિજની સીમ ભરી છલી જતી
ત્હા પાથરી'તી હરિમા હુલાસની;
લીલી તરગાવળ રોલતો વઢો
હતો મહાસાગર એ વનશ્રીનો.
એ દંડકારણ્યની હાંડલી હતી.

અધ્યાય ૨૧. યોગમાયા

છે વાયુવર્ણી, નભમાંથી નીતરી,
પ્રહ્લોડનીરો મહીં વિસ્તરે-તરે;
ઝંખાય-ઝંખાય ન એની દિવ્યતા,
જગત્પ્રભૂ પ્રહ્લની ભાવના સમી :
કર્યારેક દે દર્શન એ અગોચર.

એક પા મૂઘવી ઘેરું અગ્નિોધિ છોળ નાખતો;
રહામે દિગન્ત વિસ્તારી ગિરિનાં શૃંગ ગંભીરાં;
અને વનપ્રવાહો જ સમાતા શૈલસાગરે :
મહાલતી ત્હાં મહામાયા શૈલે ને સાગરે વને.

(દાજ : જીલખિયાનો)

અખંડ ગાત્રે છે આશક્તમાં નાદ રે !

વેલુના વિહારી રે !

મધુર મધુરો આયુધ્યનો ઉન્માદ રે !

હો ! મોરલી ત્હમારી રે !

જગે જળની લક્ષ્મી શું હતું એક સરોવર;
 ને સરે સરથોભા શી ત્યાં સરોવરચુંદરી
 તરન્તી સરને નીરે, ગીત કેા ગાય ને તરે:
 રકુરે સરે વને વિશ્વે પરાગે પુષ્પપાંખડી.
 ન્હાળે રુક્મિણી-ભદ્રા એ જૂલન્તાં ડાળને જૂલે.
 બોલે આયુધ્યના બોલ, ગાય સંસારના સૂરે;
 જગત્-નારીમંડળના અજપા-જપ એ જપે:
 યોગમાયા શી ઉચ્ચારે અવ્યક્ત બોલ ગંસીના.
 જેવા જગતગહન છેલે આ જળરંગ રે!

વેણુના વિહારી રે!

એવાં ગગનગહન નાખતી તરંગ રે!

હો! મોરલી તહમારી રે!

ઋક્ષમૈયા ભેગીના છત્રે રહ્યો સંઘ દિનો કંઈ;
 પૂર્વનાં રમરણે નહાતો આનન્ડે વર્તમાનમાં:
 હુલાસતી હુલાવતી બહેતી'તી કાળની નદી.
 હંડકારણ્યનો ઢાળ્યો પડેલો વનનો નિધિ;
 ભેતા'તાં ભેગની આંખે વીર ને વીરી ને હરિ:
 યોગમાયા હમતી'તી ઘડીનો યોગ જાળીને.
 અશ્રુમાં અશ્રુઓ પ્રોઇ, ભાવમાં ભાવને ગૂંથી,
 હેતથી ભરીને હૈયાં વત્સલા પહેનડે પછી
 વિદાય વીરની લેને પાડ્યા પાવલ પન્થમાં.
 જગ છે ક્ષણનું ચિત્ર, લોપાયે છે ક્ષણ દીપી;

મહેમાનો સમ મેળાવા, મહેમાની કરી દયો જગે.
 સોતે સોતે કરે સ્નાન, તરુનાં તોરણો છબે;
 પડ્યાં વીણે ફળો ફૂલો, પ્રાશે વને વનામૃતો.
 પરાગો ને પાંખડીઓ માર્ગમાં વેરતો જતો
 હરિસંધ ઊલો આવી હંડકારણ્ય-દ્વારમાં.
 જગે જલની લક્ષ્મી શું હતું એક સરોવર;
 વનવિશ્રામ કીધો ત્યાં વિશાળી વૃક્ષછાયમાં.
 યાત્રીને નિત્યની યાત્રા, વિશ્રામો ક્ષણના સદા.
 જરા ડાહી ઝરે વેલડળા ફૂલ રે!

વેણુના વિહારી રે!

બૂલી અદ્ધર એમ ઝરે અમૃતખોલ રે!

હો! મોરલી તહમારી રે!

ગાજે શું વનનું ગીત! ગાય શું વનદેવી કે!
 ખોલે માનવતા જાણે : એવું ગાતી'તી સુંદરી;
 વિશ્વના નારી-હૈયાના ખોલતી નિત્ય ખોલકા.
 વનના-વિશ્વના મીઠા પરાગોથી ભરી ભરી,
 ધૂમતી આમલી જેવી નીરમાં નાર ધૂમતી :
 પાણીની પૂતળી જાણે તરંગાવળમાં તરે.
 વિધાત્રી વનને ઘાટે ભાગ્યની તંત્રી છેડતી;
 ઝીલી એ તંત્રીના મન્ત્રો છલકારે ઊંજને નલે.
 જુવતી જુવતું બૂલી જુવતી એક ગીતમાં.

મીકું મલકન્તા મ્હારા છે મયંક રે!

વેણુના વિહારી રે!

નયનનૂર, છવનસૂર છે નિઃશક રે!

હો! મોરલી ત્હમારી રે!

પોઢતી ને પડી રૂઢેતી જળમાં જળવેલ શી;

મન્દ મન્દ વહે નીરે લહરી લહરો મહીં;

છલન્તી ઊછળે છેળે તરંગોમાં તરંગ શી;

મુંદરી મૌહ્યજ્યોતે ધરે રૂપ નવાં નવાં.

તાલીનાદે કુંજ બોલે, ઘટા હે તાલગીતને;

ઊંડા આયુધના શબ્દે એકલી આલને ભરે :

‘વસન્તે’ ‘વસન્ત’ બોલે જાણે વસન્તકોકિલા.

લોળી બૂલકણી નાર બૂલી દેહ રે!

વેણુના વિહારી રે!

શાણુ શીખતેલા નરો શીખે નેહ રે!

હો! મોરલી ત્હમારી રે!

ચન્દ્રલેખા ચમકન્તી વાદળી વાદળે વહે,

ટહેકતી વહતી એવી જળે એ જળપાંખડી.

ઝરે એ ચન્દ્રિકામૂર્તિ માધુરી મોરલીની ત્હાં

ડાળી જુટે ડાળ ડાલે પુષ્પે પત્રે પ્રકુલ્લતી,

જળની ડાળીઓમાં ત્હાં ડાલતી દેહડાળીએ :

અંગઅંગે પુષ્પ એને નેણમાં પુષ્પપાંખડી.

પલપલે વીજલેખા મેઘલાં મેઘનીરમાં,

એવી છલબલે નાર સરની જળછાલકે.
નીરવર્ણી નાર એહ, આભવર્ણુ સરોવર.
કોઈક જૂલો અગમ્યનો જુલાવે રે!

વેણુના વિહારી રે!

આત્મઆદેશ અગોચરના લાવે રે!

હો! મોરલી તહમારી રે!

રસિક! રસ તહારા જવને જુલાવે રે!

હો! જાઉં જલિહારી રે!

હોરતી સરતી તહેરે, ગાજી ગેળ ગજાવતી,
ખંસી શો નારી-હૈયાનો નાર એ બોલ બોલતી.
નીરે નારાયણી જેવી ઝીલતી'તી અગમ્યને.
જિડતા કિરણો શી ત્હાં આંખડી પાળમા પડી,
ને દીઠો સધને પાળે, લજ્જાણી એ લક્ષ્મણી.
ઉઘાડ્યા'તા ભીડ્યાઉર, -ભીડ્યા સો ઉર દ્વારને;
થયુ 'એકાન્તનો બોલ સાંભળ્યો આ જગતજને.'
સંકેરી સાળુની કોર, કારમી કોક ભિમિ શી,
દૂળી ગૈ જલમાં, બાણે માછલી નીરમા મરી.
ને પૃથ્વીપાણીની મીમે, સ્વસ્ત્રદમની મૂર્તિ શી,
નીસરી તીરવેલીમાં નીરથી નારીવેલડી.
અંતાતી રહોડિયુ વાળી, મંઠેલી રૂપની દલા,
પટાઓમાં જિડી ગૈ એ, વને જ્યમ વનપોપટી;
સમેટાતી મહામાયા સમાયે જેમ પ્રદક્ષમા,

હરિની હરિયાળીમાં સમાણી જઈ સુંદરી.
 અળકારો યોગમાયાનો કરી જગે ઘડીકનો.
 કિરણો કેરી મૂર્તિ એ કિરણોમાં ભળી ગઈ.
 યોધ-આંખે જગ જોતા, વિસ્મયે સ્મિત-વિસ્મિત,
 શ્રીહરિને પૂછ્યું પાથેં : 'સ્વપ્ન કે સત્ય એ હતી ?
 કે એ વિદ્યુદ્ભવતા વિશ્વે અળકારો અળકી ગઈ ?'
 'નથી દીઠી પાથેં ! શું ત્હેં નીરમાં નારી-આપ્સરા ?
 હંતું અદ્ભુત આ એવું સરે સૌંદર્ય-દર્શન.
 રમતી'તી મહામાયા નીરમાં નારીજયોત શી.
 ધર્તું'તું એક કાળે મ્હેં જગે જગમનોહર
 અતુપા મોહિની રૂપ, યૈ'તી સૌંદર્યશોભના :
 એની આ તો છાંયડી છે, વસ્તુની છાંયડી સમી.
 રુદ્ધિમણી ને સુભદ્રાને જોવું'તું નારીરૂપ એ
 માહરું યોગમાયાનું, દાખ્યું એ આ સરોવર.
 સત્ય સૌ હરિની લીલા; છાયા સત્ કે અસત્ જગે ?
 હતી એ વનની દેવી, હતી એ જળ-આપ્સરા ?
 આવી'તી નીરમાં ન્હાવા સરોવરની સુંદરી :
 ભર્મિઓમાં ભર્મિ જેવી સજ્જ સૌંદર્યની કલા.
 રસે રસીલી ગાતી'તી નારી ગીત એકાન્તનું;
 મોરલીના તાન લેતી એ હતી જગમોરલી.
 ભરેલું આલસનીરે છે આ બ્રહ્મસરોવર;
 વેણુ-શબ્દ સમી એ તો હતી માયાની માધુરી.'

સરે નીરે ત્હા જળવેલીઓ છલે,
 ઢળે જઈ પાથરે પડાવેલમા;
 જળે તરન્તી તરલા તરગ શી,
 મૃણાલિની માહી મૃણાલિની ખીજી
 વસન્તવાઘે વહતી વસન્તિકા.

અધ્યાય ૨૨ • વનભોમિયો

જવલન્ત સૌંદર્યની રૂપજ્યોત ઝો,
 રૂપેશ્વરી સુદરતાની શોભના;
 પ્રભાવતી, મોહિનીરૂપની / કલા.
 હાખી સરે રત્નિમણી ને સુવાદને

આઘે આઘે દિશા સીમે, વનસિન્ધુની પાળ શા,
 ઊભા'તા આભમા ભેતા દુર્ગો અગસ્યઘાટના
 વાજાની માળ જેવા, વનના વનગોરવો.
 સઘે ત્હા પગવા વાજ્યાં ફરના દશિણુપથે,
 કચ્છાકધી ટહુકી મીઠુ મોરલે શુકનો દીધા.
 ઝોક ગત્રિ સરે ગાળી, સભારી જળઅસરા,
 'માયાવી મહામાયાની, યોગમાયાની ઝોઢણી,
 પુણ્યમાર્ગ માણુવાની રૂપ છે બ્રહ્મની કલા.'
 હરિના મોહિનીરૂપ કેરી વાતો છણી ઘણી,
 ઈધુ પ્રસ્થાન સ્થાનેથી પછી મંઘે વનો વિશે.
 ઠરમાલી વનશ્રી શી, પંકજે સમ પંકમાં
 પડી'તી પન્થની પાળે પાખડી બીડી પોચળી.

સનળનોનાં સુખ જેવાં, સન્નારીની સુવાસ શાં,
 પ્રકુલેલાં સૂર્યપક્ષો નીરમાં હસતાં હતાં;
 ભર્યાંતાં ભાલ શાં પત્રો મોતી શાં જલગિન્દુડે.
 ને પછી કોડીલી આવી કદળીવનની ભૂમિ.
 ક્વજોનાં ગુંડનાં જેવાં વિશાળે પાન ડોલતાં,
 જળાશયે જળ પીતાં, કોમળાં કદળીવનો.
 'પ્રેમમન્ત્રો-રાજમન્ત્રો આલેખો-પાઠવો' કહે.
 લૂમખે જૂલવી લૂમો ભાગ્યનાં ફળનાં સમી;
 જહેન શી વિધાત્રીની કિલ્લોલે ત્હાં કુમારીઓ.
 લીલુડાં ચોજનલાંળાં, ત્હાં આંખાવાડિયાં હતાં;
 ડોલતી દિલના ભારે આમ્રોએ આમ્રમંજરી.
 વનોની ફલસ્રષ્ટિની મહારાણીનું રાજ્ય ત્હાં.
 છાયા ને કુંપળો પત્રો પાથરે પન્થ પન્થીને;
 ઠાળો ગૂંથી ધરે માથે તોરણોની પરંપરા.
 ફેડતાં ટીશીસંપુટો, પ્રાશતાં કોમળી ડૂંગો,
 રંગેલાં વનરંગે ત્હાં રમે પોપટપોપટીઃ
 મહેકતાં વનમાધુર્યે લહેકતાં વનલહેરમાં.
 ચાંચમાં ચાંચ ફેલે ને પાખમાં પ્રાંખમાં ભીડે,
 આભરંગી ઊડે આલે પારેવાં પ્રેમદંપતીઃ
 ગુંજે ગુંજારવે, તેહ સ્વયં સહમજે, સ્વયં સુણે.
 ઊજળાં પુણ્યનાં જેવાં, રસીલાં જળનાં સમાં,
 પ્રકુલેલાં હંસી ને હંસો સરોમાં તરતાં હતાં;

સુગન્ધોને રકુરે, જાણે મહાપદ્મો શું પદ્મમાં.
 માર્ગે આવી નદી એક પડી શું નીર-વેણી કેા;
 પાનળી શેરડી જ શી શેરડીગ્રીય મીઠડી.
 વનવૃક્ષો કરે મીઠાં, મનમીઠી કરે ધરાઃ
 પીને મીઠપનાં પાણી માનવી થાય મીઠડાં.
 હરિ હસ્થા રક્તિમણી શું: 'રાજ્યશ્રી! તમજેવી આ
 અંખા છે વનની, માટે અંખિકા નામ પાડશું.
 જગની જગદંભાઓ સાચી તો નદીઓ જગે;
 હૈયાસેરો પાછ પોપે પ્રભ ને પુર પુત્રવત.'
 જતો'તો વનછાયામાં સંઘ કીર્તન ગાવતો;
 હરિ ધીરે ધીરે છેલ્લે આવતા વન વાવતા.
 ધેનુનાં ધણુને વાળે ગોપાળ પ્રજાવિશ્વનો.
 એવે ત્હાં માર્ગમાં આવ્યુ સરોવર વનચોકનુ
 આવી ત્હારે દિશાએથી હળે ત્હાં પંથના ઝરા.
 હતું મહાવનનું કેન્દ્ર એ પ્રસ્થાનચતુષ્થય.
 દિશે દિશે દૃષ્ટિ નાખે, નાખે ને દૃષ્ટિ આવરે;
 વિલોકે સંઘ, ને શોધે અગસ્થ્યાશ્રમનો પથ.
 શોધે છે એહ પાથે છે, આવ્યો ત્હાં વનવીર કેા;
 ભૂખરા વૃક્ષથંભોથી ભૂખરા વૃક્ષથંભ શો.
 હતો એ વનનો પ્રાણ, વનીનો એ હતો નૃપ;
 વાઘને પગલે આવ્યો શૂર એ વીર વાઘનો.
 માથે ડાહરની ડાળી, કાનમાં પુષ્પકુંડળો;

'હતા અટાપટા અંજે ભાથાના, બાણ ચાપના :
 ચકાવા આંખડી ખાતી, ધૂમે ધૂમડ વને વને.
 ભમ્મરે ભમરા બેઠા, કટારો શી મૂછો હતી;
 વધેલા નખના ન્હોર : બે-પગો વનવાઘ એ.
 નેહનું નેણલે નીર્ખી નર એ નરલોકનો,
 પાર્યે પૂછી વનવાટ જતી અગસ્ત્ય-આશ્રમે.
 ત્હાં તો ફાંચો કુવારા શા, ને ઝંઝા બોલપાંદડાં :
 'એ તો મ્હારા શુરદેવ, વનના વનદેવ એ;
 અગસ્તી ઋષિની તોલે ન આલે, પૃથ્વીમાં નથી.
 એક છે આબનો થંભો, મહીમાં મેરુ એક છે.
 પેદલા ઘાટની પાછળ, મ્હોટેરા વનધેરમાં,
 વાઘોના વનના રાજા અગસ્તી ઋષિ ત્હાં રહે.
 મહા આશ્રમ માંડ્યો છે, શસ્ત્રોનું તો મરોવર.
 અહીંથી એકસો કોસ, ને પ્હોંચે બાણ મ્હારંચે.
 ત્હાં જશે? જત્રાણુઓ છો? ઋષિના પાય ચાંપવા?
 ઋષિના પાય ચાંપો તો 'ભવનજતનો યશે.
 રાક્ષસોથી રક્ષનારા, વેદના લેદને ભણે;
 આભથી જેહ આવે એ અમારે તો અગસ્ત્ય છે.
 પૃથ્વીને પાય પાણી એ મેહુલો વનમીઠડો.
 ચાલો; એહ વનવાટે ચૈશ હું વનભોમિયો;
 આડો ના ભિતરે વાઘ સીંગાણે સમજોય તે.
 કણુયે ના પડે આંખે, પાય કો ન પડે પરા;

બૂખ તરસ સૌ ભાંગું ઋષિના આશ્રમે જતાં.
 ભરેલાં છે નદીનાળાં, ભરેલાં છે મહાવનો.'
 આબ્યાત્હાં વનના ચોકે દહેલતા દહેલતા હરિ;
 વનશ્રી નયણે આજી, ઝોળે વનફળો હતાં.
 ફળાન્તો આંખલો બોલે એમ વનરાય શું વધા :
 'હયો, આ આરોગશો! રાણા! છેત્હમ વનનાં ફળો.'
 હંસલાના કલબોલો ઝીઝીને વનહંસલા
 મધુરા ટપકયા શબ્દો ટીપે ટીપે ઝરા સમા.
 'એ ફળો છે ત્હમ કાળે સંઘ કાળે શું લાવીયા?
 ખૂટવ્યાં ન ખૂટે એવાં મ્હારે ભર્યા ભર્યા વનો.'
 રુક્મિણી હરિએ ઝોળી ઉતારી, ઠાલવી પહે;
 ને વનરાયને પાયે ફળની પાળ પાળવી,
 ઠાલવી ઠાલવી ઝોળી ન્હાનો શો દગલો કીધો.
 'ત્હમે આ વનને વેડયાં? એકલે હાથ આ ગધાં?
 ઝોળીમાં છે અખેપાત્ર; છે વાવ્યાં ઝાડ ઝોળીમાં?
 આવડેરીક ઝોળીમાં ભરેલી છે શું આભલી?'
 વનરાજા વિસ્મય પામ્યા, પ્રણામી પાયમાં પડયા;
 હરિએ હેતથી હૈયે ચાંપીઆ રાય ચાપ શા.
 'વાઘ છો વનના, રાણા! વીરા છો વનવાઘના;
 ઠહોરાણા! કમ્હાંથી આબ્યાંયાત્રીને ઠીક ઝોળખ્યા.
 ઘડીના આવતા જતા વનના વાયરા અમે;
 અમારે અહીંથી સોને જલું અગત્ય-આશ્રમે.

તહમે પગેરુ પેખન્દા, બાણુન્દા વનવાટના;
 આ બૂલબુલામણીમાં આશ્રમવાટ દાખવો.
 થયેા રોમાંચ રાણીને અંગઅંગે કૂલ્યાં કૂલેા
 'કૂહાંથીબાણુખુંખરું કૂહોછો ખેલોછે કુસ્તીવાધ શું;
 પેખું ને પડકારું ત્હાં ભાગે છે વનલે રૂઠો.
 વીચ્છુ વાવનો હું, ને ભાઇલો ભાંડુબીડનો.
 આભને અડતો પહેલ્લો અગસ્ત્યઘાટ આવશે;
 ઓળંગી બિતયેં નેરો અગસ્ત્ય ઋષિરાયને :
 પર્વતોમાં પર્વત એ થાંભલા આભપૃથ્વીના.
 વનોનાં જૂંચળાં જૂંચ્યાં, પાડી બૂલબુલામણી;
 યાત્રી છો માવતર મહારાં, પન્થે કેા ન પડે બૂલો.
 બૂલે ઠે ભાંખડે કેા, તો લોહું આ મહારું હોડમાં.
 આ સોમે પાય ચાંખ્યા છે અગસ્તીઋષિદેવના.
 જમ્યાં, રમ્યાં, ભમ્યાં, ધૂમ્યાં, ડાળીએહીંચકાર્હીંચ્યાં;
 ને રાણાએ બાણુવિદ્યા દાખવી હરિમંધને :
 ધનુર્ધરે ધનુપ્ સાધી વીંધી ત્યાં કૂલ્યાંખડી.
 રાત્રિ પડચે કીધો અગ્નિ, લીધું અગ્નિનું ધન્ધલું;
 પાર્થને કહે 'બુજો આમ, સાધો અન્યાસ્ર કામઠે.'
 ને પછી પ્રાગટ વાસ્યે રાયે પાવલ પાડિયા;
 વનોમાં વિચર્યો સંઘ, પૂર્વમાં પૂર્વહોતરે.
 જગન્નાયના જગતે થયા એ વનલોભિયા.
 'કૂહા ! તારે-ઉતારે તું, જગદ્બૂલબુલામણી;

હિતારે આ વનવીર વને ભૂલભુલામણી :
 વીરાં તહારો વીર બાળ્યો આ જન્મે પૂર્વજન્મનો.
 ‘ખારુ, ભદ્રે ! નાડ્યમાત્મા ચલહીનેન લભ્યતે,
 ને મહારો વાઘલો વીરો ભદ્રે ! તહારોય વીર ને ?
 વીર કો વિરલા દાખે એની વનઉદારતા.’
 હસતાં રમતાં એમ, યોગી આનન્દયોગનાં,
 વનોને ને વનીનેયે હેતથી હુલસાવતાં,
 ગયા એ વીર ને વીરી દંડકારણ્યના વને.

અગસ્ત્યના આશ્રમથી યશોનિધિ,
 યજ્ઞાગ્નિના ધૂમ્રથી ધૂમ્રવર્ણિલા,
 ને ગાજતા ગોરવી વેદધોષથી,
 ગયા હરિ દડકના અરણ્યમા.
 યોગેશ્વરે યોગની પાડી પાવલી.

અધ્યાય ૨૩. બ્રહ્માવર્તમાં બ્રહ્મવાર્તા

‘લો ! એકદા સતયુગના યુગાન્તરે
 દશફવતીતીર મહર્ષિ-મહાણી
 દિશા દિશાના નીરજે દિગન્તને,
 ‘યયુ’ ‘યવાનુ’ વળી ‘યાય છે’ બુએ :
 ત્રિકાળવેત્તા કળતા ત્રિકાળને’

ઘટાઓ ગાઢ વીંધીને, વનાટવી વટાવીને,
 યડયો હતો હરિસંઘ મીઠડી સરખાળમાં.

હરિ આનંદમૂર્તિ ત્હાં આનન્દોર્મિ મહીં ઝીલે.
 'ભદ્રે! કચ્છારેક કચ્છારેકે માતા કેં સાંભરે ત્હને ?
 પહેનડા! સ્વપ્નમાં આજે દેવકી માતને દીકાં,'
 કૃષ્ણે પૂછ્યું સુભદ્રાને મીઠડા મોરલીસ્વરે.
 ને પહેને ભાઈને ભાખ્યું-ભણે માતા સ્વયં વદી :
 'આવી સ્વપ્ન માત કહે છે-આપુ વીરા વધામણી-
 વાદળી કૃષ્ણને યાજે યાત્રાનાં ટાઢતાપમાં.
 કૃષ્ણ મહારો ઠોડીલો છે, મહાસાહસ ખેડશે.
 પહેદ્તું પડ્યું હતું સ્વપ્નું નર્મદાદર્શને દિને;
 નર્મદાના હેવા જેવું માતનું હેયુ આપણી :
 મીઠડી મીઠપનીરે નિર્જરે એ બરીબરી.'
 'ભદ્રે! સૌ સાંભરે આજે કચ્છાંકથી આવી આવીને;
 રમરણોનાં સોણલાં ભણે ઝરે છે ઝાડજુંક આ,
 જેવી આ સરની ટહેરો એવાં છે સ્મૃતિઠહેરખાં.
 એહ જમનાનો આરો, અષ્ટમી મધ્યરાત્રિની;
 તેજ-અન્ધારનાં પદલાં હતાં સમાન આજમાં!
 'હિગ્યે'તો એ મહાયોગ પૃથ્વીનાં ભાગ્યનો, વીરા!
 ભદ્રાએ હરિને ભાખ્યું નીરના ઠોમળા સ્વરે :
 'એ ધનધોર વર્ષા, ને જમનાનું મહાપૂર;
 સંઠેલાઈ નીર-અણો માર્ગ દે વસુદેવને :
 મધ્યરાત્રે માર્ગ હાજે હિગતો અર્ધ-ચન્દ્રમા.
 પડી પુણ્યાણના પુણ્યે, ભદ્રા! એ પુણ્યની ધડી.

એક સો વર્ષનાં ઠહાણાં એ વાતોને વીતી ગયા,
 સંદેહ્યાં અશ્વની પેરે, કાળે સંવત્સરો મહદ્
 ‘કૃષ્ણ! તું કામણુગારોઃ’ ભદ્રા હાસ્યે ઝરી પડી.
 ‘માન, કે માન ના, કૃષ્ણ! બાણુન્દો તું અબાણુ છો?
 સો વર્ષે પુત્રપુત્રીને સાંભરે ઠહાલધેનલ;
 લખ્યા એ સૂર્ય ને ચન્દ્રે આભમાં નિત્ય-અક્ષરો.’
 ‘પિતા છે પુરુષભૂતિ, માતા છે પ્રકૃતિ સ્વયમ્;
 ચક્રાવો ભવનો, ભદ્રે! માતૃત્વ ફરતો ધૂમે.
 માતાની મીઠપે માણુ વસુઓ ને વસુન્ધરા’
 ઊભા’તા કૃષ્ણ ને ભદ્રા આંખાની એક છાયમા;
 ભદ્રાને હરિએ અર્પી વીણીને આત્મમંજરી;
 હૈયાનાં ફૂલડાં બાણુ ઉતારી વીરીને દીધા.
 પાથરી’તી પાથપદે ધરોની લીલુડી ધરા;
 ઘટાઁધા ધરતી છત્રે સલ્લણાને સલ્લણીને.
 રાજપુત્ર રાજપુત્રી હતા તાપસ તાપસી.
 ઉપર ડોલતી ડાળો ગૃથી ઝૂમખઝૂમખાં;
 ઝૂમખાં ઝૂમખા જેવાં, એવાં માનવઝૂમખા.
 રમન્તાં રંગરેખે એ, નિર્મળા સરના જળે
 હરિના ને સુભદ્રાના પડછાયા પડયા હતા;
 ડોલે ડોલંત વારિમાં અસ્થિરો મહીં અસ્થિર.
 પૂછ્યું ત્હારે કૃષ્ણચન્દ્રે ભદ્રા ચન્દ્રા શી વીરીનેઃ
 ‘ભદ્રે! કચ્છારેક કચ્છારેક માતા કે સાંભરેત્હને?

પુષ્પે, પત્રે, પરાગોએ, કળીએ કુંપળે, જળે,
 અવનીનાં અગમ્યોએ . ઝીલિયો કૃષ્ણભોલ એ.
 પ્રકૃતિ પમરી ઊઠી હરિના માતૃમન્ત્રથી.
 'ભદ્રે આ દંડકારણ્ય, પેલો અગસ્ત્ય-આશ્રમ;
 ચાલ જૈયે; પ્હણે સંઘ જીએ છે વાટ આપણી.
 તું ચક્રવંશની ભદ્રા પાર્થની ચન્દ્ર-ચન્દની;
 કહું અગસ્ત્યની ત્હાં, ને દંડકારણ્યની કથા.'
 એકદા સરને તીરે હતો પડાવ સંઘનો;
 વૃક્ષવૃક્ષે હતી વેલી, વેલેવેલે કૂલો હતો.
 વાતા જળનીતર્યા વાયુ મન્દમન્દ મનોહરા;
 પડી'તી રહાંજની છાયા આછી આછેરી અન્ન રી.
 ચોમેર પદ્મવે રહોતી ઢળી'તી આમ્રની ઘટા;
 પાથરી આભણી જેવું વચ્ચે હતું સરોવરઃ
 મહોરન્તા આમ્રની મધ્યે એવા સંઘે હતા હરિ.
 ત્હાં ઇતિહાસ-વિખ્યાત, ગ્રોત્સાહી ગુણગૌરવી,
 હરિએ માઠી મહાવાતા અરણ્યની અગસ્ત્યની.
 ઘટાઓને ઘટાછાએ બેઠેલી હરિમંડળી
 સાંભળે એ વેદવાર્તા આર્યત્વની મહર્ષિની.
 અને સુણે વૃક્ષ જેવો એકચિત્તે અનિમિષે
 દંડકારણ્યનો રાય દંડકારણ્યની કથા.
 મુહાગી ત્રણ સંધ્યાઓ સુણે એ કૃષ્ણ-સૂક્તને.
 'પ્રહ્લાવતે પુણ્યભોમે એક વેળા મહર્ષિએ,

આરંભ્યો'તો બ્રહ્મસત્ર વસન્તે ત્રય માસનો;
 અને ત્હાં તીર્થતીર્થેથી પધાર્યો'તા ઋષિમુનિ.
 માંડી'તી પર્ણકુટીરો નદીતીરે સરોવરે;
 ધર્મની ઝડીઓ ઝરતી, બ્રહ્મની ઝરતી રહડે;
 ધર્મનીરે થતા નહાઈ પુણ્યવંતા ઋષિવરો.
 સૂર્ય તો ન્હાળવા થભે; ચંદ્ર ચંભે વધાવવા.
 ત્હાં બ્રાહ્મણના બ્રહ્મશબ્દે મન્ત્રો મહર્ષિ ઉચ્ચાર્યા :
 વહી'તી વેદની ગંગા જગોદ્ધારણ કારણે,
 'કૃણ્વન્તો વિશ્વમાર્યમ્નો ત્હારે ઘોષ થતો હતો;
 ગાજે હિમાદ્રિ, ગાજી'તી એવી આકાશવાણ એ.'
 પૂર્વે પાર્યં બ્રહ્માવર્તે મળ્યું'તું બ્રહ્મમંડળ;
 બ્રહ્મસત્ર પ્રવર્ત્યો'તો ત્હાં મહર્ષિ-ગિરા ઝરી :
 'બ્રહ્મે બ્રહ્માંડ સર્જ્યું છે વિશ્વે બ્રહ્મણ્ય વાવવા;
 અને આયુષ્ય અર્પીને વાવે એ બ્રાહ્મણો જગે.
 ધર્મ વાવે, ધર્મ રક્ષે ધિગડમદલ ધર્મના,
 ભાષે છે જનતા તેથી જૂદેવો બ્રાહ્મણત્વને.
 સાંભળ્યા ને સમાચાર? કૈલાસી શૃંગ ડોલિયુ;
 પાપાત્મા પોલસ્ત્યનું એ પાપબુદ્ધિ પરાક્રમ.'
 'હા, હા' 'ના, ના' પડ્યા શબ્દો, હાહાકાર થઈ રહ્યો;
 વધા ઘોષે ઋષિવૃન્દો : 'વિસ્તારો ઘોર વાત એ.
 ધર્મવંશે અધર્મી કે પાક્યો પાપપરાક્રમી.'
 બ્રહ્મમંડળને પ્રાર્થ્યે મહાવાણ મહર્ષિએ

પ્રહ્લાવતે પુણ્યલોભે કહી પોલસ્યની કથા
 વેદવેતા જ્ઞાનગર્વી પુલસ્યપુત્ર પ્રાકમી
 જટાધનના આચાર્યે એ અનાચાર આચર્યો.
 દૂર દૂર દિશા અન્તે દાનવી દક્ષિણપથે,
 મહીના મહિમા શો છે સિંહલદીપ શોભિતો.
 ચોપાસે શામળો સિન્ધુ. લીલુટો દીપ મધ્યમાં;
 નીલવર્ણ મહાપદ્મ ભ્રમ્યું શું ક્ષીરસાગરે!
 વેરી સુવર્ણની વેળુ, મહી રત્નકલ્પો ઝર્યા;
 લક્ષ્મી ત્હાં દહેરખે દહેરે, સુંદરાંગી જ શારદા.
 લવિંગે કર્પૂરે લોલ ઠોલે છે ત્હાં મહાવનો;
 સરિતા ને પર્વતોની ચૂંથી છે ગાઠ ચૂંથણી.
 વસે ત્હાં સિંહ ને હાથી વને ને ગિરિ-ગહ્વરે;
 ને વિલાસી વસે છે ત્હાં સિંહહાથી સમા નરો.
 અને મધ્યાહ્ન મધ્યાહ્ને ભૂમધ્યઘટિદેશમાં
 મહાઉગ્રમુખો આવે નિત્યનિત્યે નવાંગણે;
 પોષવા સૂર્ય પ્રહ્લાએ નાખ્યું નાળિયેર એ
 લક્ષ્મી ને શારદવર્ણો દેશ છે શુભમંજરી.
 ત્હાં મહાવનધેરાવે, ગિરિઓમાં ગિરિ સમો,
 રહે છે સાગરરક્ત્યો પુલસ્યવંશકેસરી.
 છત્યા છે દાનવો-દેવો, ને છત્યા છે મહેન્દ્રને;
 છત્યા છે સાગરો સાતે તરંગાવળ ઠોલતા.
 વાળે છે વાશીર્હુ વાયુ, વીજવેલી દીવા કરે;

મેઘ એનાં ભરે પાણી, વશ વર્તે શશી-રવિ
 ગાળે છે સાગર જેવા વિદ્યા ને તપ વિક્રમ,
 ત્રાડે છે એ ગર્વઘેલો સિન્ધુ સ્હામેય સિન્ધુ શો.
 બ્રહ્મા સમો વેદવેત્તા, પરાક્રમી તપોનિધિ,
 મહર્ષિ પુલસ્ત્યપોત્ર જ્ઞાને જીજ્ઞેષિતામહ
 પુણ્યમાથી પાપ જન્મ્યુ આલમાથી અધોગતિ,
 વસી વસી અનાયોમા યયો આર્ય અનાર્ય એ
 અબ્રહ્મણ્ય પ્રવર્તે છે, બ્રહ્મ બ્રહ્મણ્ય બૂડતા,
 વહે છે અવળી ગંગા, બોળે અનાર્ય આર્યને
 અવમાને - અપમાને વેદ, યજ્ઞાગ્નિ, બ્રાહ્મણ,
 ધર્મ ત્હા જાયમા છે, ને વર્ષે અધર્મ વાદળા.
 જાય કેા ધર્મનો વીર ધર્મોદ્ધારકારણે,
 જાય ને ધાય ધર્મોર્થે દૂરના દશિણાપથે.
 પૃથ્વીના ગઢ જેવી છે પર્વતમાળ બે દિશે,
 પાર્શ્વ પર્વતના ધોતો ગર્જે છે ગૂઢ સાગર.
 ધૂમે જેવા મહામદત્યો મહાઅભોધિ અણુમાં,
 દૂર એવા નરબ્યાધો ધૂમે ત્હાં નરકુંજમા
 ખીણે શૃંગે શુક્ષ્મામાં વસે, ને વાસનાપૂરે;
 ન પ્રીછે કે ન પાળે લેહ કેા પુણ્ય-પાપના.
 પુલસ્ત્ય મુનિનો પોત્ર, વેદવેત્તા બહુશ્રુત,
 અનાર્યત્વ ઉપાસે છે અનાર્યસંગદોષથી
 પુણ્યધામ હિમાદ્રિનું મહેશ્વરનું મંદિર,

કૈલાસ બાથમાં લીડ્યો સમુદ્રે હવિ હોમવા.
 શબ્દો તપનો ભાર મૂકિયો ગિરિઅંગમાં;
 ને દશસ્કન્ધને આંખેા પ્રોઠ એ પૃથિવીતલે.
 તપોધન મહાભેગી, કૈલાસી છે કૃપાનિધિ;
 રીઝ્યા ગિરિના નાથ ગાઘને સામગાનને.
 સામગાને ગિરિ ગાળ્યો, રીઝ્યા શંભુ તપોનિધિ;
 લોળાનાથે રીઝી ભાવે, અર્પિયાં વરદાન કૈ.
 સાંગ અર્પી, ખડ્ગ અર્ચ્યુ, અર્ચ્યુ વિમાન પુષ્પક.
 વિશ્વસંહારસ્વામીને નહિ ગાંઠ્યો મહાન્ધ જે
 એ હવે ગાંઠશે કોને? ઘોર વંટોળ ધૂમશે.
 ભય કો ધર્મનો વીર, પાય પીયૂષ ધર્મનાં;
 ધાય ન્હાં ધર્મની બહારે; તો પૃથ્વી તરશે હવે.
 આ બ્રહ્માવર્તનો અગ્નિ, બ્રહ્માગ્નિ એહ બ્રહ્મનો;
 ઉપાડે ને થાય આગે શેષભાર ઉતારવા.
 વર્ષવાને બ્રહ્મનેજ, અબ્રહ્મણ્ય વિહારવા,
 આર્યત્વ રક્ષવા આજે લે અગ્નિ ધર્મવીર કો?
 આજે પૃથ્વી પુકારે છે, પ્રાર્થે છે કાળ કમ્પનો.
 આર્યત્વ કેરા બ્રહ્માએ વીધે કોણ અવિન્ધ્યને?"

સુણી પ્રોત્સાહપીયૂષી મહાશબ્દો મહર્ષિના.
 થઈ બ્રહ્મસભા એહ ચાર ચૈતન્યચીતરીઃ
 ઘેરાણી ચિન્તનરેખા વિશાળ ભાલદેશમાં;
 ને પ્રકટી પ્રભાળ્યોત વર્ચસ્વી સુખમંડળે.

અળકે અગ્નિની આળ યજ્ઞની યજ્ઞકુંડમાં,
 એવી ધીંગી ધર્મજાળો અળકી ભમ્મર ભમ્મરે.
 આધાટે આસલાં છાય, મેઘ માંડે ધૂમાધૂમ,
 જામી એવી ધૂમાધૂમ ઉત્સાહની, ઉર્મગની.
 મહાદાકાશને આરે થાય દેા વજ્રકાટકે,
 એવી પ્રહસભાઆરે યઈ ત્હાં પ્રહસોપણા.
 ‘પ્રહાવંશી પ્રહર્ષિઓ ! મહીજ્યોત મહર્ષિઓ !
 પ્રહાવર્તનો પ્રહાસિ આપો આજા, ઉપાર્તું હું.
 વાહું જૈ વેદ ને યજ્ઞો દ્વરના દક્ષિણપથે.
 સાગરે ભરતી આવે, ગંગામાં પૂર ઘોરમે,
 ભરી પ્રહસભા એવાં ઊછળ્યાં પૂર હર્ષનાં.
 ધીર પાયે ધર્મવીર આળ્યો આરેથી મધ્યમાં;
 મહાધનુષ્ય રક્ત્રે, ને નેત્રમાં તેજનો ઝરો;
 અને આર્યત્વના કૂટે કુવારા અંગઅંગથી.
 જેવો આભ ઝરૂખામાં, પ્રાતઃકાળે ઊભો રવિ,
 ઊભા પ્રહસભા મધ્યે ઊગતા સૂર્યગિમ્ળ શા.
 અને એ સૂર્યજ્યોતિને નિહાળે તારકાવલિ,
 હજારો આંખડીઓ ત્હાંન્હાળી રૂઢે આર્યસૂર્યને.
 અને પછી એક પ્રશ્ન આચાર્યે સ્વમુખે પૂછ્યોઃ
 ‘ઠાણુછોઆપઈત્હાંનાછો? દીસોછો આર્યદેવશા.’
 વધા પ્રહસભા મધ્યે ધનુર્વાણુ ધનુર્ધરઃ
 ‘પ્રહોપાસી કાશીવાસી આર્યગોત્રી અગરત્ય હું.’

બ્રહ્માગ્નિ તો આ વર બ્રહ્મતેજ છે,
એ બ્રહ્મટંદાર જગત્ભરી કરો;
ઝીલી મહાશબ્દ મહર્ષિવૃન્દનો
બ્રહ્માગ્નિ લેને દૂર દક્ષિણાપથે
અગસ્ત્ય ઊઠ્યા જ અનરત વાવવા.

અધ્યાય ૨૪. અવિન્ધ્યને વીંધ્યો

વિન્ધ્યાટવીનાં વન વીંધી વીંધીને,
ને નર્મદાનાં નીર ઊતરી-તરી,
આર્યત્વ-પૃથ્વીતણું પુણ્ય-સ્થાપવા
ગયા મહર્ષિ ગિરિદેશદિશેઃ
બ્રહ્માગ્નિના ઋત્વિજ બ્રહ્મયોધ શા.

હું છું બ્રહ્માદ્રિનો પુત્ર ઉપાસી અગ્નિહોત્રનો;
ગંગાઘાટે મુજ વાસ વિશ્વેશનો પૂજારી છું.
'કૃણ્વન્તો વિશ્વમાર્યમ્'નો એ મહામન્ત્ર વેદનો
વૃક્ષે વૃક્ષે લખેલો છે અમારી આમ્રકુંજમાંઃ
પર્ણકુટિર તણે દારે રટે છે અમ ણાળકો.
વાવું આર્યત્વ ખડાડોમાં, સિંહલદ્વીપનાં વને;
આપે બ્રહ્મસભા આજ્ઞા, વીંધું જૈને અવિન્ધ્ય હું.
બ્રાહ્મો ! બ્રહ્માગ્નિ કાળે છે સારું બ્રહ્માંડ બ્રહ્મનુ.
ઊગ્યો હતો આજઆરે પુણ્યયોગ પ્રભાવતો;
કેમળાં કુંકુમવર્ણી વહતાં ભગં સૂર્યનાં :

પ્રહ્લાનન્દી પ્રહ્લપિંઓ ત્હાં પ્રહ્લોત્સાહમાં હતા.
 હર્પી પ્રહ્લસભા હર્પે ન્હાળી એ પ્રાહ્લણત્વને;
 હર્પી ઉત્સાહ-પ્રોત્સાહે પ્રહ્લનેળનને ઝરે.
 વિરાળે જાનજવલ્ય જેમ યજ્ઞાગ્નિ યજ્ઞવેદિએ,
 વ્યાસપીઠે વિરાજ્યા'તા મહર્ષિ વિશ્વનાથના.
 પ્રીછ્યો એને પુત્રભાવે, આનન્દોર્મિથી આદ્યો;
 ધર્મવીર ગિરદાવી વદ્યા વિશ્વેશવાણ્થી :
 'ધન્ય છે જાહ્નવીતોય, ધન્ય હો તું ધનુર્ધર !
 ધન્ય તુજ ધરણીમાતા, પુત્રો ત્હારા સમા હજો !
 તું સમા આર્યજાયાથી છે જ આર્યત્વ અરૂમર;
 મુખેં જીછળે આણે, ધન્ય ધર્મધનુષ્ય એ.
 જાવ પ્રહ્લસરે પ્રાહ્લો ! લાવો પ્રહ્લાગ્નિ ભાવથી;
 આર્યજાયો દિશાન્તેયે ગોખ્તા પ્રહ્લાગ્નિનો યશે.
 યજ્ઞાગ્નિ એ જ આર્યત્વ, આર્યત્વ અગ્નિ પ્રહ્લનો.'
 મહન્ત વિશ્વેશ્વરના વિશ્વેશવાણુ ઉચ્ચયાં;
 ગાણુ દશદ્વતી શબ્દે, ને પ્રહ્લાવર્તનાં વનો.
 તેજસ્વી સોનલકુંડે પ્રહ્લાતેજસ્વી બ્યોત એ,
 સ્થાપી પ્રહ્લસભા મધ્યે વિશ્વતેજસ્વી મૂર્તિ શી.
 અગ્નિના પ્રહ્લવર્ચસ્વે પ્રકાશી ઋષિમંડળી.
 પવિત્ર પાવનકારી એ પ્રહ્લસત્રઅગ્નિની,
 ત્રણ પ્રદક્ષિણા દીધી પ્રણામ્યો દડવત્ કરી.
 ને ઉપાડી ધનુજ્યાં એ ઠાસીવાસી ધનુર્ધર.

ભવ્યમૂર્તિ, ભદ્રમુદ્રા, આચાર્ય પ્રદક્ષિણના
પધાર્યા મેઘ શા, સ્થાપ્યો વરદ હસ્ત મરતકે.
'વત્સા ! છે વસમી વાટ જીવને જતને જલો.
આવશે નદીનાં પૂર, જિભશે ગિરિદુર્ગ થૈ;
વિધાતાની સીમાઓ શી સીમાઓ એહ ભામશે :
યજ્ઞાગ્નિને પ્રાર્થજો, એ અગ્નિ વિધન વિદારશે.
મિહ હાથી અને નાગો વસે છે ત્હાં મહાવને;
જીતવા શક્તિસોને છે વીંધવો છે અવિન્ધ્યને.
જાવ, જયવન્તા થાઓ, ધનુષ્યે ઝેસજો હરિ.'
'અસ્તુ' 'અસ્તુ' વદી ત્હાં તો પ્રદક્ષિણા મહામુખે.
અને ત્હાં ઝમકી ઝાંઝો, ગાજિયાં ચક્રકુંડલિ;
આશિષોના પ્રદક્ષિણા વર્ષિયા શબ્દધારથી.
આગે આગે પ્રદક્ષિણ, ને ઓમેર ઋષિમંડળી;
ઋષિજો આર વેદોના દિશા આરે ગજવતા,
જગવાટે જતા જાણે ચન્દ્રમા તારલે વીંટયો.
વેદમન્ત્રોથી સોહંતા પ્રદક્ષિણ શા ભદ્ર એ.
જિભી પ્રદક્ષિણા જૈને પુણ્યસ્રોત નદીતટે.
નમીને ને પ્રભુમીને ત્રોત્સાહી પ્રદક્ષિણા,
વન્દી વન્દી, પુનઃ વન્દી, છેલ્લો વિનય ઉચ્ચરી,
દંડપાય મહાજ્યોત અગસ્ત્ય કિતર્યા નદી.
ને સંચર્યા અગસ્ત્ય સંગે પોણાસોઠ પરાક્રમી.
લોપથાય ચહડ્યો મેઘ વિશાળા બ્યોમપાટથી,

બ્રહ્મયોધ ધર્મવીર મહામુનિ અગસ્ત્યનાં
 એમ દર્શન લોપાયાં સદાનાં ઉત્તરાપથે.
 કાશીવાસી કીર્તિકોટ તપોનિધિ મહર્ષિ એ
 પછી થયાં યશવાર્તા, ગીત થાં કીર્તિકીર્તન.
 આગળ યજ્ઞનો અગ્નિ બ્રહ્મના બ્રહ્મઅગ્નિ શો,
 પાછળ મન્ત્ર આનારા અત્વિજો ચાર વેદના;
 એમ આનન્દને આસ્યે મહામેધા અગસ્ત્ય એ
 માર્તંગગતિએ ચાલ્યા મુનિમાર્તંગ મહાલતા;
 બ્રહ્મણ્ય વાવવા કાળે દૂરના દક્ષિણાપથે;
 આત્મના માનસી અર્ધે વન્દી પૂજી હિમાદ્રિને.
 રૂહેતા હિમાદ્રિછાએ, તે રૂહેયે સિન્ધુતટે હવે.
 સૂર્ય હાથે માર્ગ ત્હારે કરે યાત્રા દિને દિને;
 આશર્યે શ્રાન્ત થૈ પોટે ઉઘાડી આભપાંખમાં.
 વીન્ધ્યાં વનો, રણો ખેડ્યાં, જિતયાં સરિતાસરો;
 વિદિશાને અવન્તીને વન્દી વિશ્વામ ઢાળિયો;
 અને યજ્ઞાગ્નિને મૂક્યો ત્હાં મહંકાળપાયમાં.
 હૈયાની કળી-કળીએ એ મહંકાળને પૂજ્યા.
 આપાદી મેધ શો ઘેરો, મહાકાય મહાગિરિ,
 ઓમને વીંધતો જિભો ગ્રયંડ, આવશામજો;
 મહેશની અગાસીથી દીઠો એ દક્ષિણાપથે
 પૃથ્વી પડછાયા પાડી જગે અન્ધાર ઢાળતો.
 કાળના ગઢના જેવો, દિશા દિશા ડરામણો,

અશ્વપાંખો પ્રસારીને આવરે સૂર્યચન્દ્રને.
 ઓમની વાદળી જેવો હતો અવિન્ધ્ય વિન્ધ્ય એ,
 'ત્રાહિ' 'ત્રાહિ' વદે પૃથ્વી, લોક બોલે 'હરિ' 'હરિ.'
 ક્ષિપ્રારનાન કરીને ત્હાં ને મહંકાળને પૂજી,
 સ્તંભારે સૂર્યપગલે સિધાબ્યા ઋષિ દક્ષિણે,
 વેદમન્ત્રો બણે વિપ્રો, સામગાને દિશા દ્રવે;
 પ્રભાપુજ સમો અગ્નિ, પૃથ્વીસૂર્ય સમા મુનિ.
 તપ ને ધર્મની જ્વાલા, નિહાળી ઋષિમંડળ,
 'પ્રદ્યાવર્ત શું આવ્યું આ?' વિન્ધ્યાચળ વિમાસતો.
 'અગ્નિ છે આ? વાયુ છે વા? કે જિગ્યો સૂર્ય આ બીજો?
 કે મહાગ્રહ આવે કે?' - સંગે નક્ષત્ર તારલા.
 પ્રદ્યાના મુખ જેવા છે મન્ત્રદ્રષ્ટા મહામુનિ;
 જિડશે પ્રદ્યાપાંખે, ને અનુલંઘ્ય ઉલંઘશે.'
 ત્હાં તો ધીંગા ધર્મપાયે પધાર્યું પ્રદ્યામંડળ;
 હંડવત્ કરી પૃથ્વીમાં પડ્યો પાયે મહાગિરિ.
 'તથાસ્તુ' 'હૃદયાણુ પામો' આશિયો વર્ષિયા ઋષિ.
 'કૃષ્ણન્તો વિશ્વમાર્ચન્' નો મહામન્ત્ર ઝીલી પીને
 દાક્ષિણાત્ય ગિરિદેશે ધર્માર્થે જમ્બે અમે.
 ધર્મયાત્રા સમાપી એ આર્યત્વ ભરી દક્ષિણ,
 આવિયે ત્હાં સુધી આમ રૂઢેજે પૃથિવીપાથયો.'
 વધાવી શિરસા વન્દી ધર્માત્મા એ ગિરિવર.
 ગિરિના ઘાટ ને શૃંગો ચઢડ્યા ને જિતયાં પછી;

પ્રચંડ ધારો ઓળંગી કરાડો કોરી કાળવી;
 બ્રહ્મદેષે બ્રહ્મપુત્રે વીંધ્યો અવિન્ધ્યને ત્યહાં.
 ઓળંગી ગિરિના દુર્ગો જિભા જૈ નર્મદાતટે;
 પ્રણવ પ્રાણના સ્વામી ઓંકારેશ્વરને પૂજ્યા.
 હરિયાળી હરિમામાં પન્થે પડ્યા પછી ઋષિ.
 ડોલતું ડોલતું ચાલે બ્યોમને વન વાદળું,
 વનોમાં વહતા બ્રાહ્મો ડોલે ડોલનશૈલીએ.
 મેહુલાનાં માણીડાં ને હુંચે પંખેરું સંચરે,
 વાદળી કોમળી એવી પન્થ પન્થધરા થતી.
 ઢળ્યા'તા પન્થની પાળે કચ્છો સ્વચ્છ જળે ભયાં;
 નમણું વનનાં નીરે પૃથ્વીએ અજલિ પૂરી;
 નેત્રો શાં વનદેવોનાં પડ્યાં'તાં મહીં પોયણાં.
 તળાવોના તુંગ કાંઠા ઘટાયેરાયલા હતા;
 પાથયાં'તા પાળપાળે ગાલીઆ વેરી છાંયડી
 પડેલાં પત્ર ને પુષ્પો ગૂથતાં ભાત ભૂમિમાં.
 ભયાં સરોવરનીરે નહાવાને આભ જિતરે;
 તારલા રમવા આવે રમ્ય કે રાત્રિ રાત્રિમાં;
 નમેલી જળઝૂકેલી વૃક્ષોની વૃક્ષડાળીઓ
 ઝૂમખાંની સ્વયંસોભા ભેતી'તી જળદર્પણે.
 શુચિસલિલા સરિતા મન્દ મન્દ વહી જતી;
 શુદ્ધશીલા સુંદરી શી જગમાં જગસોબના.
 પૃથ્વીઅંશુલિઓ જેવાં ઝીલેરાં અંધણાં અંદે;

હંસહંમી રમે ત્હાં, ને રમે સારસસારસી.
 બાંધે એતરની પાળ સ્નાયુઓળદ વૃદ્ધ ઠે;
 ધીરે પાયે, ભરી હેલે, માતા જતી કુટીરમાં.
 આંચો ફુંગરઠો એક ફુંગરાળ પ્રદેશમાં;
 ધરાથી ઊછળી ઊલો અહાલેક પુકારતો.
 ઝરતાં ઝરણાં બાણે જટા ખેલી થું ભેગીએ!
 આંખડીજ્ઞહાંપડે, ત્હાંત્હાંઆંખમાંહરિમાહસે;
 લટકતી વનલક્ષ્મીથી વનો ઝૂકી ઝૂકી જતાં.
 વીણતી વેલને વાળી ગાતા ત્હાં નવયોવના.
 રોપાઓ રમતા પાયે, અંગે ઊગી'તી વેલીઓ;
 ડાળીઓ નમતી ડાલે, બાણે દેવાંગના નમી.

હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં; કૂલડાની મીઠી મીઠી વામ હો!
 હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં.
 રંગરંગે રમતોનાં નહોતરાં; રૂપરૂપે દેવના નિવાસ હો!
 હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં.
 આંખલાની હેઠ અમ ઝળુંગતાં; નીચે ઢળે મરોવરની પાળહો!
 હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં.
 નેને હું સહિવરો સોહાવતી; એહ હતા ગાયોના ગોવાળ હો!
 હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં.
 ઝૂંપડીએ ઝૂલે મહારી વેલીઓ; ઝૂંપડીએ રાણીજનાં રાજ હો!
 હરિએ હીધેલ રંગકૂલડાં!

લોપામુદ્રા હતી ગાતી, કુમારિકા વિદલેની,
 સખીના તારિકાવૃન્દે ધૂમતી ચન્દ્રમા સખી.
 પધાર્યો'તા યાત્રાર્યે ત્હા શ્રીમન્ વિદલેરાજવી,
 દેખ્યો અફભુતની આખે મહાગિરિ ઢળી જતો,
 ચેખ્યા પૂજ્યત્વની દષ્ટે બ્રહ્મયોધ ધનુર્ધર.
 સત્કારીને રાજરીતે, અર્ધપાદે પૂજી ઋષિ,
 અર્પી ભારકરને ચન્દ્રા- લોપામુદ્રા કુમારિકા.
 વિદલે વિદલેરાજે સ્થાપ્યા રાજવિભૂતિમા.
 રહ્યા ત્હા ચન્દ્રતિથિઓ, ચન્દ્રિકા પૂજી ચન્દ્રને;
 પોર્ણમાસી પૂર્ણિમાનો જિજ્ઞ્યો ચન્દ્રચક્ત ત્હાં.
 ભવ્યમુદ્રા પછી બાખ્યુ રાજેન્દ્રને ઋષિવરે:
 'અગ્નિ બાખે વેદમન્ત્રો ને હાખે દક્ષિણાપથ,
 મહારાજ! રજા આપો, અધૂરો મુજ ધર્મ છે'
 વન્દીને, પાણિ જોડીને વણા વિદલે રાજવી.
 'વીન્ધ્યો અવિન્ધ્યને આપે, બ્રહ્મદષ્ટે અનિમિષે,
 વિન્ધ્યાચળ અભિનામે પ્રીછાશે ઇતિહાસમા.
 ધર્મકાર્યે, ધર્મવીર! સિધાવો દક્ષિણાપથે,
 આયુથી કરશે સેવા લોપામુદ્રા મહામુદા.'
 પ્રભાસ્વામી જિજ્ઞ્યો પૂર્વે પૃથ્વીમા ઢાળતો પ્રભા,
 ત્હારે સોને અભિવન્દી પન્થ લીધો ઋષિવરે.
 કૃષ્ણન્તો વિશ્વમાર્યમ્ની વેદાજ્ઞાનુ ઉપાસક
 દિગન્તે દંડકારણ્યે વાધ્યું મહાપિમંડળ.

ગિરિવરોની બડલેખડો ઊભી,
અને મહીં વિસ્તરતાં મહાવનો;
સિન્ધુ ઉછાળેછ તરંગછોગલાં,
પ્રચંડભૂર્તિ ભૂમિભાગ પાયયો;
જગત્ ભરી લીપણુતા ભભૂકતી :
મયા મહર્ષિ ગિરિઘાટમાં ત્હાં.

અધ્યાય ૨૫ - દંડકારણ્યમાં
જગજ્જયી બ્રહ્મપ્રભા પ્રણોષતા,
બ્રહ્મણ્યનાં ભાવપૂરો વહાવતા,
સમુદ્રજાંધી પૃથિવીની સીમમાં
જે દંડકારણ્ય વસ્યા મહર્ષિ એ :
અખંડ અગ્નિ લઈ અગ્નિહોત્રનો.

વિહર્લની વૈભવી એ મૂકી રાજવિભૂતિઓ
દંડકારણ્યનો લીધો પન્થ, યાત્રી ઋષિવરે.
પર્વતોની હારમાળા પડી'તી સપ્તર્દુર્ગ શી;
ચહુડી એ ધાટીઓ-શૃંગો આવ્યા મુનિ વનોત્તમે :
વસ્યાં હતાં વનવાસ પછી જ્ઞેહાં રામજનકી.
ઘટાઓ મૂઘવે ઘેરી પૃથ્વી પડેલ મેઘ શી;
ઉડા હુંકાર-ફૂંકારે ઘોરમે ગિરિગહ્વરો.
ડાળોનાં તોરણો ડાલે ટહેરતાં વાયુદહેરમે;
જૂલતાં'તાં પદ્મશોભ્યાં સરિતા ને સરોવર.
પડયો ત્હાં કે જળધોધ, કે થઈ મેઘધોપણુ :

દિશાઓના દિગ્પાળો શુ શૂંઠ શાખા ઉછાળતું,
 મળ્યુ માર્ગે મહાકાય ભેમશ્રી હસ્તિમંડળ.
 દન્તુશ્વળો ચમદ્રજ્ઞ મહત્ ઉત્પલમસ્તકો;
 પાયસ્તંભો વૃક્ષસ્તંભો ચક્ષુઓ શિવલિંગ શા.
 ધાયુ ઝુટેથી ગર્જન્તું તરગાવળ મર્છ શુ!
 ચાલતા શૂગ શી હાર! વેગ તો નદપૂરનો,
 વનોમાં પરને પેખી ધાયા સંહારસૈન્ય શા.
 નાખ્યાં ત્હાં દંઘિનાં ગાણુ ધર્મયોધ ધનુર્ધરે.
 પ્રણામ્યુ પાય ઢાળીને શૂઠ ડાળો નમાવીને
 જૂકેલી વનઝાડીમા સિધાન્યુ હસ્તિમંડળ.
 પ્રહ્લાદિ શી પ્રહ્લદદષ્ટિ ઝિલાઈ નહિ હસ્તિથી.
 હર્ષદેલી લોપામુદ્રા ઋષિના પાયમા પડી;
 મેઘપાયે પડે જેમ ચારુ કે ચન્દ્રપાખડી
 ત્હા એ ઘેરી ઘટાઓમા રાત્રિવિશ્રામ ભોગવી
 પડતેલા પ્રાતઃકાળે પથના બહેણુમાં વળ્યા.
 અમ્ભોધિ પશ્ચિમે ગાજે આલલામા ઢળી જતો,
 પૂર્વેમા પર્વતો ઊભા આલની કોર કોરતા.
 ઘટાઓના જટાજૂથે વચ્ચે ડાલે મહાવનો.
 એવો એ આવિયો દેશ ભોરગી ભાગ્યભીપણ,
 વસે વિક્રાળ ત્હા લોક વાઘ ને વરુના સમા.
 વરુને પૂછડે વીંઝે વાઘ પજે પછાડતા.
 હતી ત્હા ગૌરવી ઘાટી વિશાળા દુર્ગદાર શી;

ઘેરું ને ગભીરું જાણે ઉઘાડું ગિરિમુખ ઠે.
 છીપરો કાળી નીચે, ને ઉપર આલ શામળું;
 લીલુડાં વેલવૃક્ષોની વાડો મારગડે પડી;
 આંખની દષ્ટિનાં રક્ષિત ઊઠે ચાર ધનુષ્યવા;
 શૃંગો શૃંગો માત્ર ન્હાળે પાથયો વનપ્રાન્ત એ.
 પ્રચંડ એ ગિરિદ્વાર દંડકારણ્યનું હતું;
 ને ગિરિદ્વારને ખાંધે તોરણો વાંસનાં વનો.
 રાત્રિવિશ્રામ કીધો ત્હાં ગિરિનાં ચરણે ઢળી;
 પ્રભાતે અગ્નિસંકેારી, પ્રજાજવાળી આજ્ઞા ઇન્ધને,
 મન્ત્રો ભણી ઋષિવૃન્દ પ્રવેશ્યુ ગિરિદ્વારમાં :
 ધાયા મો છલતી ચૂટે ગિરિગાજન્ત હાથીડા.
 શહીદો ધર્મના ધીંગા પેઠા કાળશુક્રામુખે
 અમરાવતી તણું ત્હાં તો નન્દન પાથમાં પડ્યું.
 ધીર પાથે ધરા માપી, સ્થિર પાથે ગિરિ ચ્હડયા;
 વીર પાથે વને ઊભા ક્ષીર શા નીરતીરમાં.
 ગિરિની અંજલિ જેવું હતું ત્હાં મહાસર.
 ચોમેર ગિરિઘેરાવો, ઢાળે ઢાળે વનો ઢળે;
 ને વનોની વિભૂતિમાં સર એ વનસાર શું
 હતો પ્રકૃતિનો મ્હેલ 'દુર્ગરક્ષેલ વૈલવી;
 દૈવવાવી આમ્રકુંજે હતી અમૃતકુંજ એ.
 ટાલતી પદ્મિની પદ્મ, હંસહંસી તરે નીરે;
 આમ્રછાંયે મૃગો મ્હાલે, ઘટામાં મોર-ડોકિલા.

સરે પાણી પીવા આવે વ્યાઘ્ર ને વ્યાઘ્ર શાં જનો.
 પ્રકુલ્લે આત્મ આનંદે મળ્યે સહામે મનોરથ,
 પ્રકુલ્લયો ઋધ્યાત્મનુ ત્હાં જિભી આનંદભોમમાં.
 પ્રસન્નાત્મા આરુચિત્ત યયા ત્હાં ઋષિવરો;
 આયુધ્યજોલ ઉચ્ચાર્યો 'આ બ્રહ્માવર્ત આપણું'
 પ્રીતે મહાસરે મૂક્યો યજ્ઞાગ્નિ ગિરિપાથમાં.
 આવિયા હમને દેત્યો— ગુફાવાસી ગદાધરો;
 સંહાર્યો બ્રહ્મજાણે, ને વિહાર્યો વનવ્યાઘ્ર એ.
 જલોધે સિન્ધુને પેઠા મહામાયાવી રાક્ષસ;
 પાથ્યો સાગર પીધો અગસ્ત્યે અંજલિ ભરી.
 ને પછી પર્વતમાળે દુર્ગ શી દઢતા પૂરી
 આભયોરમ્ભતી ઘેરી પાળવી પાળ પૃથ્વીની.
 મર્યો સંગ્રામ માયાવી ત્હારથી સુરઆસુરી.
 ત્હાં યડ્યો ઢાલનો ઘોષ, શતધા વાગવેલુઓ;
 વનો ગાજ્યાં, ખડાડગાજ્યાં, નેગાજ્યાં વનનેસડા.
 વનો ફૂલે વનના રાય વરે છે વનરાણીને.
 એવે વનઘટામાંથી આવી રાણીની ગોઠણો;
 ઘટાની ડાળીઓ જેવી ઘેરમાં ધૂમતી હતી.
 જિછળે દંદિના દોર જિછળે હસ્તગ્રમખાં;
 મીઠી મીઠપના બોલે મીઠાં વન ગજાવતી.

કે, કેદુની ભેતાં'તા વાટ* હો ! રાજવણુ રાજમતી રે;
આભથી અગસ્તીને ઘાટ કે આવશે રાજલપતિ રે;
વાવતાં'તાં ફૂલડાંની વેલ, હો ! રાજવણુ રાજમતી રે;
ચારતાં'તાં મોરલા ને ઢેલ, કે આવશે રાજલપતિ રે;
પૂજતાં'તાં ગાવડીનાં બાળ, હો ! રાજવણુ રાજમતી રે;
ઝંખતાં'તા વનના ગોવાળ, કે આવશે રાજલપતિ રે;
નદીઓનાં તરતાં'તાં પૂર હો ! રાજવણુ રાજમતી રે;
શોધતાં'તાં વગડાનો ચર, કે આવશે રાજલપતિ રે;
માગતાં'તાં રહાંજ ને રહવાર હો ! રાજવણુ રાજમતી રે;
કે દેવનાં ભે જીધડે દુવાર કે આવશે રાજલપતિ રે;
નિત્ય એના શોભને શણગાર, માનુષા હાહરી જતી રે;

ને ત્હાં ગાઢવનમાંથી આવિયાં નવદંપતી.
માનુષા વાતાં'તાં વેણુ, ઢાલાણુ ઢાલક ઢબે રે;
નેહનાં નાચતાં'તાં નેણુ, લાડોલાડી તોરણુ છબે રે;
મોરલાએ ફૂંડાવ્યાં'તા ફૂંડેણુ, ઢેલળા ધોડી ધબે રે.
ગાતી'તી વાંસળી કંઠે વિલોલે વનનારીઓ.
ઢાલવાગ્યા, નેહ જાગ્યા, આવ્યાં સૌ વનવાસીઓ.
આનંદે ભિછળે અંગો, ઠમકે પાપપાંદડી :
પરણે છે વનનો મોર ઢેલળા વનરાણીને
ને ઝરી ફૂલડે ફારી લોપામુદ્રાની વેલડ;
'નિહાળો નેહને નેણુ મહર્ષિ ! વનલક્ષ્મ આ.'

ઘોળી ન્હાળી કાળયોગ મન્ત્ર ભાખ્યો મહર્ષિએ;
 'લગ્નનાં મત પાળે જ્યહાં, પ્રાદ્ધણે વસવું ત્યહાં.'
 ને પછી વનના રાય વરાળ્યા વનરાણી શું;
 આસુરી વિધિમાં પૂરી આર્ષ વિધિ ઋષિવરે.
 ઈન્ધનો આજ્ય પૂજ્યાં ત્યહાં, ને અગ્નિહોત્ર અર્પિયો.
 વૃદ્ધ વાતસલ્યનાં નેણાં નેહનીરે ઝરી વધા;
 'માની મહારી વાઘણ છે, વાઘ છે વનરાજવી.'
 ઋષિવર ઋષિપત્ની રીઝયાં દામ્પત્યદર્શને.
 ભાવથી ભામણાં લીધાં, મસ્તકે હસ્ત રંધાપિયો;
 અખૂટ વનભંડારો અર્પિયા વરદાનમાં;
 'આંખાથી વેલડ શોલો, શોલો આંખલ વેલડે;
 સોલે છે નરથી નારી, સોલે છે નર નારથી;
 રૂપાળી રાજથી રાણી, રૂપાળા રાજ રાણીથી.'
 વનમાં ઈંક વર્ષોએ વર્ષો'તા વનરાજવી;
 લાવિયાં ફળ ને ફૂલો, લાવિયા ભવભાવને.
 ફળોનો ને ફૂલોનો ત્યહાં ફહાડયો રસ અને પીધો,
 પાયો સા નેહવાસીને શીંગીઓ શીંગીઓ ભરી.
 પછી ઝમકારી ઝાંઝો, ભેરી-શંખે વનો ભર્યાં;
 રાયરાણી પરણ્યાં એ કીધું જાણુ વનશ્રીને.
 'ધુમાવી કેં-ધુમાવી છે મહને કેં વનવેરમાં!
 વેણીએ વેલીઓ જાંધી વધાવી ફૂલફૂલડે:
 થાકેલી હરણી જેવી માની ઝરા શી લીભરી.

દ્વિતીય મંડળ : અં ૨૫

મોરલો ટહુકે એવા ટહુકયા વનરાજવી :
 'આડના ઢાટર જેવી, ઢાટરે ઝૂંપડી હતી;
 ઢાણ વાવે વનવેલાં? - મરચી કે લવિંગડી?
 કેશવાળે પાંથી પાડી પાંધી આવેલ છોગલે;
 દેવના દીકરા થાશું વેલી છાયેલ ઝૂંપડે.
 નાડીઓ ધળકારા લે અંગે જાણે ઝરે ઝરા;
 ડોલતા ડુંગર જેવો પ્રકુલ્લ્યો હું હવે પૂરો.'
 જ્યહાં ભરે નરને નારી ને ભરે નર તારને
 લગ્ન એ વિધિયોજેલાં, તાર શાં એકતારીનાં.
 એકલા ઋષિ રનાનાથે ગયા હતા મહાસરે;
 વનોની ઝીલતા છાયા, પેળતા ઘાટ વ્યોમના.
 પરવારી રનાનસંધ્યાથી સંચર્યા વનવાટમાં;
 ગયા છાંડા છાંડા આઘે ગિરિનાં, ગહ્વરે મહોં.
 દીધી દારુણ મુદ્દે શિલાઓ દ્વય શામળી;
 આથડે-ખાખડે જાણે પહાડના પ્રોઠ પથ્થરો.
 દન્તમાં દન્તને પ્રોવે ફેડે મરનક મરતકે;
 પછાડે પાર્શ્વને જાણે પડી લેખડ લેખડે.
 જૈને ઋષિવરે જોયું તો ગેંડા લહડતા હતા;
 ઝૂંઝતા જોમથી જાણે હાથીગમ્યાં હઠે ચહડયાં.
 એહ વીરભૂમિ ભાળી આનંદ્યા ત્હાં મહર્ષિજી;
 અઝેકા શૃંગને ઝાલી વિછોડિયાં મહાપશુ.
 પછી ચિન્તનને ચક્રે નિર્ધાર્યું ઋષિસત્તમે:

‘પૃથ્વી છે પુણ્યવંતી આ, છે પરાક્રમભોમ આ;
 નિત્યવાસ વસે આંહી અગ્નિ ઈન્ધન ઈન્ધને;
 અહીં આશ્રમસ્થાપીશું અહીં—આ ગિરિનાં વને,
 સિંહાદ્રિના મુખદ્વારે, ગિરિઘાટે મહાસરે.
 અહીં દક્ષિણના દ્વારે બહેશે આર્યત્વની નદી;
 અહીં આયુષ્ય અર્પીશું, આચાર્યપીઠ આ થશે.’
 ને બોલે વચનમાં હોલો એમ રાય વહી જીઠ્યા :
 ‘અગસ્તી રાયરાણીનો હું છું વંશજ વાઘલો;
 અમેયે પરણ્યાં એમ માની વાઘણ-વાઘ હું.
 હજારો વર્ષથી અગ્નિ જલે છે અમ ઝૂંપડે;
 રાત્રે વાઘ લાયે લાગે, શેઠે છે રોટલા દિને.’
 જાણુન્દા જોગીના જેવા જોગહાસ્યે હસ્યા હરિ :
 ‘દંડકારણના રાય ! એ તહમારું અરણ્ય આ.
 મન્ત્રદ્રષ્ટા મહામેઘા એ અગસ્ત્ય ઋષિવર;
 એ જ આ ગિરિનો ઘેર, એ જ છે આ મહાસર;
 એ મહાવનમાં માંડયો અગસ્ત્યાશ્રમ એ જ આ.
 સિંચે ધર્મવીરત્વ આર્યત્વ આ ભૂમિ ભરી;
 બ્રહ્માશ્રમ મટીને આ થયો છે ક્ષાત્ર-આશ્રમ.
 રાક્ષસકુળ કચ્છે છે, સાગર અળગો રહે.
 ધનુષ્યે સૂર્યને વન્દે .સસ્રાસ્ત્રે રામને સન્યા;
 ધોયું અબ્રહ્મણ્યધ્વાન્ત, સ્થાપ્યો યજ્ઞાગ્નિ ઘાટમાં.
 લોકકલ્યાણના યજ્ઞે આયુષ્યયોગ અર્પીને
 બ્યોમના તારલા મધ્યે વિરાજે છે ઋષિવર.

અવિન્ધ્ય વીંધ્યો, વશ રાક્ષસો ક્રીધા,
ને અસ્રશસ્ત્રે રઘુવીરને સજયા,
આર્યત્વ વાંચું ભર દક્ષિણાપથે :
અગસ્ત્યની એહ અનસ્ત દક્ષિણા;
આચાર્યપીઠે ઊગથે હજી અહીં.'

અધ્યાય ૨૬ - અગસ્ત્યઘાટને શિખરે

એ ઝુંડમાં કેંક દિનો રહી પછી,
મહાસુનિને ઋષિધામ વંદવા,
સંગે સુહાગી વનદંપતી લઈ
હરિ ગયા ત્હાંથી અગસ્ત્યઘાટમાં.

‘હલે! જો ધરતીકારે રેખા સાગરની પડી;’
પૃથ્વીની પાળ ભદ્રાને પાર્યે સાગર દાખવ્યો.
મહાપાણી-પગથારે ઢાળાતી ઝીલી પૃથ્વી ત્હાં.
‘ના રે! ના; કેં હશે એ તો વાદળરેખ વાદળી.’
‘ના, ના; જો દાખવે છે આ વીર અગસ્ત્યદેવના.’
દહીકારો દંપતીના એ મોરઢેલ સમા યયા :
‘હા, જા! એ દરિયાદેવ, તારતા ને ડુગાડતા;’
અનુભવો આકરા એ ઉચ્ચાયાં ભૂમિભોમિયે.
ખરે! તરી ન નાણે તે જળે ને જગતે ફૂળે.
ઊલી’તી પાર્યને પાર્યે ભદ્રાની ચન્દ્રવેલડી;

અગસ્ત્યાશ્રમના ચૂર ઊભા'તા લોહસ્તંભ શા,
 અગસ્ત્યઘાટની ધારે ભૂમિના લોમિયા કનેઃ
 જોતા ચારે દિશાઓમા ઊભા'તા ચાર દેવતા,
 રઘો'તો તિથિઓ કૈંક રાયના સર ઝુંડમા;
 આંચો હતો પછી સંઘ, શુંગે અગત્યઘાટને,
 મહાવનો વીંધી શોધી ઊર્ધ્વ આમલ આગણે.
 લીધી'તી માનીને સંગે રાજ્યશ્રીની સુતા કરી,
 સુભદ્રા-વૃષ્ણબાળાની માની વનસખી હતી.
 કૌતુક પુરવાસીને હતી એ વનપૂતળી.
 હવેતી હરણી જેવી હસે ને રમતું રમે;
 રદ્રાણી રુદ્રની જેવી વને વાઘણુ વિચરે,
 શરે ને શરભાથેથી વીણીને માની લાવતી,
 વૃક્ષની ડાળીઓ વીણી લોમિયો કામઠા કરેઃ
 અને એમ વૃક્ષ ઊંચા પાડે વનકુળો પછી.
 અગસ્ત્યઘાટને પાચે એક પડાવ નાખિયો;
 પીધા આછાં ધર્મનીર જોમ પાવલમા પૂર્ણ
 સંકેયો શ્રમી આત્માને, યંથની પ્રેરણા પીધી.
 પછી ધીરે ધીરે ધૈર્યે શિલાઓ ઘાટની ચહડ્યાઃ
 પૂરુ છુ નીરમા ધર્મ, છે આ ધરતી ધર્મની,'
 હરિ કહેઃ 'ધર્મનુ પૂર કોક કાળે થશે અહીં'
 દષ્ટિના પ્રેક્ષણે છાટી પૃથ્વીને ક્ષીધ પાવન.
 આમલિયો હતો ઘાટ, કાળો ને કાળમીઠનો,

કાળની કાંગરાકેર જિભી ભમ્મરભમ્મરેઃ
 કાળા અન્ધારનો કોટ પ્રકૃતિએ રચ્યો હતો.
 ગિરિના ખોળલા જેવી માગે હતી તળાવડી;
 વ્યોમવર્ણી નીર એનાં વનોને પાવ પાણીડાં,
 રાતવાસો રહ્યો સંઘ છત્ર શી ગિરિછાંયમાં;
 ઝુંડેથી વાઘ હુંકારે પડેલા પરદેશીને;
 માની ને માનીના રાજ પડકારી ભગાડતાઃ
 ભણે કૈલાસસ્વામીના ભગાડે ગણુ ભેરવો.
 સૂર્ય જિગ્મે વધ્યા આગે સૂર્યને ઝાલવા જવા.
 પડ્યા'તા પૂર્વમાં ઘાટ, સન્તાતો સૂર્ય ઘાટમાં;
 ગિરિશુક્રામાં ને આભે શોધતો સંઘ સૂર્યનેઃ
 ટેકી તાપસના દંડો રહુડે પથ્થરપથ્થરે.
 સૂકયા ઝરણાને માગે કોરતા કેડી શ્રી હરિ;
 પડયું'તું પાણી જે પન્થે, એ પન્થે સંઘ સંચર્યો;
 રહુડે છે યોગમાં એમ આત્માઓ ઊર્ધ્વગામીના.
 સો-સો જૂલતી'તી માથે વનો કેરી અટારીઓ;
 ઝરુખા-બાળીનાં ઝુંડો ઝળુંબે વનદેવનાં.
 ડાલાવી ડાળી દેવોએ, વન્દતા હરિને હસી.
 રહુડે સંઘ અને ન્હાળે પાથરી લીલી લોમકા;
 ડગે ડગે વ્યોમ ભાળે- વિશાળું યતું વાદળ,
 રહુડે જાયે જાયે એમ પ્રકુલ્લે ચક્ષુપાંખડી,
 માર્ગનાં ઝૂંપડાંવાસી રાયને પાવ લાગતાં;

માની ઝૂંપડલે જૈને ભરી લાવે ક્ષ્ણો-કૂલો :
 મહીની એહ મહેમાની, મહોટપ મહેમાન-ધર્મની.
 ધીરે ધીરે પાય માંડી, ધારી તાપસ-જેષ્ટિકા,
 રહુડયો સંઘ ગિરિદેયે ગિરિ-મહેમાની માણુતો;
 માર્ગે ભરે વની હૈયાં રશ્મિ રશ્મિ ઝરી હરિ.
 ઉઘાડી આંખડી જેવી હતી ગિરિઅગાસીઓ;
 હતી, કાળી, પાંપણો શી, પાથરી પ્રોઠ છીપરો;
 માથે ઝઝૂમતા કાળા પહાણો પર્વતભરમરે.
 સંઘ ગિરિઘાટે ત્હાં ચઢાવો કપરો ચડયો.
 રહુડે ત્હાં પહાણુ ધારાળા, રહુડે છીપર છીપરો;
 રહુડે રહુડે, પાર ના'વે પહાણુ એ પાવલો મૂકયે,
 મેઘની પાછળ મેઘ, વાદળ પાછળ વાદળી.
 પાથે જોયું 'જાહુ છે કેં; જગે જોયા ગિરિ ઘણા;
 જોળંજ્યાં આભલાં જાંચાં : પાર આનો ન આવતો.
 દેવી ? કે કોક માયાવી ? કે આ મન્ત્રેલ મન્ત્રથી ?'
 સંઘ ઘાટ રહુડે એમ રહુડે ઘાટ જાયે જાયે.
 પૂછયું જૈ હરિને પાથે; 'કેટલેક ?' 'હજી જાયે.'
 'હજીયે કેટલે જાયે ?' 'નિજ પુરુષાર્થ જેટલે.'
 ગૂઢાયેં ગરબું જોલ્યા હરિ તો હરિવાણુથી.
 આભ શો જાંડળ-ચૂંડળ ઉત્તર હરિનો સુણી
 અને જાયે આભઆરે જતો એ પહાડ જોઇને,
 ઠહું ત્હાં માની રાણીને : 'લાવો બે દર્શની સળી.'

તેજનાં ફિરજો જેવી, વન-સોનાની રેખ શી
 સળીઓ દર્ભેની લાવી વીણીને માની ધોઈને.
 સૂર્યભગો હતા એમાં, પૃથ્વીએ ગ્રાણુ પૂરિયા.
 પાથે એક ક્ષીપ્રું ચાપ, બીજું બાણુ મ્હડાવિયું.
 'હું! હું! ના એવડું હોય ઉત્થાપન ગિરિશજને.
 આ છે અગસ્ત્યનો ઘાટ, આ છે અગસ્ત્યલોમકા;
 નથી એ યાત્રીનો ધર્મ, ઋષિ શું વેર બાંધવાં.'
 પ્રવત્યાં પાર્યંને વાયો ઉદ્ભવ યોગમૂર્તિએ.
 'ન હોયે માહરે એહ, ન એવું આકર્ષ કરું;
 નહીં પર્વતને પાડું, પાડું હું બારી ધારમાં.'
 વધો વિનયની વાણી તપસી તાપસ-ધર્મની
 થયો આકાશવાણી શો વનોનો વનધોષ ત્હાં;
 'શું કહ્યું! દર્ભેની સેરે કોરશે મ્હાડ મ્હાણુને!
 અગસ્તી દેવ શા દેવો, માની! આ માનવો નથી.'
 માનિની માનીનાં માન માનલેર મનાવીને
 અચંબે અમકી બોલ્યા વનના વનસજીવી;
 ઘડીમાં ધારને મ્હાળે, ઘડીમાં દર્ભેની સળી.
 મ્હડાવી બાણુને ચાપે, મન્ત્રીને ગિરિછેદથી,
 નિધારી ઘાટની ધાર આભમાં કોર કોરતી,
 છોડ્યું પાથે દર્ભેબાણુ આભપાળે ગિરિવટે.
 જાડી દર્ભેસળી એહ દષ્ટિ શું હરિની જીડી!
 લેદીને ધારની કોર કોરિયો કાંગરો મહીં;

મીંચેલી જગની જાણે ઉઘાડી આંખડી શરે.
 ઘાટધારે પડી ઘાટી ંહેલડી જાય એવડી.
 પડયાએ ખડાણુ ત્હાંપ્રોઢા, પડી ત્હાં પાટ ઘાટમાં;
 ત્હાં તો ખડાણુ સમો જિલો ઘાટીમાં શસ્ત્રધારી કેા;
 કાળકરડો મહામૂર્તિ રુદ્રરૂપ અરિરિપુ!
 સ્કન્ધે હસ્તે અસ્ત્રશસ્ત્રો કટિએ શસ્ત્રમેળલા;
 લોહથી એ સજેલો કેા જાલો શિખરનો હતો :
 જિલો'તો આભની ઓથે કાંગરાના ત્રિશૂળ શો.
 'કેાણે નાખ્યું જાણુ એહ ? આ તો અગસ્ત્યઘાટ છે;
 કેાણુ છે પૃથ્વીનો પુત્ર ? અગસ્ત્ય-આણુ લોપતો ?
 જાણાવળી કિયો પાકયો ? જાણુ છોડી જશે અર્કો ?
 ગાજ્યો મેઘલની ઝડીએ ચૂર અગસ્ત્યઘાટનો.
 'અગસ્ત્ય ઋષિનો શિષ્ય હું છું :' રાજે પુકારિયું;
 'તહમારા એ ગુરુદેવ મહારાજે ગુરુદેવ છે :'
 ખડાડોએ પડઘો પાડયો વનોમાં વનરાજનો.
 મહડી શિલા-શિલા સંઘ ઘાટને શિખરે ગયો;
 વજ્ર શા પાય પાડીને વજ્ર શા ગિરિ-ખડાણુમાં.
 વેળથીયે વ અંગી છે સાધુઓ કેરી સાધુતા.
 'એ છે વજ્રદારપાળ અગસ્ત્ય ઋષિદેવના;
 વજ્ર શા કારમા વણૂ'; વઘા એ વનલોભિયા :
 પાર્થને પ્રાક્રમ લાખી, પ્રીછવ્યા ખડાડી ખડાડના.
 સૂકા ઝરણાની કેડી ઢીમચે ઢીમચે મહડી,

દ્વિતીય મંડળ : અં ૨૬

ને વનગજવી ઠેરા પાયમાં પાય પાડીને.
 સુભદ્રા ને પાર્થ જૈને ગિરિને શિખરે ઊભાં;
 શૌર્ય ને સુન્દરતા ત્હા આબ્યાં ઘાટે સન્નેડલે.
 ત્હાળીખોલ્યા શસ્ત્રધારી 'અહો રાજા ત્હમેજછો!
 રાજને ભાળી શસ્ત્રીનાં અસ્ત્રશસ્ત્રો શમી ગયાં;
 શમે છે અગ્નિમાં અગ્નિ, શમે જેમ જળે જળ.
 'તો નથી; ભક્ત છે, વજ્ર! અગ્રસ્ત્ય ઋષિદેવના;
 પખીડાં આઘે-આઘેનાં જાય છે ઋષિ-દર્શને :'
 યાત્રીઓના ગુણે ગાયા વનીએ વનરીતથી.
 પડાવે સંઘસેવામાં પૂર્વકાઠે હતા હરિઃ
 અને પશ્ચિમની પાળે પાર્થ ને રાજ, વજ્ર, એ.
 ઊભા'તા આભને આરે ખડાડે ખડાડ ત્રિશૂળ શાઃ
 ભદ્રા સુભદ્રા ઊભી'તી સગીરે ચાપ વેલડી.
 ઊડન્તા શરની જેમ પ્રેરણા છે જ કામઠી,
 બ્યોમગામી પૃથ્વીજેતા નરની નારી પ્રેરણા.
 ફળા શી અશુભિ ચીંધી ઉચ્ચર્યા વનરાજવીઃ
 'આઘે આઘે ચોજનો કે, પૃથ્વીની સીમ બાંધીને,
 જળજળ બાંગાકાર સાગરિયો પડયો ખડલેઃ
 પહોળો વનના જેવો, ઉછાળે જળઝાડવાં.
 આંખે સ્હમાય ના એવા, મહોટો મહોટા તળાવથી;
 કિર્તારે કારમો સજ્યો અનોખો એક પાળનો.

સપૂતો ધરતીના છે, હેમાળાનાય હાથી છે;
આલના કટકા જેવો દીઠો છે દરિયો કદી ?

અન્તણ્યા વનરાયે એ અન્તણ્યાની ભૂલે ભમી,
પૂછ્યું આમ્રપલ્લીનાં પલ્લવોને ‘શું આમ્ર છે ?’

અગસ્ત્યનો આશ્રમદુર્ગઘાટ એ
વિશાળવો આલલકોટ શો હતો;
અગસ્ત્યના શિષ્યની શિષ્યસંગમાં
ધારો શમી શરની અસ્રશસ્ત્રની,
સાધુત્વ વાધે જ્યમ સાધુસંગતે,

અધ્યાય ૨૭ • વડવાનળ

એ ઘાટની એક હથેળીમાં જઈ
પડ્યો હરિસંઘ પડાવ ઢાળીને;
ને પાર્થ ભદ્રા વનભોમિયા જઈ
ત્હાં વજ્ર સંગે શિખરે ચહુડી ઊભાં.

‘હલે નો પૃથ્વીને યાંધી રેખા સાગરની પડી.’
દાખ્યો’તો વનરાયે જે અંગુલિકિરણે નિધિ,
દાખે એ પાર્થ ભદ્રાને ભદ્ર દર્શન સમુદ્રનાં.
હર્ષી સાગરની પુત્રી ભદ્રા સાગર-દર્શને.

‘સાચેસાચ ! સાગરિયો દહેરે છે કોટિ દહેરખે;
વાદળિયા આલમાં નાણે ઢળે છે જળ વાદળોઃ

ઉઠાળી નીર નાળી શું ? ડાળળી દારિકાજળે !
 લાવ, જૈ કહું લાણીને, ને કહું જઈ કૃષ્ણને;
 આનન્દશે, થશે ઘેલો, સાગર લાળીને વીર.
 આલતી વેલડી જેવી સુભદ્રા સંઘમાં ગઈ:
 'હલેની સળીએ આપે વીંધે અગસ્ત્યઘાટને !'
 વળે ત્યાં પાર્યને પૂછ્યું : 'કેમ ? એ શી કરામતે ?
 અવિન્ધ છે દુર્ગંઢોટ અમ અગસ્ત્યઘાટનો.'
 વીરવિવેક ઉચ્ચાયો પાર્યે : 'શ્રી હરિની કૃપા.'
 શાઓનાં શાઓના શાઓ સન્તોખાયો નવજાએ;
 ગુરુનાં ઓરવો ગાયાં વીરપુત્રની વાણ્યી.
 'અમારાયે ગુરુદેવ યંભાવે ગિરિશજને;
 યંભાવે ચહડતી જરતી, યંભાવે જોડ જોડાયો.
 વીંધે છે વિન્ધનાં શૃંગો, વીંધે છે ઘાટઘાટીઓ;
 દોરે છે મહીમાં માગો, કોરે છે કેડીઓ વને;
 માગો જાણે ચાપદંડ, કેડીઓ શરદંડ શી.
 હોડતા ગેલને ઓલે, હોડારે વીજ આશ્રમે;
 સર્જે છે વાયુનાં શસ્ત્રો સર્જે છે અસ્ત્ર આબનાં
 બાળે ત્યાં ભાગતા હોંડે વનનાં વાઘવાઘણો;
 -તહમને આવડે છે એ ?- પ્રજાળે જલધિજલ:
 બાળે અઓધિનાં અંબુ બળતું બાણ નાળીને.'
 ઉપહાસો પીધા પાર્યે ઘાટના વજ વણના;
 રહોયે એ તાપસ યાત્રી પુત્ર ક્ષત્રાણીનો હતો.

છેલ્લો અંગાર અગ્નિ શો પડ્યો વળંગ વણનો.
 ‘ભણો છો? કાંઈ ભણો છો? કે પછાડો છ રહ્યાણને?’
 પ્રકૃતિ પ્રજ્જવળી ભઠી સુણીને પાંડુપુત્રની;
 લીધાં બે મોરનાં પિચ્છો પડેલાં ત્હાં ધરાતલે.
 ‘કહો હવે, વજ્ર વણ? પૂર્વમાં વા શું પશ્ચિમે
 નાખું આ પિચ્છનુ બાણ? જૈને અગ્નિ જલાવશે.
 કહો તો ઉદધિઓઘે કહો તો દક્ષિણાપથે
 વહ્નિ-સ્ફુલિંગ શા વણ વીજ શો ભભકી ભઠ્યોઃ
 ‘પૂર્વમાં છે ઋષિવાસ, સંહારે એ મહને-તહને;
 નાખો પશ્ચિમની પાળે પડ્યો છે જત્હાં પયોનિધિ.
 આભને ચન્દરવે ત્હાં, અગાધ પાણી પાથર્યા.
 કેવા છો બળિયા બાણુ, પ્રજ્જળો જલધિજલ.’
 ‘બોલો શા બોલડા? વજ્રાબળે બાળ્યાં શુ પાણીડાં?
 પારખો માનવી રોખું જોમ મહેમાનનુ જરા:’
 વીર શું વનના રાય વનની મહોટપે વધા.
 ‘ધીરા, રાજ! જરા ધીરા; વાદીલા વજ્ર વણ છે;
 વદે છે વીર શું વાદ; હારે તે શત્રુ હારશે.’
 ‘માહરું એક આ બાણુ, બોલ એ એક એમને,’
 કહી પાથે પીછાં સાધ્યાં, આપે બાણુ રહડાવિયુ;
 ને મહીં મન્ત્ર મન્ત્રીને પૂરિયો વડવાનળ:
 જવાબાજ્યોત મહાઅગ્નિ-અગ્નિ જે ઉદટે જળે.
 નાખ્યુ પશ્ચિમની પાળે ભર્યાં સેજળ સાગરે.

બ્યોમ વીંધી બિડયું જાણુ, પાધરું પાણીમાં પડયું;
 અને મહાજવાળાવન્તો ફાટયો જવાળામુખી ત્યહાં.
 સિન્ધુ થયો હોમકુંડ, તરગો ઇન્ધનો થયાં;
 પૂત્ર ને ધ્વાન્તવર્ણી શિખાઓ ગગને ગઈ.
 'સુભદ્રા ! નો સાગરિયો લભૂકે લડકે જાળે'
 આવતાં'તાં સંઘમાંથી જાઈ, લાણી, નણુંદળા;
 પ્રભાની પ્રતિભાઓ શાં મહામાનવતા સમાં;
 મોરજાનાં પિચ્છ જેવો આવતો સંઘ પાછળ.
 હતો સંજીવનીછાટયો ગિરિઘાટ સંજીવન.
 દૂર દૂર દુનિયાપાળે પૂંધવે પૂત્રવાદળાં;
 જલે લડાણે પાણીનાં બિછળે એમ અગ્નિઓ.
 તરગોની ધારધારે નાચતી વહ્નિની શિખા;
 જાણે કોક મહાયજ્ઞ માંડિયો કો મહર્ષિએ.
 'હરિ ! એ તાહરા કામા, કીધુ તું કેંક કોતુક,'
 સુભદ્રા જડેનડ જોડ્યાં : 'આજની તિથિ બિજવી.
 કોડીલા ! આ લોકલોકે લાખેણા લાવ લે છ તું.'
 'હરિતુ હલકુ લોહી, જે કરે તે હરિ કરે,'
 સોનલા બંસીના બોલે રુદ્ધિમણી રાણી બોલિયા.
 'એ હતા સંઘમેવામા, નહાળો કેંક નણુંદળા !
 સ્હોયલા વીરના વાક, સ્હોયલી દુનિયા રહણે.
 નથી નિધિ, નથી નીર; આ તો સંસારિયો જલે :
 જળે છે જગના જેવો, જળે આલસમાં જતો.'

આવતાં વાતમાં બહાવા બાબલ ભાઈ નહુંદળા,
 જાણે બે તારિકા મધ્યે ચન્દ્રમા ચાલતો હતો :
 ચન્દનીના ચન્દન શો, સાધુ, સૌમ્ય, સુધાઝરો.
 જતી'તી પાતળી ઢેડી નાકની ઠોર રેખ શી,
 અને જાણે વિસ્તરતો બાલ શો ઘાટપાટ ત્હા.
 જીભી'તી યોધરાજેની ત્રિપુટી ત્હાં ત્રિશૂળ શી;
 વીરોને વીરત્વ સ્હોતી, ભેતી જગવિશાળતા.
 'પૂછ આ પાર્થને ત્હારા.' હાસ્યમર્મ હસ્યા હરિ,
 ધારાસખી વેણુધારા વીરે ત્હા છાટી વીરીને
 'પાર્થ! સાગરમા કેાણે પ્રજાળી જળવાહણી?'
 ભદ્રાએ રાજલખોલે પૂછિયુ જઈ પાર્થને :
 પુષ્પવૃક્ષશિરે જાણે વરસી પુષ્પવેલડી.
 ત્હા તો વનના સિત્કારે સિત્કાર્યા વનરાજવી;
 અને સરિતાની સેરે શબ્દની સેર નિર્ઝયા
 'એહ તો વજ્ર વણૂને, અમારા ઘાટવીરને,
 ભેવા'તા મન્ત્રના તન્ત્રો દલેના, મોરપિમ્છના.
 દેવોયે લે-ન લે એવા આમના લીધ પારખાં.
 ત્હમે છો કારમા કૌક, જલાવો અગ્નિ પાણીડે;
 વાવી હથેળીમા, અદ્ધર ઉગાડો, ને લણોય તે
 અગસ્તી દેવના ભક્તો છો મહાઅગ્નિ સો ત્હમે.'
 વીર એ વજ્ર વણૂએ ઉતાયોં લોહટોપ, ને
 પાર્થને અર્પવા કાજે, વિછોડયો કટિગધને

દ્વિતીય મંડળ : અં ૨૭

મહાનુભાવિતા ત્હાં તો ગાજી રૂઠે કૃષ્ણચન્દ્રની :
 'ના, નહીં; વળાં માછોડો; નહોયે પાર્થ! આપણે;
 ન કેા ઉતરાવે વીર વીરનાં વીર-આયુધો.
 વીર તો વીરને શસ્ત્રો સજાવે રણભોમમાં;
 સત્રે સંચામ સોહંતો, હરાવે રણમાં પછી.
 નિઃશત્રીને જીતવો એ જય છે? કે પરાજય?
 ચૂર સૌજન્યથી સોહો, વીર વિનયથી વડો.'
 પાર્થે પ્હોશવિયો ટોપ, ને જાંધ્યો કટિબન્ધ એ;
 અને શ્રી હરિએ વન્ધો વીરવત વળ વજ્રને.
 ઓસડાંને આનન્હાવ્યો; ઉદ્ધોધ્યો પાર્થને પછી :
 'પાર્થ! આવાં અટક્યાળાં યાત્રીને નહોય-ના ઘટે.
 સુભદ્રે! દ્વારિકા માથે હવે સાગરનો ભય;
 ઠોપશે કમ્પાવશે એ કરાળો કાળ ચૈ કદા.'
 'હમે જાહુગરા દેવ, શુદ્ધાના કેા ગુરુ હમે;
 ના કરો એટલુ ઓછું, કરો કેાં કેાં કરામતો.
 મળજો મેહુલા મ્હોટા, જાણો સાગરપાણીડાં;
 પ્રથમીને ઉઠાવો, ને પાડો આમલપ્હાડને.'
 વર્ષા બહાલપની વખ્યા ભૂમિના ભડ લોભિયા.
 પછી મેઘાશ્રની દષ્ટે હરિએ નિધિ ઠારિયો;
 ને પછી ભાવિની જીલે ઉચ્ચયાં ભવભાવને.
 'પૃથ્વીએ પૃથ્વી સંહારી કારમા કુરુક્ષેત્રમાં;
 હવે ભય પૃથ્વી માથે ઝૂઝમે સમુદ્રનો.'

જલે છે દુનિયા, એવો જલે છે દક્ષિણાપથ.
 ત્રપિએ રાજ! પીધો'તો સાગર અંજલિ ભરી,
 ત્હારથી કુદ્ધ કોપ્યો છે બુલુક્ષુ કુપ્પ સાગર.
 મન્યો'તો એમ મન્યે છે હજી મન્યન માનવી.
 સાગરિયો શમે, તો તો શમે અંતાપ સ્પટિના.
 ન્હાળો દંડકના રાય! પ્રીછો છોને ત્રિશુળ આ!
 પ્રારબ્ધના દંડ' જેવું, આયુષ્ય એકલવ્યનું!
 'પ્રીછું છું, શિર નામું છું; ન એને કુણુ ઝાળખે!
 એકલવ્ય પ્રથમીપાળ— એકલવ્ય અણતને!
 'તો હ્યો, સ્થાપો ગિરિશૃંગે, ને સિન્ધુરે વધાવજો.
 ન્હાળશે જેટલી પૃથ્વી બાળશે સિન્ધુ જેટલો
 ઢાળશે અનલેની એ ત્હાં ત્હાં રક્ષાની છાંયડી.
 રૂહેશે સૌ નિર્લંચ લોભે, બાણુઆણુ અણત આ.'
 ચાંપિયુ હૃદયે રાયે, ચુંગિયુ ચક્ષુચક્ષુથી;
 મહિમાથી મસ્તકે મૂકી શૃંગને શૃંગ રાંપિયુ.
 પૂર્વમાં પૃથ્વીને ભાળે, ન્હાળે સાગર પશ્ચિમે.
 તે દીથી જનતા એને ઝાળખે અનલે ભૂમિ.
 'દેવ છો, વીર છો વિરલા : ' છોલીલા રાજ ઉચ્ચર્યા;
 'સન્માનો વીરનાં શસ્ત્રો, સળગાવો છ સાગર;
 જીતી, જતી કરો જીત; હાર્યાને હુલસાવતા.
 રાંકડો કચ્છાં ત્હમારે હું ત્હમે છો મુજ લોમિયા,
 ત્હમારા મન્ત્ર ને તન્ત્રો આના પી જાય જન્ત્રને;

૧૬૫૫ મંડળ : અં ૨૭

મા'નુભાવો મળી એ ત્હાં માણતા મનગોટપો;
 અને લિલો સંઘ ત્હાજે ધૂંધવાતા સમુદ્રને.
 પછી ઘાટશિખરે ત્હાં બેઠાં પદ્માસનો કરી;
 યજ્ઞવેદિ ફરતી શું તપસ્વીની જમાત કે.
 રોક્યા રહ્યા નહીં રોક્યા આશ્ચર્યાનન્થી છલી,
 ભૂમિની ભદ્ર ભદ્રાને પૂછે ત્હાં ભૂમિલોભિયા:
 'એક સાગર સળગાવે, એક સાગર છાંટતા;
 ગોરડા શામળા આ બે દેવ શા દેહદીપતા,
 સગા છે ત્હમ સંસારે આ જગે જગલોભિયા?
 રમે એક સળીપિચ્છે, બીજો આંખથી સાગરે;
 અગ્નિને હોલવ્યો એણે આંખના એક જાણથી!
 મહાસાગર ને અગ્નિ એમની આણુ માનતા.
 વડા સાગરહૈયાના વડેરાં માનવી ત્હમે.'
 ને ભદ્રા ગોરવધેલી વલી ગોરવવેણુલાં:
 'હૈયું-માયું ત્હમારે આ એવા છે એહ માહરે;
 ગોરા છે સાસુના જાયા, માડીજાયો જ શામળો.
 ગાલું હું ભરસંસારે આભલી એમનાં પૂરે,'
 ને વજ્રઘડેલો વજ્રૂ બોલ્યો પુષ્પની પાંખડે:
 'એક છે આભલઆરે એક; તમ સમી બીજી
 પૃથ્વીની આ નારનારે શોધી જડે ન શોધતાં;
 સપ્તાએ સર્જ છે એક; અનોખી ને અજોડ છે.
 હજી દીઠો નથી બીજો, આલે છે એક ચન્દ્રમા.

જવલંત જગની જ્યોત, પ્રભાની છે મહાપ્રભા;
અમારે દેશ ઊગ્યા છે, સિંચળે આંખથી અમી.'

અટારીઓ પર્વતરાજની મહડી
અગાસીઓ આસલની ઉત્તંધીને,
વીંધી ધૂમી વાટ અગસ્ત્યઘાટના
ગયા ગિરિના હરિ દક્ષિણપથે :
ત્યાં તાગલેવા દિલના-દિશાન્તતા.

અધ્યાય ૨૮. અગસ્ત્યાશ્રમ

જ્યાં પર્વતો પાછળ પર્વતો ઊભા,
ડાલે તરંગાવળ શા ગિરિવરો;
ગોખો ગુફાના ગિરિમ્હેલ ગંભીરા
ને જૂલતા જ્યાં વનના મરૂળલા :
ત્યાં છે મહાનામ અગસ્ત્યઆશ્રમ.

અગસ્ત્યઘાટની ધારે રમ્ય ત્રિરાત્રિઓ રહી,
ગીતો સાગરનાં ગાઈ, આલે અંગુલિ બેાળીને,
દક્ષિણપથના મૂંઝ્યા ગિરિમાં સંઘ ઊતર્યો.
મેઘ જેહ જતો આલે, હળ્યો તે સરિતા ધઈ.
ધીરેધીરે દૃષ્ટિમાંથી અમ્ભોધિ અળગો થયો;
ધીરેધીરે ઘાટ એહ અશ્વથી મસ્તકે મહડ્યો;
ધીરેધીરે દૃષ્ટિદેશે ગિરિવિસ્તાર વિસ્તર્યો.
હવી ગિરિલોમકાનીયે ઉપરે ગિરિલોમકા;

દ્વિતીય મંડળ : અં ૨૮

વનઝરૂણલા માથે હતા વનઝરૂણલા :
 જતો ત્હાં હરિનો સંઘ અનલેનાં અમ્બરો સજી.
 ને હતો ત્હાં સૂર્યદેવ ધૂમ્રથી ધૂમ્રધૂસરો;
 ત્હાં હતું શામળું આલ ભૂખરું યસધૂમ્રથી.
 એક પાસે સિન્ધુ ગાળે, એક પાસે મહાવનો;
 ફરતો ગિરિનો ઘેર; અગસ્ત્યાશ્રમ મધ્યમાં;
 જાણે દિગન્તનો દુર્ગ ગિરિએ-સાગરે રચ્યો.
 ઊભો'તો ઠેલાસ જેવો શિખરોમાં હિમાદ્રિનાં.
 મહામાનવતાનાં ત્હાં પડેલાં પગલાં હતાં;
 રામનાં, જાનકીજીનાં, લક્ષ્મણા બ્રહ્માચારીનાં.
 ભૂંસી નહોતી યુગોએ એ રેખાઓ ઇતિહાસની.
 પર્વતો પર્વતો પાંખે, ડુંગરા ડુંગરા પૂઠે;
 શુદ્ધાઓ મુખડાં ખોલે, વૃક્ષોના ડોલતા ધ્વજો.
 આલ કાળાં, પ્હાડ કાળા, કાળી આબલકોરણો;
 દિલડરામળી ત્હાં તો પ્રકૃતિ પાથરી હતી.
 ભીપણ એહ સૌંદર્ય, ગાંભીર્ય એ ભયાનક.
 સંદેશા સાગર લાવે પૃથ્વીની લોભલોભના;
 સુણાવે ગિરિનાં શૃંગો આદેશે અન્તરિક્ષના.
 સંકેલી ત્યહીં પૂર્યા'તાં પૃથ્વીને-અન્તરિક્ષને.
 જૂલતો'તો ધ્વજપાટે ગોરલો કાર્તિકેયનો;
 જોતો'તો દેવદાસી, જયકેકાવલિ ઝરે.
 ઘાટે ઘાટે દહેરીઓ તે જાણે જોગણીઓ ઊભી.

મહોજસ મહાશાળા ત્હાં ધનુવેદની હતી;
 પ્રહ્લચારી યોધરાજે ધૂમતા આડીઝુંડમાં:
 વજાગો, વજસ્તંભો શા, તીક્ષ્ણતીક્ષ્ણ શરો સમા.
 વીર વીરત્વપીધેલા, યોધ આયુધથી સજ્યા;
 વ્યાઘ્રને પત્રલે ચાલે વ્યાઘ્ર શા નરવ્યાઘ્ર ત્હાં.
 અક્ષેકો એ અભિમન્યુ, અક્ષેકો લવકુશ એ.
 ટોપકવચ, બાણચાપ, દંડ્રાઓ અસ્રશસ્ત્રની,
 વાંમના, ખડાડના કાળા, વજ્રવર્ણ-શું વજ્રના?
 અમુરો ને અરિરૂપ, સુરો ને સુરણન્ધુ શા,
 હતાં સંગ્રામનાં શીયો, વ્યૂહની વ્યૂહમૂર્તિઓ.
 પર્વતોના ખડાણુ જેવા, લોહરંગી-શું લોહના?
 વજ્રના સૈનિકો ધૂમે વજ્રના યોધણન્ધુઓ.
 હતી એ વજ્રની કુંજ? લોહનુ વા સરોવર?
 શસ્ત્રલંકારના જેવી શસ્ત્રશાળા હતી વડી;
 ને હૈયાની ભિમ્બિઓ શી આયુધોની પ્રભાપ્રભા.
 ધારે ધારે 'સૂર્ય' 'સૂર્ય' લખ્યો'તો એ પ્રભે પ્રભે.
 આજે હતો ચન્દ્રવાર ચાર કો ચન્દનીભર્યો;
 થતી'તી ત્હાં ચન્દ્રપૂજા મન્દિરે આભગાભમાં.
 આશ્રમે ઉજવાતો'તો મહેન્દ્રનો મહોત્સવ.
 સોમ સોમે પર્વ પાળે સોમનું સોમવંશીઓ.
 મેઘ શાં હુંદુભિ જાજે, એ ઘોષે ગિરિ ગાજતા;
 ગિરિ ગાજે વ્યોમ જાજે, હૈયાં ગાજન્ત ગાજથી.

'વીરત્વ' 'વીરત્વ' જોલે ગહરો આશ્રમધોષ એ;
 'ધર્મ' 'ધર્મ'ના પડધા ગિરિ પાટે સુણે જ કેા.
 પાણીના પૂરના જેવો સંચયો સંઘ મન્દિરે.
 સુખડાના મહાદારે, શુકાના ગર્ભદાર શા,
 ગજેન્દ્રો ને ગજેન્દ્રો શા મહાપીરો હતા ખડા.
 સિંહાસને વિરાજ્યા'તા મહાપ્રભ મહન્તણ.
 નિહાળ્યા આગન્તુકને, દ્વારમાં નિર્જિયા હરિ.
 ભવની ભવ્યમૂર્તિને નિર્જિયા ત્હાં જ ઓળખ્યા.
 પેખ્યે ન સૂર્યને પ્રીછે કિયો નૃલોકનો નર ?
 'પધારો,' 'પ્રભુ' પધારો : ધાયા ત્હામા ધીમંતએ;
 પગલે પગલે હરિને અશુપુષ્પે વધાવતા :
 ને મહાચોકનો કુંડ કોળી ચોજનવા થયો.
 'એકલા હુંય આવ્યો'તો દ્વારિકાપાળ માગરે;
 ત્હારે હરિ-મન્દિરિયે કીધાં'તાં હરિ-દર્શન.
 ભર્યાં'તાં આયુધ્ય ત્હારે સાગરે સાગરો સમાં.'
 ભાવ ભાખ્યા, પાપ લાગ્યા; પ્રણમ્યા યાત્રીયાત્રીને;
 આયુધોનાં તોરણોમાં આદરે સંઘ આદર્યો.
 મહાદ્હોકાર દ્હોકાર્યા મન્ત્રોના મોરલા પછી.
 ઝંઝો વનની ઝંકારી કુંકારી લેરીખૂંગજો;
 મહારણના રણતૂટે ગાજિયાં રણસોગડાં.
 આકાશોમાં આશ્રમનો હર્ષ ઊછળતો હતો.
 હરિને રુક્મિણીજીને પધરાવ્યાં સિંહાસને;

આનન્દમૂર્તિ યાત્રીને સૌને વ્યાધાસનેા દીધાં.
 અગસ્ત્યાશ્રમના વ્યાધો બેઠા વીરાસને વીરો.
 લંકાદુર્ગે મહાસૈન્યે હતા રાઘવલક્ષ્મણ;
 અગસ્ત્યાશ્રમને ચોકે જોવી મહાસભા મળીઃ
 દિશાઓના દેવદેવો જાણે દિગ્વિજયે મહડયા !
 'છો તો કહ્યાણુને માર્ગે?' શાતા શ્રી હરિજો પૂછી;
 સંઘને કુશળીશ્રેમ મહન્તે માર્ગના પૂછયા.
 કહી પછી પન્થવાતાં સંક્ષેપે વજ્ર વણ્ણજો.
 'હર્લની સળીના જાણે આમણે ઘાટ પાડિયો;
 પ્રજાજયે મહાઅમ્ભોધિ મોરના પિચ્છના શરે;
 જળતો સાગરિયો ઠાયો આમણે દષ્ટિજાણથી.'
 ભૂમિના લોભિયા જાને આંખેથી અફ્ફુતો ઝરે.
 મહન્તે ન્હાળીને જોયું હૈયાવેધક દષ્ટિથી;
 'આ તો દ્રોણશિષ્ય; આ તો વિજેતા કુરુક્ષેત્રના.'
 કહીને પાર્થને લેટયા હૈયેહૈયાં ભીડીભીડી;
 જાણે આશ્રમના ચોકે મળ્યા શું મેધમેધને ?
 'પધારો પ્રાક્રમ પૂરો; વીર છો યુગયુગના.'
 શિષ્યોજો શરૂધારીજો આણ્યું જીજ્ઞું સિદ્ધાસન;
 પધરાવ્યાં પાર્થ-લદ્રાને, વિધાત્રી ને વિધિ સ્રમાં.
 પથરાયો ત્હાં સંઘઘેર ઘટા શી વૃક્ષરાજની;
 અને શ્રી હરિના પાયે બેઠા ભાવે મહંતજી
 નેત્રો કાટયાં શસ્ત્રીઓનાં પ્રકુલ્લે જેમ પોયણાં;

પેખીને પર્વતસ્વામી પટે તાપસસંધને.
 જગજગ્યાના ભેગેશ શાને તાપસને પટે ?
 વીર વ્યાઘ્રાસનો શાને છોખીલાં મૃગછાલથી ?
 મહેન્દ્રનાં મહેન્દ્રાસો તાપસદંડને નમે !
 મહન્તે ભેયું ને ગાજ્યા હસ્તિ એ હસ્તિકંઠથી;
 હુંકારતા ફુંકારતા વ્યાઘ્રોને દીધ હાકલ.
 'ઓળખો છો કેણુ છે આ ? આ યોગેશ જગદ્ગુરુ;
 કુરુક્ષેત્રે ગીતા ગાઈ, પાઈ'તી વીરપ્રેરણા.
 અઢાર અક્ષોહિણી મધ્યે ધૂમ્યા નિઃશસ્ત્ર એકલા;
 કરે એક પરબ્રહ્મ કરે બ્રહ્માવતાર આ.
 ચન્દ્રવંશી કૃષ્ણચન્દ્ર, પૃથ્વીચાલંત ચન્દ્રમા;
 જેહનું સાગરે ગર્જે સોમવશી મુદ્દશ્યન.
 રકુરન્તાં ચણુનાં ખાણો સંરક્ષે પૃથ્વી-સાગર.
 -વળ્યો પછી દારિકાથી ભેતો'તો હરિ ! વાટ હું;
 કચ્છારેક તો ચહડી ઘાટે હરિના માર્ગ હેરતો.
 બોલતી'તી દિશાઓ સૌ : 'આવશે' 'હરિ આવશે'
 આજે, ને આટલી અવધે, આબલે કાલ પૂરિયો.
 -આ છે વીરત્વની જવાણા, જયેચણુના જયધ્વજ;
 ધણુ સમી શત્રુસેના હાંકે છે રણહાકલે;
 ધૂધવે એ ગજધોષે મહારથી મહારથે;
 હસ્તિપુરના બાહુ, ધનુષ્ય કુરુક્ષેત્રના.
 મહાગાડીવના ધારી ધીરસત્તમ ધનંજય.

આજે તપસ્વીના દંડે આળ્યા આશ્રમ આપણે;
 રાજ-રાજેશ્વરો અર્પે અગ્રપૂજનું પૂજન.
 આ સ્વયં આયુધલયોત અને આ ચન્દ્રમા સ્વયં;
 રત્નાળા પૂરજો થાળ, પૂરો કર્પૂર-આરતી;
 પૂજ્યા'તાં રામસીતાને, પૂજો આ કૃષ્ણરુદ્ધિમણી.
 મેઘગાજે ગભવો એ યોધા! આશ્રમ-હુંડુલિ;
 ડાળીઓ સળગાવો, ને કરો દીવા વનેવને;
 પ્રજ્જવાળી ખડાડની ધારો પ્રગટાવો ગિરિગિરિ;
 કહો જગે : 'કૃષ્ણચન્દ્ર પધાર્યા અમ આશ્રમે'
 ભેધ જગત્જીતન્તા! સાગરરક્ષન્ત શૂર હો!
 રાક્ષસોને રોળન્તાં આયુધો ધરણે ધરો.
 એમની દષ્ટિ કરશે જયાળાં અસ્રશસ્ત્રને;
 આયુધે આયુધે અંખી પ્રભામાં પૂરશે પ્રભા.'
 'નહીં; નહીં, નભાવો મા;,' મુધા શું હરિ નિર્ઝર્યા;
 હતો અમીઝરો કઠ, અમીઝરાં જ નેણલાં.
 'ન હોયે-યોધને નહોયે શસ્ત્રની શરણાગતિ;
 પિત્તજીવ્યોં મોર હોય, ન હોયે કદી ભાસ્કર.
 વીર! વીરત્વને રક્ષો, શૂરાઓ! શૌર્ય મંધરો;
 જીવનું જીવન કાલે શૌર્ય ને ધર્મ માગશે.
 યુધત્રો! ઘડજો કાલે લબ્યભાવિ લવિધ્યનાં;
 શીલ છે નારીસૌદર્ય, નરસૌદર્ય શૌર્ય છે.'

દ્વિતીય મંડળ : અં ૨૯

સોમે થતા ત્હાં વર સોમઉત્સવ,
પ્રચંડ ઘોષે ગિરિ ગાજતા હતા;
પૃથ્વીસુહાગી પછી ચન્દ્રદેવની
સોમે ઉતારી શતબ્ધોત આરતી:
ને આરતી ત્હાં ક્રીધ કૃષ્ણચન્દ્રની.

અધ્યાય ૨૯ - વનવીરોનો મહોત્સવ

માંગલ્ય ને મંગળ, બુદ્ધ ને બુધે,
બૃહસ્પતિએ જ બૃહસ્પતિ પૂજ્યા;
મહાવીરો ફેરું વીરત્વ વંદીને
શસ્ત્રાશ્રની બારી ઉતારી આરતી:
દીપી દિશાઓ, ગિરિ ગૌરવી થયા.

પછી મહન્તે ઉચ્ચાર્યો એ તિથિનો મહોત્સવ;
હરિ સત્કારવા કાળે, સમસ્ત અગસ્ત્યમંડળે
જગત્ જાગ્યુ; જાગીઊઠ્યા ખડાડે ખડાડે જ ખડાડીઓ.
ધન્યો ફરકી વૃક્ષે વને વને મહાધ્વજે;
અશ્વરાજે શણગાર્યા, સ્ત્રીતર્યા ગજરાજને.
માનવે વિશ્વકર્માના વિશ્વને ક્રીધ સુંદર.
હુંદુભિ ગૌરવે ગાજ્યાં હુંકારી ભવ્ય ભેરીઓ;
શૃંગે શૃંગે વાગી ઘંટા દહીકયા માનવભોરલા;
ધીંગો ધતુબ્યટંકાર થયો અગસ્ત્યમંડળે.
વને ઝીડ્યો, નલે ઝીડ્યો, ઝિલાયો ગિરિદેશમાં;

ગિરિના ઘાટની પાર, ઝીલ્યો એ ઘોષ સાગરે;
 અને એહ મહાઘોષ ઢળ્યો લે દારિકાપુરીઃ
 જાણે પોકારું ખડાડાએઃ 'પધાર્યા છે હરિ અહીં.'
 ને નલેથી પડ્યાં તેજ પ્રભાતે વળતે દિને,
 અને ભાસ્કરનાં જગે જિગ્યાં આભસભાસમાં,
 સૂર્યકિરણ શાં ત્હારે ટોળે માનવીઓ મળ્યાં.
 આવિયા નદીના નેસો, આવિયા શૃંગવાસીઓ;
 આવિયા આયુધધારી, આવિયા વળના વીરા.
 સમૈયો સૂરનો જામ્યો, ગિરિમાં હરિદર્શને.
 કોકિલાને કંઠ ગાતી આવી ત્હાં ગિરિનારીઓ.
 ચતુર્દિશે ચાર ચક્ષો પ્રગટયા યોધજ્યોતના;
 ધૂમ્રનાં વાદળા બોમે દેવોને ન્હોતરે ગયાં.
 ચહેલો હટ્યો કીધો મદલે ગગને ઘાટ છૂતવા.
 જોટવા આભની કેર, નાથવા નભદુર્જને,
 વટ્ટટયા વનના વાઘો વિધિનાં જાણના સમા.
 દિશાઓ એમને ન્હાની, ને ખડાડો ખડાણ જેવડા.
 જોડયા એ ઝુંડઝુંડોમાં, ચહડયા એ કેડીકેડીએ;
 શિલાની સીડી સીડીને ઓળંગી વાયુપાંખથી.
 હતા એ ગિરિના પુત્રો વશજો વાયુપુત્રના.
 શીંગી વાગે, લેરી ગાગે, ઢળૂકા ઢોલના ઢબે,
 ને શઓ ચમ્રધારીનાં ડોલી ને બોલી તાલ દેઃ
 પાર્ય ત્હાં શંખ પૂરે, ને વીરને પાય પ્રેરણા.

છત્યા એ જોધ, જૈ જેણે રાખ્યા ધારે ધનગરા.
 ને જયકિરીટો પાથે ધગવ્યા શિખરે જઈ;
 વીરજોલે જહુમાને વીરોને ગિરદાવિયા :
 વીરત્વ પ્રજિયુ વીરે વીરાનુ વીરમંડળે.
 મહામહન્તના મન્ત્રી ગજરાજે ભિલા હતા;
 ગજવી વેદના ઘોષ ગાજિયા ગજ શા વને.
 રહાજે તળાવની પાળે વનો ને ગિરિવાસીનો
 મજ્યો માનવમેળાવો વૃક્ષોની વૃક્ષવાડીમાં.
 મહેમાનની મહેમાનીએ ખડાડીઓ ખડાડ ખડાડના.
 ન્હાળતા સરસગ્રામ ભિલા'તા એકદંષ્ટ સૌ,
 વનના ચોકના જેણુ હતું મહાસરોવર;
 ડોલતી મહામચ્છો શી નાવડીઓ નીરે તરે :
 જિંઠે છુ સરને વીંધી દષ્ટિઓ લોકલોકની !
 ત્હા તો પાળની ડાળોથી ભિછળી પાણીમા પડયા
 ધનુવેદના ધીંગડો, ધનુષ્યો શા ધનુર્ધરો :
 શસ્ત્રધારી સરજામી, ટોપકવચથી સભ્યા
 કરી કરના હલ્લેસા તરે ને નીર ચીતરે;
 સોહાવે શૌર્યથી જાણે સંસારનુ સરોવર.
 પાટે, ડુળાડે, રજાડે, પછાડે એ પરસ્પર.
 રહામેની પાળની ધારે હતા વડા વટેશ્વરો;
 અગતયાગ્રમના જાણે સામન્તો શૌર્યશોભતા.
 ને વટેશ્વરની વાટે સરના એ મહાજળે,

ખીલતાં સૂર્યતેજોમાં પક્ષો સહસ્રપાંખડી.
 છખી એ વડનું શૃંગ આવે આ પાર, એ છતે.
 પાળેથી પડતા, બાણે ચાંસલા લોહના પડયા;
 વહતા જળમાં, બાણે લોહનાં માછલાં વહે :
 પથ્થરો તરતા'તા શું જગતનાં ભગતાં જળે.
 વજ્ર એ ઘાટનો ઘાટી, વડને શિખરે રહડયો;
 વીણીને છોગલે પ્રાઈ ફૂંજી ફૂંપળમંજરી;
 ઝીંકયો સરજળે, બાણે ઝીંકયું વિમાન આસથી.
 હાથીશૂંઢ સમો ડોલે, ડોલે છોગલપલ્લવે;
 આંચો જીછળનો છલતો વીરના વીરનાણુ શો :
 સહસ્રપાંખડી પક્ષ હરિને મસ્તકે ધર્યું.
 કૃષ્ણચન્દ્રે ચન્દ્રચેત શંખ પૂરી ગળવિયો;
 આનન્ધો માનવલોક, ગાછ પાળો, છડ્યાં જળો.
 પછી અખ્યો એહ શંખ હરિએ વજ્ર વણૂને;
 ને હસ્યા ગેળને હાસ્યે આપતાં આપતાં હરિ.
 હરિનું હાસ્ય એવું છે - અનસ્ત ને સનાતન;
 વાગે ત્હેનું વીંધે હૈયું, વીંધી હૈયાળીમાં વસે;
 આજેયે ગિરિઓ ઘાટો ગાજે છે હરિશંખથી.
 ખીજે દિ ઘોડીલા આવ્યા ધૂધરા ઘમકાવતા,
 લીલુડા ને ત્હેરખડા, યનગને એ ધીમન્ત શા :
 ગિરિની ગિરિમેધા, કે પ્હાડની ઉરઝંભિઓ !
 અંખીઓ ગિરિને પીતી, પાવલ પન્થને પીતા;

મોરલા શા કંઠ ઢાળી નમન્તા હરિને નમ્યા.
 મહેકતા માણીગર શા ફૂલડાં ઢેરી ફોરમે.
 શૌર્યની શરતો ખેડ્યા, ઘાટ એક ગતે રહડ્યા;
 વનો વીંધ્યાં; ગિરિ ઘેર્યાં; વાયુ શા આવિયા વળી :
 બાણે પૃથ્વીવિમાનો એ પૃથ્વીના પડમાં પૂર્યા.
 પછી ખડી-રપચીએ, રંગી કુંકુમકેસરે,
 આવી હાથીની હેલારો, ચાલતાં શિખરો સમી :
 વાદળાં વહતાં બાણે મેઘની વણબરમાં.
 પાય ઢાળી, શીર્ષ નામી, હરિની વન્દના કરી;
 ઉછાળી ઘંઠને, ઢાળી ધરાવ્યો પદ્મહારલો.
 ને ગજેન્દ્રો ગજેન્દ્રો શું વાદ વીરત્વના વદ્યા;
 ત્રાડ ત્રાડ્યા; ઝાડ પાડ્યાં; ઉછાળ્યા પહાડ પહાણુને:
 આશ્વયાનન્દનાં નેણે મોઢાં માનવ-અલંકો.
 હરિએ અશ્વરાજેને પહેરાવી પુષ્પમાલિકા;
 ગોરવી એ ગજેન્દ્રોને અર્પિયાં વનનાં ફળો;
 ને વધાવ્યાં પુષ્પપુષ્પે વીરોનાં ત્હાં, વીરાસનો.
 અછેકો એ હતો વીર મહેન્દ્રના ગજેન્દ્ર શો.
 પછી મલપતી આવી રહાંજરે વનનારીઓ;
 વર્યસ્વી વનવર્યસ્વે, અનલેને તેજ તેજલી :
 ડોલતી, નર્તતી, બાણે અછેકી વીરકામઠી.
 ચાપમદે મદમાતી, સળેલી શસ્ત્રસાજથી;
 હલેતી, ઝલતી, ગાતી : પાર્યે પેળી ધૂહલતા :

મહામાયાની પુત્રીઓ, રસીલી ને વીરાંગના.
 એ નારીમંડળ માથે મહામન્યાવટી કરી
 છેલ્લી હરોળે છોડેલી છાતી'તી શરવાદળી.
 'રાક્ષસો મધ્ય રૂહેવાનું, દાનવી પશુઓ વિશે;
 જેટલાં વન ને ખડાડ, રાક્ષસો એટએટલા.
 ખડાડ-ખડાડે, ઝાડ-ઝાડે, કલિના પાપ પાંગર્યા.
 સજ્યાં છે અંગ શઓથી, આંજી અનલેથી આંખડી;
 ખડાડ શા દેહની, ધોંગી, ધરા શી આ ધનુર્ધરા.
 મેઘ છે અમ વીરો, ને વીજળીઓ વીરાંગના.
 સીતાજીને શસ્ત્ર હોત, વીંઝવા એક વીજળી,
 તો તો લંકાપતિ રૂહેત ગૌરી ગોદાવરી-તટે.
 ઉચ્ચાર્યું જીવનસૂત્ર મહાન્તે મન મોકળે,
 ને રમી ગાણાવળીની રમતો રમણી મણિ;
 પૂજતી વનમાં સૌએ માત ધનુષ્યધારિણી.
 સુભદ્રાને રુદ્રિમણીને નિર્ખી એ વનપુત્રીઓ,
 શંભુના આપે રમતાં સીતાજી ગાલ સાંભર્યા;
 પૃથ્વીદંડા, શક્તિરૂપા, રમતી રમ્ય ગાલિકા.
 છેઘાં ભેઘાં પત્રપુષ્પો પાડી ડાલંતી ડાળખી;
 વિરહેલી દલેની સેરો, ઉલ્લંઘી ઘાટઘાટને;
 વાયુની લહરે જિડતાં પરોવ્યાં જળગિન્દુડાં.
 શરદુવાર ફેરાવી વૌધ્યા જળકુવારને.
 રાજ્યશ્રી ભદ્રભદ્રાએ હૈયાના દીધ હારલા;

દ્વિતીય મંડળ : ૨૫૦ રહ

નહોતરું હસ્તિનાપુરે પાથે દીધું પધારવા;
'નારી રે નરની માતા' મર્મ સત્ય વદા હરિ.

પછી દોઢિલકંઠીએ ખહાડના ખહાડી સૂરથી,
ધનુષ વાળી, ધનુષ્યો શાં દેહને વાળી વાળીને,
ધૂમી ગિરિ શા ઘેરાવે ગાયાં વનગીતો મૂઢાં;
જાણે દુર્ગાષ્ટમીપર્વે ગિરિગૌરવી ગોખથી
ચોસઠ ખંડથી આવી જોગણી ગરબે ધૂમે.

મેહુલો આંચો; હા! મેહુલો આંચો.
આવિયો દેવલને નીર :

મેહુલો આંચો.

જગતવધામણો ને મુન્દર સોહામણો;
જગે ઓઢયાં આનન્દનાં ચીર :

મેહુલો આંચો.

વનનો વળાવિયો ને ગિરિઓનો ગોઠિયો;
ઓપાવે હીરલાનાં હીર :

મેહુલો આંચો.

ભાભલ વીજળીની સંગે સળેડલે
સંસારના સરોવરતીર :

મેહુલો આંચો.

સોનલા સાસરિયું ને રતન મહિયરિયું;
મેહુલો મહિયરનો વીર :

મેહુલો આંચો.

મેહુલો આંચો; હા! મેહુલો આંચો.

વનપુત્રો વનપુત્રીના વન્દતા વનનૃત્યને;
ગિરિઓ સુણતા—એતા, હેરતા હસતા હરિઃ
આજમાં વનીના જાવો સમાવ્યા ન સમાયત્થાં.

વસુન્ધરાનાં પયને પીએ વસુ,
વૃક્ષો પીએ છે દીનનાં મહાનીરો;
ઝીલે વનો વાદળીની ઝણો ઝરી;
પોષે પ્રકૃત્તે પ્રકૃતિ આણુઆણુઃ
માતાનું વીરત્વ પીએ સુતો શરા.

અધ્યાય ૩૦. બ્રહ્મગિરિ

ગૂઢાત્મ, ગેખી, ગિરિમાં ગિરીન્દ્ર, આ
બ્રહ્મર્ષિ શા બ્રહ્મગિરિની આંખથી
દામ્પત્યની સેર સરીખી નીસરી
ગોદાવરી પંચવટી સુહાગિણીઃ
ગૃહે ગૃહે દમ્પતીઓ દીપાવવા.

‘અહીં મહેશ્વરે, યાત્રી! કીધો’તો કામ ભરમસાત;
ત્રીજા લોચનની જ્વાળે જાળ્યો કંદર્પદંપને;
તીર્થોના તીર્થ આ તીર્થે, અહીં ગોદાવરીમૂળે.
દામ્પત્યનું બ્રહ્મચર્ય બોધે બ્રહ્મગિરિ ગુરુ.
ભાવિક યાત્રીઓ બાળી, મ્હોરે પૂજારી મ્હોરિયા.
‘ગંગા ગોદાવરી આ છે દામ્પત્યરનેહની નદી;

અને પંચવટી પેલી તીર્થ દામ્પત્યસ્નેહનું.
હરિસંધ તિથિ કેંક રહ્યો અગસ્ત્યઆશ્રમે;
નિત્યનિત્યે કથા થાય અગસ્ત્ય ગુરુદેવની.
ધૂમતા કાળની પાંખે, ધૂમે સાગર-પૃથ્વીમાં,
નહાળે ગરુડની આંખે રમે ગુરુ યુગેયુગે.
'આ વિન્ધ્યાચળને ઢાળ્યો આલેથી પૃથ્વીકેરશે;
હુર્ગ દક્ષિણ ચન્દ્રેથી એ આર્યાવર્તનો કીધો;
ને પછી આસુખ્યપંથે ના ગયા ઉત્તરાપથે.'
વિન્ધ્યની સીમછાયામાં એકદા થઈ એ કથા.
'સિદ્ધ સનાતન ગાદી આ છે અગસ્ત્યદેવની;
ને ગાદીપતિઓ ધારે અગસ્ત્ય અલિનામ સૌ.'
ગુરુએ એકદા ભાળી આશ્રમની અખંડતા.
'રાક્ષસોને હરાવીને વસાવ્યાં વિધુરાં વનો;
સર્વ્યા મન્ત્રબળે શસ્ત્રો દેવતાં દૈવતો સમાં.'
ગાળ્યો એહ જ્યોત્યાર અગસ્ત્યાશ્રમને વને.
'મહાસાગર નિઃસીમ દૂરે માનવવંશને;
સંકેલી નિઃસીમ સિન્ધુ એક અંજલિમાં પીધો;
મર્યાદાએ પછી સ્થાપ્યો પૃથ્વીની કોરકોરણે.'
કથા એ કથતાં ચક્ર ગુરુનાં, આભને પીતાં.
પરમ પુણ્યતા બાણે પ્રકુલ્યા'તા મહન્તણ,
રામભદ્રને બ્રહ્માજી દીધાની જ્ઞાંઠાં કથા કહી;
બાણે આજે સ્વયંહસ્તે અર્ચ્યું એ રામભદ્રને.

રાવણુવધ વિસ્તાર્યો, સંભાર્યો અમીનો કૂપો;
 અગસ્ત્યદેવના શસ્ત્રે રોળ્યો લંકેશને રણે;
 કૈલાસીનો મહાલક્ષ્મી, મહેન્દ્રનો મહારિપુ.
 ‘રાક્ષસોશું થયુ વેર અમારે એ તિથિ પડયે;
 અગસ્ત્યાશ્રમ માણુ છે વારસો એહ યુગનો.
 ભાગે યજ્ઞયાગોને મહામાયાવી રાક્ષસો.
 શૃંગે શૃંગે ગિરિદુર્ગો સ્થપાશે ઘાટઘાટ આ;
 આર્યત્વનો પુનર્જન્મ આ ઘાટોમાંથી જન્મશે:
 લખ્યા છે એ વિધિલેખ ખડાડે પથ્થર પથ્થરે.’
 ભૂત ને ભાવિની એમ કથાઓ કથતા શુર,
 સાનન્દે પાથરે સંઘે જ્ઞાનછાયા યુગાન્તની.
 એમ કેં તિથિઓ સંઘ અગસ્ત્યાશ્રમમાં રહ્યો;
 ધર્મ ને ધર્મમર્યાદા ત્હાં ધનુર્વેદનાં દીઠાં:
 રક્ષા ॥ શસ્ત્રનો ધર્મ, આક્રમણ અધર્મ છે.
 ને પછી રમતીભમતી આવી પ્રસ્થાનની તિથિ.
 પાચે લેટયા બડવીરો વજ્રને વતરાયને;
 વણુને વજ્રસેનાના પાચે દીધો જ્યેષ્ઠવજ્ર:
 ‘થશે યાત્રા જગયાત્રા, પડશે ત્હાં ધ્વજની પ્રભા.’
 વધાર્યા માન માનીનાં ભદ્રાએ રુદ્રિમણીજીએ;
 સજી સાંઠ્યને વાઘે, સજી સૌભાગ્યના શુભે:
 અને એ વનખાળાની સુભદ્રા-રુદ્રિમણી દીધી.
 હરિએ ત્હાં દીધી મેધા મહન્ત ને મહર્ષિની.

ને પછી ઈંકાર અર્થે મહાભાગ મહર્ષિને :
 'શસ્ત્રઅસ્ત્રની ધારેએ સ્થાપજો શુભદા'; કહ્યું.
 'વેદ જેવા જગત્જેતા આપનાં આયુધો થશે.'
 એ વિદ્યે દૈવતો દૈને પન્થના પુણ્યસંગીને
 આનન્દાવી, પ્રકુલાવી, પછી પ્રસ્થાન માંડિયું;
 ગિરિધારે ગિરિઓમાં, પર્વતપાળ પર્વતે.
 યાત્રીએ પાવલ વાળ્યા પંચવટીની વાટમાં.
 ગજેન્દ્ર શા ગિરિધાટો વનો એ ગૂંચળાંમૂઝ્યાં,
 એ વિશાળા વનચોકો, સરિતા ને સરોવરો :
 પન્થનાં ગૌરવો ગૂઢ આવતાં પન્થીપન્થમાં.
 કાળના કો ધરા જેવી ખીણ એક હતી ઊડી;
 ઊભી ભૂશિરને અથ્રે નિહાળ્યુ હરિએ મહર્ષી;
 તો ન્હાળ્યો ત્હાં મહાધોષે ઠહેતો'તો યશનો ઝરો.
 રેખાઓ અણુની ઝાંખી, યુગોનાયે ધરા વીંધ્યા;
 હરિએ ત્હાં મહારાજ્ય નિહાળ્યુ શકવર્તીનું.
 કાળનો દોર તૂટ્યો'તો ગણાયો કાળ ત્હારથી.
 'પાર્થ! આ ખીણમાં થાશે શકવર્તી મહાનૃપ;
 રાજરાજેશ્વર સ્વામી સાગરખાંધી પૃથ્વીનો.
 મહાપ્રસ્થાનથી આને ફેરશે પ્રસ્થાનપુર સો.
 ખાધું છું આ ગિરિને, જો! પવિત્રું વીરધર્મનું;
 વીર વિજયયાત્રામાં ધર્મનો માર્ગ દાખશે.'
 પછી યોજેશ્વર યુગના ગયા ત્હાં ગિરિકેડીમાં;

જ્યાં હરિ સંચરે ત્યાં ત્યાં થતી પુષ્પ શિલા શિલા.
 નિર્મળા કેા નદીઘાટે પન્થે પડાવ નાખતો,
 ઘાટનાં પાણીડાં પીતો, ભાળતો ભૂમિભવ્યતા,
 જગત્ના જયજેતા શેા હરિસઘ જતો હતો.
 જોતા'તા શૃંગશૃંગેથી ગિરિના ગિરિદેવતા.
 સૂર્ય પાથરતો પન્થે પાખડી તેજ તેજની;
 ચન્દ્ર ચન્દ્રવેા છાયે તારલા ઝુમ્મરેા ધરે.
 ફૂલ ફૂલે, વૃક્ષ કેાળે, હરિને હાસ્યહેરવે.
 ફરથી ત્યાં દીઠા સંઘે અર્ધચન્દ્રે ઊભા ગિરિ,
 કાળુડા મેઘથી કાળા, આભની કેાર શા ઊઘાઃ
 લીપણ, ભવ્ય, પૃથ્વીના ભૂકુટિ ચાપશા ચ્હડયા.
 મહા યોગીન્દ્રની છુટ્ટી જટા શી ઝાડીઓ ઝૂકે;
 ભરમ શા ભૂખરા ગોળા પથ્થરે પથ્થરે પડ્યાઃ
 મહારુદ્રાક્ષના પારા સમાં એ શિખરેા હતાં.
 ગોરમ્ભે ગિરિનો ઘેર ધીંગા કેા ધર્મદુર્ગ શેા.
 મધ્યે હતું દેવજ જેવું મહેશ્વરનું મંદિર;
 દેવની કેા કીકીમાંથી પ્રગટેલી પ્રભા સમુંઃ
 આનન્દ શું એક જ્યોત, ભાવના શું ભવે ઝગે.
 આઘે આઘે આભકાંઠે, સંઘે પર્વતમાળમાં,
 ભાળ્યા આભલને ભાલે તરન્તા ત્ર્યંબકેશ્વરઃ
 ગિરિ કૈલાસનો વીર દેવ સ્વયં મહેશ્વર.
 ધીરે ધીરે પાય વાળી સંઘ એ મંદિરે ગયો;

ધર્મની ધર્મથાળા એ પન્થથાક નિવારવા
 'હેતું'તું નદીનું 'હેણ કને નિર્મળ નીરનું.
 ગિરિઓમાં ગિરિરાજ બ્રહ્મગિરિની બાલિકા
 રમતી'તી ગિરિહૈયે હલેતા ગિરિગોરવે.
 ન્હાઈ ધોઈ નદીનીરે સંઘ મંદિરિયે ગયો;
 મહેશ્વરના મહિમાની થતી'તી ત્હાં મહાકથા.
 'યાત્રીઓ! કૈલાસનાથે દહ્યો'તો કામદેવને;
 બાળીને અંગનાં અંગો કીધે હતો અનંગ એ.
 દામ્પત્યનું બ્રહ્મચર્ય બોધે બ્રહ્મગિરિ ગુરુ.'
 ભાવિક સંઘ ભાળીને પ્રકુલ્લી-પમરી કથા.
 'ત્રિલોકના અગ્નિ લેને ઉઘાડ્યું ત્રીણુ લોચન;
 પુણ્યપ્રકોપની જ્વાળા ઉછાળી યજ્ઞજ્વાળ શી.
 ચોદ વધો વનવાસે પાળ્યું'તું બ્રહ્મચર્યને,
 સ્થાપ્યુ છેતીર્થ આ ત્હારે લક્ષ્મણા બ્રહ્મચારીએ:
 પૂર્વના પુણ્યના કાળે ત્રેતામાં, રામયુગમાં.
 દંપતીયોગનુ દિવ્ય મહીનુ એ મહામત,
 દામ્પત્યનું બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું'તું રામ રાધવે.
 અને એહ મહામાયા જ્ઞાનકીવરદાનથી
 લેદી થરો ધરિત્રીના, કોરીને કારમા ગિરિ.
 ગોદાવરીરૂપે ગંગા ધરે છે અભિષેક આ:
 અર્ખડ નીરની સેરે, બાણે ગૂઢ ગિરિ ઝરે.'
 જ્ઞાનકીની સુગન્ધો શી કથા પમસ્તી હતી;

ગાજતી'તી મહાઘોષે જોગ શી રાઘવેન્દ્રના.
સુણે સંઘ, સુણે સાધુ, સુણે માનવવંશ એ.

‘યોગેશ્વરે યોગની દૃષ્ટિ નાખીને
અનંગ કીધો વર અંગવાસીને;
ને રાઘવે જાણ્યું’તું એ મહામત.
સૌંદર્ય એવું પરુ અંગરંગથી
અનંગ આનન્દન છે.’ હરિ વધા.

અધ્યાય ૩૧ • સીતાશ્રમ

પંચેન્દ્રિયો શી વડલાની વિશ્લેષી,
ગોદાવરી કાળની સેર શી કને;
વિશ્વેશ રૂહેતાં પ્રકૃતિ-પુરુષ ત્હાઃ
સ્વપ્નાં યયાં એ સઘળાં સજીવન.
ગાજ્યુ મહાકાવ્ય કવિત્વઘોષથી.

ગોદાવરીનીરે નહાઈ, પર્વતશૃંગો પ્રણામીને,
પાટે ઘાટે ગયો સઘ, વન્દીને ત્ર્યંબકેશ્વરઃ
કરી પ્રદક્ષિણા એક બ્રહ્મગિરિની જાવથી.
ભાલે પુકૂ, ખભે ઝોળા, કરે તાપસદંડને,
ગિરિમાર્ગે હરિદોયાં, યાત્રી સંચરતા હતાઃ
હાથીદોયાં હાથીઓ, ને રથોત્રેયાં મહારથે.
વેલી બાંધે પાય, રાધે પાપાણો પન્થની ગતિ;
હાળીઓ દૃષ્ટિને ઘેરે, ખડાડઘાટો ધરિત્રીનેઃ

પુરાયે ચક્ષુચકોરો ગિરિમાં, વનઘાટમાં.
 માર્ગમાં દગિયા-ઢેકા, પાપાણો અણીતીક્ષ્ણ ત્હાં;
 પડે, આખડે, ને ભીડે અમૃતના એક કન્ડુકો.
 જગ શું કરશે, જેને છે જગન્નાથ સારથિ?
 પાર્થિવ પરમાણુમાં વહે છે રસના ઝરા,
 પર્વતોના પથ્થરોમાં એવી ગોદાવરી વહે.
 પીગળે ના, પલળે ના, પથ્થરો નરનિહુરો.
 સરિતાને તીરેતીરે ઝૂકતાં'તાં મહાવનો.
 વનોમાં વનવાટે એ જગયાત્રી ઝુકાવતા.
 સરિતા પુણ્યસલિલા પન્થીને પન્થ દાખતી.
 ઘટાઓ થઈ ઘેરી, ને છાયાઓ થઈ ગાઢ, ત્હાં
 પૃથ્વીની વેલડી જેવી ઠેઠી દક્ષિણમાં વળી.
 જતી'તી પૂર્વને પંથે સરિતા સૂર્ય પૂજવા
 વિસ્તરી પર્વતધારો, કરાડો કૂંક કારમી;
 સહસ્રપ્રભ એમાં યે ગૌરી ગોદાવરી વહે :
 ઝરણીની હરણી જાણે રમવા નીકળી જગે :
 મૃગોમાં મૃગલી જેવી, મૃગાક્ષી શી મૃગાક્ષીમાં.
 ધસતું ને ધસમસતું, એકાગ્ર મેઘ શુ થઈ,
 ધોધવે પડતું પાણી છલંગો ગેળમાં ભરે :
 જલોની ભીડતી સેરો, ભીડે કે રામનાં શરો !
 ગિરિઘેરાવમાં ગાઢ મૂઢ ગોરમ્ભઘેરતાં
 વારિ નિર્ભન્ધ ઝહેતા'તાં ધાતાં ને ધપતાં ધરે.

સિંહલો સિંહલદ્વીપે ગાજ્યો'તો એમ એકદા;
 વળાંગી વાયુનો પૂત લકાગઢ ધુળવતો,
 ઘેરો ઘેરો ઘોષ એહ ગિરિઘેર ગળવતો;
 ઘોધ ગોદાવરીનો એ ધણેણાવે ધરા-ઝરા;
 સંઘને પ્રેરણા પાતો, હરિનો થાક હારતો.
 આભલછાતા બિલેલા ગિરિના મુખદ્વારથી
 પડતો'તો પૃથ્વીછાટે વારિનો શબ્દઘોધ એ.
 જગત્-નિશ્વાસ નાળીને, કાવ્યનો મન્ત્રભાળીને,
 એકદા તમસાતીરે, કીધો'તો પ્રહ્લઘોષ એ:
 વિશ્વના આદિકવિએ, મહાભાવ મહર્ષિએ.
 વારિનો એહતો ઘોધ? કે એ વાલ્મીકિ-શબ્દનો?
 એ તો ધનુષ્યટંકાર યુગોનો રાધવેન્દ્રનો.
 કેડીમાં કેડીને કેારી, શૈલે શિલા-શિલા ગણી,
 સંસારે વિચરે એમ, સંઘ એ ચાલતો હતો.
 થયો ઘોધ સરિતા, ને યાત્રાએ સંગ નીકળ્યો;
 વહતો ચક્ષુની પાર, ન થતો શબ્દ લોભિયો:
 શબ્દ-વેધી બાણુ બાણુ સંઘને પન્થ દાખવે.
 વટાવી જરૂં ઘટા એક દષ્ટિની કેાર કેારતી,
 ગૌરી ગોદાવરી દીઠી, ભૂતકાળની સેર શી;
 હંસદીના કલબોલે રામનાં કીર્તનો કરે.
 લીલુડા આગ્ર છાતા'તા આભલરંગી નીરને;
 નર્તતાં મોરલલેલ વિશાળા સરિતાતટે.

દ્વિતીય મંડળ : અં ૩૨

સૌંદર્યનાં, દામ્પત્યનાં, સ્નેહનાં સ્વપ્ન સેવતાં.
 આલમાંથી ઉતારેલી અશ્વની શુભ કૌર શી,
 મેઘની મેઘલી જેવી ગૌરી ગોદાવરી હતી :
 ગૌરવી, ગલીરા, ધીરા, શુદ્ધ-નીરા ભરી ભરી;
 જાણે ગંગાની પુત્રીને વહાવી વિધિએ ત્યહાં.
 અને એ સરિતાપાર, અદ્ભુત અન્તરિક્ષમાં,
 સૂર્યવંશનો રહોતો'તો સૂર્ય સમે મહાધ્વજ :
 ઉભ્યારે જગને એહ. 'અહીં છે રામજાનકી'
 ગૂથી પંચસરી વેણી વાળે અંખોડલો ધરા,
 ગોરખો વૃક્ષનો એવો હતો ત્યહાં ગૂઢ ને મહત્.
 સરિતા સૈથીની રેખા, વડલો લીલમચન્દ્ર ઠે;
 ઢળેલી મેઘલી જેવી વનકેશાવળી સુહે.
 પંચ વડલાની વચ્ચે રામમન્દિર રાજતું;
 ધેનુઓ ચરતી ત્યહાં, ને હરણાઓ રમતાં હતાં :
 વિશ્વે વહાવતાં દૂધ જાનકી દોહી કાળને.
 મન્ત્રો માનવતા કેરા વિશ્વસંદેશ નિત્યના,
 મહીના મહાઈતિહાસો, મહાકાવ્યો હતાં ત્યહાં.
 લક્ષ્મણ તાલ પૂરે, રામ તન્ત્રી વગાડતા;
 જાનકીનાં શીલગીતો સદા ત્યહાં સાંભળે વનો;
 વિધિનાં ને વિધાત્રીનાં, પ્રારબ્ધ પુરુષાર્થનાં.
 નરધર્મ, નારીધર્મ, પુણ્ય શું? પરમાર્થ શો?
 વડલા દોટિ બિહ્વાએ ધર્મસૂત્રો પુકારતા.

નરનારીનાં ઉરો જેવી શાખાઓ સર્વતોમુખીઃ
 વિશ્વવિખ્યાત છે ધામ વિશ્વે માનવવંશનું;
 પુણ્યવંતા પુરુષોનું, સુન્દરી શીલવંતીનું.
 જયન્તોનું જયતીથં સૌન્દર્યનું-સુહાગનું,
 હર્તુ ગોદાવરી-ઘાટે પંચવટીનું મંદિરઃ
 યજ્ઞ શું રામસીતાના, જગે દામ્પત્ય તીર્થ શું;
 વિશ્વજ્યોત, દેવદિવ્ય, પંચ પ્રાણની પ્રેરણાઃ
 વસે છે ત્હાં નિત્યવાસ આજેયે રામજનકી.
 વડા એ વડની ડાળે ડાલે ડાહરવેલડી;
 ઊભાં સત્કારવા બાણે સીતારામ શું સંધને!
 પંચવટીની પાળામાં પડ્યાં બૃહાં પાયપોયણાં,
 આંખડી ભરીને આજે પૂર્વજન્મ ખટો થયોઃ
 દાપરે સાંભર્યો ત્રેતા, હરિને હરિ સાંભર્યાં;
 બાણે બ્રહ્માંડને ઘાટે બ્રહ્મ શું બ્રહ્મને મળ્યા.

ભોગેશ શું લક્ષ્મણ-ભોગીની ઘટા,
 માહાત્મ્ય કે રામનું મૂર્તિમંત એ ?
 સીતા સતી કેરી સતીત્વજ્યોત શી
 ઊભી'તી ત્હાં પંચવટીની ભવ્યતા.
 ગોદાવરી ગૌરવગીત ગાતી'તી.

અધ્યાય ૩૨. પંચવટીની પૂર્ણિમા

ચિરંજીવી ચન્દનિયાં વહાવતી,
અનન્ત કાન્તિકિરણે વધાવતી,
ને વિશ્વમાં નેહલમન્ત્ર લાવતી,
એ તો હતી પંચવટીની પૂર્ણિમા :
હરિ પધાર્યે પ્રગટી'તી પૃથ્વીએ.

ત્હાં તો દેવનાં ચન્દન આવિયાં, રે હરિ! હરિ!
જગને વસન્તછાલકે વધાવિયાં, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો અખિલ આયુષ્યને આનન્દિની, રે હરિ! હરિ!
પ્રગટી પંચવટીની પૂનમચન્દની, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો અવનીને આંગણે અતીન્દ્રિકા, રે હરિ! હરિ!
એ તો જ્ઞાનકીની હતી ચન્દ્રિકા, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં જીવન જીતી રઘુવર રસિયા, રે હરિ! હરિ!
જાણે જ્ઞાનકીજીની સંગે હસિયા, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો અમીઝરા પાયે મંદમંદમાં, રે હરિ! હરિ!
આજલ જિગ્યો પ્રકુલ પૂનમચન્દ્રમા, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો ઉરઉરમાં ફેરમો કુરાવતો, રે હરિ! હરિ!
ચન્દ્ર અમૃતઝારીઓ ઝરાવતો, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો પંચવટીની રેખા પમરિયો, રે હરિ! હરિ!
ડાલી ચન્દનીકિરણોની ચમરિયો, રે હરિ! હરિ!
ત્હાં તો કોટિક હીરલાના હારલા, રે હરિ! હરિ!
આવ્યા નખને સોહાવતા તારલા, રે હરિ! હરિ!

ત્હાં તો રમતીલી રંગે આભલપારથી, રે હરિ! હરિ!
 નીતરે ચન્દ્રકુમારી પ્રભાધારથી, રે હરિ! હરિ!
 ત્હા તો પંચવટીના પંચ વડલા, રે હરિ! હરિ!
 થમા પંચામૃત ભરિયેલ ઘડુલડા, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ફૂલડાંઓ એક બોલ બોલિયાં, રે હરિ! હરિ!
 'યુગયુગના અતિથિદેવ આલિયા,' રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં ગોદાવરી - ગોરાં ચીરનાં, રે હરિ! હરિ!
 ભાવભરપૂર ને ધીરાં નીરનાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ચન્દનીચન્દનો ઝીલતાં, રે હરિ! હરિ!
 એમ પૃથ્વીનાં પ્રારબ્ધો ખીલતાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો દેવોનાં દૂધડાં વરસિયાં, રે હરિ! હરિ!
 તપતાં તપાંયાં હૈયાં અમીતરસિયાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો અનાહત નાદ કાંઈ ગડગડયા, રે હરિ! હરિ!
 લોહલોહે પ્રચંડ બોલડા પડયા, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં કાળે કાળે ઝુમ્મર ઝૂલતાં, રે હરિ! હરિ!
 ઝળકયા પાને પાને ચન્દની-દીવડા, રે હરિ! હરિ!
 ત્હા તો વડલાએ આંદરણું વેરિયાં, રે હરિ! હરિ!
 વડલે-વડલેથી ંહાલનાં ઝરણાં ઝર્યાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં કુપળ-કુપળને નેણલે, રે હરિ! હરિ!
 ઝૂલતી વેલડ-વેલડની વેળીએ, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ફૂલડા-ફૂલડાંના પરાગમાં, રે હરિ! હરિ!
 જળની ઊર્મિ-ઊર્મિના બોહાગમાં, રે હરિ! હરિ!

ત્હાં તો બ્યોમમંડળે વાદળવાદળી, રે હરિ! હરિ!
 જગની-જનતાની કાન્ત કળીએ કળી, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો પંચવટીના વડઘેરલા, રે હરિ! હરિ!
 છલકે છલતા ઉછાળા એહ છોળના, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો નિર્મળા નલના નીલામ્બરે, રે હરિ! હરિ!
 ભરી અવનીના અણુઅણુને આંગણે, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ફૂટી પ્રભપ્રભની અંકુરીઓ, રે હરિ! હરિ!
 તેજતેજની ઝાંઝરી ઝંકારીઓ, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો મ્રજયોગિનીઓ થઇ ઘેલડી, રે હરિ! હરિ!
 જઇને જોઈ વળી વેલક વેલડી, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો વડલે વડલે વેણ નાખતી, રે હરિ! હરિ!
 'વડલા! ક્હાં તું સંતાડ્યાં રામજાનકી? રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો મેનાપોપટજી કાળે જીવતા, રે હરિ! હરિ!
 ચંચૂ ચંચૂમાં લે-દે કળીઓ ચૂગતાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો સીતારામ લહીને વનવેશનાં, રે હરિ! હરિ!
 ઘેલી મ્રજયોગિની વન્દી વન્દના, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો રુદ્રિમણી રતનસોહાગિયાં, રે હરિ! હરિ!
 માણે મહીની માધુરી ષડભાગિયાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો પાર્ય-ભદ્રા ચન્દનીનીતર્યા, રે હરિ! હરિ!
 ઝીલતાં મોગરપરાગો મનોહરા, રે હરિ! હરિ!

કૃષ્ણચન્દ્રે ચન્દ્ર શુ નેણુલ માંડિયાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્રણે લોકનાં આલ ઉઘાડિયાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ગગનની ગહનતા ગાજતી, રે હરિ! હરિ!
 જગતે પ્રહાવિભૂતિઓ વિરાજતી, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો મહીતલનાં મહાભાગ્ય કૃણિયાં, રે હરિ! હરિ!
 આજે હરિવર અઢળક ઢળિયા, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો પંચવટીનાં પુણ્યો ઝીલવા, રે હરિ! હરિ!
 આવી ચન્દ્રઝરૂખલે દેવાંગના, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો તોરણ તારલિયા આલે આવિયા, રે હરિ! હરિ!
 સંગે અમૃતદીપકાને લાવિયા, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો ચિરંજીવ ચન્દનિયાં ગાળ્યાં, રે હરિ! હરિ!
 સંઘને ચન્દની ચન્દને શણગારિયાં, રે હરિ! હરિ!
 ત્હાં તો અંગાંગે આનંદની ઝારીઓ, રે હરિ! હરિ!
 જગતે વર્તી રહ્યો જેજેકારિયો, રે હરિ! હરિ!

વાતમીકિણીકવિતાની કાન્તિ શી,
 ગોદાવરી ત્હાં વહતી મનોહરા;
 ને સમમીતાની મહાનુશ્રાવિતા,
 એવી હતી પંચવટીની ચન્દની,
 આનન્દતો'તો હરિસંઘ એ પ્રભે.

હરિસંહિતા

તૃતીય મંડળ

[તૃતીય મંડળ વખાણુ નથી]

કવિથી ન્દાનાલાલનાં
પ્રેમભક્તિ ગ્રંથમાળાનાં
પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ. કિંમત

૧ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧લો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩ ૧
૨ રાગસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩-૦૫-૧૧ ૧
૩ વસન્તોત્સવ (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૦૫ ૧
૪ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ લો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૮ ૧
૫ ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો (૬ ઠી આવૃત્તિ)	૧૯૦૯ ૨
૬ ન્દાના ન્દાના રાસ, ભાગ ૧ લો (૬ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૦ ૨
૭ ભગવદ્ગીતા, સમ્પ્રસોધી (૩ જી આવૃત્તિ)	" ૨
૮ જપાન્જલિ (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૪ ૨
૯ મેઘદૂત, સમ્પ્રસોધી (૪ થી આવૃત્તિ)	૧૯૧૭ ૧
૧૦ ઉષા (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૮ ૨
૧૧ ચિત્રદર્શનો (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૧ ૨
૧૨ રાગર્પિ ભરત (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૨ ૨
૧૩ પ્રેમકુંજ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૧
૧૪ પ્રેમભક્તિ-મજનનાવલિ (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૪ ૨
૧૫ સાહિત્યમન્યન	" ૨
૧૬ વૈષ્ણવી પોડશ ગ્રન્થો, સમ્પ્રસોધી (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૫ ૧
૧૭ અમર પન્થનો યાત્રાળુ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૦
૧૮ રાઘવનાનું સંભારણું (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૬ ૧
૧૯ કુરુક્ષેત્ર, પ્રથમ કાંડ, યુગપલટો	" ૦
૨૦ કુરુક્ષેત્ર, દ્વિતીયકાંડ, મહાસુદર્શન (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭ ૦
૨૧ ઉદ્દેશોધન (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૨
૨૨ અર્ધસાતાબ્દીના અનુભવબોલ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૧

કવિશ્રી ન્દાનાલાલનાં
પ્રેમભક્તિ ગ્રંથમાળાનાં
પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ કિંમત

૧ કેટલાક કાવ્યો, ભાગ ૧લો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩ ૧૥
૨ રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૩ ૦૫ ૧૧ ૧
૩ વસન્તોત્સવ (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૦૫ ૧૥
૪ કેટલાક કાવ્યો, ભાગ ૨ લો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૦૮ ૧૥
૫ ઇન્દુકુમાર, અક ૧ લો (૬ ઠી આવૃત્તિ)	૧૯૦૯ ૨
૬ ન્દાના ન્દાના રામ, ભાગ ૧ લો (૯ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૦ ૨
૭ લગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી (૩ જી આવૃત્તિ)	" ૨૥
૮ જ્યા-જયન્ત (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૪ ૨૥
૯ મેઘદૂત, સમશ્લોકી (૪ થી આવૃત્તિ)	૧૯૧૭ ૧૥
૧૦ ઉપા (૫ મી આવૃત્તિ)	૧૯૧૮ ૨૥
૧૧ ચિત્રદર્શનો (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૧ ૨
૧૨ રાગર્પિ ભરત (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૨ ૨
૧૩ પ્રેમકુન્જ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૧૬
૧૪ પ્રેમભક્તિ-મનનાવલિ (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૪ ૨
૧૫ સાહિત્યમન્થન	" ૨
૧૬ વૈષ્ણવી પોડશ મન્થો, સમશ્લોકી (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૫ ૧૥
૧૭ અમર પન્થનો યાત્રાળુ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૦૥
૧૮ શકુન્તલાનુ સંભારણુ (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૬ ૧૥
૧૯ કુરુક્ષેત્ર, પ્રથમ કાંડ, યુગપતટો	" ૦૥
૨૦ કુરુક્ષેત્ર, દ્વાદશકાંડ, મહાસુદર્શન (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭ ૦૥
૨૧ ઉદ્દેષોધન (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૨૥
૨૨ અર્ધસતાબ્દીના અનુભવબોવ (૨ જી આવૃત્તિ)	" ૧૥

૨૩ સંસારમન્યન (૨ જી આવૃત્તિ)	” ૨
૨૪ વિશ્વગીતા (૩ જી આવૃત્તિ)	” ૨૧૧
૨૫ ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જો (૨ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૭ ૨
૨૬ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જો (૩ જી આવૃત્તિ)	૧૯૨૮ ૧૧૧
૨૭ ગીતામજરી (૨ જી આવૃત્તિ)	” ૧૧૧
૨૮ જહાગીરનૂરજહાન (૨ જી આવૃત્તિ)	” ૪
૨૯ કુરુક્ષેત્ર, ચતુર્થ કાંડ, યોધપર્વણી (૨ જી આવૃત્તિ)	” } ૧૧૧
૩૦ કુરુક્ષેત્ર, પચમ કાંડ, પ્રતિગાદ-૬	” }
૩૧ કુરુક્ષેત્ર, એકાદશ કાંડ, શરશય્યા	૧૯૨૯ ૦૧૧
૩૨ કુરુક્ષેત્ર, દ્વિતીય કાંડ, હસ્તિનાપુરના નિર્ધોષ	૧૯૩૦ ૧
૩૩ શાહાનશાહ અકબરશાહ	” ૪
૩૪ પાખડીઓ	” ૨૧
૩૫ કુરુક્ષેત્ર, દશમ કાંડ, કાળનો ડો	” ૦૧૧
૩૬ સંબોધન	” ૨૧૧
૩૭ દામ્પત્યસ્તોત્રો	૧૯૩૧ ૨
૩૮ શિક્ષાપત્રી, સમશ્લોકી	” ૧
૩૯ બાળકાવ્યો	” ૦૧૧
૪૦ ઉપનિષતપત્રક	” ૨
૪૧ સંઘમિત્રા	” ૨
૪૨ પ્રતાવમાળા	૧૯૩૨ ૩
૪૩ ઇન્દુકુમાર, અંક ૩ જો	” ૨૧૧
૪૪ કવીશ્વર દલપતગમ, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૩ ૩
૪૫ ઓજ અને અગર	” ૧૧૧
૪૬ જગત્કાદમ્બરીઓમાં સરસ્વતીચન્દ્ર	” ૨
૪૭ આપણાં સાક્ષરસ્ત્રો, ભાગ ૧ લો	૧૯૩૪ ૨
૪૮ કવીશ્વર દલપતરામ ભાગ ૨ જો, પૂર્વાર્ધ	” ૪૧

૪૯ આપણા સાક્ષરરત્નો, ભાગ ૨ નો	૧૯૩૫ ૨૧
૫૦ ગોપિકા (૨ જી આવૃત્તિ)	,, ૨
૫૧ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૩ નો	૧૯૩૫ ૧૧
૫૨ ગુરુદક્ષિણા	,, ૨
૫૩ પુણ્યકન્યા	૧૯૩૭ ૨૧
૫૪ સ્નાતિકાપર્વની શિક્ષાવદ્ધી	,, ૦૧
૫૫ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૩ નો	,, ૨
૫૬ મણિમહોત્સવના સાહિત્યખેત્ર, ભાગ ૧ હો	,, ૨૧
૫૭ મણિમહોત્સવના સાહિત્યખેત્ર, ભાગ ૨ નો	,, ૧૧૧
૫૮ સારથિ	૧૯૩૮ ૫૧૧
૫૯ લોહીંગરાજ	૧૯૩૯ ૦૧૮
૬૦ મુંબઈમાંનો મહોત્સવ	,, ૧૧૧
૬૧ કુરુક્ષેત્ર, આશ્રમપ્રકાશ, ચાણકી સંખ્યા	,, ૧
૬૨ મહેરામણના મોતી	,, ૦૧૧
૬૩ કુરુક્ષેત્ર, તૃતીય કાંડ, નિર્ધાર	૧૯૪૦ ૧
૬૪ કુરુક્ષેત્ર, સપ્તમ કાંડ, ચક્રવર્તુ	,, ૦૧૧
૬૫ કવીશ્વર દત્તપતરામ, ભાગ ૨ નો, હિતગર્ભ	,, ૫૧૧
૬૬ ઠણીવતી	,, ૦૧૧
૬૭ સોહાગણી	,, ૦૧૧
૬૮ કુરુક્ષેત્ર, છઠ્ઠી કાંડ, આયુધ્યર્ના દાન	,, ૧
૬૯ કુરુક્ષેત્ર, નવમો કાંડ, સહોદરના જાણી	,, ૧
૭૦ કુરુક્ષેત્ર, સમન્તપર્યક અને મહાપ્રસ્થાન	,, ૦૧૧
૭૧ કુરુક્ષેત્ર, અર્પણ અને પ્રસ્તાવના	,, ૧૧૧
૭૨ કવીશ્વર દત્તપતરામ, ભાગ ૩ નો	૧૯૪૧ ૫
૭૩ પાનેતર	,, ૦૧૧
૭૪ હરિદર્શન	૧૯૪૨ ૦૧૧

૭૫ વેણુવિદ્યાર	૧
૭૬ પ્રજ્ઞાચક્ષુનાં પ્રજ્ઞાભિન્દુ	૧૬૪૩ ૧
૭૭ જગતપ્રેરણા	૧૬૪૩ ૨૧૧
૭૮ કારિકાપ્રલય	૧૬૪૪ ૨૧૧
૭૯ શ્રી હર્ષદેવ	૧૬૫૨ ૨૧૧
૮૦ અજીત અને અજીતા	૨
૮૧ અમરવેલ	૧૬૫૪ ૨૬
૮૨ ગીતમંજરી ભાગ ૨	૧૬૫૬ ૨૭
૮૩ હરિસંહિતા	૧૬૫૯

પ્રેમભક્તિ શિક્ષણમાળા :

૧ વ્યવહાર ગુજરાતી વ્યાકરણ	૦૧૬
૨ વ્યવહાર અંગ્રેજી વ્યાકરણ	૦૧
૩ ગુજરાતની ભૂગોળ ભાગ ૧ ભો	૦૧૭
૪ ગુજરાતની ભૂગોળ ભાગ ૨ જો	૦૧

કવિશ્રી ન્હાનાલાલ સ્મારકચન્દ્ર

હવે પછી છપાશે

૧ સાગરમંથન	૭ ચન્દ્ર અને ચાન્દ્રકા
૨ કેટલાંક કાવ્યો ભાગ ૪ થો	૮ વિચારણા, ભાગ ૧ ભો
૩ રાસ, ભાગ ૪ થો	૯ વિચારણા, ભાગ ૨ જો
૪ મહેરામણનાં મોતી, બીજી સેર	૧૦ ધર્મમન્યન, ભાગ ૧ ભો
૫ મહાકાવ્ય અલિનન્દનોત્સવ	૧૧ ધર્મમન્યન, ભાગ ૨ જો
૬ નવાં ઉપનિષદો	

પ્રાપ્તિસ્થાન :

ડૉ. મનોહર ન્હાનાલાલ કવિ

એલિસપુલ, કવિ નાનાલાલ રસ્તો, અમદાવાદ-૬